

גדעון רפאל בן-מיכאל

**ערכי יסוד במנהיגות
והנהגה ציבורית
במקורות ישראל**

"רבן גמליאל, בנו של רבי יהודה הנשיא אומר... וכל העוסקים עם הציבור, יהיו עוסקים עמהם לשם שמים, שזכות אבותם מסייעתם בידם וצדקתם עומדת לעד, ואתם, מעלה אני עליכם שכר הרבה כאילו עשיתם".

(אבות ב, ב)

**"כל העוסקים עם הציבור,
 יהיו עוסקים לשם שמים" –
 ולא כדי ליטול עטרה,
 לומר כך וכך עשיתי בשביל הציבור".**
 (פירושו של רבי עובדיה מברטנורא)

תוכן העניינים

עמודים

- פתח דבר..... 8

שער ראשון: תכונות המנהיג

- מיהו המנהיג הראוי להכניס את עם ישראל לארץ ישראל? 18
- דמות המנהיג - איש אשר רוח בו 19
- כריזמטיות של מנהיג 20
- משה רבינו- האם הוא מנהיג או פרנס? 22
- פיצול סמכויות המנהיג 26
- נטרול השפעתו של מנהיג לצרכיו האישיים..... 27
- פתיחות לשונות ולמגוון דעות 28
- דמות מופת 28
- תכונות יסוד המצופות ממנהיג 29
- שליטה עצמית של מנהיג 32
- תכונותיו של מנהיג המשתקפות אצל שאול המלך 33
- תכונותיו של דוד המלך כמנהיג 34
- איכות המנהיגים - בעלי ידע וחוכמה 35
- חוכמתו של מנהיג – לב שומע, חכם ונבון 35
- הדאגה להמשך המנהיגות 36

שער שני: דרכי הנהגה

- הראויים למנהיגות..... 38
- אין להטיל אימה ופחד על הציבור 40
- אין להתגאות על הציבור 42
- ערכי יסוד במנהיגותו של מלך 45

- מנהיגים נענשים על יהירותם 43
- מנהיג צריך להנהיג בנחת את הציבור 45
- דוד המלך ו"כבשת הרש" 50
- "משפט שלמה" – ביסוס מנהיגותו של שלמה 53
- עבודת צוות ושיתוף פעולה 54
- דעת הרוב – יחיד ורבים, הלכה כרבים 55
- הצורך בהתייעצות 56
- המשמעות בבחירת יועצים לא מתאימים על ידי מנהיג 56
- בחירת יועצים ראויים על ידי מנהיג 58
- אי הידברות בין מנהיגים מביאה לתוצאה קטלנית 59
- אין תכלית למלחמה – עדיף השלום 61
- חיזוק ועידוד בדברי המנהיג 63
- מנהיגים שאינם ראויים 63
- העוסקים בצורכי ציבור – יעסקו לשם שמים 64
- הויכוח על משיחיותו של מנהיג 65
- הפקת לקחים – מנהיג מודה בטעותו 68
- דרכי התנהגותו של מלך כלפי הציבור 69
- כיצד על מנהיג להוכיח 70
- מנהיגות מופת המנהיג, 71
- יעקב קאפל טהאבן במאה ה- 18 71
- סגן הדר גולדין הי"ד, 71
- מנהיג ומפקד צעיר שיישם ערכי יסוד במנהיגות 80
- שער שלישי: תהליכי בחירה ומינוי מנהיגים**
- בחירת מנהיג על ידי הציבור 86
- אין להאיץ את תהליך קבלת שרביט המנהיגות בטרם עת 87
- אין לבחור מנהיג רשע 89

- 89 • מינוי מלך בהסכמת סנהדרין ונביא
- 90 • בחירת הנשיא בהסכמת השבט
- 90 • תהליך מינוי מנהיגים בדרך מכובדת
- 92 • התפקידים שניתנים למנהיג אינם נחלת עולם לו
- 93 • על מנהיג לתכנן את מועד סיום תפקידו
- 94 • מנהיג יקבל תפקידי שררה רק אם נמחלו לו כל עוונותיו
- 94 • קוד אתי לפרנסים-מנהיגים הממלאים תפקיד של גבאי צדקה
- 97 • להיזהר ולנדות מנהיגים שקנו כהונתם בכסף
- 98 • תפיסת השלטון בכוח ("משל יותם")

שער רביעי: סמכות ואחריות

- 102 • קבלת סמכות המנהיג על-ידי הציבור
- 106 • סמכות המנהיג
- 106 • סמכותו המוגבלת של המנהיג
- 109 • אחריותם של מנהיגים ("עגלה ערופה")
- 110 • תחושת האחריות של מנהיג
- 111 • המלך נושא באחריות לאופן התנהגות הציבור
- 112 • קיום הבטחות
- המנהיג נושא באחריות להוכחת הציבור
- 113 • והציבור חייב לשמור על כבודו

שער חמישי: רמתו המוסרית של המנהיג

- 115 • רק מנהיג בעל מידות מוסריות יקבל עליו תפקידי שררה
- 119 • מנהיג יקפיד על אי התנשאותו כלפי הציבור
- 120 • מנהיג שלא התפתה לקבל שררה
- 120 • צניעותו של מנהיג בהתייחסותו לזולת (נתינת כבוד לזולת)
- 122 • הצורך בשמירת כבוד האדם על ידי מנהיג

- מנהיג-מלך מגלה רגישות לציבור 123
- ענווה 124
- צניעותו של מנהיג 127
- ענוונותו של דוד המלך 127
- רדיפה אחר כבוד - סכנה למנהיג 129
- המאבק על העמדתו של מלך-מנהיג לדין 131
- לשון נקייה 133
- להיזהר מקבלת לשון הרע 134
- ירבעם בן יואש לא קיבל לשון הרע 135
- מנהיג האוהב שלום ורודף שלום (אהרון הכהן) 136
- הפסקת מלחמה והכמיהה לשלום 138
- שינוי בדברי המנהיג – מפני דרכי שלום 139
- המנהיג לא מנצל את מעמדו לקבלת תגמולים אישיים 140
- מניעת מחלוקת מיותרת 143
- "הרצחת וגם ירשת" –
אחאב מלך ישראל תופס בכוח את כרמו של נבות הזרעאלי 145
- "משפט וצדקה" – מבטאים את לוז ערכי המנהיגות אצל נביאי ישראל 148
- קלקול מידות - ניצול מעמד המנהיגים לצורכי עצמם 153
- הענקת טובות הנאה למנהיגים – משחיתה שלטון 154
- עמידתו המוסרית של המנהיג 154
- רצח מנהיג - גדליהו בן-אחיקם 155

שער שישי: דוגמה אישית

- דוגמה אישית – מנהיג ההולך לפני המחנה 159
- עמידתו של מנהיג על האמת הפנימית שלו ("רוח אחרת") 161
- דוגמה אישית של מנהיג 163

- והייתם נקיים מה' ישראל 164
- התרשלות מנהיגים בפעילות התנדבותית עם הציבור 166
- התייחסות המנהיגים למתנדבים ומשתמטים 167
- צדקת הדרך של המנהיג 170

שער שביעי: המנהיג והציבור

- המנהיג צריך להכיר את הציבור 172
- אוזן קשבת לצורכי הציבור 173
- המנהיג והציבור – "הא בהא תליא" 173
- המנהיג והציבור – הזדהות זה עם זה 174
- עירנות המנהיג לאופיו של הציבור 175
- חובת המנהיג לקיום צורכי הציבור והאיסור להתגאות עליו 176
- מנהיג צריך לדאוג לציבור ולא לנצל את השררה לקידום אינטרסים אישיים 177
- ראשי הציבור הם הראשונים שנושאים בצער הציבור 178
- מנהיג המבקש רחמים על הציבור 179
- סמכותם של מנהיגים נוכרים - "דינא דמלכותא דינא" 181
- מקובל על הבריות 182
- תדמית המנהיג – שמו הטוב 182
- מנהיג אינו מטריח את הציבור - הוא יורד אל העם 183
- מנהיג - עבד לציבור 185
- העיסוק בצורכי ציבור 186
- מסירותו של מנהיג לעם ולצורכי הציבור 186
- חובתו של מנהיג לדאוג לציבור 188
- מנהיג הדואג לציבור 189

- מנהיג מזדה עם צער הציבור והיחיד לא יפרוש מן הציבור בעת צער 193
- מנהיג הפועל למען ציבור חלש 193
- מנהיג הפועל למען העם – העם מקבלו כמנהיג ושליט 195
- מנהיג המגלה רגישות למצוקותיו של הציבור 196

שער שמיני: יחס של כבוד למנהיגים

- נתינת כבוד למנהיגים 200
- התייחסות בכבוד למלכות 200
- סייגים בנתינת כבוד למלך ישראל 201
- יחס של כבוד לנשיא 202
- נוהגים בכבוד המנהיגים – סדר עליות לתורה 202
- נתינת כבוד למנהיג רשע 203

שער תשיעי: תפילות וברכות

- תפילתו של דוד המלך לקראת המלכתו של שלמה 207
- תפילתו של רבי יהודה הנשיא 208
- ברכות מיוחדות בראיית מלך ישראל ומלך מאומות העולם 209
- תפילות למנהיגים העוסקים בצורכי ציבור 212
- תפילה לשלום המדינה ומנהיגיה 212
- תפילתה של רות קלדרון בעת נאומה הראשון בכנסת ישראל 217
- תפילת בקשה למנהיג ראוי לפני הבחירות לכנסת 218
- סיום 221
- ביבליוגרפיה 222

מהדורה שלישית, טבת תשע"ט, 2019

כל הזכויות שמורות - gideonbe5@gmail.com

פתח דבר

בעת כהונתי בתפקיד של מנהל מינהל חברה ונוער במשרד החינוך, מחוז חיפה, הייתי גם אחראי על הכשרת מנהיגות צעירה בחטיבות ביניים ובחטיבות העליונות ובמסגרות חינוכיות של הרשויות המקומיות כמו, פעילי מועצות תלמידים, מדריכי של"ח צעירים (מש"צים), מדריכים צעירים (מד"צים), בני נוער - פעילי מועצות התלמידים והנוער הרשותיות ופעילי בתי ספר קהילתיים.

במשך השנים הובלתי צוות מוכשר ומסור בהכשרתם של אלפי תלמידים לקראת תפקידי מנהיגות.

בשנת תש"ס-2000, ביקשו ממני מפקחים ומנחים הנושאים בעול הכשרתם של תלמידי מועצות תלמידים בית-ספריות, שאשא הרצאה בנושא מנהיגות בפני תלמידים נבחרים, חברי מועצות תלמידים מבתי הספר הממלכתיים-דתיים במחוזות חיפה וצפון של משרד החינוך.

לכתחילה, הייתה בכוונתי להעביר להם מסרים ערכיים בשילוב רציונל של סגנונות מנהיגות ממדעי החברה. לאחר מחשבה, חשבתי, שמן הראוי להעביר להם הרצאה על ערכי יסוד במנהיגות כפי שמופיעים במקורות שלנו.

במסגרת חיפושי במאגרי מידע העוסקים ב"ארון הספרים היהודי", לא מצאתי ספר העוסק במנהיגות והנהגה ציבורית במקורות ישראל. "חרשתי" את המקורות והצלחתי בשלב הראשון לדלות תכנים ראויים, היכולים להקיף הרצאה שתימשך 45 דקות. הפתיעה אותי העובדה, שהתלמידים הקשיבו בקשב רב להרצאתי. חשתי כי המסרים הערכיים ממקורות ישראל שובים את ליבם ומדברים אליהם.

בתום ההרצאה, פנו אלי עמיתי המפקחים והמנחים וביקשו ממני להעלות על הכתב את הדברים שנשאתי לשימושם של מחנכים ומדריכים העוסקים בהכשרתם של תלמידים הפעילים במנהיגות צעירה.

ראיתי בעניין זה, אתגר חינוכי ערכי מהמדרגה הראשונה. במשך שלוש שנים עיינתי במקורות רבים ואספתי חומר רב. מצאתי במקורותינו "נכסי צאן ברזל" ערכיים ומשמעותיים בנושא מנהיגות והנהגה ציבורית.

העברתי את הטקסט הראשוני של הספר לעיונם של מספר אנשים וביניהם לעמית וחבר, עודד כהן, סמנכ"ל משרד החינוך ומנהל מינהל חברה ונוער, שעודד אותי להשלים את ספרי ולהוציאו לאור במסגרת הפעילות החינוכית של "מורשת תרבות ישראל" והכשרת "מנהיגות צעירה" במשרד החינוך- מינהל חברה ונוער. כך יצאה לאור המהדורה הראשונה של הספר בשנת תשס"ד-2004.

לכתחילה, היה הספר מיועד לבעלי תפקידים במערכת החינוך העוסקים בהכשרת מנהיגות צעירה.

כדרכו של ספר, הגיע ספרי גם לגורמים רבים. התברר, שישנם משתמשים ומתעניינים נוספים בספר.

אל"מ גל הירש, **מפקד ביה"ס לקצינים** (בה"ד 1) כתב אלי את הדברים הבאים: "רציתי להודות לך אישית על ספרך. ריכוז חשוב של הבנות, מובאות וניתוחים מן המקורות בתחום המנהיגות לא היה בנמצא קודם לכן והוא מנוסח ומאורגן באופן קולח ונהיר. אני מוסיף לעיין בספר, **עושה בו שימוש מול הצוערים** ומוצא בו נכס חשוב ויקר"

פרופ' לחינוך כותב אלי: "הספר יתרום לבטח תרומה ייחודית בחינוך למנהיגות בקרב נוער ובקרב מבוגרים, **כשעיקר התרומה בעיני, היא:** הבלטת יסודות הקיום האנושי, החזון והערכים המוסריים הנדרשים במנהיגות".

ראש מסלול למינהל חינוכי לשעבר וחוקר ידוע באחת האוניברסיטאות כתב לי: "היקף החומר הינו מדהים, ואף אני, כמי שניסה ללמוד את נושא המנהיגות גם מנקודת הראות הייחודית, **נדהמתי מעומק היריעה ומרוחבה**".

עיתונאית שדווחה על הספר בעיתונה, הגדירה אותו "**מדריך למנהיג**".

גם פוליטיקאים הגיבו. יו"ר הכנסת, ח"כ ראובן (רובי) ריבלין רואה בתכני הספר גם "מדריך למנהיג". כך הוא כותב אלי: "דמות המנהיג כפי שמצטיירת מעיון במקורות הרבים שהבאת היא דמותו של איש חזון **בעל חוט שדרה ערכי**. המנהיג הוא אדם הנושא באחריות למעשיו, איש מוסר וצדק".

ראש עיריית ירושלים, אורי לופוליאנסקי תולה תקוות בתכני הספר. הוא כותב אלי: "אני מקווה שספרך ישמש **"עמוד האש לנחתום שבדרך"** לאלה העוסקים בתחומים אלה".

הבאתי רק מספר דוגמאות מהתגובות הרבות שקיבלתי.

רבים, הזמינו אותי גם להרצות על תכני הספר. למדתי מתגובות האנשים להרצאותיי. שזו הפעם הראשונה שהם שומעים על ערכי יסוד במנהיגות הנמצאים במקורותינו. הם ביקשו לרכוש את הספר, אך לצערי לא יכולתי למלא את מבוקשם. הודפסה מהדורה אחת בלבד, שנועדה לצורכי משרד החינוך.

ביקוש זה, הניע אותי לערוך מהדורה חדשה. תיקנתי שיבושים והוספתי דברים נוספים.

אני תקווה, שהמהדורה החדשה תשמש כלי עזר להקניית ערכים למערכת ההכשרה של המנהיגות הצעירה במערכת החינוך, להכשרת מפקדים בצה"ל, לנושאי התפקידים מנהיגותיים בתוך מערכת החינוך כמו, מפקחים, מנהלי בתי ספר ובעלי תפקידים נוספים. ישמש ספר זה גם מכשיר נוסף ערכי למגוון הפוליטיקאים ברשויות המדינה ובשלטון המקומי.

ניסיון רב שנים הוכיח לנו, שעיון בטכסטים הכתובים בספר – מחד, והבהרת ערכים באמצעות פעילויות המביאות לידי ביטוי את המתודות של דיון, דיאלוג, "שקלא וטריא" ועוד, מסייעת בידי המחנכים להעמיק בהפנמת ערכי יסוד בקרב המנהיגות של בני הנוער. הפעילויות הללו מעוררות מחשבה ומאפשרות למנהיגים הצעירים להביא לידי ביטוי את תכונותיהם היצירתיות.

* * * * *

משרד החינוך, מטפח ומעודד **מעורבות, שותפות ואחריות** של בני נוער בבתי הספר, בקהילה, בחברה ובמדינה. הוכח, שלמעורבות בני נוער ישנה השפעה משמעותית ואיכותית על עמיתיהם, על קהילה, על החברה ואף על קברניטי המדינה.

בעת שהשסע החברתי-פוליטי-רוחני מעמיק בחברה הישראלית, אין ספק שלמנהיגי הדור על רבדיו השונים, ישנה השפעה מכרעת על אופי תרבות המחלוקת בחברה הישראלית.

מתוך הניסיון, אנו יודעים, שרבים מבני הנוער – בעוד מספר שנים, בהיותם מבוגרים, ישאו בתפקידי מנהיגות: בפוליטיקה, בקהילה, בצבא, באקדמיה, בתעשייה, בעולם התורני ועוד.

בכל דור, על בני הנוער לשאוף להיות טובים יותר מהדור הנוכחי.

אני סבור, שהתנסויות בתפקידי מנהיגות תוך כדי לימוד הדרכה והקניית ערכים, יסייעו לבני הנוער להיות מנהיגים איכותיים, ערכיים ומודעים לחשיבותה של **השליחות הציבורית**.

ספר זה פותח צוהר לתפיסה הערכית של המנהיגות לאור מקורות ישראל.

ראוי לציין, שקבוצת מנהיגות המוכנה להיות מעורבת ולקחת אחריות, הינה קבוצה קטנה בכל חברה, אבל קבוצה איכותית, שיכולה להביא לשינויים משמעותיים בחברה ובמדינה. להערכתי, עד 10% מבני הנוער מוכנים להירתם ולהתנדב לתפקידים ומשימות של מנהיגות נוער.

טיפוח מנהיגות נוער, הינה משימה לאומית וחברתית בדרגת חשיבות גבוהה מאוד. מקבוצה זו שואבת המדינה והחברה את עיקר מנהיגות העתיד.

עלינו לטפח ולעודד נורמה של מנהיגים ערכיים, בעלי מוסר אישי גבוה, יכולת הידברות, המשתמשים בלשון נקייה, לא משתלחים, **שיש להם קוד אתי** והם פועלים על פיו.

במקביל, עלינו לטפח ולעודד את השמירה על **אורח החיים הדמוקרטי**. מנהיגי הנוער הם גם שליחים של ציבור גדול של בני נוער במדינת ישראל.

בכל חברה יש צורך אמיתי וקיומי במנהיגות ציבורית. בלעדי מנהיגות ציבורית, החברה לא תוכל להתקיים. נוכל לומר, שבכל מקום בו שוהים שני אנשים ויותר, שם יצוץ המנהיג.

החברה זקוקה למנהיג ולהנהגה לא רק לניהול חיי היום-יום של הציבור. עליהם גם לממש את האידיאולוגיה והחזון של החברה.

חשוב כי נזכור, שקיימת סימביוזה בין המנהיג והציבור. יש תלות הדדית ביניהם. במנהיגות אפקטיבית, המנהיג מנהיג והציבור הולך אחריו. המנהיג תלוי בציבור כשם שהציבור תלוי במנהיג.

מיהו מנהיג ציבור?

מסקירת המאמרים הרבים העוסקים בתופעת המנהיגות עולה כי כאשר אתה סוקר את תופעת המנהיגות, החוקרים מתקשים להסביר תופעה זו. אנו יודעים רבות על דרך פעולת המנהיגים, אך מתקשים להסביר את תופעת התנהלות מנהיגותם.

לא מצאתי בספרות המקצועית הגדרה למנהיג ציבור. ההגדרה שאני מביא להלן, הינה הגדרה שלי, המסתמכת על הצטברות הידע וההתבוננות שלי במנהיגי ציבור.

מנהיג ציבור הוא אדם בעל תודעת שליחות, שיש לו חזון, עוסק בשליחות לשמה (לא עסקן החושב על עצמו), איש אמת, בעל מידות מוסריות, נותן דוגמה אישית ויכולת להנהיג ציבור אנשים לעשייה קולקטיבית בדרך של שכנוע והסברה. מוכן לפעול למען שולחיו ורוצה לקדם דברים למען החברה והזולת. בעל יכולת השפעה על הציבור המגייס את רצונו לשנוי המציאות, כדי ליצור עתיד טוב יותר (הגדרה שלי).

מצאתי סיפור חסידי המספר על המנהיג-הקטר שמקורו אינו ידוע :
"לאחת מן העיירות שבפולין הגיעה השמועה כי למחרת תגיע הרכבת הראשונה לעיירה. לבשו כל בני העיירה את בגדי השבת ויצאו לראות בפלא המחודש. בין היוצאים היה גם אדמו"ר מפורסם ששכן באותו מקום, לא הסתפק אותו אדמו"ר בהתבוננות ברכבת וניגש למשש את הקרונות ואת הקטר במו ידיו. תמהו החסידים לפשר התנהגותו של רבם ושאלוהו על כך, השיב להם האדמו"ר: "מכל דבר בעולם יש ללמוד לקחים, ראיתי את הרכבת והקרונות שבה שהם קרים ככפור אך הקטר חם ולוהט, והסקתי מסקנה: **"אם העומד בראש והמוביל – חם הוא, ולהט יש בו. בכוחו לגרור אחריו גם רבים שהם לעצמם קרים"**.

* * * * *

שני חוקרים, שהתייחסו בעיקר לדברים הקשורים למנהיגות ארגונית, אך לדעתי הם רלוונטיים גם למנהיגות ציבורית ולכן אני מביא כאן בתמצית את דבריהם. הם ראו במנהיג את האדם היכול לחולל שינוי ולקדם דברים. החוקרים, באס (1975), ברנס והאוס (1976) העוסקים בנושא המנהיגות אומרים, שקיימים מנהיגים שביכולתם לא רק להסתגל למצבים מגוונים ולהיות אפקטיביים, אלא יש להם היכולת לעצב ציפיות של אנשים, ליצור אצלם ציפיות חדשות, ציפיות שלא היו להם בתחילת הקשר עם המנהיג.

מתברר שיש צורך **במשמעות לעשייה**. המנהיג **מציג חזון** בעל משמעות לאנשים. **זוהי מנהיגות הבאה עם בשורה לאנשים** וגורמת להם להאמין שהם יכולים אחרת. מנהיג מציג דרכים חדשות ומאתגרות של תפיסת המציאות, כמו, **הפיכת משבר - להזדמנות, כישלון - ללמידה, הצלחה - לציון דרך**.

במקורות ישראל מדובר במנהיגים שעוסקים בעניינים דתיים, במנהיגים שעוסקים בענייני הציבור והממלכה ובמנהיגים המשלבים הנהגה דתית עם הנהגה ציבורית.

חלקם של המקורות מתייחסים ישירות למנהיגים ולמנהיגות, וחלקם מתארים אורח חיים ודרכי התנהגות של מנהיגים - נורמות ראויות, שראוי שנלמד מהן, וגם נורמות פסולות, שאין לנהוג על פיהן. הכתובים יוצאים חוצץ נגד הנורמות הפסולות.

אני מביא גם מקורות הקשורים ליחסי הגומלין בין המנהיג לציבור ובין הציבור למנהיג.

לעתים, נדמה לך, שהינך מוצא "תרתי דסתרי" במקורות. ישנם תיאורים המפליגים בשבחו של מנהיג מסוים ובמקביל מתארים נורמות פסולות של אותו מנהיג.

למשל, אצל דוד המלך, אנו יכולים למצוא נורמה פסולה של התנהגות המנהיג בפרשת בת-שבע ואוריה החיתי, ולעומת זאת, אנו מוצאים אצלו דרכי ענווה בהתנהגותו ועוד מעלות נוספות שאני מביא בהמשך.

מנהיג המחזיק בידו סמכויות שררה רבות, עלול להתפתות ליצריו, לנצל את מעמדו למימוש מאוויו האישיים ומאוויו מקורביו, לעשוק את הציבור ולא לנהוג במידת הצדק.

חז"ל היו ערים לפיתויים הללו. הם יוצאים במספר אימרות, שהם לכאורה קריאה לאנשים לא ליטול תפקידי הנהגה. למשל, "שמעיה אומר: אהוב את המלאכה **ושנא את הרבנות ואל תתוודע לרשות**" (אבות, פרק א, משנה י). ושנא את הרבנות, פירושו: התרחק מן הגאווה והשררה. ואל תתוודע אל הרשות פירושו: **אל תתוודע אל הרשות כדי ליטול רבנות** (מנהיג בתפקיד של שררה) על ידה.

האמורא רב יהודה אומר דברים קשים: "שלושה דברים מקצרים ימיו ושנותיו של אדם: מי שנותנין לו ספר תורה לקרות ואינו קורא, כוס של ברכה ואינו מברך **והמנהיג עצמו ברבנות**" (ברכות נה, ע"א).

רק לכאורה מסתייגים חז"ל בדבריהם מן המנהיגות. להיפך, בהמשך הדברים בספר זה, נמצא שחז"ל **מצפים שאנשים ייקחו על עצמם תפקידי מנהיגות**, בתנאי שיהיו מתאימים למלא את התפקיד ובעיקר שינהגו על פי נורמות מוסריות מחמירות.

אנו למדים מהמקורות, שאין בהם דמות של מנהיג מושלם. המנהיג הוא ככל האדם, הנושא עמו מעלות וחסרונות. עוצמתם המוסרית של המקורות נעוצה בכך, שידעו לחשוף את חולשותיהם של המנהיגים יחד עם מעלותיהם. סימביוזה זו חושפת אמת פנימית ומציגה בפני כל אדם המנהיג את הציבור את ערכי היסוד והקוד האתי שצריכים לנווט את דרכו הציבורית של המנהיג.

המקורות מובאים על פי תכניהם ולא על פי הסדר הכרונולוגי-היסטורי של מועדי כתיבתם.

כאשר שוטטתי בשבילי מקורות ישראל, הייתי מטייל נפעם. חשתי, כיצד השטיח הערכי של מנהיגות נארג שתי וערב, נדבך על נדבך. על גבי השטיח הצטבר פסיפס של ערכים, שיצר תמונה כוללת של ערכי מנהיגות, כפי שהם משתקפים במקורות ישראל ועדיין לא נס ליחסם. אדרבה, הם מאד רלוונטיים גם בימים אלה.

אסיים דברי **בתפילה** הנועדה למנהיגים:

"ומנהיגי ופרנסי ישראל תיתן להם מסילות בלבבם בשכל הישר וצדק איך להנהיג עמך ישראל, ויעסקו בצורכי ציבור באמונה. ותוציא מליבם הגאווה והשררות שלא יתנו חיתיתם בארץ החיים.

ותיתן להם כוח לסבול עול וטורח הציבור ומשא העם, כאשר יישא האומן את היונק. ותיתן להם אמיץ כוח ולשון לימודים כשיצטרכו ללכת בעבור הציבור אל היכל המלכים והשרים והשופטים ימצאו חן בעיניהם למען אשר ישכילו ויצליחו לטובת הרבים והיחידים" (תהילים-דרכי חיים, עמוד רצ).

גדעון רפאל בן-מיכאל

יחזקאל להחיותם: אלו מתים שבקצתם חורגו. שהמים נכבדו על חלק בכל על שהיו ימים כדלקמן: חנה אל על עד דבס - חקיעה הן היו בבהמה דור: בופעות. מחמת הארץ: וזה המלך והרמז זה נראה וזו הארץ וזה המלך והרמזים וכלו עלמם מן הבקעה וטפחו ל יחו דשע על פניו. והלכו להם אחריו בחולות עלמם היה ל ינה ששע שחו טפחו ל ינה לשפוט בהם ינה מתים. פניו שבו שבו קי

ואותן שנים שעתיד הקב"ה לחס את עולמו. ויהיה עולם זה חרב חלק שנים איתן נדיקים סימן הם האילן ואיתן נקבדן בארץ: לא נראה בהחיד ארץ. כפונחלוק הקב"ה את הארץ לא נראה לפי האנו בלב ימים: וקווי ה' וחלפו כח. קיחא להם כח לשון ולעופה דלי גער: ויגילק נמתיים שהיה יחזקאל. שחזרו ויחזרו קד לדיקים חזרו להחיות יחזרו.

שער ראשון

תכונות המנהיג

"וידבר משה אל-ה' לאמר. ופקד ה', אלוקי הרוחת לכל-בשר, איש על-העדה. אשר-יצא לפניכם, ואשר יבא לפניכם, ואשר יוציאם, ואשר יביאם; ולא תהיה, עדת ה', בצאן, אשר אין-להם רעה" (במדבר כז, טו-יז).

"קח לך את יהושע בן-נון איש אשר רוח בו" (במדבר כז, יח).

המטען הפנימי-הרוחני, "נכסי צאן הברזל" הערכיים של המנהיג, הם אבן היסוד במנהיגות ציבורית, כפי שכותב בעל המדרש **ספרי לפרשת פנחס:**

"איש אשר רוח בו" -

שיכול להלך כנגד רוח של כל אחד ואחד."

נחזיו יום. שהפליקן לכבשן: לקי הכבשן. שהכבשן היה חסוקע חלקו כעין כבשן של סיד ולק וטומא על גבי קרקע כדי שיהיה כל העולם: נפרד הכבשן. נפלו קנה סתיוו כדי שיכולו טולס לראות בהמו: הומק סורו. נשפל גלוהו כמו סורו דע (קושיין דק כג). ליה הומק סורו כמו יסורו נשתלסל וכן לומני דבי יעקב בן יקר אלל שריו גרם וסומק סיה סוד הכבשן נחסה מדוב חזיונות קד סמחתי ויהיה מוסכת למרחיק ומחיה יחיו הסיד נכרש איתן שהפליט ה מישאל ועודיה לחך כבשן: ויהפך. אלס של זהב על פניו: ע מלכיות. חומים ואלגשים ש לביכונגר להסלך חנניה ל ועודיה לחך האור: מקרלה דכתיב (ויאלו נ) נביכונגר קלח ע לחסדרפניא סגניא ולכסוף י סבלו מן הכבשן כתיב ומחכסן דרפניא סגניא וסחורא ודקד נל י נסדרו: אל יסנה מן הרבנית שריו חנניה מישאל ועודיה לסוסין סגני ססלרתן סדאסלסן ק אל יסנה סלל ידלס חסיהל ד ומהניסין סעליו חסני: הון וסרכלתהון. עניי חסניסין: גדולים

הם מתים שהיה יחזקאל. הם שבחו כחיות החיות: יחזקאל (ו) חכמה סקיעט: הו חלה כל בית ישראל חס. נ גלו סימן לכל ישראל קן סו הם חחיות הנחיות כמו לאלו לו חחיו חכמה סקיעט י שו סליו חחיות חת החיות: לכל ישראל שום הם: החיות וזה מן הדין חו דלס הסוכר כחחיות החיות אין ל עוהיב ללל חסום סימן חיו: חכל סהו מליקין ללחיס עלו חוכל דכתיב ואלל ואללס חחיו קיה סניב: וכתיב וסעכירי נ חיס סניב. סומר על איתן ו סהיס עליס סניב עכר נ חנן אמר אלו מתיים סוכרונגר דרשע את ישנות אמרו לבעליות ונ סו רבנן בשעה שהפיל חחיות מתיים בבקעה ו יבן יל אלו אמרו ל ססוהדי כמה חקופין מל ק של אחיו רשע שאילמלא (*לא) בא מלאך וספרו על פיו ביקש לנגות כל ישראל וססכרת שסמיר ד בספר חתלים ח"ד ישה נסים נעשו באותו היום ואלו הן צף הכבשן ונפרק הכבשן ויהימק סודו ונהפך לס על פניו ונשרפו ארבע מלכיות ויהיה יחזקאל את המתיים בבקעה דורא וסלחו נסרס וארבע מלכיות דא דכתיב "ונביכונגר מלכא שלח למכניש לאהשדרפניא סגניא ופחיותא אדרגורא נדבריא דחכריא חפתיא כל שלמיני מדינתא וגו' וכתיב אחי גוברין יהודאין וכתיב ומתכנישין אהשדרפניא סגניא ופחיותא והדברו לכא חוין לגבריא אלך וגו' חני דבי רבי אליעזר בן יעקב אפילו בשעת הסכנה לא ישנה אדם את עצמו דרבנות שלו שנאמר "באדון גבריא אלך כפתי בסרבליהון פטיסיהון וסרכלתהון וגו' אמר רבי יוחנן

דורא ישיבטיעה שהגלה ית רואיה אותן ושיפיעת וז ציה המלך ידמסים וז לא הקבית ליחזקאל לך רשע על פניו אמר בה "אתויה כמה דברבין ק זהב רוחח לחך פיו

ק של אחיו רשע שאילמלא (*לא) בא מלאך וספרו על פיו ביקש לנגות כל ישראל וססכרת שסמיר ד בספר חתלים ח"ד ישה נסים נעשו באותו היום ואלו הן צף הכבשן ונפרק הכבשן ויהימק סודו ונהפך לס על פניו ונשרפו ארבע מלכיות ויהיה יחזקאל את המתיים בבקעה דורא וסלחו נסרס וארבע מלכיות דא דכתיב "ונביכונגר מלכא שלח למכניש לאהשדרפניא סגניא ופחיותא אדרגורא נדבריא דחכריא חפתיא כל שלמיני מדינתא וגו' וכתיב אחי גוברין יהודאין וכתיב ומתכנישין אהשדרפניא סגניא ופחיותא והדברו לכא חוין לגבריא אלך וגו' חני דבי רבי אליעזר בן יעקב אפילו בשעת הסכנה לא ישנה אדם את עצמו דרבנות שלו שנאמר "באדון גבריא אלך כפתי בסרבליהון פטיסיהון וסרכלתהון וגו' אמר רבי יוחנן

מיהו המנהיג הראוי להכניס את עם ישראל לארץ-ישראל?

כאשר בני ישראל עמדו לסיים את מסע הנדודים במדבר סיני והגיעו לערבות מואב על ירדן ירחו, אומר ה' אל משה: "עלה אל-הר העברים הזה; וראה, את-הארץ, אשר נתתי, לבני ישראל. וראיתה אתה, ונאספת אל-עמיק". (במדבר כז, יב-יג).

בקשתו היחידה של משה מה' לפני מותו - מינוי מנהיג ראוי לעם ישראל:
"**וידבר משה אל-ה' לאמר. יפקד ה', אלוקי הרוחת לכל-בשר, איש על-העדה. אשר-יצא לפניהם, ואשר יבא לפניהם, ואשר יוציאם, ואשר יביאם; ולא תהיה, עדת ה', כצאן, אשר אין-להם רעה**". (במדבר כז, טו-יז).

על פי המדרש, התכונה החשובה של מנהיג היא **הדוגמה האישית**.
מדרש ספרי, דורש את הפסוק: "אשר-יצא לפניהם, ואשר יבא לפניהם, ואשר יוציאם, ואשר יביאם" כדלקמן:

"אשר יצא לפניהם במלחמה, לא כדרך שאחרים עושים, שהם משלחים חיילות והם באים לבסוף...אשר יצא לפניהם בראש ואשר יבוא לפניהם בראש, שנאמר: 'ויעל בראשונה יואב בן-צרויה ויהי לראש'. (דברי הימים א, יא, ו), אשר יצא לפניהם בגדוד ואשר יבוא לפניהם בגדוד, אשר יצא לפניהם בכרך ואשר יבוא לפניהם בכרך, ואשר יוציאם בזכויותיו ואשר יביאם בזכויותיו, אשר יוציאם במניין ואשר יביאם במניין, שנאמר: 'ויאמרו, אל-משה, עבדיך נשאו את-ראש אנשי המלחמה, אשר בידנו; ולא-נפקד ממנו, איש'".

(ספרי, במדבר, פרשת פנחס, קלט).

"אשר-יצא לפניהם, ואשר יבא לפניהם", (במדבר, כז, יז). שלא יהא עושה כדרך שמלכי אומות העולם עושין, שהן מוציאין בני דוויה למלחמה ויושבין להן בתוך בתיהן, אלא אשר יצא לפניהם ואשר יבוא לפניהם, שכן הוא אומר **בדוד: 'וכל ישראל ויהודה אוהב את דוד כי הוא יוצא ובא לפניהם'**.

(שמואל א, יח, טז). (מדרש הגדול, במדבר פרשת פנחס, כז, יז).

מנהיג אמיתי יוצא בראש העם ואינו נגרר אחריו. על המנהיג להרים ולקדם את העם ולעתים לעמוד על עקרונותיו וצדקת הדרך. זוהי התמודדות קשה של מנהיג, כי בדרך כלל נמצאים בקרב הציבור אנשים המתנגדים למהלכיו.

מצופה ממנהיג ראוי, שיצא לפני העם על פי הסיסמה הידועה: **אחרי!** עם זאת, עליו לדאוג לציבור, כפי שהרועה שומר במסירות, באכפתיות ובאהבה רבה על עדר צאנו.

דמות המנהיג – איש אשר רוח בו

אדם הרוצה להנהיג ציבור, לא רק מכוח השררה, חייב לקבל אִמון והערכה מהציבור. עליו להיות איש חזון, בעל שאר רוח, לשמש דוגמה אישית בהליכותיו ובמעשיו. ה' אומר למשה לפני מותו: העבר את המנהיגות בצורה מסודרת לְבֶאֱחֵרִיךְ. האיש אשר יחליף אותך יהיה **יהושע בן-נון**.

ה' מזכיר רק תכונה אחת, מהתכונות הרבות שיש ליהושע. היא כוללת בתוכה עוצמה רבה: **"איש אשר רוח בו"**. וכך נאמר בפסוק: **"וַיֹּאמֶר ה' אֶל-מֹשֶׁה, קַח-לְךָ אֶת-יְהוֹשֻׁעַ בֶּן-נוּן--אִישׁ אֲשֶׁר-רוּחַ בו"**. (במדבר כז, יח). לכאורה, היינו צריכים לצפות שהמנהיג היורש, יהיה מנהיג בעל תכונות צבאיות. משימתו להכניס את העם לארץ-ישראל. מלחמת כיבוש עומדת לפניו ובכל זאת מבקש הקב"ה למנות מנהיג **"אשר רוח בו"**. על פי הפשט פירוש המילים **"איש אשר רוח בו"**, הכוונה לאיש אשכולות, תלמיד חכם, איש בר אוריין. להפתעתנו, המדרש נותן פרוש שונה.

המטען הפנימי-הרוחני, **"נכסי צאן הברזל"** הערכיים של המנהיג, הם אבן היסוד במנהיגות ציבורית, כפי שכותב בעל המדרש **ספרי לפרשת פנחס**: **"איש אשר רוח בו"** - **"שיכול להלך כנגד רוח של כל אחד ואחד"**.

הפרשן בעל **"העמק דבר"** (הנצי"ב - נפתלי צבי יהודה ברלין) כותב:
"רוחו, היינו דעתו בפני עולם ואינו נמשך אחרי נטייה רצונית להנאת עצמו או הנאת אחרים".

לאמור, על המנהיג להאמין בצדקת דרכו ובאידיאלים שהציב לעצמו ולהיות לעמוד על דעתו. עליו להנהיג את הציבור ללא משוא פנים וללא אינטרסים אישיים.

מדרש תנחומא רואה חשיבות רבה בתכונה זו, ולכן הוא דורש דרש נוסף מהפסוק: **"איש אשר רוח בו"**: "לפי שאמרת אלוקי הרוחות לכל בשר, שאתה מכיר לכל אחד ואחד, יתמנה שיודע להלוך עם כל אחד ואחד מהם לפי דעתו". (מדרש תנחומא, במדבר, פרשת פנחס יא).

קיים פירוש נוסף **במדרש הגדול**, הרואה את המנהיג כאיש רוח – בעל יכולת סגולית מיוחדת, היודעת להנהיג ציבור שבתוכו אנשים **מתונים** וגם **"קיצוניים"**. **"איש אשר רוח בו"** (במדבר כז, יח). שיהא הולך עם הקופדנים (המקפידים) לפי דעתן ועם המתונים לפי דעתן".
(מדרש הגדול, במדבר, פרשת פנחס, כז, יח).

כריזמטיות של מנהיג

מנהיג כריזמטי נשען על ההילה שלו. אישיותו ותכונותיו יוצרות השראה, ונותנות לו יכולת רבה להשפיע על הציבור. משה רבנו הוא דוגמה קלאסית במקורות ישראל למנהיגות כריזמטית.

שליחותו של משה, נציג עם ישראל, שהיה באותה עת עם עבדים, שקרא יחד עם אהרון אחיו לפרעה מלך מצרים בשמו של הקב"ה: **"שלח עמי, ויעבדני"**. קריאה זו, דרשה ממנו אומץ לב ואמונה בצדקת הדרך. התעקשותו של פרעה הייתה רבה **"ולא אבה, לשלחם. ויאמר-לו פרעה, לך מעלי; השמר לך, אל-תסוף"**

רָאוֹת פָּנֵי--כִּי בַיּוֹם רְאִיתְךָ פָּנַי, תָּמוּת". משה השיב לו באומץ לב: " כֵּן דִּבַּרְתָּ: לֹא-אֶסָּף עוֹד, רָאוֹת פָּנֶיךָ". (שמות י, כח-כט).

אנו רואים מנהיג, המוביל את העם ליציאה מעבדות לחירות. העם מתקשה לעכל את נס השחרור. העם תולה את עיניו במנהיג. השפעתו הכריזמטית של משה הייתה כה גדולה, שאפילו המצרים, שבוודאי לא היו מאוהבי נפשו - העריצו אותו מאוד.

באמצע התיאורים הדרמטיים שבדו-שיח שבין משה ופרעה, לפני המכה האחרונה - מכת בכורות, עושה התורה פסק זמן ומספרת לנו: **"גַּם הָאִישׁ מֹשֶׁה, גָּדוֹל מְאֹד בְּאַרְצָ מִצְרַיִם, בְּעֵינֵי עַבְדֵי-פְרָעָה, וּבְעֵינֵי הָעָם"**. (שמות יא, ג).

כאשר ה' מצווה עליו **להעביר את המנהיגות על עם ישראל ליהושע בן-נון**, אומר לו ה': **"וְהַעֲמַדְתָּ אֹתוֹ, לִפְנֵי אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן, וְלִפְנֵי כָל-הָעֵדָה; וְצִוִּיתָה אֹתוֹ, לְעֵינֵיהֶם. וְנִתְּנָה מִהוֹדְךָ, עָלָיו--לְמַעַן יִשְׁמְעוּ, כָּל-עַדְתִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל"**. (במדבר כז, יט-כ).

אונקולוס מתרגם לארמית, **הוֹדָךְ=זִיוָךְ**. משה הקרין באישיותו המנהיגותית אור ייחודי המקרין שפע רב כלפי עם ישראל.

רבי שמשון רפאל הירש בפירושו, נותן שלושה פירושים למילה "הוד". אני סבור, שפירושו נותנים ביטוי מלא למושג כריזמטיות. להלן פירושו:

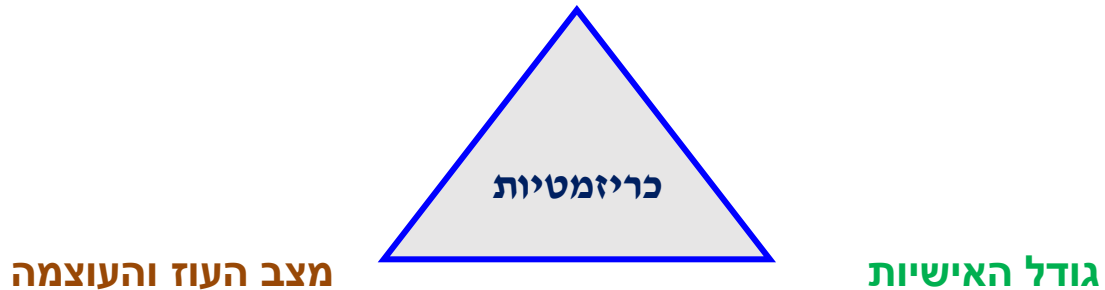
"הוד" הוא מלוא ההווייה והכוח בהופעה.

"הוד" הוא מצב העוז והעוצמה.

"הוד" הוא גודל האישיות.

על פי פירוש, ניתן לבנות סכימה למושג כריזמטיות אצל מנהיג.

מלוא ההוויה והכוח בהופעה

גם אברהם אבינו ניחן בתכונת הכריזמטיות. הגמרא, במסכת בבא בתרא, מביאה את הדברים על אברהם אבינו: "ואמר רב חנן בר רבא אמר רב: אותו היום שנפטר אברהם אבינו מן העולם, עמדו כל גדולי אומות העולם בשורה ואמרו: **אוי לו לעולם שאבד מנהיגו, ואוי לה לספינה שאבד קברניטא** (קברניט)". (בבא בתרא צא, ע"א).

משה רבינו – האם הוא מנהיג או פרנס?

¹
ד"ר יחיאל שרמן כתב מאמר: **משה – האם הוא מנהיג או פרנס?**
הוא פותח את מאמרו בפסוק: **"גם האיש משה גדול מאוד בארץ מצריים, בעיני עבדי פרעה ובעיני העם"**. (שמות יא, יג')
ר' מאיר שמחה הכהן מדווינסק (בעל משך חכמה) מבהיר, כי למנהיג השפעה על-פי דרגות. אך מי מושפע קודם: החכמים, זקני העם, או שמא המון העם?

משה הרשים מאוד את חכמי פרעה שידעו להוקיר חכמתו ולהם הייתה עין חודרת למידותיו. לאחר שהם פרסמו איכותו של משה כמנהיג הרי שמו פורסם גם להמון העם.

¹ באתר "מאמרים": <http://www.articles.co.il/print.php?id=36195>

אך מנהיג אחר, שפעולותיו זרות ומשונות, ישפיע קודם על ההמון והם יחשיבוהו לאדם עליון - ורק אח"כ החכמים יושפעו מאמונתו העיוורת של העם במנהיג ובנפלאותיו.

ההמון במצריים נחרדו ונבעתו - **"חיל אחזתם"**, אך לא כן החרטומים והשרים שבסופו של דבר לאחר כמה ממכות מצרים הבינו כי משה המנהיג. הם הודו כי **"אצבע אלוקים היא"**, בהמשך אף כינו אותו **"האיש"** - כמו שכתוב: **"כי זה משה האיש"**, האיש משה הוא איש של מעלה כלומר לא סתם מנהיג אלא מנהיג אמיתי. ולכן כתוב לנו בפסוק: **"... גם האיש משה ... בעיני עבדי פרעה..."** ואח"כ... **"בעיני העם..."**.

הרב אריאל, במאמר על המנהיגות-כמרכיב מרכזי בגאולה, מדגיש את חשיבות המנהיגות בכל מצב ובכל עת ובוודאי בתהליך הגאולה. המנהיגות לעיתים כוחית במצבים קשים שהעם נמצא בו.

העדר מנהיגות היא אחת הבעיות הקשות בכל דור ובכל תקופה.

משה משמש כמנהיג מושלם על הפסוק שבו נאמר על משה: **"והנה נער..."** אומרים חז"ל כי **המילה נער...** הם ראשי תיבות:

נ - נאמן, מקיים כל דבר שמבטיח. מנהיג נאמן לא יפזר אמירות ללא כיסוי ואף יאפשר לאחרים להתבטא, יקשיב לכל אדם, משה מתבטא בנאמנותו לאהרון אחיו ואף לכל עם ישראל. כאשר הקב"ה מציע לכלות את עם ישראל ולהפוך את משה לגוי גדול במקומם או אז מתגלה משה הנאמן-האומר לקב"ה מחני נא מספרך.

ע - מבטאת ענווה משה עמד איתן אל מול פרעה ועבדיו והבהיר להם זקיפות קומתו של מנהיג שנשלח לבצע הוראות אלוקים, שליחו של בורא עולם - כלפי חוץ הוכיח משה מנהיגות איתנה חזקה ועקשנית לביצוע המשימה - יציאת עם ישראל ממצרים. אך כלפי העם הראה המנהיג הדגול יחס אנושי-ענווה אמיתית הוא אינו מתחבא במגדל השן משה העניו יורד אל העם ומתבטל כלפי אחיו.

נסיך הוא בבית המלך בתחילת דרכו, אך הוא יוצא אל אחיו אף הורג המצרי ומזהיר האחר.

ר - רשע למה תכה רעך. הוא אינו יורד אל העם כאדם עליון אלא כאחד העם. מסכן הוא את חייו בכך וכמובן נאלץ הוא לברוח למדיין. ר-רועה, משה היה רועה אמיתי של כל בני"אך רועה אמיתי נבחן גם ברעותו את הצאן, כאשר גדי ברח מהעדד משה המנהיג רודף אחריו ומצאו לבסוף שותה מים. כאשר הבין משה -שבריחתו הייתה בגלל הצמא או אז הרכיבו על כתפיו, בשמות רבה ר' כתוב- על מעשהו זה של משה אמר הקב"ה "יש לך רחמים לנהוג צאנו של בשר ודם רק- חיך אתה תרעה צאני ישראל".

משה מתגלה כמנהיג אמיתי - בעל עוצמה, נחרצות, העזה ונאמנות אך בשילוב מדהים של יושר, אמיתות אנושיות, ענווה, כבוד והקשבה לכל אחד ואחד.

ההבדל בין פרנס לקברניט

במסכת ברכות מסופר על רבן גמליאל הנשיא, שלאחר ויכוח שפרץ בינו ובין רבי יהושע, חש שאולי פגע ברבי יהושע ולכן החליט ללכת לביתו כדי לפייסו. נכנס רבן גמליאל לביתו של רבי יהושע וראה שכותלי ביתו שחורים. אמר לו רבן גמליאל: "מכותלי ביתך ניכר שהינך פחמי", לאמור, שהינך מתפרנס מעבודה קשה של נפחות. השיב לו רבי יהושע: "אוי לו לדור שאתה פרנסו (מנהיגו), שאי אתה יודע בצערן של תלמידי חכמים במה הם מתפרנסים ובמה הם ניזונים". (ברכות כח, ע"א).

הרב אברהם יצחק הכהן קוק בספרו "עין אי"ה" מתייחס לאימרה: "א"ל אוי לו לדור שאתה פרנסו ואוי לה לספינה שאתה קברניטה, שאין אתה יודע בצערן של ת"ח וכו' ". (ברכות כח, ע"א).

וכך כותב הרב קוק:

הנהגת הדור הראויה צריכה להיות שהמנהיג ישתדל לחדור למצבו של כל יחיד כפי כוחו, ובמה שישתדל לתקן גם כן כל המצבים הפרטיים יתרומם מצב

הכלל כולו. ונגד הנהגת הפרטי יקרא בלא משל **פרנס-הדור**, שהדור מורכב מפרטים ואישים שונים וצריך שיפרנסם כולם כול אחד לפי ענינו. **וקברניטה-של-הספינה** יקרא על שם ההוראה של ההנהגה הכוללת, **כשם שמנהיג הספינה מנהיג כל אישיה הנקבצים לתוכה בהנהגה אחת**, ובבואם אל מחוז חפצם יבור לו כול אחד דרכו הפרטי. ע"כ בהתעלמם מדעת המצב הפרטי של תלמיד חכם שפועל הרבה על תיקון הדור, א"א שתסודר יפה ההנהגה הכללית. שאם היית בא לדקדק המצב הפרטי לא הי' נעלם ממנו ערך של כל אחד ואחד ולא הי' דרוש להתנהג בהנהגה כוללת עם אנשים שמפני יקרתם ראויים הם שיהיו בהנהגה יוצאים מן הכלל, לכבדם ולרוממם".

פירוש:

במסכת ברכות דף כח ע"א כתוב: **"אוי לו לדור שאתה פרנסו ואוי לה לספינה שאתה קברניטה"**, מבהיר הרב קוק בספרו עין אי"ה, **מה ההבדל בין פרנס לקברניט? אלה הם שני סוגי המנהיגים המובילים אנשים.**

ה"פרנס" נחשב כמנהיג טוב המקשיב לצורכי הפרט דואג לכל פרט ופרט וממלא צורכיהם של האנשים, כל אחד על פי דרישותיו כך כל פרט מרוצה ממנהיגותו של העומד בראשם.

לעומתו, **"קברניט"** הוא האיש המנווט, המכוון ודואג לכלל הספינה להובילה בים הפתוח אל היעד הנכון. מנהיג זה רואה את מכלול הבעיות בהנהגת הספינה כולה. יש לו חשיבות להגיע אל היעד שהציב לעצמו עם כל פרט וכולם יחד.

אך **הקברניט** אינו מודע לכל דרכו של כל פרט ופרט. הציבור הנוסע בספינה מרוצה גם ממנהיג זה אף כי לא כל צרכי הפרט מתמלאים ומתגשמים. העיקר שהתנועה זורמת לה בכיוון הנכון ובסופו של דבר יגיעו האנשים עם הספינה אל היעד המתוכנן בזכות **קברניט - מנהיג חכם.**

תשובתו של ה' לבקשתו של משה למינוי: "קח-לך את-יהושע בן-נון--איש אשר-רוח בו; וסמכת את-ידך, עליו. והעמדת אתו, לפני אלעזר הכהן, ולפני, כל-העדה; וצוית אתו, לעיניהם. ונתתה מהודך, עליו--למען ישמעו, כל-עדת בני ישראל. ולפני אלעזר הכהן יעמד, ושאל לו במשפט האורים לפני ה': על-פיו יצאו ועל-פיו יבאו, הוא וכל-בני-ישראל אתו--וכל-העדה. ויעש משה, כאשר צוה ה' אתו; ויקח את-יהושע, ויעמדהו לפני אלעזר הכהן, ולפני, כל-העדה. ויסמך את-ידיו עליו, ויצוהו, כאשר דבר ה', ביד-משה".
(במדבר כז, יח-כב).

לקראת הכניסה לישראל קובע ה', שעיקר תכונותיו של המנהיג נועדו להכניס את העם לארץ ישראל, לא יהיה מנהיג בעל תכונות ויכולות צבאיות, אלא יהיה איש רוח בעל תכונות מוסריות.

ה' גם מגביל את כוחו של יהושע. **נוצרת מנהיגות רוחנית נוספת בדמותו של אלעזר הכהן.** הסמכויות הפולחניות והדתיות עוברות אליו. רק דרכו יוכל יהושע לדרוש לפני ה' (אורים ותומים) לקראת יציאה למלחמה. **אנו עדים להפרדת רשויות.**

למרות הפרדת הרשויות, עליהם לשתף פעולה למען אותה מטרה. הם זקוקים זה לזה. **מדרש ספרי דורש את הפסוק "ולפני אלעזר הכהן יעמוד" (שם, כא), כדלקמן: "שהיה יהושע צריך לאלעזר ואלעזר צריך ליהושע".**
(ספרי, במדבר, פרשת פנחס, קלט).

נטרול השפעתו של מנהיג לצרכיו האישיים

במזרח הקדמון שלטונו של המלך היה אבסולוטי. הוא שלט שלטון ללא מיצרים במדינתו ובנתיניו. הנה לפנינו תופעה ייחודית המגבילה את סמכותו של המלך.

חז"ל קבעו שהמלך והכהן אינם יכולים לכהן כחברי הסנהדרין בעניין עיבור השנה. הם קבעו מגבלה זו, מחשש, שהמלך והכהן יקבעו הלכה לא על פי קנה מידה אובייקטיבי אלא רק יראו לנגד עיניהם את טובתם האישית.

וכך נאמר **במסכת סנהדרין**, יח, ע"א:

"אין מושיבין מלך בסנהדרין, ולא מלך וכהן גדול בעיבור שנה. מלך בסנהדרין – דכתיב: 'וְלֹא תִעָנֶה עַל רֵב' (שמות כג, ב) – לא תענה על רב. לא מלך וכהן גדול בעיבור שנה. **מלך** - משום אפסניא. **כהן גדול** משום צינה".

הרמב"ם מסביר גמרא זו:

"אין מושיבין לעיבור השנה לא מלך, ולא כהן גדול: **מלך**--מפני חילותיו ומלחמותיו, שמא דעתו נוטה בשבילן לעבר או שלא לעבר; **וכהן גדול**--מפני הצינה, שמא לא תהיה דעתו נוטה לעבר, כדי שלא יבוא תשרי בימי הקור, והוא טובל ביום הכיפורים חמש טבילות".

(רמב"ם, ספר זמנים, הלכות ראש חודש, הלכה יא).

ביאורים:

לא תענה על ריב – אין ראוי להושיב בסנהדרין אדם שיחששו להביע דעה הנוגדת לדעתו.

אפסניא – המלך לא מעוניין להוסיף חודש בשנה, דבר שיגדיל את הוצאותיו.

משום צינה– מכיוון שהכהן עובד יחף וטובל ביום הכיפורים בבית המקדש, רצונו שיום הכיפורים יהיה בעונה חמה.

פתיחות לשונות ומגוון דעות

מנהיג הרוצה, שהציבור יתמוך בו וילך אחריו, אינו צריך לוותר על עקרונותיו. עליו להתייחס ליחידים בציבור בכבוד הראוי, לשמור על כבוד האדם. מנהיג צריך לקבל את השונות ולהיות קשוב למגוון הדעות, גם אם אינו מסכים אומריו. **מודעות זו תאפשר למנהיג להנהיג את הציבור בסובלנות ובאורך רוח.**

מדרש תנחומא דורש את הפסוק: **"וידבר משה, יפקוד ה' וגו' "** כדלקמן:
"כשם שאין פרצופיהם שווין זה לזה, כך אין דעתם שווין זה לזה, אלא כל אחד ואחד יש לו דעה בפני עצמו. וכן אומר: 'לעשות לרוח משקל; ומים, תכן במדה' (איוב כח, כה), כל ברייה וברייה יש לו דעת בפני עצמו. תדע לך שהוא כן, משה מבקש מן הקדוש ברוך הוא בשעת מיתתו, ואומר לפניו, ריבונו של עולם, גלוי וידוע לפניך דעתם של כל אחד ואחד, ואין בשל בניך דומה זה לזה. כשאני מסתלק מהן, בבקשה ממך אם ביקשת למנות עליהם מנהיג, מנה עליהם אדם שיהא סובל לכל אחד ואחד לפי דעתו".
(מדרש תנחומא, במדבר, פרשת פינחס, י).

ילקוט שמעוני מביא דברים דומים, כפי שדורש התנא **רבי סימון**:
"אמר רבי סימון: וַיִּרְאֵהוּ יְהוָה אֶת-כָּל-הָאָרֶץ (דברים לד, א), תדע לך, שכן משה מבקש לפני הקב"ה: ריבונו של עולם, גלוי וידוע לפניך דעת של כל אחד ואחד ואין דעתן של בניך דומין זה לזה. בשביל שאני מסתלק מהן בבקשה ממך למנות עליהן מנהיג. מנה עליהם אדם שיהא סובל כל אחד ואחד לפי דעתו".
(ילקוט שמעוני, פרשת פנחס, כז).

דמות מופת

הרמב"ם (רבי משה בן-מימון) **ראה בנביא דגם מופת של מנהיג.** על המנהיג ללמוד ולהתנהג ברמה מוסרית גבוהה כהכנה לשליחותו.
הרמב"ם נותן פירוש אלגורי לפסוק: **"וַיִּחַלֵּם, וַהֲנֵה סֵלֶם מִצֵּב אֶרְצָה, וְרֹאשׁוֹ, מֵגִיעַ הַשָּׁמַיְמָה וַהֲנֵה מִלְּאֲכֵי אֱלֹדִים, עֲלִים וְיֹרְדִים בּוֹ".** (בראשית כח, יב).

כותב הרמב"ם: "העלייה קודם הירידה", כי אחר העלייה וההגעה אל מעלות ידועות מן הסולם תהיה הירידה, במה שפגש מן העניין – **להנהגת אנשי הארץ ולימודם**". (מורה נבוכים, חלק ראשון, פרק טו).

העלייה נועדה לעלות במדרגות הלימוד והחוכמה והנבואה – להתקרב לדרגתו של הקדוש ברוך הוא. באופן טבעי, האנשים שיגיעו לרמה הגבוהה במימוש האדיאל הרוחני, ירצו להישאר בשלבים הגבוהים של הסולם ולא ירצו לרדת. דווקא בשעה זו, שעה שהגיעו אל השיא, **עליהם למלא את חובתם לעם ולחברה**.

אחרי העלייה מוטלת עליהם **שליחות** שנובעת מהפוטנציאל הרוחני והמוסרי הטמון בהם – שליחות **"להנהגת אנשי הארץ ולימודם"**. זוהי "הירידה". **ירידה לשם תרומה ונתינה למען העם והחברה**.

תכונות יסוד המצופות מהמנהיג

התכונות הנדרשות ממנהיג, כפי שהן משתקפות בדברי חכמינו, נוכל להביאן **מדברי הרמב"ם**.

עלי להדגיש שבתקופת זו, **הדיינים היו גם מנהיגי ציבור**. לכן, התכונות הנדרשות מדיין הינן גם התכונות הנדרשות ממנהיג.

מדרש ספרי (דברים, פסוקה יג), מבטא את אחריות הדיינים להתנהגותו של העם. הם נתפסים גם כמנהיגים, שיש להם אחריות ציבורית להתנהגותו של העם.

בספר דברים מסכם משה את התלאות אשר עבר עם ישראל ואומר: **"אִיכָה אִשָּׁא, לְבַדִּי, טָרַחְתֶּם וּמִשְׁאַכֶּם, וְרִיבְכֶם. הָבֹוּ לָכֶם אֲנָשִׁים חֲכָמִים וְנָבִיִּים, וַיִּדְעִים לְשִׁבְטֵיכֶם; וְאֲשִׁימֶם, בְּרָאשֵׁיכֶם"**. (דברים א, יב-יג).

את המילים **"וְאֲשִׁימֶם, בְּרָאשֵׁיכֶם"**, דורש המדרש: **"אל תהי קורא ואשימם בראשיכם, אלא ואשמם בראשיכם, מלמד שאשמותיהם של ישראל תלויים בראש דייניהם"**.

המדרש מבסס את דבריו על הפסוקים **מספר יחזקאל**: "וְאַתָּה בֶן-אָדָם, צִפֵּה נִתְתִּיךָ לְבֵית יִשְׂרָאֵל; וְשָׁמַעְתָּ מִפִּי דָבָר, וְהִזְהַרְתָּ אֹתָם מִמֶּנִּי. בְּאִמְרֵי לְרָשָׁע, רָשָׁע מוֹת תָּמוּת, וְלֹא דִבַּרְתָּ, לְהִזְהִיר רָשָׁע מִדַּרְכּוֹ הוּא רָשָׁע בְּעוֹנוֹ יָמוּת, וְדָמוֹ מִיָּדְךָ אֲבִקֵּשׁ. וְאַתָּה כִּי-הִזְהַרְתָּ רָשָׁע מִדַּרְכּוֹ, לָשׁוּב מִמֶּנָּה, וְלֹא-שָׁב מִדַּרְכּוֹ הוּא בְּעוֹנוֹ יָמוּת, וְאַתָּה נִפְשֶׁךָ הִצַּלְתָּ". (יחזקאל לג, ז-ט).

הרמב"ם בהסתמכו על דברי חז"ל קבע רף גבוה למנהיג-דיין. זוהי מנהיגות ערכית הדורשת דוגמה אישית.

כך מובאים הדברים בספרו של הרמב"ם - "היד החזקה", ספר שופטים, הלכות סנהדרין פרק ב, הלכה ז:

"בית דין של שלושה אף על פי שאין מדקדקין בהם בכל אלו הדברים (שיהיו בעלי מראה, נבונים, ידעו לשונות וכיו"ב), צריך שיהא בהם בכל אחד מהם **שבעה דברים**, ואלו הם:

חוכמה וענוה ויראה ושנאת ממון ואהבת אמת ואהבת הבריות להם, ובעלי שם טוב.

וכל אלו הדברים מפורשין הן בתורה, הרי הוא אומר: **'אֲנָשִׁים חֲכָמִים וְנָבִיִּים'** (דברים א, יג), הרי בעלי חוכמה... **'וְיָדְעִים לְשִׁבְטֵיהֶם'** (דברים א, לד), אלו שרוח הבריות נוחה מהם, ובמה יהיו אהובים לבריות? בזמן שיהיו בעלי עין טובה ונפש שפלה וחברתן טובה, ודיבורן ומשאן בנחת עם הבריות".

על הפסוק: **"וְאַתָּה תִּחְזֶה מְכַל-הָעָם אֲנָשֵׁי-חֵיל יִרְאֵי אֱלֹהִים, אֲנָשֵׁי אֱמֶת שְׁנֵאֵי בָצַע"** (שמות יח, כא), **כותב הרמב"ם:**

" 'אנשי חיל' - אלו שהם גיבורים במצוות ומדקדקים על עצמם וכובשין את יצרם עד שלא יהא להם שום גנאי ולא שם רע ויהא פרקן נאה, ובכלל 'אנשי חיל' - שיהא להם לב אמיץ להציל עשוק מיד עושקו, כענין שנאמר: 'וַיִּקּוּם מִשָּׁה וַיּוֹשִׁיעַן' (שמות ב, י), ומה משה רבנו עניו - אף כל דיין צריך להיות עניו. 'יראי אלוהים' - כמשמעו.

'שונאי בצע' – אף ממון שלהם אינם נבהלין עליו, ולא רודפין לקבץ הממון, שכל מי שהוא נבהל להון חסר יבואנו.

'אנשי אמת' – שיהיו רודפין אחר הצדק מחמת עצמם ומדעתם, אוהבין את האמת ושונאין את החמס ובורחין מכל מיני העוול".

ישנן תקופות, שבהן לא נוכל למצוא את המנהיג-הדיין עם כל התכונות הללו. **מדרש רבה** לדברים, מביא דברי תנאים, האומרים, שעלינו להשתדל למצוא מנהיגים-דיינים עם שבע המידות שהבאנו. ואם לא ימצאו כאלה, נוכל להוריד את רמת הדרישות עד למידה אחת. עלינו למצוא את המועמדים הטובים, הקיימים בכל דור.

כך נאמר **במדרש רבה** לדברים:

"רבנין אמרי (חכמים אומרים): בוא וראה בשעה שנתמנה משה על ישראל אמר להן, איני יכול לישא את משאכם לעצמי, אלא מִנוּ לָכֶם דִּינִים שִׁהְיוּ דִּנִּין אֲתֻכֶּם, שנאמר: "הבו לכם אנשים חכמים ונבונים וידועים לשבטיכם ואשימם בראשיכם". (דברים א, יג)

אמר **רבי ברכיה** בשם **ר' חנינא**: **צריכין הדיינים שיהא בהם שבע מידות**, ואלו הן: חכמים ונבונים וידועים וארבע כמו שכתוב להלן: 'ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל יראי אלוקים אנשי אמת שונאי בצע' (שמות יח, כא), הרי שבע. ולמה לא נכתב שבע כאחת? - **שאם לא נמצאו משבע**, מביא מארבע, ואם לא נמצא מארבע מביא מג', ואם לא נמצא מג' מביא מאחד, שכך כתיב: 'אשת חיל מי ימצא'". (משלי לא, י). (מדרש רבה לדברים, פרשה א, ז).

המנהיגים-הדיינים נבחרו על דעת שבטי ישראל. הם לא נכפו עליהם.

מדרש ספרי לדברים דורש את הפסוק: "הבו לכם אנשים חכמים ונבונים וידועים לשבטיכם ואשימם בראשיכם" (דברים א, יג), כדלקמן:

" **וידועים לשבטיכם**, שיהיו ידועים לכם, הרי שנתעטף בטליתו ובא וישב לפני, איני יודע מאיזה שבט הוא, אבל אתם מכירים אותו, שאתם גדלתם ביניהם, לכך נאמר: וידועים לשבטיכם – שיהיו ידועים לכם.

רבן שמעון בן גמליאל אומר: אין כל ישיבה וישיבה יושבת עד שהבריות מרננות אחריה ואומרות: מה ראה פלוני לישב ומה ראה פלוני שלא לישב, לכך נאמר: וידועים לשבטיכם – שיהיו ידועים לכם.

וְאֲשִׁימָם בְּרָאשֵׁיכֶם, יכול מיניתם אתם אותם - ממונים. תלמוד לומר: 'ואשימם בראשיכם', אם מינתי, הרי הם ממונים, אם לאו - אינם ממונים, יכול אם גידלתם אותם הרי הם גדולים ואם לאו - אינם גדולים. תלמוד לומר: "וְאֲשִׁימָם בראשיכם", אם גידלתם, הרי הם גדולים ואם לאו אינם גדולים.

דבר אחר: אם שמרתם את דבריכם, הרי הם שמורים, ואם לאו – אין ראשיכם שמורים" (ספרי לדברים, פיסקה יג).

שליטה עצמית של המנהיג

ספר הכוזרי, שכתב רבי יהודה הלוי (ריה"ל) עוסק בדיאלוג בין החבר-חכם יהודי לבין מלך הכוזרים (הכוזרי) המתעניין בנושאי יסוד ביהדות. הכוזרי מבקש מהחבר לתאר את מעשיו של החסיד. בתיאורי תכונותיו של החסיד מתואר המושל-המנהיג הרצוי.

כך מתאר החבר את החסיד:

"החסיד הוא האיש המפקד על מדינתו, הנותן לכל יושביה את לחם חוקם ומספק להם את כל צורכם במידה נכונה, והוא נוהג בכולם בצדק, לא יעשוק איש מהם ולא יתן לאיש יותר ממנתו הראוי לו, כי על כן הוא מוצא את כולם, בשעה שהוא צריך להם, נשמעים לו, ממהרים להענות לקראתו, עושים ככל אשר יצוו ונזהרים מכל אשר יאסור עליהם" (ספר הכוזרי, מאמר שלישי ג).

על הדברים הללו, מעיר לו החבר. לא שאלתיך לגבי מעשי מושל שהוא מנהיג-שליט, שאלתיך לגבי מעשי החסיד.

משיב לו החבר. החסיד מושל על חושיו וכוחותיו הנפשיים והגופניים, כשם שנוהג המנהיג האדיאלי.

וכך אומר החבר:

"החסיד הוא המושל, שהרי כל חושיו וכוחותיו, הנפשיים והגופניים, סרים אל משמעתו, והוא מנהיג אותם הנהגה מדינית ממש, כמה שנאמר: 'טוב אָרְךָ אֶפְיִם, מִגְבוֹר; וּמִשָּׁל בְּרוּחַ, מִלֵּךְ עִיר' (משלי טז, לב)".

ראוי שמנהיג – שליט יתנהג על פי התכונות שאמר החבר. אם החסיד היה עומד בראש מדינה, היה נוהג בה בצדק, כשם שנהג מינהג צדק עם עצמו.

על פי הדברים הללו, אדם שמקבל על עצמו מנהיגות של מושל, עליו לכתחילה להיות שליט על עצמו. אם סיגל לעצמו תכונות אלה, יוכל הוא לשלוט על אחרים, מכיוון שהוא רכש לעצמו תכונות היוצרות איזון נפשי.

תכונותיו של מנהיג המשתקפות אצל שאול המלך

עם סיום תקופת השופטים, מבקשים בני ישראל שימונה להם מנהיג כפי שהיה מקובל בקרב העמים הסובבים את ישראל. **שמואל מזהירם מעודף הסמכויות של המלך.** הוא ינהג בהם בשררה וביד קשה. הסבריו של שמואל לא הועילו. הם ביקשו למנות עליהם מלך.

המועמד היה **שאול**. תכונותיו מתוארות בספר שמואל: **"בְּחֹר וְטוֹב, וְאִין אִישׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל, טוֹב מִמֶּנּוּ; מִשְׁכָּמוֹ וּמַעֲלָה, גְּבַהַּ מִכָּל-הָעָם"** (שמואל א, ט, ב). בהמשך מסופר כיצד שמואל מעלה בגורל – על פי ה', את המלך הנבחר. שאול עלה בגורל. **"וַיִּשְׁאַל-וַעֲזָד, בַּה', הֲבֵא עוֹד, הָלֵם אִישׁ; וַיֹּאמֶר ה', הִנֵּה-הוּא נִחְבָּא אֶל-הַכְּלִים. וַיִּרְצוּ וַיִּקְחֵהוּ מִשָּׁם, וַיִּתְּצֵב בְּתוֹךְ הָעָם; וַיִּגְבֶּה, מִכָּל-הָעָם, מִשְׁכָּמוֹ וּמַעֲלָה. וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל-כָּל-הָעָם, הֲרֵאיתֶם אֲשֶׁר בָּחַר-בוֹ ה', כִּי אֵין כָּמֹהוּ, בְּכָל-הָעָם; וַיִּרְעוּ כָל-הָעָם וַיֹּאמְרוּ, יַחֲי הַמֶּלֶךְ"** (שמואל א, י, כב-כד).

רד"ק (רבי דוד קמחי) בפירושו במקום:

"נחבא אל הכלים" – בורח מן השררה. ובדרש: 'אל הכלים', הכוונה לאורים ותומים. אמר שאול, שמא איני הגון למלכות עד שישאלו באורים ובתומים".
"משכמו ומעלה, גבה מכל-העם", הפירוש כפשוטו, ששאול היה גבוה מאחרים בקומתו. במרוצת הדורות, המשפט הזה נהפך לביטוי חיובי מאוד.

אברהם אבן שושן במילון עברי- עברי כותב על המשפט הנ"ל: **"ביטוי על אדם מצוין העולה על רבים אחרים במוסריות, בחוכמה, בכישרונות וכדומה"**.

תכונותיו של דוד המלך כמנהיג

הגמרא, **במסכת סנהדרין**, מונה שש מעלות, שבהן התברך דוד המלך. הגמרא לומדת את מעלותיו של דוד מפסוק בספר שמואל א:

"וַיַּעַן אֶחָד מֵהַנְּעָרִים וַיֹּאמֶר, הִנֵּה רָאִיתִי בֶן לְיִשִּׁי בֵּית הַלְחָמִי, יָדַע נַגֵּן וְגִבּוֹר חֵיל וְאִישׁ מִלְחָמָה וְנָבוֹן דָּבָר, וְאִישׁ תֹּאֵר וְה' עִמּוֹ". (שמואל א, טז, יח).

ואמר **רב יהודה** אמר **רב**: כל הפסוק הזה לא אמר דואג אלא בלשון הרע. **רש"י**: 'שהיה מספר בשבחו של דוד כדי שיקנא בו שאול ויהרגהו'.

'יודע נגן' – שידע לישאל (מומחה).

'גבור' – שידע להשיב (רד"ק: גבורת הלב).

'איש מלחמה' – שידע לישא וליתן במלחמתה של תורה (רש"י: להתווכח בתלמוד. רד"ק: יודע בעניני מלחמה והורגל בה).

'איש תואר' – שמראה פנים בהלכה (שמביא ראיה לדבריו).

'ונבון דבר' – שמבין דבר מתוך דבר (רלב"ג: מכלכל את דבריו בתבונה).

'וה' עמו' – שהלכה כמותו בכל מקום" (רד"ק: מצליח במעשיו).

(סנהדרין צג, ע"ב).

האמורא רב יהודה מוצא בפסוק **שש מעלות רוחניות**, ואילו הפרשנים על ספר שמואל מוצאים בדוד מעלות מתחום **המעשה**.

איכות המנהיגים – בעלי ידע וחוכמה

בתקופת חז"ל היו ממנים גם פרנסים (מנהיגים) מקרב תלמידי החכמים. **חז"ל חתרו לכך, שהמנהיגים יהיו בעלי איכויות גבוהות. לאמור, בעלי ידע – מחד, ובעלי ערכי מוסר – מאידך.**

הגמרא, **במסכת שבת**, מביאה את דבריו של רבי יוחנן: "ואמר רבי יוחנן: איזהו תלמיד חכם שממנין אותו פרנס (מנהיג) על הציבור, זה ששואלין אותו דבר הלכה בכל מקום, ואפילו במסכת כלה, דלא רגילי בה אינשי (שלא רגילים בה אנשים)". (שבת קיד, ע"א).

במשנה, **במסכת תענית** נכתב: "הגיע שבעה עשר במרחשוון ולא ירדו גשמים התחילו **היחידים** מתענין שלוש תעניות".
הגמרא מבררת, מי הם היחידים? – רב הונא קובע, שהיחידים הם החכמים. בהמשך שואלת הגמרא: "איזהו יחיד ואיזהו תלמיד?"
הגמרא משיבה: יחיד – תלמיד חכם, כל שראוי למנותו פרנס [מנהיג] על הציבור. (תענית י', ע"ב).
לאמור, איכותו של המנהיג בנויה על איכות אישית גבוהה, לפחות כמו של תלמיד חכם.

חוכמתו של מנהיג – לב שומע, לב חכם

כאשר **שלמה המלך** הגיע לגבעון, הקריב קורבנות לה'. בעת הקרבת הקורבנות התנהל דו-שיח בינו ובין ה'. שלמה מבקש מה' לב שומע. ה' התרשם מהעובדה ששלמה, שזה עתה ביסס את ממלכתו, לא ביקש את נפש אויביו, אלא לב שומע, על כך העניק לו ה' מתת נוספת, לב חכם ונבון.
כך נאמר בספר מלכים א:

"בגבעון, נראה ה' אל-שלמה--בחלום הלילה; ויאמר אלוקים, שאל מה אתן-לך".
(מלכים א', ג, ה).

ושלמה השיב:

"ויאמר שלמה, אתה עשית עם-עבדך דוד אבי חסד גדול, כאשר הלך לפניך באמת ובצדקה ובישרת לבב, עמך; ותשמר-לו, את-החסד הגדול הזה, ותתן-לו בן יושב על-כסאו, כיום הזה. ועתה, ה' אלוקי, אתה המלכת את-עבדך, תחת דוד אבי; ואנכי נער קטן, לא אדע צאת ובא. עבדך--בתוך עמך, אשר בחרת: עם-רב, אשר לא-ימנה ולא יספר מרב. ונתת לעבדך לב שמע, לשפט את-עמך, להבין, בין-טוב לרע: כי מי יוכל לשפט, את-עמך הכבד הזה.

וייטב הדבר, בעיני אדני: כי שאל שלמה, את-הדבר הזה. ויאמר אלוקים אליו, יען אשר שאלת את-הדבר הזה ולא-שאלת לך ימים רבים ולא-שאלת לך עשר, ולא שאלת, נפש איביר; ושאלת לך הבין, לשמע משפט. הנה עשיתי, כדברך; הנה נתתי לך, לב חכם ונבון, אשר כמוך לא-היה לפניך, ואחרך לא-יקום כמוך.

וגם אשר לא-שאלת נתתי לך, גם-עשר גם-כבוד: אשר לא-היה כמוך איש במלכים, כל-ימיו. ואם תלך בדרכי, לשמר חקי ומצותי, כאשר הלך, דויד אביר והארכתי, את ימיו" (שם, ו-יד). (קיימת גרסה נוספת בדברי הימים ב, ז-יד).

הדאגה להמשך המנהיגות

המדרש בספרי מדגיש את אחריותו של משה המנהיג להמשך המנהיגות. זהו צו השעה. משה מחפש מנהיג אשר ישמש דוגמה אישית וישכיל להנהיג את העם למען העם.

מדרש ספרי דורש את הפסוק: "וידבר ה' לאמור, יפקוד ה' אלוקי הרוחות לכל בשר איש על העדה..." (במדבר, כד, טו), כדלקמן: "להודיע שבחן של צדיקים, שכשהם נפטרים מן העולם מניחים צורך עצמם ועוסקים בצורך ציבור" (ספרי במדבר, פרשת פנחס, קלח).

חלק פרק אחד עשר סנהדרין

יחזקאל להחיותם: אלו מחים שבקצת דורא. שהמים נטובעל
חך בכל על שהיו יפים כדלקמן: מנהר אשל עד דבא - חקוני
כן היו בבקעת דורא: שופעו. מחמת הרים: וזה המלך והר
ועדין היו שופעו. שהיה גדלות זו הארץ וזה המלך והמסים
תורה אור וכלו עליו מן הבקעה וטפחו
לחיותו רשע על פניו. והלכו לה
ימים האחרים במלכותו עליו היה ל
כלים וכשהגיעה שעה שהיו טפחו ל
על פיו כשהיה רועה לשפוט בהם
הכריזם על אלו מחיה מהם. ע
יחזקאל היו לומדין שהיה מביין ש
יחזקאל ופזרים ונטובעל היה
הקב"ה מחיה לוחם: פתח
לחיותו כמה רבד
יחזקאל וזה דוחה
נטובעל
לל

שער שני

ואם תאמר איהן שנים שעורר הקב"ה להרש
בהן את עולמו שנאמר "ויאמר לברוך
ביום ההוא ידברו" לל

דרכי הנהגה

לארץ על רגליו ואמר
ובנות על
אני מבני בני
אבי אבא
יחזקאל אמר רב אלו בני אפרים ישמעל לקן
ומעו שנאמר "ובני אפרים ישותלח וברך בנותיה
ותחת בנו ואלעזרה בנו ותחת בנו וזבד בנו
וישותלח בנו ועזר (ואלעזר) (ואלעזר) והרגום
אנשי נח הנולדים בארץ וגו' וכתוב "יחזקאל

ואותן שנים ששורר הקב"ה לחם אלו עולמו. ויהיה עולם זה חרב
אלף שנים איהן נדיקים היכן הם האילי ואיהן נקבדין בלחך: לא
נראה בהחיה לחך. כשהחליף הקב"ה את הארץ לא נראה לפי האלו
כלל ימים: וקרוי ה' יחזקאל כה. קיפה להם כח לשוט ולעופף בלי
נער: ויחליף נמתיים שהיה יחזקאל.
שחזרו ומתו כך נדיקים ששורר
להחיות יחזרו לעמדם כך ששש
יחזקאל הגלה נטובעל עס יכניס
מלך יהודה והיה יחזקאל וזה
בבבל ויהיה בלחך ישראל בלחך
ששורר שנה

לל
אלא תל
ש) כי נ
דכתיב (כס כה)
ודע והם מוט משפחה
וחזק כסדר עולם אלו
בשעה שנודע עמו בין הנה
ששנים שנה היה וזבין הכתרים
שנולד יחזקאל היה ל' שנה בדכתיב
(גמליה נח) ואברהם בן מלח שנה
בבבל לו את יחזקאל בנו גמליה לומר
השדבר עשו בין הכתרים עד שילאו
ומללים היו ארבע מללים ואותן ל'
שכן הדבר עד לידה יחזקאל עשו בני
אפרים. וזמין שני אפרים הן שילאו
קדם זמין וזהו שנה שנה וזבין הכתרים
שילאו וגו' והכנסו אנוני נח: וששאל
למה מחים שהיה יחזקאל אלו בני
אדם שששורר כחיות החיים שנה
(יחזקאל לו) אלה סקריה
החלה כל בית ישראל
הללו סוף לכל ישראל
להם חתית הנתיים
אלו חתית חתית
ידעו ששני חתית חת
זה לכל ישראל שש
נחיות ולא מן הדין
"הסוד חתית חתית
לששורר אלו חתית חת
היכל ששני חתית חת
הקיד סביב: וכתוב וזה
סביב סביב. כלומר עו
שששורר עליהם סביב
יחזקאל אמר אלו
נטובעל נער הרשע
זכות אמר לבעי
תנו רבנן בשעה
יהיה חתית חתית בב
טיבן של אלו א
תחזקוהו כמה חק
בן של אלו חת
יחזקאל בספר החלום
אלם על פניו ונשר
קרא דכתיב "נטוב
כל שלמיני מדינה
ללכא חזין לנברין
מן הרבנות שלו שנאמר "באדן נברא אלו כפתי בסלכידין פשיטין וברבליהון וגו'

הרמב"ם, בספר שופטים, סנהדרין פרק כה כותב:
"אסור לאדם לנהוג בשררה על הציבור ובגסות רוח [ביהירות]
אלא בענוה ויראה.

וכל פרנס [מנהיג] המטיל אימה על הציבור שלא לשם שמים – נענש".

הרמב"ם מסתמך על הכתוב **במסכת סנהדרין:**
"כל פרנס שמנהיג את הציבור בנחת, זוכה ומנהיגם לעולם הבא".

בהמשך אומר הרמב"ם:
"וכן אסור לו [לפרנס] לנהוג בהם [בציבור] קלות ראש אף-על-פי שהם עמי
הארץ [אינם בני תורה] ולא יפסיע [ולא יפסע] על ראשי עם הקודש
[בהשאלה], שהם הדיוטות ושפלים – בני אברהם יצחק ויעקב... וסובל
טורח הציבור ומשאם כמשה רבנו, שנאמר בו:
'כאשר ישא האומן את היונק' " (במדבר יא, יב) (סנהדרין, צב, ע"א).

אם הינך שואף לרוץ לתפקיד מנהיגותי, בדוק תחילה את עצמך, האם תוכל לשאת את המשא הכבד הזה? האם הינך מסוגל להתמודד עם המטלות הקשות ותהליכי קבלת ההחלטות הנדרשות ממנהיג? רק אם אתה חש שהינך ראוי להיות מנהיג – קבל על עצמך את עול המנהיגות.

כך דורש **ילקוט שמעוני** את הפסוק: "אל-תצא לרב, מהר: פן מה-תעשה, באחריתך--בהכלים אתך רעך" (משלי כה, ח), "לרב כתיב, רבי מנחמא בר יעקב אומר: **לעולם אל תהי רץ אחר השררה**, למה? פן מה תעשה באחריתך,

הכלים אותך רעך, למחר באים ושואלים לך שאלות, מה אתה תשיבם? ר' זעירא מייתי (מביא) לה מן הדא (זאת), 'לא תשא', אם בשבועת שוא הכתוב מדבר, הא כתיב: 'ולא-תשבעו בשמי, לשקר' (ויקרא יט, יב), מה תלמוד לומר 'לא תשא', **שלא תקבל עליך שררה ואין אתה ראוי לכך**".

בהמשך, המדרש מזהיר את המנהיג בצורה בוטה, כדי שיבין את גודל האחריות המוטלת עליו. שלא יעלה במחשבת לבו, שיוכל ליהנות אישית מהשררה שיש למנהיג. אם זו תהיה דרכו, ייחשב כאדם הנואף עם אשה ועונשו רב מידי שמים. וכך אומר **המדרש** בהמשך:

"**רבי מנחמא** בשם **רבי תנחום**, מייתי (מביא) לה מן הכא (כאן): 'נאף אשה חסר-לב' (משלי ו, לב). כל המקבל עליו שררה בשביל ליהנות ממנה, אינו אלא כנואף הזה, שהוא נהנה מגופה של אשה....

אמר **רבי אבהו**: אני נקראתי קדוש, **הא אם אין ברך כל המידות הללו שיש בי, לא תקבל עליך שררה**". (ילקוט שמעוני, משלי כה, תתקסא).

המדרש המובא להלן, מדגיש את אחריותם של תלמידי חכמים לעסוק בצורכי ציבור. אין תלמיד חכם יכול לפטור את עצמו ולומר, עם אלוקים - אני בסדר. לאמור, אני לומד תורה ומקיים מצוות ודי לי בכך. המדרש משתמש בלשון קשה כלפי תלמיד חכם זה ואומר, אם אתה לא תיקח אחריות על הציבור, אתה תחשב כמחריב עולם.

רבי אסי, לפני מותו, חש שלא עמל וטרח דיו למען הציבור ועל כך הקדוש ברוך הוא יבוא עמו חשבון.

וכך נכתב **במדרש תנחומא**:

" ואלה המשפטים' (שמות טז, א). זה שאמר הכתוב: 'מֶלֶךְ--בְּמִשְׁפָּט, יַעֲמִיד אָרֶץ; וְאִישׁ תְּרוּמוֹת יִהְרֹסָנָה' (משלי כט, ד). מלכה של תורה, **במשפט שהוא עושה – מעמיד את הארץ**. 'ואיש תרומות יהרסנה'. אם משים עצמו כתרומה הזו שמושלכת בזוית הבית ואומר, **מה לי בטורח הציבור, מה לי בדיניהם, מה לי לשמוע קולם, שלום עליך נפשי, הרי זה מחריב את העולם**. הוי 'ואיש תרומות יהרסנה'.

מעשה ברבי אסי, כשהיה מסתלק מן העולם, נכנס בן אחותו אצלו, מצאו בוכה. אמר לו: רבי, מפני מה אתה בוכה? יש תורה שלא למדת ולמדת, הרי תלמידך יושבים לפניך. יש גמילות חסדים שלא עשית. ועל כל המידות שהיו בך, היית מתרחק מן דיינין (גירסה אחרת: מן הדיינין).

אמר לו: בני, עליה אני בוכה, **שמא אתן דין וחשבון על שהייתי יכול לעשות דיניהם של ישראל**. הוי 'ואיש תרומות יהרסנה'."

(מדרש תנחומא, פרשת משפטים, סימן ב).

כאשר מנהיג מקבל מינוי לשררה ציבורית, הוא נעשה ערב לציבור. הוא מקבל עליו אחריות רבה.

בתקופת לימודיו, כל עוד הוא עסוק בלימוד התורה וטרם הגיע לבשלות ההוראה, אין הוא יכול לעסוק בצורכי ציבור. הערבות ההדדית לא חלה עליו. אם אינו פועל למען הציבור - הוא לא נענש.

לפי המדרש המובא להלן, מנהיגות ציבורית הינה חובה חברתית לאנשים המתאימים - לאחר שקנו תורה, חוכמה ודעת.

באותה עת, שהחבר – תלמיד חכם מקבל עליו את עול המנהיגות, עליו לזכור, **כי חובתו היא לפעול למען הציבור ולא למען הנאותיו האישיות**.

מדרש רבה דן בסוגיה של ערבות הדדית. בדיון, מובא הפסוק: "בְּנֵי, אִם-עֲרֹבֶתָ לְרֵעֶךָ" (משלי ו, א). **רבי נחמיה** דורש פסוק זה ואומר: "נאמרה על החברים (תלמידי חכמים). כל הימים שאדם חבר לא איכפת לו בציבור ואינו נענש. נתמנה אדם בראש ונטל טלית, **לא יאמר לטובתי אני נזקק, לא איכפת לי בציבור, אלא כל טורח הציבור עליו**". (מדרש רבה, שמות, פרשה כז, ח).

במקבילה, **בילקוט שמעוני**, מודגשת הנקודה **שלמנהיג יש אחריות-ערבות לפעול למען הציבור**.

"ד"א (דבר אחר) 'בני אם ערבת לרעך', בתלמיד חכם הכתוב מדבר, בשעה שהזקן (החכם) מתמנה, אומר לו הקדוש ברוך הוא, עד שלא נתמנית לא היית נתפס על הציבור. עכשיו שנתמנית נעשית ערב על הציבור".
(ילקוט שמעוני, משלי ו, יא).

אין להטיל אימה ופחד על הציבור

אסור למנהיג לשאוב את סמכותו מהטלת אימה על הציבור. עליו למלא את משימותיו הציבוריות באורך רוח, במתינות ובענווה אלא אם כן הוא חש, שלמען הציבור הוא צריך להטיל אימה, לאחר שמיצה דרכים חלופיות.

הרמב"ם, בספר שופטים, סנהדרין פרק כה כתב:
"**אסור לאדם לנהוג בשררה על הציבור ובגסות רוח** [ביהירות] **אלא בענוה ויראה**. וכל **פרנס** [מנהיג] **המטיל אימה על הציבור** שלא לשם שמים – נענש".
הרמב"ם מסתמך על הכתוב **במסכת סנהדרין**: "**כל פרנס שמנהיג את הציבור בנחת, זוכה ומנהיגם לעולם הבא**".

בהמשך, אומר הרמב"ם: "**וכן אסור לו** [לפרנס] **לנהוג בהם** [בציבור] **קלות ראש** אף-על-פי שהם עמי הארץ [אינם בני תורה] ולא יפסיע [ולא יפסע] על ראשי עם הקודש [בהשאלה], שהם הדיוטות ושפלים – בני אברהם יצחק

ויעקב... **וסובל טורח הציבור ומשאם כמשה רבנו**, שנאמר בו: 'כאשר ישא האומן את היונק'. (במדבר יא, יב). (סנהדרין צב, ע"א).

הרמב"ם, בספר המדע, הלכות דעות, פרק ב, הלכה ד מדבר על הנהגה בדרך הבינונית, דרך שהיא מאוזנת ואינה קיצונית, היא הדרך הראויה. בהלכות ו-ז, כותב הרמב"ם בגנות תכונת הכעס אצל האדם ובמיוחד אצל מנהיג:

"וכן הכעס מידה רעה היא עד למאוד וראוי לאדם שיתרחק ממנה עד הקצה האחר. וילמד עצמו שלא יכעוס ואפילו על דבר שראוי לכעוס עליו, ואם רצה להטיל אימה על בני ובני ביתו **או על הציבור אם היה פרנס ורצה לכעוס עליהן כדי שיחזרו למוטב, יראה עצמו בפניהם שהוא כועס, כדי לייסרם ותהיה דעתו מיושבת בינו לבין עצמו כאדם שהוא מדמה כועס בשעת כעסו והוא אינו כועס.**

אמרו חכמים הראשונים, כל הכועס, כאילו עובד עבודה זרה. ואמרו שכל הכועס, **אם חכם הוא**, חכמתו מסתלקת ממנו, ואם **נביא הוא**, נבואתו מסתלקת ממנו. **בעלי כעס, אין חייהם חיים**, לפיכך ציוו להתרחק מן הכעס, עד שינהיג עצמו שלא ירגיש אפילו לדברים המכעיסים. וזו היא הדרך הטובה, **ודרך הצדיקים**: הן עלובין, ואינן עולבין, שומעין חרפתם, ואינן משיבין; עושין מאהבה, ושמחין בייסורים. עליהם הכתוב אומר, "ואוהביו, כצאת השמש בגבורתו". (שופטים ה, לא).

במסכת **ראש השנה** מביאה הגמרא את האימרה הבאה: "**וְשָׁנֵתְנוּ חֵיתֵינוּ** (הטילו אימה) **בארץ חיים**". (ראש השנה יז, ע"א). פירושים שונים בגמרא על אימרה זו. רב חסדא מפרש אימרה זו ואומר: "זה **פרנס** (מנהיג) המטיל אימה יתרה על הציבור שלא לשם שמים, אינו רואה בן תלמיד חכם".

מוסיף רב יהודה בשם רב: "כל פרנס המטיל אימה יתרה על הציבור שלא לשם שמים, אינו רואה בן תלמיד חכם, שנאמר: 'לֹכֵן, יִרְאוּהוּ' (יראה, פחד) אֲנָשִׁים; לֹא-יִרְאֶה, כָּל-חֲכָמֵי-לֵב' (איוב לז, כד). לאמור, זוהי אזהרה קשה למנהיג המטיל אימה יתרה.

פרנס (מנהיג) שגורם לכך שהציבור יפחד ממנו, עונשו יהיה, שלא יראה במשפחתו עוד חכמי לב.

אין להתגאות על הציבור

כפי שנכתב למעלה, אין להטיל אימה ופחד על הציבור. מנהיג צריך להנהיג את הציבור בנחת ולא בגסות רוח המלווה בהתנשאות וגאווה.

הגמרא, **במסכת חגיגה** מביאה ברייתא:

"תנו רבנן: שלושה הקב"ה בוכה עליהם בכל יום. על שאפשר לעסוק בתורה ואינו עוסק, ועל שאי אפשר לעסוק בתורה ועוסק, **ועל פרנס (מנהיג) המתגאה על הציבור**".

בהמשך אומרת הגמרא, **שרבי** (רבי יהודה הנשיא) היה מחזיק בידו ספר קינות והיה קורא בו. כאשר הגיע לפסוק "הַשְׁלִיךְ מִשְׁמַיִם אֶרֶץ" (איכה ב, א), נפל הספר מידו מרוב צער. אמר רבי: "מאיגרא רם לבירא עמיקתא (מגג גבוה לבור עמוק)". (חגיגה ה, ע"ב).

כידוע, **רבי** לא היה רק עורך המשנה, הוא היה מנהיג העם ומילא את תפקיד הנשיא של עם ישראל באותה עת. מנהיגותו הייתה לשם דבר. בוודאי הכיר היטב את המנהיגים המקומיים וידע מה קורה בקרב ציבור, שהמנהיג שלהם הינו גאוותן ומתייחס לציבור בזלזול. מנהיג מעין זה מאבד את אמינותו והציבור אינו נותן בו יותר את אמונו. **התוצאה**: נפילתו של המנהיג תהיה קיצונית – משמים לארץ.

הגמרא, **במסכת סנהדרין** מביאה את דברי רבי אלעזר: "אמר רבי אלעזר: כל פרנס שמנהיג את הציבור בנחת, זוכה ומנהיגם לעולם הבא, שנאמר: 'כִּי-מִרְחָמָם יִנְהָגָם, וְעַל-מִבּוּעֵי מַיִם יִנְהָלִם' ". (ישעיה מט, י) , (סנהדרין צב, ע"א).

על פי פירושו של רש"י, כשם שהפרנס ריחם על הציבור בעודו בחייו, שכרו של המנהיג יהיה, שיזכה להנהיגם בעולם הבא.

בהמשך, מביאה הגמרא את דברי רב נחמן: "אמר רב נחמן: גסות הרוח שהיה בו בירבעם, טרדתו מן העולם, שנאמר: 'וַיֹּאמֶר יִרְבְּעָם, בְּלִבּוֹ: עֲתָה תָשׁוּב הַמַּמְלָכָה, לְבֵית דָּוִד. אִם-יַעֲלֶה הָעָם הַזֶּה, לַעֲשׂוֹת זִבְחִים בְּבֵית-ה' בִּירוּשָׁלַם, וְשָׁב לֵב הָעָם הַזֶּה אֶל-אֲדֹנֵיהֶם, אֶל-רִחְבָּעָם מֶלֶךְ יְהוּדָה; וְהִרְגֵנִי, וְשָׁבוּ אֶל-רִחְבָּעָם מֶלֶךְ-יְהוּדָה' (מלכים א, יב, כו-כז)". (סנהדרין קא, ע"ב).

מה הייתה גסות הרוח של ירבעם?

לפי דברי האמורא רב נחמן, ירבעם לא השאיר לעם ישראל את אפשרות הבחירה לעם ישראל לעבוד את האלוקים על פי אמונתו בירושלים-מקום המקדש.

ירבעם סיבב את העם בכחש, כאשר עשה שני עגלי הזהב והציבם בבית-אל, בבנימין ובדן שבצפון הארץ, ואמר לעם: "וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵם, רַב-לָכֶם מַעֲלֹת יְרוּשָׁלַם-הַנֶּה אֱלֹקֶיךָ יִשְׂרָאֵל" (שם, כה).

עונשו היה: "טרדתו מן העולם", לאמור, ה' הרחיק אותו מהעולם-גרים למותו.

מנהיגים נענשים על יהירותם

על מנהיגים להיזהר מיהירות והתנשאות. זו תכונה מגונה, שתמיד מכשילה את המנהיגים.

הגמרא **במסכת פסחים** (טו, ע"ב) מביאה את דברי האמוראים רב יהודה ורב: "אמר רב יהודה אמר רב: כל המתיהר, אם חכם הוא – חוכמתו מסלקת ממנו, אם נביא הוא – נבואתו מסתלקת ממנו".

האמוראים מביאים דוגמה מאחד החכמים הגדולים ומהמובילים, מנהיג דורו והוא **הלל** (ממנו הסתעף "בית הלל").

מביאים סיטואציה, שבה הלל יושב לומד ודן עם חכמים-תלמידים והוא מקנטרן בדברים. הוא מתנשא עליהם בחוכמתו.

בהמשך הדיון הוא אומר לחכמים: "הלכה זו שמעתי ושכחתי". החכם בסוגיה התלמודית (דאמר מר) אומר, **שהשכחה של הלל נבעה מעונש שקיבל על יהירותו**.

"אם נביא הוא נבואתו מסתלקת ממנו". גם כאן מביאים האמוראים דוגמה ממנהיגה גדולה והיא **דבורה הנביאה**. (עיין גם במסכת מגילה יד, ע"ב).

בתקופת המקרא מספר **הנשים המנהיגות** היה מועט. אותן נשים שנשאו בעול המנהיגות הוכיחו היטב את יכולתן להנהיג את העם.

דבורה הנביאה הנהיגה את העם בעת משבר. היא לא חששה לומר דברים בוטים כנגד השבטים שלא היו מוכנים לשאת בעול ולהצטרף לעזרת אחיהם בשעתם הקשה. לא התרפסה בפניהם. היא הייתה משוכנעת בצדקת דרכה. כאשר הגיעה השעה לצאת למלחמה כדי להגן על העם – הנהיגה בעוז את העם, הפיחה בו רוח חיים והובילה אותו לניצחון.

ברם, **גם היא נכשלה ביהירות**. מהיכן אנו יודעים זאת? - מדברי התנשאותה, שרק בזכותה הגיע הביטחון לשבטי ישראל. הדברים באים לידי ביטוי ב"שירת דבורה":

"חֲדָלוּ פָּרְזוֹן בְּיִשְׂרָאֵל, חֲדָלוּ עַד שְׁקֻמֹּתַי דְּבֹרָה, שְׁקֻמֹּתַי אִם בְּיִשְׂרָאֵל".

(שופטים ה, ז).

דבורה קיבלה עונש על יהירותה. נבואתה הסתלקה ממנה ולכן נכתב בפסוק: "עוֹרֵי עֹרֵי דְּבֹרָה, עוֹרֵי עֹרֵי דְּבָרִי-שִׁיר" (שם יב).

מנהיג צריך להנהיג בנחת את הציבור

הקב"ה שולח את משה אל פרעה מלך מצרים כדי שיתבע ממנו את שחרור בני-ישראל מעבדותם. משה מנסה להתחמק מהשליחות שהוטלה עליו ואומר לקב"ה: "הֵן בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל, לֹא-שָׁמְעוּ אֵלַי, וְאִיהֶם יִשְׁמָעֵנִי פֶּרַעַה, וְאֲנִי עֶרְלִי שְׁפָתַיִם". (שמות ו, יב).

עונה הקב"ה למשה ואהרן בלשון צווי: "וַיֵּצֵאוּ אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְאֶל-פֶּרַעַה מֶלֶךְ מִצְרַיִם לְהוֹצִיא אֶת-בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל, מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם". (שמות ו, יג). רש"י מפרש את משמעות המילים "וַיֵּצֵאוּ אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" "צִוָּם עֲלֵיהֶם לְהַנְהִיגֵם בְּנַחַת וּלְסַבּוֹל אוֹתָם".

ערכי יסוד במנהיגותו של מלך

בספר דברים, מובאים ערכי היסוד המחייבים מלך בישראל. כאשר אנו מעיינים בתוכן הדברים, אין אנו מוצאים הנחיות, כיצד המלך צריך לנהל את ממלכתו, איזה מוסדות שלטוניים עומדים לצדו של המלך, מהם מנגנוני פיקוח על המלך וכיוצא באלה. הכתובים עוסקים בעיקר, באישיותו ודרכי הנהגתו האישיים – מוסריים של המלך.

רמתו המוסרית האישית צריכה להיות גבוהה, עליו להמעיט במספר הסוסים העומדים לרשותו בנימוק של מניעת מלחמה עם המצרים וגם לא ירבה לו נשים. צניעותו תבוא לידי ביטוי גם ברכוש צנוע שיימצא אצלו. הפער בינו ובין העם לא יהיה רב.

לכן, אל יצבור לעצמו כסף וזהב. צניעותו תבוא לידי ביטוי גם בדרכי התנהגותו "לבלתי רום לבבו". קודים ערכיים ינחו את המלך במהלך שלטונו ולכן עליו לכתוב ספר תורה, ללמוד את תוכנו ולהתנהג על פי חוקי התורה.

התורה מפרטת את בספר דברים "מצוות המלך":

"כִּי-תֵבֵא אֶל-הָאָרֶץ, אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ, וִירָשָׁתָהּ, וַיִּשְׁבְּתָהּ בָּהּ; וְאַמְרָתָּ, אֲשִׁימָה עָלַי מֶלֶךְ, כָּכָל הַגּוֹיִם, אֲשֶׁר סְבִיבֹתַי. שׁוּם תִּשִּׂים עָלַי מֶלֶךְ, אֲשֶׁר יִבְחַר

ה' אֱלֹדִיקָהּ בּוֹ: מִקְרָב אַחִיהָ, תִּשָּׂים עֲלֶיהָ מֶלֶךְ--לֹא תוּכַל לָתֵת עֲלֶיהָ אִישׁ נָכָר, אֲשֶׁר לֹא-אַחִיהָ הוּא. **רַק, לֹא יִרְבֶּה לוֹ סוֹסִים, וְלֹא-יָשִׁיב אֶת-הָעַם מִצְרִימָה, לְמַעַן הִרְבֹּת סוֹס; וְה', אָמַר לָכֶם, לֹא תִסְפּוּן לָשׁוּב בַּדֶּרֶךְ הַזֶּה, עוֹד. וְלֹא יִרְבֶּה לוֹ נָשִׁים, וְלֹא יִסּוֹר לִבָּבוֹ; וְכֶסֶף וְזָהָב, לֹא יִרְבֶּה-לוֹ מְאֹד.**

וְהָיָה כְּשִׁבְתּוֹ, עַל כֶּסֶּא מַמְלָכְתּוֹ וְכָתַב לוֹ אֶת-מִשְׁנֵה הַתּוֹרָה הַזֹּאת, עַל-סֵפֶר, מִלְּפָנָי, הַכְּהֻנִּים הַלְוִיִּם. וְהִיתָה עִמּוֹ, וְקָרָא בּוֹ כָּל-יְמֵי חַיָּיו--לְמַעַן יִלְמַד, לִירְאֶה אֶת-ה' אֱלֹקָיו, לְשָׁמֵר אֶת-כָּל-דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת וְאֶת-הַחֻקִּים הָאֵלֶּה, לַעֲשֹׂתָם. **לְבַלְתִּי רוּם לִבָּבוֹ מְאֹדִיו, וּלְבַלְתִּי סוֹר מִן-הַמִּצְוָה יָמִין וּשְׂמָאוֹל לְמַעַן יֵאָרֶיךָ יָמִים עַל-מַמְלָכְתּוֹ הוּא וּבְנָיו, בְּקֶרֶב יִשְׂרָאֵל".** (דברים יז, יד-כ).

בעל ספר החינוך (הרב אהרן הלוי), המונה את מצוות עשה ולא תעשה שבתורה, מסביר את הטעמים הערכיים של האיסורים שהטילה התורה על המלך.

"**שלא ירבה המלך סוסים**" – שלא ירבה לו המלך שימלוך עלִינו-סוסים, זולתי הצריכים למרכבתו ומרכבת פרשיו...וענין המצווה: **שלא יהיו לו סוסים שירוצו לפניו-לכבוד בעלמא**, ואפילו על סוס אחד בטל־יהיה עובר על זה" (על הלאו, שלא ירבה לו סוסים).

לאמור, למלך מותר להשתמש בסוסים, כדי שפרשיו יהיו ערוכים ומוכנים למלחמה ולצורכי הממלכה. אבל אסור למלך להשתמש בסוסים על מנת להתפאר וליצור לו מעמד של כבוד מעבר למידה הראויה. (ספר החינוך, פרשת שופטים מצוה תצט).

"**שלא ירבה המלך כסף וזהב**" – שלא ירבה המלך ממון רב, כלומר: שלא יהיה תחת ידו אלא כשיעור, מה שהוא צריך למרכבתו ועבדיו המיוחדים לו...**משורש המצווה בכתוב 'לבלתי רום לבבו וגומר'.**

מדיני המצווה, מה שאמרו זיכרונם לברכה: שלעצמו הוא דאינו מרבה, אבל **מרבה הוא לצורך ישראל ולתועלתם**, כלומר, לשמור אותם ועריהם ומקומותם מן האויבים...ומלך העובר על זה ושם מגמתו למלא אוצרות ממון להשלים חפצו

לבד, לא שתהא כוונתו לתועלת העם ושמירתם, עבר על לאו זה, ועונשו גדול מאד, כי כל העם תלויים במלך, על כן צריך הוא להשים כל השגחתו **בטובת עמו ולא לכבוד עצמו והשלמת תאוותיו**" (ספר החינוך, פרשת שופטים, מצוה תקב).

התורה מודעת לתופעה של יראת בני האדם את מלכם-מנהיגם. הם יחששו למתוח ביקורת על מלך המתנהג בדרכים מושחתות ובלתי ראויות, המנצל את סמכויות שלטונו למען טובות הנאה לעצמו ולמען מקורביו. המותח ביקורת על המלך-המנהיג, עלול למצוא עצמו מאחורי סורג ובריח וייןקטו נגדו סנקציות נוספות וקשות במסגרת סמכויותיו של המלך. כתיבת ספר תורה מיוחד שנועד למלך-המנהיג, באה להזכיר למלך, שהינו ראשון בין שווים ואינו כל יכול. עליו לנהוג על-פי נורמות מוסריות וערכיות בתוקף הסמכויות שניתנו לו.

כך כותב בעל "**ספר החינוך**":

" **שיכתוב המלך ספר תורה שני לעצמו** – שמצווה על המלך שיהיה על ישראל לכתוב לו ספר תורה מיוחד לו מצד המלוכה, שתהיה עמו תמיד ויקרא בו, מלבד ספר תורה אחר שמצווה עליו לכתוב ככל אחד מישראל... משורשי המצווה, לפי שהמלך ברשות עצמו לא יעציבהו אדם על מעשיו ולא יגער בו, ושבט פיו יכה ארצו וברוח שפתיו ימית מי שירצה בכל עמו, **על כן באמת צריך שמירה גדולה, וזיכרון טוב יעמוד נגדו, יביט אליו תמיד, למען יכבוש את יצרו ויטה לבו אל יצרו**". (ספר החינוך, פרשת שופטים, מצוה תקג).

מהמציאות ההיסטורית, אנו יודעים היטב, שהמלכים לא תמיד התנהגו על פי הנורמות המצופות מהם כפי שנוסחו הדברים בספר דברים. כאשר בני ישראל נואשו ממנהיגיהם השופטים, פנו **לשמואל הנביא** וביקשו לשים עליהם מלך. שמואל הזהירם מסמכויות היתר שיש בידי המלך.

הוא פירט את סמכויותיו ב"משפט המלך", כפי שמובא להלן:

וַיִּתְקַבְּצוּ, כָּל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל; וַיָּבֹאוּ אֶל-שְׁמוּאֵל, הִרְמְתָהּ. וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו, הִנֵּה אַתָּה זִקְנָת, וּבְנֶיךָ, לֹא הֵלְכוּ בְּדַרְכֶּיךָ; עֲתָה, שִׁימָה-לָנוּ מֶלֶךְ לְשִׁפְטָנוּ כָּכָל-הַגּוֹיִם. וַיַּרְע הַדָּבָר, בְּעֵינֵי שְׁמוּאֵל, כֹּאשֶׁר אָמְרוּ, תְּנֶה-לָנוּ מֶלֶךְ לְשִׁפְטָנוּ; וַיִּתְפַּלֵּל שְׁמוּאֵל, אֶל-ה'.

וַיֹּאמֶר ה' אֶל-שְׁמוּאֵל, שְׁמַע בְּקוֹל הָעָם, לְכָל אֲשֶׁר-יֹאמְרוּ אֵלֶיךָ: כִּי לֹא אֶתָּךְ מֵאֶסּוּ, כִּי-אֶתִּי מֵאֶסּוּ מִמֶּלֶךְ עָלֵיהֶם: כָּל-הַמַּעֲשִׂים אֲשֶׁר-עָשׂוּ, מִיּוֹם הָעֲלִיתִי אוֹתָם מִמִּצְרָיִם וְעַד-הַיּוֹם הַזֶּה, וַיַּעֲזְבֵנִי, וַיַּעֲבֹדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים--כֵּן הָמָּה עֹשִׂים, גַּם-לָךְ. וְעַתָּה, שְׁמַע בְּקוֹלִי: אֲךָ, כִּי-הָעֵד תַּעֲיִד בָּהֶם, וְהִגַּדְתָּ לָהֶם, מִשְׁפַּט הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר יִמְלֹךְ עָלֵיהֶם.

וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל, אֵת כָּל-דְּבָרֵי ה' אֶל-הָעָם, הַשְׁאֵלִים מֵאִתּוֹ מֶלֶךְ. וַיֹּאמֶר - זֶה יִהְיֶה מִשְׁפַּט הַמֶּלֶךְ, אֲשֶׁר יִמְלֹךְ עָלֵיכֶם: אֶת-בְּנֵיכֶם יִקָּח, וְשֵׁם לוֹ בְּמִרְכָּבָתוֹ וּבְפָרָשָׁיו, וְרָצוּ, לִפְנֵי מִרְכָּבָתוֹ. וְלָשׁוּם לוֹ, שָׂרֵי אֲלָפִים וְשָׂרֵי חֲמִשִּׁים; וְלַחֲרָשׁ חֲרִישׁוֹ וְלִקְצֹר קְצִירוֹ, וְלַעֲשׂוֹת כָּל-מְלַחֲמָתוֹ וְכָלִי רִכְבּוֹ. וְאֶת-בְּנוֹתֵיכֶם, יִקָּח, לְרִקְחוֹת וּלְטַבָּחוֹת, וּלְאִפּוֹת. וְאֶת-שְׂדוֹתֵיכֶם וְאֶת-כַּרְמֵיכֶם וְזִיתֵיכֶם, הַטּוֹבִים--יִקָּח;

וְנָתַן, לַעֲבָדָיו. וְזִרְעֵיכֶם וְכַרְמֵיכֶם, יַעֲשֶׂר; וְנָתַן לְסָרִיסָיו, וְלַעֲבָדָיו. וְאֶת-עַבְדֵיכֶם וְאֶת-שְׁפָחוֹתֵיכֶם וְאֶת-בְּחוֹרֵיכֶם הַטּוֹבִים, וְאֶת-חֲמוֹרֵיכֶם--יִקָּח; וְעָשָׂה, לְמִלְאכָתוֹ. צֹאנֵכֶם, יַעֲשֶׂר; וְאַתֶּם, תִּהְיוּ-לוֹ לַעֲבָדִים. וְזִעְקֵתֶם, בַּיּוֹם הַהוּא, מִלִּפְנֵי מֶלְכְּכֶם, אֲשֶׁר בְּחָרְתֶּם לָכֶם; וְלֹא-יַעֲנֶה ה' אֶתְכֶם, בַּיּוֹם הַהוּא.

וַיִּמָּאֲנוּ הָעָם, לִשְׁמַע בְּקוֹל שְׁמוּאֵל; וַיֹּאמְרוּ לֹא, כִּי אִם-מֶלֶךְ יִהְיֶה עָלֵינוּ. וְהָיִינוּ גַם-אֲנָחְנוּ, כָּכָל-הַגּוֹיִם; וְשִׁפְטָנוּ מִלִּפְנֵי מֶלְכְּנוּ וַיֵּצֵא לִפְנֵינוּ, וְנִלְחַם אֶת-מִלְחַמָּתָנוּ. וַיִּשְׁמַע שְׁמוּאֵל, אֵת כָּל-דְּבָרֵי הָעָם; וַיְדַבֵּר, בְּאָזְנוֹ ה'.

וַיֹּאמֶר ה' אֶל-שְׁמוּאֵל שְׁמַע בְּקוֹלִי, וְהִמְלַכְתָּ לָהֶם מֶלֶךְ; וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל-אֲנָשֵׁי יִשְׂרָאֵל, לָכוּ אִישׁ לְעִירוֹ". (שמואל א, ח, ד-כב).

הגמרא, במסכת סנהדרין אומרת בעניין זה:

"אמר **רב יהודה** אמר שמואל: כל האמור בפרשת מלך (דברי שמואל הנביא) – מלך מותר בו. רב אמר: לא נאמרה פרשה זו אלא לאיים עליהם, שנאמר: 'שום תשים עליך מלך' - שתהא אימתו עליך". (סנהדרין כ, ע"ב).
האמוראים **רב יהודה ושמואל**, סבורים שכל מגמת דבריו של שמואל הייתה להפחיד את העם, שלא יבקשו לעצמם מלוכה.

בעל התוספות בגמרא הנ"ל בדיבור המתחיל: מלך מותר וכו', שואל: אם כך **משפט המלך** ומלך יכול לרדת לנכסיהם של העם, אז מדוע נענש אחאב המלך בפרשת נבות היזרעאלי כשרצה לקחת את כרמו?
משיב בעל התוספות: "ויש לומר: דבפרשת המלך כתיב: 'יקח ונתן לעבדיו' – ולא לעצמו. לאמור, למרות מה שנאמר בפרשת המלך לגבי הסמכויות הנרחבות שניתנו למלך, מדגיש בעל התוספות, שהסמכויות ניתנו למלך עבור הדאגה לעמו ולא לצרכיו האישיים.

התנאים במשנה נתנו פירוש שונה לדברים: "שתהא אימתו עליך". המשנה, **במסכת סנהדרין**, פרק ב, משנה ב, מפרשת משמעות משפט זה, לא כאימה-פחד, אלא כנתינת כבוד למלך, כדי לבסס את סמכותו.
כך נאמר **במשנה**:

"אין רוכבין על סוס, ואין יושבין על כסא, ואין משתמשים בשרביט, ואין רואין אותו כשהוא מסתפר, ולא כשהוא ערום, ולא בבית המרחץ, שנאמר: 'שום תשים עליך מלך' (דברים יז, טו) – שתהא אימתו עליך".

דוד המלך ו"כבשת הרש"

בספר שמואל ב, פרקים יא-יב, מתואר דוד המלך, המנצל את מעמדו כמלך ומנהיג, המשתמש בסמכויותיו, גוזל אשת איש וגורם למותו של הבעל.

לעת ערב, כאשר דוד טייל על גג ארמונו והשקיף לעבר גגות הבתים של ירושלים, צדו עיניו אישה יפה המתרחצת על גג ביתה. הייתה זאת בת-שבע אשת אוריה החיתי. דוד המלך לא התגבר על יצרו, הביא אותה לביתו, פיתה אותה ושכב עמה. נוכל לומר, שדוד התאהב בה.

דוד חיפש דרך לא מקובלת, קשה ואכזרית, כדי להרחיק את אוריה החיתי - בעלה של בת שבע. דוד שלח שליחים לשר צבאו-יואב וביקש ממנו לשלוח את אוריה החיתי לארמונו.

אוריה הגיע לארמונו של דוד. "ויבוא אוריה אליו וישאל דוד לשלום העם ולשלום המלחמה". לאחר דווחו של אוריה, שלח אותו דוד עם "משאת המלך" (מתנות) לביתו כדי שינוח.

מטעמי מצפון, החליט אוריה לא לשוב לביתו. "וַיֵּגְדוּ לְדָוִד לֵאמֹר, לֹא-יָרַד אֲוִרְיָה אֶל-בֵּיתוֹ; וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל-אֲוִרְיָה, הֲלוֹא מְדַרְךָ אַתָּה בָּא--מִדָּוָע, לֹא-יָרַדְתָּ אֶל-בֵּיתְךָ. וַיֹּאמֶר אֲוִרְיָה אֶל-דָּוִד, הָאֲרוֹן וַיְשָׁרָאֵל וַיהוָה יֹשְׁבִים בְּסֻכּוֹת וְאֲדֹנִי יֹאב וְעֲבָדֵי אֲדֹנִי עַל-פְּנֵי הַשָּׂדֶה חֲנִים, וְאֲנִי אָבֹא אֶל-בֵּיתִי לֶאֱכֹל וּלְשִׁתּוֹת, וְלִשְׁכַּב עִם-אִשְׁתִּי; חֵיךָ וְחַי נַפְשְׁךָ, אִם-אֶעֱשֶׂה אֶת-הַדָּבָר הַזֶּה". (שמואל ב, יא, י-יא).

דוד שמע את דברי אוריה הנחרצים ולא הגיב. הוא ביקש מאוריה להתארח בביתו עד הבוקר. האירוח כלל גם ארוחה טובה "כיד המלך". תוך כדי הארוחה מזגו לאוריה כמות יין גדולה שגרמה להשתכרותו.

לעת בוקר, כתב דוד איגרת ליואב שר צבאו. האיגרת נשלחה באמצעות אוריה שחזר לשדה הקרב. באיגרת כתב דוד: "הבו את-אוריה, אל-מול פְּנֵי הַמֶּלֶכָה הַחַזָּקָה, וְשִׁבְתֶּם מֵאַחֲרָיו, וְנָכָה וּמָת" (שם טו). יואב ביצע את המשימה. אוריה נשלח לשדה הקרב, בו מצאו את מותם "עבדי דוד" וגם אוריה בתוכם.

בת שבע קיבלה את הבשורה "ותספוד לבעלה".

במלאות ימי האבל, אסף אותה דוד לביתו "ותהי לו לאישה ותלד לו בן".
מעשיו ודרכי התנהגותו של דוד בסיפור זה, מבטאים נורמות פסולות של מנהיג. בעל ספר שמואל כותב: "וַיַּרְע הַדָּבָר אֲשֶׁר-עָשָׂה דָּוִד, בְּעֵינֵי ה' ".
(שם כז).

ה' שלח את **נתן הנביא** אל דוד כדי להביע את כעסו של ה'. נתן הנביא נתן ביטוי לדברים באמצעות משל, שאנו קוראים לו עד היום **משל "כבשת הרש"**:
"שְׁנֵי אֲנָשִׁים הָיוּ בְּעִיר אַחַת, אֶחָד עֹשִׂיר, וְאֶחָד רָאשׁ. לְעֹשִׂיר, הָיָה צֹאן וּבָקָר-- הַרְבֵּה מְאֹד. וְלָרֶשׁ אֵין-כֹּל, כִּי אִם-כֶּבֶשֶׂה אַחַת קִטְנָה אֲשֶׁר קָנָה, וַיַּחְיֶה, וַתִּגְדֹּל עִמּוֹ וְעַם-בָּנָיו יַחְדָּו; מִפְתּוֹ תֹאכַל וּמִכֶּסֶׁס תִּשְׁתֶּה, וּבְחִיקוֹ תִשְׁכַּב, וַתְּהִי-לוֹ, כֶּבֶת. וַיָּבֵא הֶלֶךְ, לְאִישׁ הָעֹשִׂיר, וַיַּחְמַל לְקַחַת מִצֵּאֲנוֹ וּמִבָּקָרוֹ, לַעֲשׂוֹת לָאִרְחַם הָבֵא-לוֹ; וַיִּקַּח, אֶת-כֶּבֶשֶׁת הָאִישׁ הָרֹאשׁ, וַיַּעֲשֶׂה, לְאִישׁ הָבֵא אֵלָיו."

דוד הגיב בכעס רב על מעשהו של האיש העשיר. כעסו נבע מהניצול הציני של העשיר כלפי הרש. העשיר ניצל את מעמדו כדי לגזול את כבשת הרש.
וכך הגיב דוד: "חי ה', כי בן-מִוֶּתֶה האיש העֲשֵׂה זאת. וְאֶת-הַכֶּבֶשֶׂה, יִשְׁלַם אַרְבַּעַתִּים: עֶקֶב, אֲשֶׁר עָשָׂה אֶת-הַדָּבָר הַזֶּה, וְעַל, אֲשֶׁר לֹא-חָמַל"
נתן הנביא הגיב במשפט קצר ונחרץ: "אתה האיש".

נתן הנביא המשיך את דבריו ואמר לדוד: "כֹּה-אָמַר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, אֲנֹכִי מִשְׁחִיתִיךָ לְמַלְךְ עַל-יִשְׂרָאֵל, וְאֲנֹכִי הַצִּלְתִּיךָ, מִיַּד שָׂאוּל. וְאַתָּה לָךְ אֶת-בֵּית אֲדֹנֶיךָ, וְאֶת-נְשֵׁי אֲדֹנֶיךָ בְּחִיקָךְ, וְאַתָּה לָךְ, אֶת-בֵּית יִשְׂרָאֵל וַיהוּדָה; וְאִם-מָעַט-- וְאִסַּפָּה לָךְ, כֶּהֱנָה וְכַהֲנָה. מִדּוּעַ בָּזִיתָ אֶת-דָּבָר ה', לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי, אֶת אוֹרְיָה הַחֲתִי הַפִּית בְּחָרֵב, וְאֶת-אִשְׁתּוֹ לְקַחַת לָךְ לְאִשָּׁה; וְאַתָּה הִרְגָתָ, בְּחָרֵב בְּנֵי עַמּוֹן."

לא ניתן לעבור לסדר היום כאשר מלך-מנהיג מתנהג בדרך בזויה ולא מוסרית.
דוד קיבל עונש חמור, מידה כנגד מידה. "וַעֲתָה, לֹא-תִסּוּר חֶרֶב מִבֵּיתְךָ עַד-עוֹלָם: עֶקֶב, כִּי בָזִיתָנִי, וַתִּקַּח אֶת-אִשְׁתּוֹ אוֹרְיָה הַחֲתִי, לִהְיוֹת לָךְ לְאִשָּׁה."

כֹּה אָמַר ה', הֲנִי מְקִים עָלֶיךָ רָעָה מִבֵּיתְךָ, וְלִקְחָתִי אֶת-נָשִׁיךָ לְעֵינֶיךָ, וְנָתַתִּי לָרַעֲיָה; וְשָׁכַב עִם-נָשִׁיךָ, לְעֵינֵי הַשֹּׁמֵשׁ הַזֹּאת. כִּי אַתָּה, עָשִׂיתָ בְּסֶטֶר; וְאֲנִי, אֶעֱשֶׂה אֶת-הַדָּבָר הַזֶּה, נֶגֶד כָּל-יִשְׂרָאֵל, וְנֶגֶד הַשֹּׁמֵשׁ.

דברי נתן הנביא חדרו היטב לתודעתו של דוד. עתה הבין דוד את המשמעות החמורה של מעשיו. **"וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל-נָתָן, חָטָאתִי לַה'".** (שמואל ב, יב, א-יג).

במסכת יומא נמצאת סוגיה העוסקת בעונשים שקיבל דוד המלך על חטאו בפרשת אוריה החיתי ובת-שבע. אמוראים התווכחו ביניהם, האם דוד נענש בגופו או שצאצאיו נענשו.

שואלת הגמרא: למה במעשה בת-שבע לא נפרעו מגופו של דוד אלא מבניו?

משיבה הגמרא: נפרעו גם מגופו. מביאים גם תשובת אמוראים:

"דאמר **רב יהודה אמר רב**: שישה חודשים נצטרע דוד ופרשו הימנו סנהדרין ונסתלקה הימנו שכינה, דכתיב: 'יָשׁוּבוּ לִי יִרְאִיךָ; וְיִדְעִי עֲדֹתֶיךָ' (תהילים קיט, עט). וכתוב: 'הַשִּׁיבָה לִי, שְׁשׁוֹן יִשְׁעֶךָ; וְרוּחַ נְדִיבָה תִסְמְכֵנִי'. (תהילים נא, יד)".
(יומא כב, ע"ב).

לאמור, דוד היה מצורע שישה חודשים כעונש על חטאו בפרשת בת-שבע. הסנהדרין, במחאה על התנהגותו, פרשה ממנו ולא שיתפה פעולה עמו. יתרה מזאת, גם רוח הקודש (שכינה) הסתלקה ממנו. זאת לומדים מהפסוק בתהילים (כידוע, המסורת ייחסה את כתיבת ספר תהילים לדוד המלך): "יָשׁוּבוּ לִי יִרְאִיךָ וְיִדְעִי עֲדֹתֶיךָ" - הכוונה ליראי ה' ויודעי עדותיו (תורתו), שהם חכמי הסנהדרין שפרשו ממנו.

בספר תהילים, כתוב: "הַשִּׁיבָה לִי שְׁשׁוֹן יִשְׁעֶךָ וְרוּחַ נְדִיבָה תִסְמְכֵנִי" (תהילים נא, יד). דוד ביקש שתשוב אליו רוח הקודש שנסתלקה ממנו.

"משפט שלמה" – ביסוס מנהיגותו של שלמה

חוכמתו של שלמה המלך באה לידי ביטוי ב"משפט שלמה", כפי שמתואר בספר **מלכים א'**: שתי נשים באו בחלום לפני שלמה המלך, כדי שיכריע בסכסוך שפרץ ביניהן. שתי הנשים גרו באותו בית וכל אחת ילדה בן בנפרד. ותאמר אחת הנשים **לשלמה**: "וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי, לְלִדְתִּי, וּתְלִד, גַּם-הָאִשָּׁה הַזֹּאת; וְאֶנְחֶנּוּ יַחְדָּו, אִין-זָר אֶתְנֶנּוּ בְּבֵית, זֹולְתִּי שְׁתֵּי-אֶנְחֶנּוּ, בְּבֵית. וַיָּמָת בֶּן-הָאִשָּׁה הַזֹּאת, לִילָה, אֲשֶׁר שָׁכְבָה, עָלָיו. וַתִּקֶּם בְּתוֹךְ הַלַּיְלָה וַתִּקַּח אֶת-בְּנִי מֵאֶצְלִי, וְאֶמְתָּךְ יִשָּׁנָה, וַתִּשְׁכַּיְבֶהוּ, בְּחִיקָה; וְאֶת-בְּנֵה הַמֶּת, הַשְּׁכִיבָה בְּחִיקִי. וְאֶקֶם בַּבֶּקֶר לְהִינִיק אֶת-בְּנִי, וְהִנֵּה-מֵת; וְאֶתְבּוֹנֶן אֵלָיו בַּבֶּקֶר, וְהִנֵּה לֹא-הָיָה בְנִי אֲשֶׁר יִלְדְתִּי.

וְתֹאמַר הָאִשָּׁה הָאֲחֵרֶת לֹא כִי, בְּנִי הָיָה וּבְנֵה הַמֶּת, וְזֹאת אֶמְרֶת לֹא כִי, בְּנֵה הַמֶּת וּבְנִי הָיָה; וַתְּדַבֵּרנָה, לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ.

וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ: זֹאת אֶמְרֶת, זֶה-בְּנִי הָיָה וּבְנֵה הַמֶּת; וְזֹאת אֶמְרֶת לֹא כִי, בְּנֵה הַמֶּת וּבְנִי הָיָה" (מלכים א', ג' יח-כג).

שלמה המלך החליט להפעיל **תחבולה פסיכולוגית** כלפי שתי הנשים. הוא ביקש שיביאו לפניו חרב, **"ויאמר המלך, גזרו את-הילד החי לשנים; ותנו את-החצי לאחת, ואת-החצי לאחת"** (שם, כה). האם של הבן החי לא היתה מסוגלת לעמוד בפני ביצוע פסק הדין "כי נמכרו רחמיה על בנה". היא החליטה לוותר על בנה לאשה השנייה. האשה השנייה לא גילתה ביטוי של רחמים. להיפך! היא אמרה לשלמה: **"גם-לי גם-לך לא יהיה--גזרו!"**

על פי תגובת האמהות קבע שלמה, שהבן החי שייך לאשה שגילתה רחמים כלפי בנה. פסיקתו של שלמה המלך ביססה מאוד את מנהיגותו. **"וישמעו כל-ישראל, את-המשפט אשר שפט המלך, ויראו, מפני המלך: כי ראו, כי-חכמת אלוקים בקרב לעשות משפט"**. (שם, ג', כח).

על פי פירושו של בעל "מצודת דוד" (אלטשולר דוד): ישראל יֵרָאוּ את שלמה כי בחוכמתו הרבה פענח תעלומות לב, להבין את האמת תוך כדי מבחן חכם שעשה לנשים. הצדק יצא לאור. מעתה, כל העם קיבל את שלמה באהבה בראותם את חוכמתו, שהיא חוכמת חיים.

עבודת צוות ושיתוף פעולה

את כתיבת מגילת קוהלת מייחסים חז"ל למנהיג - למלך שלמה. ספר קוהלת פותח בפסוק: "דברי קוהלת בן דוד מלך בירושלים". שלמה המלך הבין היטב את משמעות שיתוף הפעולה ועבודת הצוות. די, אם נעיין בתיאורים בספר מלכים א המתארים את אופן הקמת בית המקדש.

כך נאמר במגילת קוהלת (ד, ט-יב):

"טוֹבִים הַשָּׁנִים, מִן-הָאֶחָד: אֲשֶׁר יֵשׁ-לָהֶם שָׁכָר טוֹב, בְּעֵמְלָם. כִּי אִם-יָפְלוּ, הָאֶחָד יָקִים אֶת-חֲבֵרוֹ; וְאִילוּ, הָאֶחָד שָׁיְפוּל, וְאִין שָׁנִי, לְהַקִּימוֹ. גַּם אִם-יִשְׁכְּבוּ שָׁנִים, וְחַם לָהֶם; וְלֹאֶחָד, אֵיךְ יִחָם. וְאִם-יִתְקַפּוּ, הָאֶחָד--הַשָּׁנִים, יַעֲמְדוּ נִגְדּוֹ; וְחָחוּט, הַמְּשַׁלֵּשׁ, לֹא בִמְהֵרָה, יִנָּתֵק."

משה, המנהיג הגדול, הבין מהר מאוד, שלא יוכל לשאת בעצמו את נטל המנהיגות של עם ישראל, לכן מונו שופטים, שוטרים ונשיאי השבטים. התנא רבי יצחק מסביר את המינויים שעשה משה במדבר סיני. משה לא היה יכול לשאת את העומס, במיוחד כאשר הציבור קשה עורף.

הדברים מובאים במדרש רבה לדברים:

"אמר רבי יצחק: בשעה שישאל נשמעים לגדוליהם ואין גדוליהם עושים צרכיהן, באותה שעה 'ה' במשפט יבוא עם זקני עמו ושריו' (ישעיה ג', יד), וכל כך למה? -

שמשאוי של ציבור קשה ואין אדם יחיד יכול לישא משאוי של ציבור בעצמו.
תדע לך, שהרי משה, רבן של כל הנביאים, לא היה יכול לשאת משאוי של **ציבור לעצמו**". (מדרש רבה לדברים, פרשה א, ח).
לאחר שהגעת לשלב עבודת הצוות ושיתוף הפעולה, זכור! **יש לך שותפים בעשייה**. כאשר אתה מדווח על פעילותך – אל תשכח להזכיר את אלה שסייעו לך.

הגמרא, **במסכת ברכות**, מביאה דברי תנאים בעניין זה: "אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי בן זמרא: כל התולה בזכות עצמו, תולין לו בזכות אחרים, וכל התולה בזכות אחרים תולה לו בזכות עצמו.

משה תלה בזכות אחרים, שנאמר: 'זָכַר לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ' (שמות לב, יג), **תלו לו בזכות עצמו**, שנאמר: 'וַיֹּאמֶר, לְהַשְׁמִידָם: לוֹלִי, מֹשֶׁה בְּחִירוֹ עָמַד בְּפָרֶץ לְפָנָיו; לְהַשִּׁיב חֲמָתוֹ, מִהַשְׁחִית'. (תהילים קו, כג).
חזקיהו תלה בזכות עצמו, דכתיב:

'וַיֹּאמֶר, אָנֹכִי ה' זָכַר-נָא אֶת אֲשֶׁר הִתְהַלַּכְתִּי לְפָנֶיךָ בְּאַמֶּת וּבְלֵב שָׁלֵם, וְהֵטוֹב בְּעֵינֶיךָ, עָשִׂיתִי (ישעיהו לח, ג), **תלו לו בזכות אחרים**, שנאמר: 'וְגִנֹּתִי אֶל-הָעִיר הַזֹּאת, לְהוֹשִׁיעָה--לְמַעַנִי, וּלְמַעַן דָּוִד עֲבָדִי' " (מלכים ב, יט, לד) (ברכות י, ע"ב).

דעת הרוב – יחיד ורבים, הלכה כרבים

בגמרא, **במסכת ברכות** (לז, ע"א), מסופר על הנשיא רבן גמליאל והזקנים (החכמים) שהיו מסובין בעלייה ביריחו.
בעת התוועדותם, הביאו לפניהם כותבות (תמרים). לאחר אכילתם, נתן רבן גמליאל רשות לרבי עקיבא לברך עליהם.
קפץ (הזדרז) רבי עקיבא ובירך ברכה אחת מעין שלוש (ברכת "על המחיה ועל הכלכלה").

העיר רבן גמליאל לרבי עקיבא ואמר לו: "עד מתי אתה מכניס ראשך בין המחלוקת". לאמור, היתה מחלוקת חכמים, אם מברכים שלוש ברכות בנפרד או אומרים ברכה אחת מעין שלוש.

החלטתו של רבי עקיבא לברך ברכה "מעין שלוש" היא נקיטת עמדה במחלוקת. השיב לו רבי עקיבא: "רבינו אף על פי שאתה אומר כן וחברייך אומרים כן (לאמור, קיים וזכור), לימדנו רבינו, **יחיד ורבים, הלכה כרבים**". לאמור, אכן קיים וזכור בסוגיה זו. אני רבי עקיבא נקטתי עמדה בהסתמך על העובדה, שרוב החכמים סוברים שיש לברך ברכה "מעין שלוש", וזאת על פי העיקרון שלימדנו, יחיד ורבים, הלכה כרבים.

הצורך בהתייעצות

כאשר מנהיג יושב על כיסאו, מרגיש עצמו בטוח וסמכויות השררה בידו, יש חשש שהגאוה וההירות יגרמו לכך שלא יתייעץ אלא יחשוב שכל החלטותיו אינן שגויות, ולא יחפוץ להתייעץ עם מומחים וחכמים. חכמי ישראל, המנהיגים הרוחניים של העם, הבינו מה עלול לרבוץ לפתחם של מנהיגים יהירים.

הגמרא, **במסכת חולין**, מביאה דברי משנה:

"דתנן, משרבו זחוחי הלב רבו מחלוקות בישראל" (חולין ז, ע"א).

רש"י מפרש: **"זחוחי"** – לשון גבוהי הלב, שלא דקדק מפי רבו כל צרכו וסמכו על לבם".

המשמעות בבחירת יועצים לא מתאימים על-ידי מנהיג

מנהיג זקוק ליועצים, כדי שיסייעו לו בתהליך קבלת החלטות. ישנם מנהיגים שנכשלים בבחירת יועצים מתאימים. יועצים לא מתאימים נהפכים לרועץ ומכשילים את המנהיג.

בספר מלכים א, אנו קוראים, כיצד רחבעם בנו של שלמה המלך נכשל בבחירת יועצים. הוא התפתה לקבל את עצתם של הילדים, שלא ראו את טובת הממלכה לנגד עיניהם. הם ראו בעם-בציבור, גורם שיכול להכניס כסף לקופת המלך. הם לא דאגו לצורכי העם, שנמצא במצב קשה.

כך נאמר **בספר מלכים**:

"וַיֵּלֶךְ רַחֲבֶעֶם, שָׁכֶם: כִּי שָׁכֶם בָּא כָל-יִשְׂרָאֵל, לְהַמְלִיךְ אֹתוֹ. וַיְהִי כַשְׁמַע יִרְבֶּעֶם בֶּן-נֶגֶט, וְהוּא עֹדֵנוּ בְּמִצְרַיִם, אֲשֶׁר בָּרוּחַ, מִפְּנֵי הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה; וַיָּשֶׁב יִרְבֶּעֶם, בְּמִצְרַיִם. וַיִּשְׁלַחוּ, וַיִּקְרְאוּ-לוֹ, וַיָּבֹא יִרְבֶּעֶם, וְכָל-קְהֵל יִשְׂרָאֵל; וַיְדַבְּרוּ, אֶל-רַחֲבֶעֶם לֵאמֹר. אַבִּיךָ, הִקְשָׁה אֶת-עַלְנוֹ; וְאַתָּה עָתָה הִקַּל מִעֲבַדְתִּי אַבִּיךָ הִקְשָׁה, וּמַעַלּוֹ הִכְבִּד אֲשֶׁר-נָתַן עָלֵינוּ--וְנַעֲבֹדָךְ. וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם, לֹכּוּ-עַד שְׁלֹשָׁה יָמִים--וְנָשׁוּבוּ אֵלַי; וַיֵּלְכוּ, הָעָם.

וַיֹּעֵץ הַמֶּלֶךְ רַחֲבֶעֶם, אֶת-הַזְקֵנִים אֲשֶׁר-הָיוּ עֹמְדִים אֶת-פְּנֵי שְׁלֹמֹה אַבִּיו, בְּהִיתוֹ חַי, לֵאמֹר: אִיךָ אַתֶּם נֹעְצִים, לְהָשִׁיב אֶת-הָעָם-הַזֶּה דָּבָר. וַיְדַבְּרוּ אֵלָיו לֵאמֹר, אִם-הַיּוֹם תִּהְיֶה-עֹבֵד לָעָם הַזֶּה וְעַבַּדְתֶּם, וְעָנִיתֶם, וְדִבַּרְתָּ אֲלֵיהֶם דְּבָרִים טוֹבִים--וְהָיוּ לָךְ עֲבָדִים, כָּל-הַיָּמִים. וַיַּעֲזֹב אֶת-עֲצַת הַזְקֵנִים, אֲשֶׁר יַעֲצָהוּ;

וַיֹּעֵץ, אֶת-הַיִּלְדִּים אֲשֶׁר גָּדְלוּ אֹתוֹ, אֲשֶׁר הָעֹמְדִים, לִפְנָיו. וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם, מָה אַתֶּם נֹעְצִים, וְנָשִׁיב דָּבָר, אֶת-הָעָם הַזֶּה--אֲשֶׁר דִּבְּרוּ אֵלַי, לֵאמֹר, הִקַּל מִן-הָעֵל, אֲשֶׁר-נָתַן אַבִּיךָ עָלֵינוּ. וַיְדַבְּרוּ אֵלָיו, הַיִּלְדִּים אֲשֶׁר גָּדְלוּ אֹתוֹ לֵאמֹר, כֹּה-תֹאמַר לָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבְּרוּ אֵלַיךָ לֵאמֹר אַבִּיךָ הִכְבִּיד אֶת-עַלְנוֹ, וְאַתָּה הִקַּל מֵעַלְיוֹ: כֹּה תִדְבַּר אֲלֵיהֶם, **קִטְנֵי עֲבָה מִמֶּנִּי אַבִּי.**

וְעַתָּה, אַבִּי הָעַמִּים עָלֵיכֶם עַל כָּבֹד, וְאַנִּי, אוֹסִיף עַל-עַלְכֶם; **אַבִּי, יֹסֵר אֶתְכֶם בְּשׁוֹטִים, וְאַנִּי, אֵיִסֵּר אֶתְכֶם בְּעֶקְרָבִים.** וַיָּבֹא יִרְבֶּעֶם וְכָל-הָעָם אֶל-רַחֲבֶעֶם, בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי, כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר הַמֶּלֶךְ לֵאמֹר, שׁוּבוּ אֵלַי בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי. יַעַן הַמֶּלֶךְ אֶת-הָעָם, קָשָׁה; וַיַּעֲזֹב אֶת-עֲצַת הַזְקֵנִים, אֲשֶׁר יַעֲצָהוּ.

וַיְדַבֵּר אֲלֵיהֶם, כַּעֲצַת הַיִּלְדִּים לֵאמֹר, אַבִּי הִכְבִּיד אֶת-עַלְכֶם, וְאַנִּי אוֹסִיף עַל-עַלְכֶם; **אַבִּי, יֹסֵר אֶתְכֶם בְּשׁוֹטִים, וְאַנִּי, אֵיִסֵּר אֶתְכֶם בְּעֶקְרָבִים. וְלֹא-שָׁמַע הַמֶּלֶךְ, אֶל-הָעָם:** כִּי-הִיְתָה סִבָּה, מֵעַם ה', לְמַעַן הָקִים אֶת-דִּבְּרוֹ אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' בְּיַד אֲחִיָּה הַשִּׁילִנִּי, אֶל-יִרְבֶּעֶם בֶּן-נֶגֶט.

וַיֵּרָא כָל-יִשְׂרָאֵל, כִּי לֹא-שָׁמַע הַמֶּלֶךְ אֲלֵיהֶם, וַיָּשׁוּבוּ הָעָם אֶת-הַמֶּלֶךְ דָּבָר לֵאמֹר מִה-לָּנוּ חֵלֶק בְּדָוִד וְלֹא-נַחֲלָה בְּכֵן-יִשִׁי לְאַהֲלֵיךָ יִשְׂרָאֵל, עָתָה רְאֵה בֵיתְךָ דָּוִד; וַיֵּלֶךְ יִשְׂרָאֵל, לְאַהֲלָיו. וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל, הַיֹּשְׁבִים בְּעָרֵי יְהוּדָה וַיִּמְלֶךְ עֲלֵיהֶם, רַחֲבֶעֶם". (מלכים א, יב, א-יז).

בחירת יועצים ראויים על-ידי מנהיג

יואש מלך יהודה מלך ארבעים שנה בירושלים ועלה לכיסא מלכותו בגיל צעיר – בגיל שבע. "וַיַּעַשׂ יוֹאָשׁ הַיִּשְׂרָאֵל בְּעֵינָי ה', כָּל-יָמָיו, יְהוֹדֵעַ הַכֹּהֵן" (דברי הימים ב, כד, ב). יואש נחשב למלך ישר וצדיק ופעל רבות על פי **עצותיו של יהוידע הכהן**. יהוידע הכהן נפטר בשיבה טובה בגיל מאה שלושים ושלוש שנים.

אחרי מותו, באו **שרי יהודה** ליואש, "וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ לַמֶּלֶךְ; אֲזַי שָׁמַע הַמֶּלֶךְ, אֲלֵיהֶם. וַיַּעֲזְבוּ, אֶת-בֵּית ה' אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיהֶם, וַיַּעֲבֹדוּ אֶת-הָאֲשֵׁרִים, וְאֶת-הַעֲצָבִים; וַיְהִי-קֶצֶף, עַל-יְהוּדָה וִירוּשָׁלַם, בְּאַשְׁמַתָּם, זֹאת.

וַיִּשְׁלַח בָּהֶם נְבָאִים, לְהַשִּׁיבָם אֶל-ה'; וַיַּעֲדוּ בָם, וְלֹא הֶאֱזִינוּ. וְרוּחַ אֱלֹהִים, לִבְשָׁה אֶת-זִכְרִיָּה בֶן-יְהוֹדָע הַכֹּהֵן, וַיַּעֲמֵד, מֵעַל לְעָם; וַיֹּאמֶר לָהֶם כֹּה אָמַר הָאֱלֹהִים, לְמָה אַתֶּם עֹבְרִים אֶת-מִצְוֹת ה' וְלֹא תַצְלִיחוּ--כִּי-עֲזַבְתֶּם אֶת ה', וַיַּעֲזֹב אֶתְכֶם. וַיִּקְשְׁרוּ עָלָיו, וַיִּרְגְּמֻהוּ אֶבֶן בְּמִצְוֹת הַמֶּלֶךְ, בַּחֲצַר, בֵּית ה'.

וְלֹא-זָכַר יוֹאָשׁ הַמֶּלֶךְ, הַחֹסֵד אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוֹדָע אֲבִיו עִמּוֹ, וַיַּהֲרֹג, אֶת-בָּנוֹ; וּכְמוֹתָיו אָמַר, יֵרָא ה' וַיִּדְרֹשׁ". (דברי הימים ב, כד, יז-כב).

יואש המלך נענש על מעשיו. חיל ארם עלה על ירושלים ויהודה עם צבא קטן וניצח.

וכך כתוב בהמשך:

"וַיְהִי לְתַקוּפַת הַשָּׁנָה, עָלָה עָלָיו חֵיל אֲרָם, וַיָּבֹאוּ אֶל-יְהוּדָה וִירוּשָׁלַם, וַיִּשְׁחִיתוּ אֶת-כָּל-שְׂרֵי הָעָם מֵעַם; וְכָל-שָׁלָלָם שָׁלְחוּ, לַמֶּלֶךְ דְּרָמָשֶׁק. כִּי בְּמַצָּעַר אֲנָשִׁים בָּאוּ חֵיל אֲרָם, וְה' נָתַן בְּיָדָם חֵיל לָרֹב מְאֹד--כִּי עָזְבוּ, אֶת-ה' אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיהֶם; וְאֶת-יוֹאָשׁ, עָשׂוּ שָׁפְטִים. וּבִלְכֹתָם מִמֶּנּוּ, כִּי-עָזְבוּ אֹתוֹ בְּמַחֲלִיִּים רַבִּים, הִתְקַשְּׁרוּ עָלָיו עֲבָדָיו בְּדָמֵי בְנֵי יְהוֹדָע הַכֹּהֵן, וַיַּהֲרֹגְהוּ עַל-מִטָּתוֹ וַיָּמָת; וַיִּקְבְּרֻהוּ בְּעִיר דָּוִד, וְלֹא קִבְּרֻהוּ בְּקִבְרוֹת הַמְּלָכִים". (שם, כג-כה).

רמח"ל (רבי משה חיים לוצאטו) כותב בספרו "**מסילת ישרים**" בעניין יואש מלך יהודה: "הרי לנו יואש, אשר היטיב לעשות כל ימי הוֹרָהוּ יהוידע הכהן רבו. ואחרי מות יהוידע באו עבדיו והתחילו להחניף לו להגדיל הילוליו עד שדימוהו

לאלוה. אז שמע המלך אליהם. ותראה זה הדבר בבירור, כי רוב השרים והמלכים או כל בעל היכולת, יהיו באיזו מדרגה שיהיו, נכשלים הם ונשחתים בעבור חנופת משרתיהם.

על-כן, מי שעניו בראשו, יותר ייזהר ויעיין במעשי מי שרוצה לקנותו לו לחבר או ליועץ או לפקיד על ביתו, ממה שייזהר ויעיין במאכלו ובמשתיו, כי המאכל ומשתה יוכל להזיק לגופו בלבד, והחברים או הפקידים יוכלו להשחית נפשו ומאודו וכל כבודו.

ודוד המלך עליו השלום אומר: 'הלך, בדרך תמים--הוא, ישרתני. לא-ישב, בקרב ביתי-- עשה רמיה: דבר שקרים-- לא-יפון, לנגד עיני'. (תהילים קא, ו-ז).
ואין טוב לאדם אלא שיבקש לו חברים תמימים שיאירו עיניו במה שהוא עיוור בו, ויוכיחו באהבתם, ונמצאו מצילים אותו מכל רע, כי מה שאין האדם יכול לראות לפי שאינו רואה חובה לעצמו, הם יראו ויבינו ויזהירוהו ונשמר. ועל זה נאמר: 'ותשועה ברוב יועץ' (משלי כד, ו) '.
(מסילת ישרים, פרק כג: בדרכי קניית הענווה).

אי הידברות בין מנהיגים מביאה לתוצאה קטלנית

אנו מכירים היטב את התוצאות הרות האסון, כאשר מנהיגים משחקים "משחקי כבוד" ואינם מגיעים לידי הידברות ביניהם. הציבור ניזוק מכך קשות ובסופו של דבר גם המנהיג מודח.

כך נאמר בתנא דבי אליהו:

"אותן ארבעים ושנים אלף, שנהרגו בימי **יפתח הגלעדי**, מפני מה נהרגו? - יפתח נדר נדר שלא כהוגן ופנחס בן-אלעזר היה עומד בימים ההם (בכהונת כהן גדול). היה לו ליפתח לילך אצל פנחס - ויתיר לו נדרו. ולא הלך. זה אמר: אני ראש לכל ישראל ואלך אצל זה?! ופנחס אמר: הוא צריך לי ואני אלך אצלו?! זה נוהג גדולה בעצמו וזה נוהג גדולה בעצמו. **אוי לה לאותה גדולה שקוברת את בעליה! אוי לגדולה, שלעולם אינה גורמת טובה**". (תנא דבי אליהו יא).
סופו של הנדר, שיפתח הרג את בתו היחידה.

גם יפתח וגם פנחס הכהן שהיו מנהיגי הדור, **נענשו** על "משחקי הכבוד" שנהגו. הם גרמו לכך, שבת יפתח הועלתה על המוקד על ידי אביה יפתח.

כך נאמר **במדרש תנחומא**:

"אלא פנחס אמר, אני כהן גדול בן כהן גדול ואיך אלך אצל עם הארץ. יפתח אמר, אני ראש שופטי ישראל ראש הקצינים, אשפיל עצמי ואלך אצל הדיוט. מבין תרוויהון (שניהם) האבדת ההיא עליבתא (אומללה) מן עלמא (העולם), **ושניהם נתחייבו בדמיה.**

פינחס, נסתלקה ממנו רוח הקודש. **יפתח**, נתפזרו עצמותיו, שכן כתיב: 'ויקבר **בערי** גלעד' (שופטים יב, ז)". (מדרש תנחומא, ויקרא, פרשת בחוקותי, ה).

מה היה נדרו של יפתח?

לפני מלחמתו של יפתח בבני עמון הוא **נדר** לה' "אם-נתון תתן את-בְּנִי עמון, בְּיָדִי. וְהָיָה הַיּוֹצֵא, אֲשֶׁר יֵצֵא מִדִּלְתִּי בֵּיתִי לְקִרְאָתִי, בְּשׁוּבִי בְּשָׁלוֹם, מִבְּנֵי עַמּוֹן--וְהָיָה, לֵה', וְהַעֲלִיתִיהוּ, עָלָה" (שופטים יא, ל-לא).

אכן, יפתח הכניע את בני עמו והביא ישועה לעמו. כאשר הגיע לביתו במצפה "וְהָיָה בְּתוֹ יֹצֵאת לְקִרְאָתוֹ, בְּתַפִּים וּבְמַחֲלוֹת: וְרַק הָיָה יְחִידָה, אֵין-לּוֹ מִמֶּנּוּ בֶן אִו-בֵּת" (שם ט, לד).

כאשר ראה את בתו קרע את בגדיו מרוב צער, "וַיֹּאמֶר אָהָה בְּתִי הַכָּרַע הַכָּרַעְתִּנִּי, וְאַתָּה, הָיִית בְּעֶכְרִי; וְאַנְכִי, פְּצִיתִי פִּי אֶל ה', וְלֹא אוֹכַל, לְשׁוּב".

בתו ביקשה ממנו להשהות את נדרו לחודשיים, כדי שתוכל ללכת אל ההרים ולבכות על בתוליה. "וַיְהִי מִקֶּץ שְׁנַיִם חֳדָשִׁים, וַתָּשָׁב אֶל-אָבִיהָ, וַיַּעַשׂ לָהּ, אֶת-נִדְרוֹ אֲשֶׁר נָדָר" (שם לט). **יפתח קיים את נדרו- ורצחה!**

אין תכלית למלחמה – עדיף השלום

המשפט ההירואי "הִלְנַצַּח תֹּאכַל חֶרֶב?" מופיע בפעם הראשונה בספר שמואל. משפט מפתח להפסקת מלחמה ותוצאותיה. כמיהה לשלום. **מנהיגים רבים** משתמשים במשפט זה. גם כותבי ספרים העוסקים בשלום, מחליטים כי הכותרת "הִלְנַצַּח תֹּאכַל חֶרֶב?" תשקף את תוכן ספרם.

לאחר מות שאול בקרב מול הפלשתים בגלבוע, הומלך דוד בחברון על ידי אנשי יהודה, בעוד אבנר המליך בעיר מחניים את איש בושתי, בנו של שאול למלך על יתר שבטי ישראל. היה מאבק על השלטון – על המלוכה. **שני חלקי העם לחמו זה בזה.**

כשנפגשו שני המצביאים, אבנר ויואב בן צרויה, שר צבאו של דוד, ליד בריכת גבעון, אבנר הציע: "יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו". לאחר שהנערים הרגו זה את זה, פרצה המלחמה ביתר שאת וביתר עוז.

במלחמה זו נחל אבנר מפלה ונמלט עם חילו מן המערכה. עשהאל, אחיו של יואב בן צרויה, המשיך לרדוף אחרי אבנר. אבנר ניסה לשדל אותו לסגת, אך עשהאל לא רצה להרפות ממנו, עד שאבנר הרגו - "וַיַּכֵּהוּ אֲבִנֶר בְּאַחֲרֵי הַחֲנִית אֶל הַחֶמֶשׁ וַתֵּצֵא הַחֲנִית מֵאַחֲרָיו וַיַּפֵּל שָׁם וַיָּמָת תַּחְתּוֹ תַּחְתָּיו" (שמואל ב', כ"ג).

אבנר ואנשיו הוסיפו לברוח מפני אנשי דוד עד שלבסוף, כשעמדו שני המחנות זה מול זה, **ביקש אבנר מיואב להפסיק את מלחמת האחים ואמר את הדברים: "הִלְנַצַּח תֹּאכַל חֶרֶב? הֲלוֹא יִדְעָתָה כִּי מָרָה תִּהְיֶה בְּאַחֲרוֹנָה, וְעַד מָתִי לֹא תֵאמַר לָעַם לָשׁוּב מֵאַחֲרֵי אֲחֵיהֶם"** (שמואל ב', ב', כ"ו). דברים אלו גרמו להפסקת המלחמה באותו היום, למרות שהיא נמשכה שוב מאוחר יותר.

הפרשנים המתייחסים למשפט: **"הלנצח תאכל חרב?"**, נותנים ביטוי לרעיון, שהמשך המלחמה לא כדאי לשני הצדדים. כולם יוצאים ניזוקים מהמשך המלחמה.

המלבי"ם כותב בפירושו: **"הלנצח"** אמר:

א. הלא תכלית המלחמה היה לראות מי ינצח, ואחר שהשגת התכלית למה תלחם עוד, וכי זאת היא היה התכלית **שתאכל חרב לנצח**.

ב. הלא במקום ששיגו על ידי המלחמה והשפיכות דמים איזה תכלית אז הגם שמה ששופכים דם הוא דבר מר, בכל זה בסוף ישיגו דבר מתוק שהוא התכלית שבעבורם לחמו, אבל להרוג ולאבד נפשות ללא תכלית מועיל, **הלא מרה תהיה באחרונה לא תשיג באחרית המלחמה דבש ונופת להמתיק מר המוות**.

ג. שאם יעשו כזאת במלחמת אויבים להשמיד ולהכרית לא כן במלחמת אחים, וזה שכתוב **ועד מתי לא תאמר לעם לשוב מאחרי אחיהם**.

פירוש מצודת דוד: "הלנצח". וכי לעולם תהרוג החרב מאתנו איש לאחיו: **הלא ידעתה**. והלא תשכיל לדעת שמרה תהיה באחרונה, שאמות אני או אתה.

פירוש מצודת ציון: "הלנצח". הלעולם: **ועד מתי?** עד איזה זמן?

מסר חשוב למנהיגים. אין תכלית למלחמה. תמיד עדיף משא ומתן בין יריבים, שבסופו של תהליך יביא לשלום בין יריבים ותמנע שפיכות דמים.

חיזוק ועידוד בדברי מנהיג

המלחמה עם היוונים בתקופת בית חשמונאי, ניטשה לא רק על שחרור הארץ מעול היוונים, אלא גם על הצביון היהודי של מלכות בית חשמונאי. העוצמה הצבאית של היוונים היתה גדולה לאין ערוך מִשֵּׁל היהודים. מול יהודה המקבי עמד מצביא יווני מפורסם ושמו ניקנור, שהיה בטוח בניצחונו הקל.

יהודה המקבי כמנהיג, **ידע היטב שהאמונה בצדקת הדרך** תפיח רוח חיים בקרב לוחמיו.

בעל **ספר חשמונאים** מתאר לפנינו, כיצד יהודה המקבי עודד וחיזק את לוחמיו: "וניקנור בהתנשאו בכל גאוות לבו, חשב לנחול ניצחון גמור על יהודה ואנשיו, והמקבי היה בוטח בתקווה בלתי פוסקת כי תשועה תבואהו מאת ה'.

וידבר אל לב אנשיו כי לא יראו מהתנפלות האויבים וכי יזכרו את העזרה אשר באה להם מן השמים לפנים, ויקוו כי גם עתה יהיה לכם ניצחון ותשועה מאת אדון הכל, **ובעודדו אותם** בדברי התורה והנביאים ובהזכירו להם את הקרבות אשר עשו, **הפיח בהם רוח גבורה**, ויעורר את לבם בהראותו להם על מעל הגויים ועל הפרם שבועותיהם, שזיין את כל אחד מהם, **לא בביטחון מגינים וחניתות כמו בעידוד דברים**". (חשמונאים ב, טו, ו-יב).

מנהיגים שאינם ראויים

כאשר הציבור לא עומד בנורמות ובערכים של תורת ישראל, הקדוש ברוך הוא כועס עליו וממנה לו מנהיגים שאינם ראויים.

בין השיטין, נוכל ללמוד, מדברי הגמרא שלהלן, כי הציבור הידרדר במעשיו בגלל מנהיגיו. הציבור לא עשה מעשה כדי להחליף את המנהיגים שאינם ראויים למלא את תפקידם. לכן הקדוש ברוך הוא ממנה לו מנהיגים שאינם ראויים.

במסכת בבא קמא (נב, ע"א), אומר **רבי יעקב** : העז הולכת בראש העדר (מנהיגת העדר) והעדר רגיל ללכת אחריה.

הוא מביא דרשה מאדם גלילי (שבא מן הגליל), שדרש לפני **רב חסדא** ואמר לו: כאשר הרועה כועס על עדר הצאן הוא מנקר את עיני העז המנהיגה את עדר הצאן, וכך היא נופלת לבורות והעדר אחריה.

רש"י, בפירושו במקום, כותב: "עביד לנגדא סמותא" (עושה את המנהיגה לעיוורת) - כך כאשר הקב"ה כועס על עם ישראל, הוא ממנה להם מנהיגים שאינם ראויים, המביאים לתוצאה קשה - לנפילתו של העם.

העוסקים בצורכי ציבור – יעסקו לשם שמים

היהדות מחזקת את ידי המנהיגים, שמעייניהם נתונים לטובת הציבור ועיסוקם לשם שמים, לאמור, **על המנהיג לפעול לתועלת הציבור**, ללא פרסום אישי, כוונת רוח אישי או התהדרות בשררה שניתנה בידו.

רבן גמליאל מונה לנשיא הסנהדרין לאחר פטירתו של אביו, רבי יהודה הנשיא. הוא היה מנהיג הדור ובעל ניסיון בהנהגת הציבור, והבין היטב את המשמעות של מנהיגות לשם שמים. הוא ספג זאת גם בבית אבא. הדברים באו לידי ביטוי במסריו המובאים במשנה.

כך נאמר **במסכת אבות**:

"רבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא אומר: **...וכל העוסקים עם הציבור, יהיו עוסקים עמהם לשם שמים**, שזכות אבותם מסייעתם בידם וצדקתם עומדת לעד, ואתם, מעלה אני עליכם שכר הרבה כאילו עשיתם" (אבות ב, ב).

אחד המפרשים הידועים של המשנה, **רבי עובדיה מברטנורא**, אומר בפירושו לדברי המשנה, שכל העוסקים עם הציבור, יהיו עוסקים לשם שמים **"ולא כדי ליטול עטרה, לומר כך וכך עשיתי בשביל הציבור"**. אם תנהג כך, זכות אבותיו

של הציבור וצדקתם העומדת לעד, היא שתסייע לעוסקים עם הציבור "להוציא לאור צדקן ולא מצד טוב השתדלותן של העוסקים. ומעלה אני עליכם שכר הרבה, כאילו אתם עשיתם את הישועה הזאת בישראל, הואיל ואתם עוסקים לשם שמים". לעסוק עם הציבור בצורכי ציבור - זו מצווה גדולה.

רבינו בחיי בן-אשר בפירושו למשנה זו, אומר: "וכל העוסקים עם הציבור", לאמור, **גדולי העיר שהם עמלים בצורכי ציבור** והולכין בשבילם לדבר המלך או אל שר הצבא, **יש להם להתעסק בצורכיהם לשם שמים**, כלומר לתועלתו ולכבודו של הציבור, ולא להשתרר עליו ולא להתגדל, "שזכות אבותן מסייעתן", כלומר, שזכות אבותיו של ציבור מסייעת את העוסקים עמהם, וכל מה שעולה בידם בזכות הציבור הוא.

הרמב"ם בפירושו למשנה זו, אומר: אם נאלצת לבטל עשיית מצווה, מכיוון שעשית מצווה בשביל הציבור, מעלה אני שכר עליך, כאילו עשית אותה מצווה שנאלצת לבטלה.

הויכוח על משיחיותו של מנהיג

בר-כוכבא היה מנהיג המלחמה שהתחוללה בין השלטון הרומי והיהודים בשנים 132-135 לספ"ה. בתחילת דרכו כמנהיג, תלו בו הרבה ציפיות. ראו בו את התקווה הגדולה וציפו שיושיע את העם מרדיפות השלטון הרומי.

בין חז"ל לרבי עקיבא מגדולי התנאים התחולל ויכוח בעניין משיחיותו של בר-כוכבא. רבי עקיבא הכתירו כמשיח, ואילו חז"ל הסתייגו ממנהיגים שהכתירו עצמם כמלך המשיח. הם יצאו חוצץ נגד מגמה זו. סיפורו של בר-כוכבא ממחיש לנו מגמה זו אצל חז"ל.

הדברים מובאים **בתלמוד הירושלמי** (תענית פרק ד, הלכה ה). קיימת גם מקבילה **במדרש איכה רבתי** (פרשה ב, סימן ד). רבי עקיבא הרעיף על בר-כוכבא שבחים רבים ואמר עליו שהוא מלך המשיח.

הוא דרש את הפסוק מספר במדבר "דרך כוכב מיעקב" (במדבר כד, יז) על בר-כוכבא. **וכך דרש:** "דרך כוזבא מיעקב. רבי עקיבה כד הוה חמי בר כוזבה הוה אמר **דין הוא מלכא משיחא**". את המילה כוכב דרש כוזבא. זה היה שמו של בר-כוכבא.

תרגום: רבי עקיבא, כשהיה רואה את בר-כוכבא, היה אומר: **זה מלך המשיח**. על פי המקורות, נראה, שבין מנהיגי הדור רק רבי עקיבא דבק בעמדה זו.

מיד אחרי דבריו של רבי עקיבא בגמרא בירושלמי, **ישנה תגובה נמרצת של רבי יוחנן בן תורתא על דברי רבי עקיבא.**

"אמר ליה רבי יוחנן בן תורתא: **עקיבה, יעלו עשבים בלחייך ועדיין בן דוד לא יבוא**".

לאמור, גם בעוד שנים רבות, אחרי מותך, רבי עקיבא, כאשר תהיה מוטל בקברך והעשבים יעלו על עצמות לחייך, עדיין משיח בן דוד לא יופיע.

הגמרא **במסכת סנהדרין**, יוצאת כנגד המגמה לראות בבר-כוכבא מלך המשיח. הסוגיה בסנהדרין עוסקת **בשש מעלות** שנאמרו על המשיח.

מובא שם הפסוק: "וַיֵּצֵא חֹטֶר מִגִּזְעֵי יֶשְׁעִי וַיִּצָּר מִשְׁרָשָׁיו יִפְרֶה... וְנָחָה עָלָיו רוּחַ ה' רוּחַ חֲכָמָה וּבִינָה רוּחַ עֶצָה וּגְבוּרָה רוּחַ דַּעַת וַיֵּרָאֵת ה', וְהָרִיחוּ בִּירְאֵת ה' וְלֹא לְמַרְאֵה עֵינָיו יִשְׁפּוּט וְלֹא לְמִשְׁמַע אָזְנוֹ יוֹכִיחַ, וְשִׁפְט בְּצִדִּיק דָּלִים וְהוֹכִיחַ בְּמִישׁוֹר לְעַנְוֵי אֶרֶץ וְהָכָה אֶרֶץ בְּשִׁבְט פִּיּוֹ וּבְרוּחַ שְׁפָתָיו יִמִּית רָשָׁע, וְהָיָה צִדִּיק אֲזוּר מִתְּנוּי וְהֶאֱמוּנָה אֲזוּר חֲלָצִיו". (ישעיה יא, ג).

קשה היה לרבא, מה זה "והריחו"? והוא השיב: "דמורח ודאין", לאמור, שהמשיח יוכל להריח ולדון. ריח פירוש, שיבחין בחוש מיוחד "ביאת ה'" עם מי הצדק.

לאחר דבריו של רבא, מביאה הגמרא את הקטע הבא: "בר כוזיבא מלך תרתין שנין ופלגא. אמר להו לרבנן: אנא משיח. אמרו ליה: במשיח כתיב דמורח ודאין, כיון דחזיהו דלא מורח ודאין-קטלוהו". (סנהדרין צג, ע"ב).

תרגום: בר כוכבא מלך שתי שנים וחצי. אמר בר-כוכבא לחכמים: אני משיח. השיבו לו במשיח נאמר שהוא מריח ודן, נראה אנחנו אם מריח הוא ודן. כיוון שראוהו שאינו מריח ודן-קטלוהו.

בספרות חז"ל מספרים על כוחו וגבורתו הפיזית של בר-כוכבא, ומנגד, מאשימים אותו בביטחון יתר בכוחות עצמו.

שמו בספרות התלמודית בר-כוזיבא. יש הגורסים, שנקרא בכינוי זה על שם מקום מוצאו, ויש הגורסים, שנקרא בשם זה על שהכזיב ולא הגשים את התקוות שתלו בו.

רוב חכמי ישראל הסתייגו ממהלכיו של בר-כוכבא שהכתיר עצמו כמשיח. עונשו היה חמור. הוא נהרג. לפי הפשט בגמרא, חכמים הרגוהו. לעומת זאת, לפי הגרסה באיכה רבתי, בר-כוכבא הפקיר את העם ועונשו היה שהרומאים הרגוהו בקרב על ביתר. העובדות ההיסטוריות הוכיחו, שאינו מלך המשיח.

גם **הרמב"ם** התייחס לעניין זה בהלכות מלכים:

"ואל יעלה על דעתך שהמלך המשיח צריך לעשות אותות ומופתים ומחדש דברים בעולם או מחיה מתים וכיוצא בדברים אלו. אין הדבר כך, שהרי רבי עקיבא חכם גדול מחכמי המשנה היה והוא היה נושא כליו של בן כוזיבא המלך והוא היה אומר עליו שהוא המלך המשיח ודימה הוא וכל חכמי דורו שהוא-המלך המשיח עד שנהרג בעוונות. **כיוון שנהרג - נודע להם שאינו, ולא שאלו ממנו חכמים לא אות ולא מופת**". (הלכות מלכים, פרק א, הלכה ג).

על פי הרמב"ם, תמכו חכמים בתחילה בעמדתו של רבי עקיבא, שבר-כוכבא הוא המלך המשיח, אך, על פי התוצאה הסופית, כאשר בר-כוכבא נהרג, היה ברור לחכמים שאינו מלך המשיח.

הפקת לקחים – מנהיג מודה בטעותו

במסכת בבא-בתרא (ח, ע"א), מסופר על רבי יהודה הנשיא, שבמסגרת תפקידו כנשיא וכמנהיג העם, אגר אוצרות מזון, בעיקר תבואה, כדי שיוכלו לשמש את העם בשנת בצורת.

רבי יהודה הנשיא קבע אמות מידה לחלוקת המזון. הוא קבע, שלמחסני חלוקת המזון יוכלו להגיע רק אנשים שעסקו בלימוד תורה בתחומים הבאים: בעלי מקרא, בעלי משנה, בעלי גמרא, בעלי הגדה. רבי יהודה הנשיא לא איפשר לעמי הארץ להגיע למחסני המזון.

כאשר באו לרבי (רבי יהודה הנשיא) אנשים לתחנת חלוקת המזון, נדחק גם **רבי יהודה בן-עמרם** ונכנס לתחנת החלוקה. הוא פנה לרבי יהודה הנשיא ואמר לו: **פרנסני**. רבי לא זיהה את רבי יהודה בן-עמרם. לגביו היה אלמוני.

רבי החליט לבדוק, אם הוא עומד באמות המידה לחלוקת המזון. שאל אותו רבי: קרייך? (האם למדת מקרא?) – תשובתו הייתה: לאו. שאל אותו רבי שאלה נוספת: שנייך? (האם למדת משנה, גמרא, הלכה והגדה), השיב לרבי: לאו.

אמר לו רבי: "אם כן, במה אפרנסך?" השיב לו: "פרנסני ככלב וכעורב". **רש"י** במקום מסביר את השימוש בדימוי בעלי החיים - כלב ועורב. הקדוש ברוך הוא חס עליהם ודואג למזונותיהם. כך ציפה רבי יהודה בן-עמרם מרבי – שידאג למזונותיו. רבי נעתר לבקשתו ואכן נתן לו מזון.

לאחר שעזב רבי יהודה בן-עמרם את מחסן המזון, שאל רבי את עצמו וחשב אם עשה מעשה ראוי. רבי חשב שטעה והצטער על החלטתו. הוא ביטא זאת בקול רם ואמר: "אוי לי שנתתי מפתי לעם הארץ!".

רבי שמעון בר רבי שמע את דברי רבי ואמר לו: אולי אותו אלמוני היה רבי יהודה בן-עמרם, אחד מתלמידיך, שלא רצה ליהנות מכבוד התורה כדי לקבל מזון? ביררו את העניין, ואכן התברר, שאותו אלמוני היה רבי יהודה בן-עמרם.

רבי הבין מיד, שטעה בשיקול דעתו, **חזר בו מהחלטתו** שיש לקבוע אמות המידה לחלוקת המזון ואמר: **"יכנסו הכל"**.

להלן המקור עצמו:

"רבי פתח אוצרות בְּשָׁנִי בצורת. אמר יכנסו בעלי מקרא, בעלי משנה, בעלי גמרא, בעלי הלכה, בעלי אגדה. אבל עמי הארץ אל יכנסו. דחק רבי יהודה בן-עמרם ונכנס. אמר לו: רבי פרנסני. אמר לו: בני, קריית? אמר לו: לאו. שנית? אמר לו: לאו. אכן, במה אפרנסך. [א"ל] פרנסני ככלב וכעורב. פרנסיה (פרנסו). בתר דנפק, יתיב רבי וקא מצטער (לאחר שיצא, ישב רבי ונצטער), ואמר: אוי לי שנתתי פְּתִי לעם הארץ. אמר לפניו ר' שמעון בר רבי, שמא יונתן בן-עמרם תלמידך הוא, שאינו רוצה ליהנות מכבוד תורה מימיו. בדקו ואשכח (ונמצא). אמר רבי: יכנסו הכל". (בבא-בבא, ח, ע"א).

דרכי התנהגותו של מלך כלפי הציבור

הרמב"ם, בספר שופטים (הלכות מלכים, פרק ב), מביא הלכות רבות המדגישות מתן כבוד למלך.

עם זאת מדגיש הרמב"ם את דרכי ההתנהגות המצופים ממלך-מנהיג כלפי הציבור שעליו הוא מופקד. עליו לגלות צניעות, אורך רוח, דרך ארץ וכבוד כלפי הזולת ומסירות רבה כלפי צאן מרעיתו.

בסיום הפרק, (הלכה ו) **הוא כותב:**

"בדרך שחלק לו הכתוב כבוד הגדול וחייב הכל בכבודו, **כך ציוהו להיות לבו בקרבו שפל וחלל**, שנאמר: **'וְלִבִּי חָלַל בְּקִרְבִּי'** (תהילים קט, כב). ולא ינהג גסות לב בישראל יותר מדאי, שנאמר: **'לְבַלְתִּי רוּם-לִבָּב מֵאֲחִיו'**. (דברים יז, כ). ויהיה חונן ומרחם לקטנים וגדולים, יצא ויבוא בחפציהם ובטובותם, ויחוס על כבוד קטן שבקטנים. וכשמדבר אל כל הקהל בלשון רבים ידבר רכות, שנאמר: **'שָׁמְעוּנִי אֲחֵי וְעַמִּי'** (דברי הימים א, כח, ב).

ואומר: **'וַיְדַבֵּר אֵלָיו לֵאמֹר, אִם-הַיּוֹם תִּהְיֶה-עֹבֵד לְעַם הַזֶּה וְגו'** (מלכים א, יב, ז). לעולם יתנהג בענווה יתירה. אין לנו גדול **ממשה רבינו** והוא אומר: **'וְנִחַנּוּ מֶה'**,

לא-עלינו תלנתיכם' (שמות טז, ח). ויסבול טורחם ומשאם ותלונותם וקצפם
'פֶּאֶשֶׁר יִשָּׂא הָאִמֶּן אֶת-הַיֵּינֶק'. (במדבר יא, יב).
רועה קראו הכתוב: 'וַיִּבְחַר, בְּדָוִד עֶבְדִּי; וַיִּקְחֵהוּ, מִמִּקְלָאת צֹאן. מֵאַחֵר עֲלֹת,
הַבְּיָאוֹ: לָרְעוֹת, בִּיעֶקֶב עֲמֹ; וּבְיִשְׂרָאֵל, נִחַלְתּוֹ'. (תהלים עח, ע-עא). ודרכו של
רועה מפורש בקבלה (בנבואה): 'כָּרְעָה, עֲדָרוֹ יָרְעָה, בְּזָרְעוֹ יִקְבֹּץ טְלָאִים, וּבְחִיקוֹ
יִשָּׂא; עֲלֹת, יִנְהַל' ". (ישעיה מ, יא).

כיצד על מנהיג להוכיח

אדם הרוצה לתקן פגמים בחברה, נדרש מעת לעת להוכיח אנשים על מעשיהם
הלא ראויים.

גם מנהיג נוהג להוכיח את הציבור. כאשר מנהיג נדרש להוכיח, עליו להוכיח את
האנשים ביחידות, פנים אל פנים, עליו לגלות רגישות כלפיהם, לשמור על כבוד
האדם ולא לפגוע בהם. ייתכן מאוד, כי לאחר שדברים נאמרים ביחידות, פנים
אל פנים, אנשים ישנו את דרכיהם הבלתי ראויות.

הגמרא **במסכת סנהדרין** מעלה את הנושא בקשר לירבעם מלך ישראל,
מבחינת "מצווה הבאה בעבירה".

כך כתוב בגמרא: "אמר רבי יוחנן: **מפני מה זכה ירבעם למלכות?** - מפני
שהוכיח את שלמה.

ומפני מה נענש? - מפני שהוכיחו ברבים. שנאמר: 'וְזֶה הַדָּבָר, אֲשֶׁר-הָרִים יָד
בְּמֶלֶךְ: שְׁלֹמֹה, בָּנָה אֶת-הַמִּלּוֹא--סָגַר, אֶת-פֶּרֶץ עִיר דָּוִד אָבִיו'.

(מלכים א, יא, כז).

אמר לו: דוד אביך פרץ פרצות בחומה כדי שיעלו ישראל לרגל, ואתה גדרת
אותם כדי לעשות אנגריא (גביית מיסים) לבת פרעה?!" (סנהדרין קא, ע"ב).

מנהיגות מופת
המנהיג יעקב קאפל טהאבן במאה ה-18

בשנת תרנ"ט-1899 כתב יהושע לעוויןזאהן [לוינזון] את הספר "פרנסים בישראל" ובו התמקד בקורות חייו של המנהיג ר' יעקב קאפל טהאבן פו"מ דק"ק [פוסק ומורה דקהילה קדושה] פרעסבורג ושתדלן גדול ליהודים בהונגריה וגלילותיה והנהיג בגאון את אותן הקהילות בעת צרה ומשבר, במסירות נפש, בענווה וביושר ציבורי.

לאחר שעיינתי בספרו, הגעתי לכלל מסקנה, שעלי לספר את סיפורו של מנהיג נערץ זה, ראוי הוא, שנעלה את דמותו והנהגותיו לקדמת הבמה וזאת כדי להעביר מסר למנהיגי העתיד: ראו, כיצד מנהיג זה התנהל בקהילותיו, לכו בעקבותיו, למדו ממנו ויישמו את הליכותיו.

ר' יעקב קאפל טהאבן, פעל בשנים תצ"ב-תקנ"ט, 1732 - 1799.

יהושע לעוויןזאהן, כתב² את קורות חייו של ר' יעקב קאפל רק לאחר מאה שנים מאז פטירתו.

* * * * *

עלינו לזכור, שמאז יצא עם ישראל לגלות ולא הייתה לו מדינה, התנהלו חיי היום-יום של היהודים בתוככי קהילותיהם. במשך השנים, התמסדו הקהילות, נקבעו תקנות ומונו מנהיגים שניהלו את הקהילות. שתי דפוסי מנהיגות נוצרו בקהילות, מחד, רב הקהילה, שהיה מנהיג דתי-רוחני ובני הקהילה סרו למרותו וקיבלו את פסיקותיו ההלכתיות.

² ניתן לעיין בספר "פרנסים בישראל" באתר האינטרנט: <http://www.hebrewbooks.org/46655>

ומאידך, בספרי הלכה רבים אנו מוצאים תיאורים על **מנהיגות אזרחית** שנקראה **"שבעה טובי העיר"** בקהילות האשכנזיות, ו**"מעמד"** בקהילות הספרדיות. לעיתים, אנו מוצאים מנהיגים יחידים הנקראים גם **"פרנסים"**.

המנהיגות האזרחית אופיינה על-ידי אנשים בעלי כושר מנהיגות ויכולת אזרחית לנהל את חיי הקהילה ולייצגם בכל ארץ וארץ בפני שלטונות הממלכה, בעיקר בעת משברים ורדיפות היהודים. בחלקם היו אלה אנשים מן **"השורה"** ולא בהכרח תלמידי חכמים, גם תלמידי חכמים היו בניהם.

"ספר החינוך", שחובר בסוף המאה ה-13 ע"י ר' אהרן הלוי מספרד ועוסק בתרי"ג מצוות התורה, והמפרט את מקור המצווה, שורשי המצווה, פרטי המצווה, על מי חלה המצווה ועונשו של העובר על המצווה. במצווה תצ"א [פרשת שופטים] **הוא מתייחס למינוי מנהיגים ותפקידם.**

וכך הוא כותב:

"ויש לנו ללמוד מזה שאף על פי שאין לנו היום בעוונותינו סמוכים, שיש לכל קהל וקהל שבכל מקום למנות ביניהם קצת מן הטובים שבהם שיהיה להם כוח על כולם להכריחם בכל מיני הכרח שיראה בעיניהם בממון או אפילו בגוף על עשיית מצוות התורה ולמנוע מקרבם כל דבר מגונה וכל הדומה לו. ואל הממונים גם כן ראוי לישר דרכם ולהכשיר מעשיהם ויסירו חרפת העם מעליהם פן יענו אותם על מוסרם שייטלו קורה מבין עיניהם..."

בהיסטוריה היהודית שימש המושג "פרנס" לא רק במובנו ההלכתי של מנהיג המתקן תקנות, אלא גם כדמות של אדם חשוב ומשפיע בקהילתו - מנהיג אזרחי.

קהילות רבות תיקנו תקנות, כעין **"חוקים"** להסדיר את חיי הקהילה. בתוך התקנות הללו אנו מוצאים תקנות למינוי פרנסים.

* * * * *

באירופה של המאה ה-16 ואילך, עמדו הפרנסים בראש הקהילה היהודית וניהלו אותה מההיבט המינהלי, כולל בחירת הרב, שכירתו ותשלום שכרו. בגרמניה של אותה תקופה היה מקובל לראות את יהודי החצר, שהיו בעל מעמד כלפי השלטונות, גם כפרנסי הקהילה. במקומות בהם לא היו יהודי חצר, הייתה הקהילה היהודית מתארגנת כ-Landjudenschaft והנהגתה שימשה הן כפרנסי הקהילה והן כמייצגי הקהילה בפני השלטון.

ר' קאפל פרנס בקהילת הקודש פרשבורג וצמיחתו כמנהיג

עוד בהיותו נער קלט היטב את סבלות אחיו היהודים. הדברים נחרטו בליבו והוא הבטיח לעצמו, כאשר יגדל הוא יסייע לאחיו להיחלץ ממצבם הקשה. "אם יחייני ואהיה איש בין אנשים אצא לעזרת אחיי בגלות, וכל לבי, נפשי ומאודי אקדיש קודש לה' ולאחיי הנתונים בצרה, במצור ובמצוק".

מעשי החסד של ר' קאפל

מנהיגותו הטבעית של הפרנס וה"שתדלן" היהודי ר' קאפל זכתה להערכה והערצה מפשוטי העם, מרבניו ומהשועים והעשירים בקהילה. את דרכו התחיל במעשי חסד בתוך קהילתו. **בכל ערב שבת ויום-טוב** העניק מזון בשפע רב לכל העניים ששיחרו לפתח ביתו. לא דחה אפילו עני אחד. מעשה צדקה זה עלה לו בכסף רב ולא חס על כספו. מעשי החסד שלו גרמו להידלדלות כספי משפחתו ולכן לא היה לבני ביתו מזון להשיב נפשם בלילי שבתות ובלילי התקדש חג ומועד. בימים אלה הסתפק במאכלים פשוטים שלא עלו ממון רב.

כאשר נלחמה אוסטריה עם תורכיה, נאלצו יהודים מן הנפות הדרומיות אשר בהונגריה לנוס על נפשם ורבים הגיעו לפרשבורג והתקבצו כולם בפתח בית הכנסת בהיותם מבוהלים, רעבים וצמאים לנפשם וביקשו סיוע מאחיהם היהודים.

ר' קאפל לא התמהמה, הגיע לבית הכנסת והוביל יחידים ומשפחות לבתי היהודים אשר בעירו וכך הנרדפים קיבלו את מחסוריהם במזון ולינה. הוא היה

נאה דורש וגם מקיים, שימש דוגמה אישית וקלט בביתו מאותם יהודים נרדפים ודאג לכל מחסורם.

ר' קאפל מקדיש עיתותיו למען הציבור

עסקיו הענפים דרשו ממנו השקעת משאבי זמן רבים לניהול העסק. הוא חש שאינו יכול להפקיר את קהילתו ולכן נשאר ר' קאפל נאמן למשמרתו – ודאג לצורכי קהילתו וכל משאלותיה נחתכים על פיו. בחוכמתו הרבה הוא ידע לשלב עבודת חול עם קודש.

ביתו היה פתוח לרווחה כל הימים. רבים פנו אליו והוא היה קשוב בסבלנות רבה לשמע הזעקות והתחנונים של היהודים העשוקים. גם בלילות לא נח ולא שקט כיתר בני האדם, מנורה הייתה דולקת בחדרו כל הלילות עד אור הבקר, וכל איש אשר יהיה לו דבר נחוץ לראש הקהל בא אליו גם באישון לילה לשפוך לפניו שיחו ור' קאפל הקשיב, שמע ועזר לכל הפונים אליו.

כל כך היה טרוד בענייני היהודים בעניינים רבים שלא נתנו לו מנוח. באמצע הלילה התעורר משנתו, ניגש לשולחן וכתב את הדברים שעליו לטפל ורשם לעצמו רעיונות, כיצד עליו להתמודד עם הגזרות שהטילו השלטונות על היהודים. שנתו הייתה קצרה ובשעות המוקדמות של הבוקר הלך להתפלל בבית-הכנסת.

בשובו מבית הכנסת כבר חיכו לבואו שני סופרים, כי אז ערך את מכתביו הרבים, או ספרי בקשה או תעודות שונות. כישרונותיו היו רבים. היה לו זיכרון נפלא ושכל חד וחריף, שאיפשרו לו לעשות שתי מלאכות כאחת: בפיו דיבר, והסופרים כתבו על הגיליון שני כתבים שונים בבת אחת. וכך הייתה מלאכתו: בתחילה הביע מאמר שלם לסופר הראשון, ובעת אשר הוא כותב אותו בספר, דובבו שפתיו מאמר אחר לסופר השני, ויחזור כה חלילה עד הם שני הכתבים כאחד. וכל זה עשה מתוך חרדת קודש ובדבקות למען צורכי עמו המרובים. רק כאשר סיים מלאכתו הלך לסעוד את סעודת השחרית.

ר' קאפל מסייע ליהודים בענייני מסחר

מדי ערב שבת היו היהודים קונים מדייגים נוכרים דגים לקראת שבת. הדייגים ידעו היטב שאכילת דגים הינו מאכל אהוב ליהודים כחלק בלתי נפרד מ"עונג של שבת". הם ניצלו עובדה זו והעלו את מחירי הדגים במחירים מופקעים.

ר' קאפל טהעבן גילה יוזמה ומנהיגות והוא נתן הוראה לבני קהילתו שלא יקנו דגים לקראת שבת. יוזמה זו פגעה קשות בפרנסתם של הדייגים והם נאלצו להוריד באופן משמעותי את מחירי הדגים.

ר' קאפל נאבק בשלטונות למען הורדת מס ליהודים

ראשי העיר פרשבורג דרשו מהיהודים מס כפול על הזכות לעבור בגשר החוצה את נהר הדנובה. במעשה זה רצו להרבות את ההכנסות לקופת העיר וגם להשפיל את היהודים.

ומה עשה ר' קאפל? הלך לשלטונות העיר והציע להם שהוא יקבל עליו את התפקיד של איש המכס מטעמם ויגבה תשלומי מעבר מאלה העוברים על הגשר מבני ברית ומאלה שאינם בני ברית. **הוא שילם מכיסו** ממון רב כדי לקבל את התפקיד של גובה המכס.

בתוקף סמכויותיו הוא ציווה לעובדיו שפעלו בגביית המכס לקחת מהיהודים מס במידה שווה כמו מהנוצרים.

ר' קאפל נאבק למען זכויות היהודים לעסוק במסחר

לאחר פטירתו של האב"ד דק"ק [האב בית דין דקהילת הקודש] פרשבורג "הרב הגאון הגדול החריף והשנון מו"ה [מורנו הרב], מאיר ברבי" נבחר רב חדש "הגאון החריף מו"ר [מורנו ורבנו] משולם טישמניץ ממדינת פולין" לאב"ד דק"ק פרשבורג.

באותה עת ר' יעקב קאפל לא שהה בפרשבורג בגלל עסקיו המרובים אבל רצה בכל מאודו להגיע לטקס הכתרתו של הרב החדש ולכן עשה מאמצים רבים בשלג ובכפור כדי להגיע במועד לעירו.

טרם הספיק לנוח ממסעו, הגיע אליו במרוצה מזכיר העדה **ועידכן אותו בגזרות חדשות שנפלו על היהודים**. הגיע צו המורה לסגור את חנויות ברובע היהודים. ר' קאפל שאל לתומו: ומה עשו ה"פרנסים" של הקהילה? ותשובת המזכיר הייתה: "הם לא עשו מאומה. הם חיכו לבואך כדי שתייעץ להם מה לעשות".

"נחדל מדבר עוד", ענה ר' קאפל, **מהרו והביאו לי עגלה הרתומה לסוסים קלי-המרוץ, ואסע ואלכה לוינה להוציא — ביסע ה' לשנות את רוע הגזרה**. כאשר שמעה אשתו ובני משפחתו על המהלך שהוא הולך לעשות, התחננה כל המשפחה וביקשה מר' קאפל שיחוס על נפשו. הוא עדיין עייף ויגע ממסעו הקודם. כמובן, דחף השליחות הציבורית למען עמו בערה בקרבו. הוא לא היסס מקשיי הדרך, מהחורף הקשה וערמות השלג, שם מבטחו בקב"ה והגיע לוינה. "בבואו לוינה נכנס לפני ולפנים, וייקח דברים עם מי שהעניין תלוי בו, ויצא — ופקודה ממקום גבוה בידו לפתוח דלת ולפתוח דלתות היהודים אשר בעיר פרשבורג, להניח להם מעושקם ולעמוד לימינם, לבל יפול משערות ראשם ארצה".

הוא היה שמח וטוב לב, וכמובן הודה לקב"ה על "סייעתא דשמיא", ומיד שם פעמיו בעגלת חורף וחזר לעירו.

הוא הגיע לפרשבורג אחרי זמן הדלקת נרות שבת, לא נכנס לביתו כי חשוב היה לו להגיע לבית הכנסת. המתפללים הופתעו בראותם את ר' קאפל שעדיין לבוש בבגדי מסעו ולא בבגדי שבת.

הוא ניגש מיד לאב בית הדין החדש האב"ד ואמר לו את הדברים האלה: "בואך לשלום, מורי ורבי! הן לא נעלם ממך, אלופי ומיודעי ה"רשעות" אשר יזמו עתה חברי בית-המועצות לעשות לנו, **בסוגרם את דלתות חנויות היהודים, ויכרתו אוכל ממשפחות רבות בקרב עדתנו**. והנה ביסע ה' צלחה בידי להשיב את הגזרה אשר נגזרה ולהביא ליהודים רישיון הרוממות לעשות מקנה וקניין בחנויותיהם באין מונע ומפריע. עתה, מורי! אם מצאתי חן בעיניך, הואילה נא, משום עת לעשות לה' **לְאַחַר** הפעם זמן קבלת שבת בכדי חצי שעה, ותן נא הרישיון על דעת המקום ועל דעת בית-דין — לחנוונים ללכת לבתיהם ולקחת את מפתחות חנויותיהם ולבוא אל כיכר-השוק, ובין כה וכה אלך אני אל בית-

המועצה ואראה לשרים פתשגן כתב הדת שניתן לי בוינה הבירה ואקח אתי את השרים האלה, למען יסירו את החותמות אשר שמו על דלתות החנויות, ואחינו בני ישראל ייפתחו את בתי מסחרם לעיני הגויים, למען יראו כי אלוקי ישראל שומר על עמו, ויבלמו מרשעתם, למען ישישו העשוקים בשובם אל אחוזתם ויקראו לשבת עונג משנה. אנא, רבי, חנני, ושמע הפעם לקולִי! . . .

הוא קיבל היתר מאב בית הדין ומיד רץ לבית המועצה והציג לפני השרים את "כתב הדת" שניתנה לו. בראותם את כתב הזכויות שניתן ליהודים, הופיעו השרים יחד עם ר' קאפל לפני כל קהל עדת ישראל, אנשים ונשים, זקנים ונערים, לראות ולהתענג במחזה העתיד לבוא. "ועוד מעט נפתחו דלתות החנויות, וכל חנווני ישב על מעמדו כקדם, ועיני שונאי ישראל ומנדיו נמקו בחוריהן בשעה שעיני העדה נהרו מרוב שמחה. אחרי עבור חצי השעה הנועדה הגיפו הדלתות, ונעלו המנעולים, וישאו את המפתחות לבתיהם, ועוד רגע כמעט חשו כולם, וקאפל בראשם לבית הכנסת, ויזמרו ממקור לבב: "לכו נרננה לה' נריעה לצור ישענו" ושמחת עולם הייתה על ראשם, וידו לה' "הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו" ויברכו גם את ר' קאפל מיטיבם המרומם מכל ברכה ותהילה. ורק אחרי כלות התפילה סר ר' קאפל אל ביתו".

ר' קאפל דואג לעניים שאינם יהודים

אחרי כל מעשי ה"רשעות" וה"גזרות" אשר הסבו לר' קאפל וליהודים נזק וצער, שבת ובושת, למרות התלאות הנוראות אשר מצאום מידי תושבי הארץ לא החזיר ר' קאפל לאלה כמידתם. הוא דאג גם לעניים שאינם בני ברית, ויהי נכון בכל עת ובבל שעה להועיל ולהיטיב להם.

עוד מעשה שהיה: ליד ביתו עמד אוהל של אישה נוצרית שהייתה ענייה מרודה וביקשה מר' יעקב קאפל שיאפשר לה למכור במקום הזה עוגות ויין שרף. ללא היסוס הוא אישר את בקשתה ולא ביקש דמי שכירות. במעשה אצילי זה סייע לאותה אישה להביא פרנסה לאנשי ביתה.

מדי יום נעצר ר' קאפל ליד האוהל, דרש בשלומה וחיזק אותה בדברים. באחד הימים, בדרכו לביתו סר אל האוהל לדרוש בשלום הענייה הנוצרייה והנה הגיע אליו השמועה כי בנה של הנוצרייה חלה לפתע והיא רצה חיש אל ביתה הדל לדעת פשר מחלתו. לא נחה נפשה של האישה והיא פרצה בבכי מר. והנה התגלתה גדולתו של מנהיג.

וינחם אותה ר' קאפל ויאמר: "מנעי קולך מבכי, קומי ולכי לביתך, וראי מה נהייתה שם, ואני אשב פה אל השולחן, שעליו מונחים העוגות ובקבוקי יין, ואמכרם כמוך לכל שואל ומבקש". האישה, אומנם לא חפצה כראשונה לעשות כרצון ר' קאפל, כי חשבה זאת לחילול כבוד מטיבה איש חסדה. אולם הוא עמד על דעתו כדרכו, ויפצר בה עד כי באחרונה נאותה להצעתו, ותמהר ותלך לדרכה, ור' קאפל נשאר בסוכתה בתור מוזג..."

לפתע, בלי תכנון מוקדם עבר במקום הקיסר יוסף השני, מלווה בפמליה נכבדה של שרים וסגנים, אצילים וחשמנים, ובעינו החודרת הכיר מיד את ר' קאפל ויקרא בקול: "מה זה עיני ראות? הגם ה'פרנס' טהעבן במוכרי יין שרף? — הבה! תן נא גם לי צנצנת אחת יין, ואתן לך את מחירה!".

ר' קאפל סיפר לקיסר את פרשת דבר האישה הנוצרית הענייה אשר מחמלתו עליה היה לממלא מקומה. הקיסר התרשם מאד מדבריו ושיבח אותו על מעשיו. אחרי שלגם מיין השרף הושיט לו שקל זהב עבור שרותו. מלוויו של הקיסר ביקשו מהקיסר לנהוג כמוהו, כמובן הקיסר אישר זאת וכל אחד מהלווים נתן שקל זהב.

כאשר שבה האישה לסוכתה ובנה הקטן על זרעותיה, מיהרה להודות לר' קאפל על מעשי חסדיו. במעמד זה נתן לה ר' קאפל את שקלי הזהב אשר אגר בעדה. היא נפעמה מכמות שקלי הזהב שהצטברו. היה זה סכום הגון שהעמיד אותה על רגליה.

ר' קאפל נתן לה גם הוא שקל זהב מכיסו, וחיש חמק עבר ויעלם מעיניה, מבלי אשר הספיקה להביע לו תודתה. **"ראש הקהל" היה ביום ההוא נערץ ומהולל**

בפי כל, ושיחו בו בהיכלי שרים כמו באוהלי דלים, ויקדש שם ישראל ברבים.

רבי קאפל "שתדלן היהודים בהונגריה וגלילותיה"

ר' קאפל הוכיח עצמו כמנהיג משמעותי ליהודים בפרשבורג והנה התברר שהוא גם פרש כנפיים ונעשה "שתדלן" ומנהיג גדול גם במדינת הונגריה וגלילותיה ולכל היהודים בארצות אוסטריה.

אמרו עליו שקול פנימי קורא למנהיג לא להרפות להמשיך בדרכו. הוא שמע כעין קול אלוקים פנימי הקורא לו: "עורה, אל תנום ואל תישן, והיה עזר בצר לעמך אשר אהבת בכל לבבך ובכל נפשך, ואנוכי אהיה לך לפה למען תצליח במלאכתך". כירא-אלוקים ובן נאמן לעמו, ענה ר' קאפל: "הנני נענה בחפץ לב לקריאתך ולכל אשר תצווני אלך".

קול פנימי זה נטע בר' קאפל לשאת על שכמו שליחות ציבורית ולהיות "שלוחא דרחמנא" [שליחו של הקב"ה]. בעוצמה פנימית זו ויתר על מנעמי החיים ופעל למען הציבור באמונה במסירות נפש וללא ליאות.

ר' קאפל כמנהיגם של יהודי הונגריה ואוסטריה הציב לעצמו שתי מטרות מרכזיות:

א. להילחם כנגד החוקים והגזרות האכזריות שהתרגשו מעת לעת על היהודים.

ב. להיאבק על שוויון אזרחי ליהודים. על היהודים לקבל חובות וזכויות כפי שניתן לנוצרים, וכן נאבק למען לא יגייסו יהודים לצבא.

* * * * *

בחורף שנת תקנ"ט-1799, כתב ר' קאפל מכתב לקרובו, הפרנס ר' נפתלי רוזנטל. וזה לשון המכתב:

"נפתלי אהובי!

פליאה דעת ממני והבין לא אוכל, מדוע לא ענית לי עד-כה על מכתבי שערכת אליך, אשר בו קראתיך לבוא הנה. במשך הימים אשר הנני יושב פה, השגתי איגרת מר' יוסף דייטש מעיר רויסניץ ומר' אליהו מפראג. קווה אקווה כי ביום הראשון לשבוע הבא יהיה בידי, ברצון ה', הדבר הנחוץ הידוע לך, למען אוכל ביום השני או ביום השלישי להראות את פני הוד מלכותו, ובצפיתי אצפה, כי **צור ישראל יצליחני בדרכי אשר אני הולך עליה.**

אם עוד לא שמת לדרך פעמיך, אחלה פניך להיכבד ולשבת בביתך, כי למה תענה בחינם בדרך כוחר, ותוציא את כספך, **אך התפללו בעדי וצומו עלי, ואל תאכלו ואל תשתו וגם אני וביתי אצום כן ובזה אבוא אל המלך ...** וקדוש ישראל יחנני וירצני ויחנני לחן ולחסד בעיני מלכנו, **אמן, בענייני עמי שמתי כל מעיניי, זמני ואוני, על כן דבריי מעטים.**

והנני שארך הנאמן

קאפל טהעבן

**סגן הדר גולדין הי"ד
מנהיג ומפקד צעיר שיישם ערכי יסוד במנהיגות**

סגן הדר גולדין הי"ד היה מפקד ומנהיג בסיירת גבעתי, הדר נפל בקרב במבצע "צוק איתן", שירת חייו נגדעה באיבה.

הדר בהתנהגותו ובהתנהלותו המנהיגותית אימץ אל ליבו מסרים ממקורות ישראל. בדברים שכתב, הדר הנחיל מסרים ערכיים, המעוררים השראה וראוי שישמשו מראי דרך למנהיגים.

באתר "יזכור" של משרד הביטחון נכתב, כיצד התפתח כמנהיג וכמפקד: "הדר התגייס לגבעתי והתקבל לטירונות הסיירת. תקופת הטירונות חיזקה בו

את היסודות שהביא **משנות ההדרכה ב"בני עקיבא"**, ומשנות הלימוד בבית הספר המדעי-טכנולוגי בכפר בתיה.

שילוב מוחלט בין כל השונה לאור המטרה המשותפת. כל דבר שעשה, דאג שיעשה בצורה המקצועית ביותר ויגיע לרמה הגבוהה ביותר שרק אפשר, עם חיוך והלצה ושמחת חיים.

חברות אמיצה בין חברי הצוות, אהבה ועזרה לזולת כדי שהצוות שלך יהיה המעולה ביותר, המתנדב ביותר, המקצועי ביותר והשמח ביותר.

הוא היה **מצטיין** צוותי בסוף הטירונות, **מצטיין** קורס סיור ומודיעין, **מצטיין** ההכנה לקורס קצינים **ומצטיין** בקורס קצינים בהכשרת היסוד.

אחרי קורס קצינים ביקש להיות מפקד בהכשרת הטירונים של הסיירת ולהפוך אותם ללוחמים. כך הצליח להפוך צוות שלם לצוות **מצטיין**. ולאחר מכן הגיע למימוש שאיפתו - **מפקד צוות בסיירת**."

אביו אמר בהספדו על בנו הדר: **"בסידור של הדר הוא רשם תפילה שנשא בכל יום: 'אדרבה, תן בלבנו שנראה כל אחד מעלת חברינו ולא חסרונם. שנדבר כל אחד את חברו בדרך הישר והרצוי לפניך, ואל יעלה שום שנאה מאחד על חברו, חלילה. ותחזק אותנו באהבה אליך כאשר גלוי וידוע לפניך שיהיה הכל נחת רוח אליך' "**

תפילה זו חיבר רבי אלימלך וייסבלום מליץ'נֶסֶק. תפילה, שנועדה לאמירה כהכנה לתפילת שחרית, התפילה ידועה כתפילת רבי אלימלך. תפילה זו עמדה לנגד עיניו של הדר כמנהיג וכמפקד.

בהמשך ההספד אמר אביו: **"...אחיותי ואחי, הדר היה צייר מחונן, איש ספרות ובשנים האחרונות גם לוחם. כשהתגייס ביקש מלאה אמו ללמד אותו תפירה, ורקם בעצמו על רצועת הנשק את המילים 'עוז וענווה'. שתי מילים מתוך פיוט בתפילת של שחרית, שבה אנו משבחים את הקב"ה במילים: "העוז**

והענווה – לחי עולמים". הדר השאיל את המילים הללו כמוטו נוסף להתנהגותו של מפקד ומנהיג של חיילים. המשיך אביו: "זו תורת הלחימה היהודית מעתה ואילך. העוז להפעיל את הנשק בשעת הצורך, וענווה לדעת להשתמש בו, שלא תתפשט מידת העוז ותשתלט עלינו.

הדר ביקש להיות לוחם יהודי. הוא לקח את הפסוק: 'לא ימוש ספר התורה הזה מפיו והגית בו יומם ולילה למען תצליח את דרכך ואז תשכיל'. הפסוק הזה, שהיום אלפי אנשים מנסים לקיימו בגופם בניתוק מתורת הלחימה היהודית, הוא הציווי של הקדוש ברוך הוא ליהושע, הלוחם היהודי המובהק, שר הצבא שכבש והנחיל. אחיי הלומדים, בשמו של הדר אני משביעכם, אם אתם רוצים חלק בו עשו כמעשיו. קחו את ספר התורה הזה עמכם יומם ולילה והיו ללוחמים יהודים".

* * * * *

הדר היה יכול לקחת את המילים מהתפילה: **"העוז וענווה - לחי עולמים"**, דברים שנאמרו על הקב"ה וליישם אותן כמנהיג וכמפקד, בהסתמך על המקורות הבאים: במסכת סוטה דף יד, ע"א מובא כדלקמן: "מאי דכתיב (דברים יג, ה) **אחרי ה' אלוקיכם תלכו - וכי אפשר לו לאדם להלך אחר שכינה?** והלא כבר נאמר (דברים ד, כד) **"כי ה' אלוקיך אש אוכלה הוא!" אלא, להלך אחר מידותיו של הקב"ה...**"

הרמב"ם, בהלכות דעות א' ה-ו כותב: "ומצווין אנו ללכת בדרכים האלו הבינונים, והם הדרכים הטובים והישרים, **שנאמר והלכת בדרכיו**. כך למדו בפירוש מצווה זו: מה הוא נקרא חנון אף אתה היה חנון, מה הוא נקרא רחום אף אתה היה רחום, מה הוא נקרא קדוש אף אתה היה קדוש. ועל דרך זו קראו הנביאים לאל בכל אותן הכינויין: ארך אפים, ורב חסד, צדיק, וישר, תמים, גיבור, וחזק, וכיוצא בהן, להודיע שהן דרכים טובים וישרים, **וחייב אדם להנהיג עצמו בהן ולהדמות אליו כפי כוחו**".

* * * * *

באתר "יזכור" נכתבו דברים נוספים: הדר, בחיכו, בצוריו, כתביו, ובלבבות משפחתו, חניכיו וחייליו, **הותיר את צוואתו הנושאת את דגל אהבת האדם**. הדר לא הרשה לחייליו לקלל, עסק במתן עזרה לזקוקים וניסה בכל מאודו לחבר בין יושבי הארץ הזו, השונים כל כך והזהים כל כך, דתיים וחילוניים כאחד.

"יש לך שתי אפשרויות; או להתעסק עם עצמך, או לעשות משהו טוב יותר" - כך אמר הדר.

* * * * *

לפני נפילתו בשדה הקרב כתב הדר גולדין מכתב למפקדו, רב-סרן עידו אשרף. בעת כתיבת המכתב היה מפקד צוות צעיר בפלוגת הסיור של חטיבת גבעתי. **ממכתב זה ניתן ללמוד על תחושת השליחות ואהבת האדם שקיננה בו, כפי שמצפים ממנהיג ומפקד. אני מצרף תוכנו של מכתב זה למקורות ישראל העוסקים במנהיגות. הדר הוסיף נדבך נוסף לאוצר המקורות. הייתי מגדיר את מכתבו כמדרש למצוות "ואהבת לרעך כמוך".**
לעידו מפקד המחזור שלום,

המשימה העיקרית שמעסיקה אותי בימים אלו הם שני סיפורים על חיילים וההתמודדות איתם, סיפורים שאני לומד המון מהם. **הראשון הוא חייל מדהים**, שכל מי שבא אתו במגע מתאהב בו. עולה מאתיופיה לפני שנתיים וחצי, ומאז למד חודשיים עברית ומדבר בצורה טובה. כל שאר הזמן עד הגיוס עבד, וביחד עם אחיו גייס מאה אלף שקל לתת להורים לקניית דירה למשפחה כדי לעבור ממרכז הקליטה שחיו בו. הוא עבד במטבחים ובמלונות. בקיצור, מוסר עבודה שאני מקווה שאגיע לחצי ממנו.

ביקרתי במרכז הקליטה ונחשפתי למצב הקשה שבו הם חיו: עם מקרר מקולקל, מקום מאוד קטן להרבה נפשות. למזלי הצלחתי לארגן מקרר, תנור, מיקרוגל, קומקום, מייחם ושידה להעביר אותם לדירה החדשה. אבל המצב הכספי והחובות הביאו לכך שהחייל רוצה לעבור ליומיות על מנת שאחיו שלומד

בכיתה י"א לא יצטרך להפסיק ללמוד ולעבוד. כמה שהוא חלם ורצה להיות
בסיירת, הוא לא ייתן לאחיו לא לקבל בגרות כמוהו. כרגע המצב מיוצב עם סיוע
מהת"ש ותרומה שהצלחנו לארגן.

החייל השני - סיפור די שונה. הודיע לי שהוא לא מעוניין להיות לוחם. לא
מתחבר לשליחות, לא מתחבר לרימונים ונשקים וכל הראבאק. הוא חשב
שהטירונות זה אתגר כיף, אבל הבין שזה דורש יותר מסתם מאמץ וכרגע הוא
מסתובב כבוי ואדיש ומעדיף לא להיות קרבי, על מנת להשקיע ולהתפתח
באזרחות. הוא בא ממשפחה שלא מעודדת אותו להיות קרבי וגם חברה שלו
לא רוצה אותו קרבי. הבעיה - שהוא חייל טוב.

לקחתי אותו לשיחה אישית ועברתי איתו על כל הנושאים שהעלה. אמרתי לו
ששליחות זה לא לנפנף בדגל ולשיר את ההמנון, אלא לעמוד בשני טורים
בדרך לעזה, כשנופלים קסאמים על משפחות של חברים שלך. דיברתי איתו על
משמעות של צוות, על הצוות שלי, על האווירה בקרב הלוחמים.

אמרתי לו את האמת עליי ועל המפקד הסמל: שאנחנו רצים כבר הרבה זמן
ביחד, בעלי דעות פוליטיות 180 מעלות הפוך וזה לא מונע מאיתנו לישון כפיות
כבר שנתיים בשטח, לאהוב ולעבוד אחד עם השני בצורה אדירה. **זה מה שיפה
בצבא, שאתה נפגש עם אנשים בלי המחיצות. חשבתי שהצלחתי להצית בו
ניצוץ**, אבל למחרת החייל חזר אלי כבוי ואדיש וביקש לעזוב.

**האתגרים האלו מוציאים ממני כוחות חדשים ממקומות שלא חשבתי
שאתקל.** אני מרגיש שיש משימות ואתגרים לפניי, וכל הזמן לומדים
ומשתפרים. בקיצור, שמח אצלי.

הדר גולדין.

* * * * *

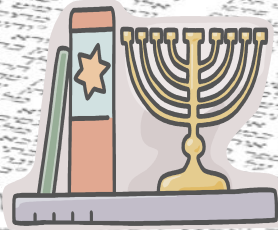
הלך פרק אחד עשר סנהדרין

יחזקאל להחיותם: אלו מחים שבקצת דורא. שהמים נסובות
חך בכל על שהיו ימים בדלקת: מנהר אל עד דבא. חקוני
הן היו בבקעת דורא: שופעות. מחמת הארץ: ואלו המלך והארץ
ועדין היו שופעות. שהיה גדלות זו הארץ ואלו המלך והממס
תורה אור וכלו עלות מן הבקעה וטפחו
לחיות רשע על פניו. והלכו לה
ימים האחרים במחלות עננים היו
כלים וכשהגיעה שעה שהיו טפחו
על פיו כשהיה רועה לשפוט כהם
המדינה של אלו מחיה מהם. ע
המדינה יחזקאל היו לומדין שהיה מבין
חנניה מישאל ושוריה ונבוכדנצר
ידעו שהיה הקב"ה נחיה אותם: פת
להקב"ה לחיות כמה רבד
(היאל נ) ואלק וכל דוח
יחזקאל וכלו קללה
ידע: לנטח
היה מדי

ואם תאמר אהן שנים שעתיד הקב"ה להרש
בהן את עולמו שנאמר "ונשגב ה' לבדו"
ביום ההוא יצדקו ה' וינצחון הקב"ה
עושה להם כשם שבני ישראל על פני
המים שנאמר "על בן לא ידע"
בכוח הריב

שער שלישי

תהליכי בחירה ומינוי מנהיגים

אבי אהרן
יחזקאל אב
ומעו שנאמר יובני אפרים ישתלח וברד בנח
ותחת בנו ואלעזר בנו ויתח בנו וובר בנו
וישתלח בנו ועזר (ואלעזר) [ואלעד] והרגום

הגמרא, **במסכת ברכות נה, ע"א**, מביאה את דבריו של רבי יצחק:
"אמר רבי יצחק: אין מעמידין **פרנס** (מנהיג) על הציבור
אלא אם כן נמלכין בציבור,

שנאמר: "ויאמר משה אל בני ישראל ראו קרא ה' בשם בצלאל" (שמות לה, ט).

"הבו לכם אנשים חכמים ונבונים וידועים לשבטיכם

ואשימם בראשיכם" (דברים א, יג):

"**וידועים לשבטיכם**", שיהיו ידועים לכם, הרי שנתעטף בטליתו
ובא וישב לפני, איני יודע מאיזה שבת הוא, אבל אתם מכירים אותו,
שאתם גדלתם ביניהם,

לכך נאמר: וידועים לשבטיכם – שיהיו ידועים לכם" (ספרי לדברים, פסקה יג).

"דאמר רבי אלעזר: **אין אדם עולה לגדולה אלא אם כן מוחלין לו כל עוונותיו**"

(סנהדרין יד, ע"א).

ואתן שנים שעתיד הקב"ה לחדש את עולמו. ויהיה עולם זה חרב
אלף שנים ואין נדיקים היכן הם האילן ואין נקבדן בלחץ: לא
נראה בהמור ארץ. כשהחליף הקב"ה את הארץ לא ערף לפי הארץ
בלב ימים: וקווי ה' יחליפו כח. קיפא להם כח לשון ולעופף בלי
נער: ויחליף נחמיה שהיה יחזקאל.
שחזרו ומתו כך נדיקים שעתיד
להחיות יחזרו לעבדם כך שמשחי
יחזקאל הגלות נטבדנצר עם יכניה
מלך יהודה והיה יחזקאל מנהיג
בבבל וידעיה בלחץ ישראל בלחץ לחם
עברה שנה שמלך נדיקים: בלחם:
בכחור: משל היה. שהיה נדמו
להם על הגלות כאלו מת שחזר וחי
כך ישראל יסדו בלחץ

וכח כסדר
בשעה שנבחר עמו
שבעים שנה היה ויובן
שנולד יצחק היה לו שנה
(בגמרא נא) והבדלים בן מנחם
בהולד לו את יצחק בנו מנחם איתו:
השומר עמו בן הבתרים עד סילתו
המלכים היו ארבע מאות ואותן לו
סוף הדבר עד לידת יצחק שבו בני
אפרים. וינצחון שבני אפרים בן סילתו
קודם זמן ונחמו שנאמר ויבני אפרים
שולח ונא והרגום אנשי נח: ושנאמר
אמר מחים שהיה יחזקאל אלו בני
אדם ששפרו בחיות החיים שנאמר

(יחזקאל לו) אכדה י
האלה כל בית ישראל
הללו מיין לכל ישר
להם תחית המהים
אלו אחי אברהם
ידעו שאלו תחיה לו
זה לכל ישראל ש
לחיות ולא מן הדי
"הסוד בחיות ה'
לטהיב אלא נחום:
היכל מלכות
היכל דכתיב ואכל
הקד סביב: וכתיב
סביב סביב. כלומר
סביב עליהם סבי
יוחנן אמר אל
נבוכדנצר הרשע
זכות אמרו אל
תנו רבנן בשש
ההיה מתיב:
שיבן של אלו
תחיותו כמה ח
בן של אותו
דוד בספר התל
אלם על פניו ונ
קרא דכתיב "ונב
כל שלמיני מדי
כלכא חזין לגבריא אלך וגו' חני רבי רבי אליעזר בן יעקב אפילו בשעת הסכנה לא ישנה אדם את עצמו
מן הדבנות שלו שנאמר "באדן גבריא אלך כפתי בסרבליהן פשיטתן וסרבלהון וגו' אמר רבי יוחנן
גדולים

לא ניתן למנות אדם לתפקיד ציבורי-בהנהגת הציבור, אם אין הציבור מעורב מעשית בבחירתו.

הגמרא, **במסכת ברכות**, מביאה את דבריו של **רבי יצחק**:

"אמר רבי יצחק: אין מעמידין **פרנס** (מנהיג) על הציבור **אלא אם כן נמליכין בציבור**, שנאמר: 'וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, רְאוּ קָרָא ה' בְּשֵׁם, בְּצִלְאֵל בֶּן-אֲוִרִי בֶן-חֹרִי, לְמִטֵּה יְהוּדָה. וַיִּמָּלֵא אֹתוֹ, רוּחַ אֱלֹהִים, בְּחֻמָּה בְּתַבּוּנָה וּבְדַעַת, וּבְכָל-מְלָאכָה'. (שמות ל"ה, ל-לא).

אמר לו הקב"ה למשה, משה, הגון עליך בצלאל? אמר לו: ריבונו של עולם, אם לפניך הגון – לפני לא כל שכן. אמר לו: אף-על-פי-כן לך אמור להם. הלך ואמר להם לישראל: הגון עליכם בצלאל? אמרו לו: משה ... אם לפני הקב"ה ולפניך הוא הגון – לפנינו לא כל שכן". (ברכות נה, ע"א).

* * * *

משמעות **המילה "פרנס"** במקורות ישראל הינה רחבה ביותר. משה, אהרון ומרים נקראים פרנסים, מלך ונשיא נקראים פרנסים, הממונים על קופות הצדקה נקראים פרנסים, בעלי תפקידים עירוניים בתקופת חז"ל נקראים פרנסים ועוד. **כולם מנהיגי ציבור**, כמובן, בדרגות וסמכויות שונות. לכן, בנושא שאנו עוסקים, המילה "פרנס" נרדפת למילה מנהיג.

* * * *

משה, בעת **שמינה מנהיגים-דיינים**, לא מינה אותם על פי שרירות לבו, אלא השבטים היו מעורבים בבחירתם. ברור שמשה, לא הכיר אישית את כל בני ישראל היוצאים ממצרים. בכל שבט התבלטו אנשים-מנהיגים בעלי תכונות נדרשות ממנהיגים-דיינים. טבעי הדבר שאנשי השבט ימליצו על נציגיהם. כך תיווצר נציגות מכל אחד משבטי ישראל.

הדברים באים לידי ביטוי **במדרש ספרי לדברים**. כך דורש המדרש את הפסוק:
"הָבוּ לָכֶם אֲנָשִׁים חֲכָמִים וְנָבִיִּים, וְיִדְעוּם--לְשִׁבְטֵיכֶם; וְאַשִּׁימָם, בְּרָאשֵׁיכֶם"
(דברים א, יג):

" **וידועים לשבטיכם**", שיהיו ידועים לכם, הרי שנתעטף בטליתו ובא וישב לפני,
איני יודע מאיזה שבט הוא, אבל אתם מכירים אותו, שאתם גדלתם ביניהם, לכך
נאמר: וידועים לשבטיכם – שיהיו ידועים לכם.

רבן שמעון בן גמליאל אומר: אין כל ישיבה וישיבה יושבת עד שהבריות מרננות
אחריה ואומרות: מה ראה פלוני לישוב ומה ראה פלוני שלא לישוב, לכך נאמר:
וידועים לשבטיכם – שיהיו ידועים לכם.

'ואשימם בראשיכם', יכול מיניתם אתם אותם - ממונים. תלמוד לומר: "ואשימם
בראשיכם", אם מינתי, הרי הם ממונים, אם לאו - אינם ממונים, יכול אם
גדלתם אותם הרי הם גדולים ואם לאו – אינם גדולים. תלמוד לומר: "ואשימם
בראשיכם, אם גדלתם, הרי הם גדולים ואם לאו אינם גדולים.
דבר אחר: אם שמרתם את דבריכם, הרי הם שמורים, ואם לאו – אין ראשיכם
שמורים". (ספרי לדברים, פיסקה יג).

אין להאיץ את תהליך קבלת שרביט המנהיגות בטרם עת

נדב ואביהוא הכוהנים, בניו של אהרן הכהן, ניסו להאיץ את קבלת שרביט
המנהיגות בטרם היו בשלים לכך. על פי המדרש בגלל מעשיהם הם לא היו
ראויים לשאת בתפקידי מנהיגות.

המדרש בויקרא רבה, פרשת אחרי מות, פרשה כ, דורש את הפסוק:
"וְאֶל-מֹשֶׁה אָמַר עֲלֶה אֵלַי ה', אֶתֶּה וְאַהֲרֹן נָדָב וְאַבִּיהוּא, וְשִׁבְעִים, מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל;
וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם, מִרְחֹק". (שמות כד, א), כדלקמן:
"מלמד שהיו משה ואהרן הולכין תחילה ונדב ואביהוא אחריהן וכל ישראל
אחריהן, ואומרים (נדב ואביהוא): **מתי ב' זקנים הללו מתים ואנו נוהגין שררה**

על הציבור. רבי יודן בשם רבי איבו אמר: בפיהם אמרו זה לזה. רבי פנחס אמר: בלבם הרהרו". אמר רבי ברכיה: אמר להם הקדוש ברוך הוא: 'אל תתהלל ביום מחר כי לא תדע מה ילד יום' (משלי כז, א). הרבה סייחין מתו ונעשו עורותיהן שטוחין על גבי אמותיהן".

בתלמוד מופיעה הגירסה כדלקמן:

"וכבר היו משה ואהרן מהלכין בדרך ונדב ואביהוא מהלכין אחריהן וכל ישראל אחריהן. אמר לו נדב לאביהוא: אימתי ימותו שני זקנים הללו ואני ואתה ננהיג את הדור? אמר להם הקדוש ברוך הוא: הנראה מי קובר את מי?". רב פפא מגיב על סיפור זה ואומר: זה מה שאומרים אינשי (בני האדם): מרובים הגמלים הזקנים הטעונים בעורות הבכרים (הגמלים הצעירים).

"אמר רבי אליעזר: למה תלמיד חכם דומה לפני עם הארץ?

בתחילה (שאינו מכירו) דומה לקיתון (כוס) של זהב. לאחר שהוא שוחח עמו דומה לקיתון של כסף, נהנה ממנו תלמיד חכם מעם הארץ (רש"י: נהנה מממנו) דומה לקיתון של חרש (לכלי של חרס), כיוון שנשבר אין לו תקנה (מה שאין בכלים יקרים שנפגמים - וניתנים לתיקון)" (סנהדרין נב, ע"א).

רש"י במקום אומר: למה נקט רבי אליעזר את המילים תלמיד חכם? - משום שמדובר בעדת קורח. בקרב בני קורח היו גם תלמידי חכמים, שנאמר בתורה: "נשיאי עדה, קריאי מועד, אנשי שם" (במדבר טז, ב), ועל שם שפיתם אותו רשע (קורח), כשנהנו מממנו, הקלו בעיניו ולהחזיק ידו במחלוקת ולמרוד בקדוש ברוך הוא. בתחילה: "בעודו מתנהג בכבודו שאין צריך לו, הוא יקר בעיניו".

אין לבחור מנהיג רשע

על הציבור להקפיד ולבחור מנהיגים ראויים. יש להקפיד לבחור אדם ישר דרך, שקופה של שרצים לא עומדת מאחוריו. אם הציבור יבחר מנהיג רשע, התוצאות תהיינה חמורות.

המדרש, במדרש רבה, מזהיר אותנו על כך ודורש את הפסוק: "זה שאמר הכתוב 'מַמְלָךְ, אָדָם חָנָף מִמֶּקֶשׁ עִם'. (איוב לד, ל). כדלקמן: ר' יוחנן אמר: **אם ראית חנף (רשע) מנהיג את הדור**, נוח לו לדור לפרוח באוויר ולא להשתמש בו, ואין הלשון הזה, 'ממוקש עִם', אלא לפרוח, כעניין שנאמר: 'הַתִּפֹּל צָפוֹר עַל-פֶּחַ הָאָרֶץ, וּמוֹקֵשׁ אֵין לָהּ' (עמוס ג, ה)". (מדרש רבה, דברים, פרשת שופטים, ט).

מלכותו-ממשלו של אדם רשע מהווה מוקש-מכשול לעם, ואם ראית "חנף"-רשע, איש כזב, שאינו ישר דרך, מדבר חלקלקות טובות היוצאות מפיו, אחד בפה ואחד בלב, אל לדור לסמוך עליו. מוטב להיות בלי מנהיג ("אלא לפרוח"), בלי ממשל, אפילו במחיר אנדרלמוסיה.

ר' יוחנן מסתמך על הפסוק הנזכר לעיל מספר עמוס, שבו מתואר כיצד הציפור מבקשת להימלט מפח וממוקש ולפרוח, כך מלכותו-מנהיגותו של אדם רשע היא כמוקש שראוי לפרוח ממנו – ולהינצל.

מינוי מלך בהסכמת סנהדרין ונביא

הרמב"ם פוסק, שיש למנות מלך באמצעות פורום מיוחד. פורום זה מיוצג על ידי מליאת הסנהדרין והנביא של אותו דור.

"אין מעמידין מלך בתחילה אלא על פי בית דין של שבעים זקנים ועל פי נביא, כיהושע שמינה משה רבנו ובית דינו, וכשאול ודוד שמינם שמואל הרמתי ובית דינו". (ספר שופטים, הלכות מלכים, פרק א, הלכה ג).

בחירת הנשיא בהסכמת השבט

בספר **במדבר** מצווה הקדוש ברוך הוא **למנות נשיאים לשבטים**. כך כתוב: "וַיְדַבֵּר ה' אֶל-מֹשֶׁה בְּמִדְבַּר סִינִי, בְּאַהֲל מוֹעֵד: בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי בַשָּׁנָה הַשְּׁנִית, לִצְאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר. שָׂאוּ, אֶת-רֹאשׁ כָּל-עֵדַת בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל, לְמִשְׁפְּחֹתָם, לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שְׁמוֹת, כָּל-זָכָר לְגִלְגָּלָתָם. מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וּמַעְלָה, כָּל-יֹצֵא צֶבֶא בְּיִשְׂרָאֵל--תִּפְקְדוּ אֹתָם לְצַבָּאתָם, אֹתָהּ וְאֶהְרֹן. וְאַתֶּם יְהוּי, אִישׁ אִישׁ לְמִטָּה--אִישׁ רֹאשׁ לְבֵית-אֲבֹתָיו, הוּא. וְאַלֶּה שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים, אֲשֶׁר יַעֲמְדוּ אִתְּכֶם... אֵלֶּה קְרוּאֵי הָעֵדָה, נְשִׂאֵי מִטּוֹת אֲבוֹתָם: **רֹאשֵׁי אֶלְפֵי יִשְׂרָאֵל הֵם**." (במדבר א, א-טז).

בעל העמק דבר (הנצי"ב - נפתלי צבי יהודה ברלין) בפירושו לפסוק ד כתוב: "אבל באמת יש להבין דלפי הנראה נעשו ונתמנו נשיאים ביום בוא דבר ה'. והלא לא כן הדבר, שהרי כבר בעת נדבת המשכן וכן בחנוכה היו המה נשיאים. אלא צריך לומר, כמו שכתוב להלן ז' א' **דהנשיאים היו מכבר בהסכמות השבט שהוא ראוי להיות להם לראש**. וכאן הקדוש ברוך הוא הסכים על ידם".

תהליך מינוי מנהיגים בדרך מכובדת

בספר **במדבר**, פרק יא, מסופר על העם "המתאוננים רע" באוזני ה' על שאין להם במדבר הבשר, הדגה, הקישואים ושאר הירקות שהיו להם במצרים. נפשם יבשה. אין הם מסתפקים במן שירד להם מן השמים. "וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה אֶת-הָעָם בֹּכָה לְמִשְׁפַּחְתּוֹ--אִישׁ לִפְתַּח אֹהֶלוֹ; וַיַּחֲרֹץ אֵף ה' מְאֹד, וַיִּבְעֵנִי מֹשֶׁה רָע" (שם, י). משה נמצא במצב משברי ואומר לה': "לָמָּה הִרְעַתָּ לַעֲבָדְךָ, וְלָמָּה לֹא-מָצַתִּי חֵן, בְּעֵינֶיךָ: לָשׁוּם, אֶת-מִשְׁאָ כָּל-הָעָם הַזֶּה עָלַי. הָאֲנֹכִי הָרִיתִי, אֶת כָּל-הָעָם הַזֶּה--אִם-אֲנֹכִי, יִלְדְּתִיהוּ".

כי-תאמר אלי שֶׁאֵינוֹ בְּחִיקָה, כֹּאשֶׁר יֵשׁא הָאִמֶּן אֶת-הַיֵּנֶק, עַל הָאֲדָמָה, אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לְאַבְתָּיו. מֵאִין לִי בָשָׂר, לְתֵת לְכָל-הָעָם הַזֶּה: כִּי-יִבְכּוּ עָלַי לֵאמֹר, תִּנֶּה-לָנוּ בָשָׂר וְנֹאכְלָה. לֹא-אוּכַל אֲנֹכִי לְבַדִּי, לְשַׁאת אֶת-כָּל-הָעָם הַזֶּה: כִּי כְבֵד, מִמֶּנִּי. וְאִם-כֶּכָּה אֶת-עֲשֵׂה לִי, הֲרֹגְנִי גַּם הֲרֹג--אִם-מְצֹאתִי חֵן, בְּעֵינֶיךָ; וְאֶל-אַרְצָה, בְּרַעֲתִי" (שם, יא-יד).

משה חש, שאינו יכול להנהיג את העם לבדו. הוא ביקש סיוע להנהגתו.
כדי להוציא את משה מהמשבר, אמר לו ה': **"אֲסַפֶּה-לִּי שִׁבְעִים אִישׁ מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל, אֲשֶׁר יֹדְעֵת, כִּי-הֵם זִקְנֵי הָעָם וְשֹׁטְרֵיו; וְלִקְחָתָם אֶתְּךָ אֶל-אֹהֶל מוֹעֵד, וְהִתְיַצְּבוּ שָׁם עִמָּךְ"** (שם, טז).

לאמור, ה' ציווה עליו לחפש אנשים בעלי ניסיון מוכח בהנהגת ציבור - שבעים איש ראויים מקרב מנהיגי השבטים.

מאחר שה' ציווה עליו לקחת שבעים איש, הרי לפי חשבוננו של משה לא תהיה נציגות שווה למנהיגי השבטים. אם יקח חמישה מנהיגים מכל שבט, לא יגיע למכסת שבעים האנשים (5 אנשים כפול 12 שבטים שווה 60 אנשים). אם יקח 6 אנשים מכל שבט יגיע למספר של 72 אנשים.

אם יקח משבט אחד יותר אנשים ומהשבט השני פחות אנשים, תתעורר קנאה בין השבטים.

כדי לצאת מהסבך ולמנוע קנאה בין מנהיגי השבטים, החליט משה לקחת שישה אנשים מכל שבט ולהפיל גורל, וכך בסופו של התהליך ייבחרו 70 מנהיגים.

מדרש תנחומא דורש את הפסוק **"אֲסַפֶּה לִּי שִׁבְעִים אִישׁ"** כדלקמן:
"בשעה שאמר לו הקדוש ברוך הוא למשה, אֲסַפֶּה לִּי שִׁבְעִים אִישׁ, אמר משה, היאך אני עושה להביא אותן מכל השבטים. אם נביא חמישה מכל שבט ושבט, עולין למניין שנים ושבעים. ואם נביא ששה משבט זה וחמישה משבט אחר, הריני מטיל קנאה בין השבטים.

מה עשה? נטל שבעין פתקין וכתב בהן 'זקן', ונטל שבעים פתקין חלקין וטרפן (עירבב את הפתקין) ונתן בקלפי, ואמר להם, בואו וטלו פתקיכם. כל מי שהיה עולה בידו פתק כתוב בו 'זקן', היה יודע שנתמנה 'זקן', דברי רבי יהודה.

אמר לו **רבי נחמיה**, עדיין היא מחלוקת בדבר. שיכול לומר לו, אין כאן פתק אחר כתוב בו "זקן". שאילו היה שם, מיד היה עולה בידי.

והיאך עשה?

אמר רבי נחמיה, כך עשה משה, נטל שבעים ושניים פתקין וכתב על שבעים מהן "זקן", ושנים פתקין חלקים, וטרפן ונתן בקלפי, ואמר להם, בואו וטלו פתקיכם. אם עלה בידו פתק כתוב בו "זקן", היה יודע שנתמנה "זקן". ואם עלה בידו פתק חלק היה יודע שלא נתמנה. והממונה אמר לו, הרי שם פתק אחר כתוב בו "זקן", אילו היית ראוי להתמנות, היה עולה בידיך. כיון שעשה להם כך, נתמנו הזקנים". (מדרש תנחומא, פרשת בהעלותך, יב).

התפקידים שניתנים למנהיג, אינם נחלת עולם לו

מנהיג שנבחר להנהיג ציבור, בוודאי אינו נקי מ"נפילות" מוסריות שהיו לו בעברו. חז"ל רוצים למנוע ממנהיג להסתחרר מעוצמת הסמכויות שיש לו. עליו לזכור, **תמיד קיימת האופציה להדיחו**. תמיד אפשר להזכיר לו את עברו.

הגמרא, **במסכת יומא**, מביאה דברי אמוראים בעניין זה:
"אמר רב יהודה אמר שמואל: מפני מה לא נמשכה מלכות בית שאול? - מפני שלא היה בו שום דופי. דאמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן-יהוצדק: אין מעמידין פרנס על הציבור אלא אם כן קופה של שרצים תלויה לו מאחוריו, **שאם תזוח דעתו עליו אומרין לו: חזור לאחוריך**". (יומא כב, ע"ב).

המאירי (מנחם שלמה לבית מאיר), בפירושו לדברי הגמרא "קופה של שרצים" כותב: כלומר, ראוי שלא להעמיד על הציבור אדם שיקבל תוקף רב מדי עד שיחשוב שכהונתו היא נחלת עולם לו".

רש"י נותן משמעות שונה לדברים "קופה של שרצים". הוא מפרש זאת כפגם בייחוס המשפחתי של המנהיג. אם תסתכל אחורה תדע מאיזו משפחה באת. בהמשך הגמרא כתוב: "משרבו זחוחי הלב – רבו מחלוקות בישראל".

על מנהיג לתכנן את מועד סיום תפקידו

על מנהיג לזכור היטב, השררה שניתנה לו כמנהיג הינה פיקדון זמני. לעתים, משקיעים מאמץ רב כדי לשכנע אנשים מתאימים לשאת בעול המנהיגות. לאחר ששכנעת אותם, אתה צריך לשכנע גם את הציבור. לאחר תהליך ארוך זה, כאשר הם זוכים בתפקיד המיוחל, המנהיגים מתאהבים בתפקידי השררה ומסרבים להיפרד מהם. על המנהיגים לתכנן את סיום תפקידם.

לתופעה שלילית זו מתייחס המדרש במסכת אבות דרבי נתן:
"שהגדולה קשה היא להעלותה, וכשם שקשה להעלותה, כך קשה להורידה,
שכן מצינו בשאול (המלך), בשעה שאמר לו (שמואל הנביא): עמוד במלכות,
היה מתחבא, שנאמר: וַיֹּאמֶר ה' הִנֵּה-הוא נִחָבָא אֶל-הַפְּלִים'".
(שמואל א, י', כב) (אבות דרבי נתן, פרק ה).

מנהיג יקבל תפקידי שררה רק אם נמחלו לו כל עוונותיו

"דאמר רבי אלעזר: אין אדם עולה לגדולה אלא אם כן מוחלין לו כל עוונותיו". (סנהדרין יד, ע"א).

על פי תפיסת היהדות, מחילה על חטא יכולה להיעשות בשלושה שלבים: הכרת החטא, בקשת מחילה וכוונה שבלב, שלא לחזור על המעשים הרעים. אם עבר אדם תהליך זה, נמחלים לו עוונותיו.

האדם צריך לעשות חשבון נפש על המעשים הלא ראויים שעשה. דבריו של רבי אלעזר מביעים למעשה את הצורך בהכנת האדם לתפקידי שררה ומנהיגות, כעין תהליך של הזדככות נפשית-פנימית לקראת קבלת התפקיד.

מהרש"א (מורנו הרב שמואל אליעזר [איידליש]) בפירושו לדברי הגמרא, כותב: כל גדולה מגיעה מהקדוש ברוך הוא. ודאי הקב"ה לא העלה אדם זה לגדולה אלא אם כן מחל לו עוונותיו.

התלמוד הירושלמי (ביכורים, פרק ג, הלכה ג), מביא דוגמה למנהיג שנמחלו לו עוונותיו: "נשיא 'בן שנה שאול במולכו' (שמואל א, יג, א), וכי בן שנה היה? – אלא שנמחלו לו כל עוונותיו כתינוק בן שנה".

קוד אתי לפרנסים-מנהיגים הממלאים תפקיד של גבאי צדקה

בירושלמי, דנה הסוגיה בפרנסים – מנהיגים הממלאים תפקיד של גבאי צדקה. הסוגיה מתמקדת ב"קוד האתי" להתנהגותם, אופן פעילותם של הפרנסים ודרכי בחירתם.

רבי חלבו בשם רבי בא בר זבדא אומר: "אין מעמדין פרנסין פחות משלושה", והנימוק לכך, הוא שאם מתקיים דיון בדיני ממונות, יושבים בהרכב בית-הדין

שלושה דיינים, על אחת כמה וכמה, בדיני נפשות יש לדון בהרכב של שלושה דיינים.

האחריות הרובצת על פרנסי קופת הצדקה בקביעת הקריטריונים למתן צדקה מהקופה הציבורית למזקקים, היא כבדה מאד. הדיון לגבי הקריטריונים, מי יקבל צדקה ומי לא, עוסק "בדיני נפשות".

שואלת הגמרא: אם הדיון באופן חלוקת כספי קופת הצדקה דומה לדיני נפשות, אזי יש להעמיד בית-דין בהרכב של עשרים ושלושה דיינים?
משיבה הגמרא: עד שנאסוף עשרים ושלושה דיינים, יש חשש שנסכן את חייו של אותו עני, הזקוק לכספי הצדקה, ועקב המחסור הוא ימות. פשוט, לא יהיה לו מזון לקיומו.

בתוך הסוגיה נותנת הגמרא את דעתה לנורמות בחירת פרנסים.

רבי יוסי בשם רבי יוחנן אומר: "אין מעמידין שני אחים פרנסין", מדוע? – כשם שאין שני קרובים יכולים לשבת יחדיו בהרכב בית-דין, וזאת כדי למנוע לזות שפתיים להעדפות אנשים מקורבים בעת חלוקת כסף קופת הצדקה.

כך גם נהג רבי יוסי. היתה קופת צדקה ששני אחים שימשו בה כפרנסים, והוא החליט להעביר את אחד האחים, שלא ישמש כפרנס, למרות שפרנס זה לא עבר עבירה כלשהי או שהיה חשד כלפיו, אלא משום שהצדק חייב גם להיראות ולא רק להיעשות. לפיכך עלינו להקפיד שלא להעמיד שני אחים פרנסים.

מסופר בהמשך הסוגיה: רבי יוסי הלך לכפר אחד ומינה להם פרנסים. אנשי הכפר סירבו לקבל את מינויו.

אמר להם רבי יוסי: שנינו במשנה המביאה רשימת ממונים-בעלי תפקידים בבית המקדש, שכן בבי היה ממונה על ה"פקיע" (פתילות). אותו בן בבי שהיה ממונה

רק על הפתילה בבית המקדש "זכה להימנות עם גדולי הדור, אתם, שאתם מתמנין על חיי נפשות – לא כל שכן".

מספרת הגמרא עוד סיפור:

רבי חגי, כאשר היה ממנה פרנסי צדקה, היה מלמד אותם דברי תורה, "לומר שכל שררה שניתנה-מתורה ניתנה, שנאמר: 'בי ממלכים ימלוכו...בי שרים ישורו'. (משלי ח, טו-טז).

מספרת הגמרא עוד סיפור:

רבי ליעזר (אליעזר) היה פרנס. יום אחד הגיע לביתו ושאל את אנשי ביתו: מה עשיתם היום בעניין צרכי צדקה? השיבו אנשי ביתו: באה קבוצה של עניים, אכלו, שתו והתפללו עליך על כל הטובה והחסד שהרעפת עליהם. השיב להם: אין בזה שכר טוב.

כעבור זמן נכנס לביתו פעם נוספת ושאל את אנשי ביתו: מה עשיתם היום בעניין צרכי צדקה?

השיבו לו: באה קבוצה של עניים, אכלו, שתו ואכלו ולבסוף ביזו אותך. אמר להם: כעת יש שכר טוב. מדוע? משום שעתה נעשתה מצוות הצדקה לשם שמים. לא קיבלנו כל טובת הנאה מקיום מצוות הצדקה.

הגמרא מספרת עוד סיפור:

רצו למנות את רבי עקיבא לפרנס של קופת צדקה. השיב לפוניו ואמר להם: אתייעץ עם אנשי ביתי.

כשיצאו ממנו, שמעו את קולו אומר: **על מנת שיקלו (יפגעו) בכבודי ועל מנת שיבזו אותי**. רבי עקיבא כמנהיג הדור, ידע בוודאי, שזה מנת חלקם של מנהיגים הממונים על קופות צדקה. תמיד יימצאו אנשים לא מרוצים שלא קיבלו את שקיוו, ואזי הם יוצאים בטרוניות קשות ובמילים לא מכובדות כלפי פרנסי קופות הצדקה. (ירושלמי, פאה, פרק ח, הלכה ז).

להיזהר ולנדות מנהיגים שקנו כהונתם בכסף

בגמרא, **ירושלמי מסכת ביכורים**, פרק ג, מובאים הדברים הבאים:

ר' מנא קילל את אלה שהתמנו לתפקידם בגלל כסף.

ר' אמי קרא עליהם מהפסוק: "אֱלוֹקֵי כֶסֶף וְאֱלֹהֵי זָהָב, לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם" (שמות כ, יט). ר' אמי מדמה מנהיגים אלה לאלילים של זהב וכסף, שעל פי דין תורה, זהו איסור חמור של עבודה זרה. כך גם עלינו להיזהר ולא למנות מנהיגים שקנו את ההנהגה בממון.

ר' יאשיה אומר: "**וטלית שעליו כמרדעת של חמור**", לאמור, הטלית [הבגד] מסמלת את סמכותו של המנהיג. אבל מנהיג שקנה את תפקיד השררה בכסף, טליתו נראית כמרדעת של חמור. המרדעת הינה כלי בזוי. זה השטיח ששמים מתחת לאוכף של חמור או מתחת לארגזי המשא. המרדעת תמיד מלוכלכת ומעלה ריחות לא נעימים.

כך נראית מנהיגותו של מנהיג שקנה את תפקיד השררה בכסף.

ר' שיין אומר: עלינו להתנער ממנהיג שהיה מתמנה באמצעות ממון. אין עומדים בפניו ואין קוראים לו בתואר "רבי" – תואר של כבוד, והטלית שעליו – סמכותו, נראית כמרדעת של חמור.

באחד הפעמים **שר' זעירא** ואחד החכמים היו יושבים עבר לפניהם אחד מאלה שנתמנו בכסף.

אמר החכם לר' זעירא: נעשה עצמנו כאילו אנו שונים ולומדים תורה ולא נצטרך לקום לכבודו. 'הוֹי אִמֵּר לַעֲץ הַקִּיפָה, עוֹרִי לְאֶבֶן דּוּמָם; הוּא יוֹרֶה--הִנֵּה-הוּא תְּפוּשׁ זָהָב וְכֶסֶף, וְכָל-רוּחַ אֵין בְּקִרְבוֹ' (חבקוק ב, יט) כדלקמן:

הנביא חבקוק התייחס לאלילים בדימויים, שהם לא יותר מעצמים של זהב וכסף ואין בהם רוח. כך גם מנהיג זה "התפוש בכסף וזהב". אין לו כישורי הנהגה, אינו איש רוח. לא קנה דעת ואינו חכם. **איש זה אתם רוצים למנות?**

תפיסת השלטון בכוח { "משל יותם" }

מעשיו של השופט גדעון מתוארים בספר שופטים, פרקים ו – ח. לאחר שגדעון הושיע את ישראל מיד המדינים, "ויאמרו איש ישראל אל גדעון, משול בנו גם אתה גם בנך וגם בן בנך כי הושעתנו מיד מדיין". (שופטים, ח, כב).
גדעון השופט-המנהיג ראה את עיקר תפקידו להושיע את ישראל ולגרום לאחדות העם. הוא יוצא בשליחות ה' ואינו חפץ בשררה לשמה. **"ויאמר אלהם, גדעון, לא-אמשל אני בכם, ולא-ימשל בני בכם: ה', ימשל בכם"**. (שם, כג).

לאחר מותו, ניסה בנו אבימלך לתפוס את השלטון והמנהיגות של אביו. "וילך אבימלך בן-ירבעל (גדעון) שכם, אל-אחי אמו; וידבר אליהם, ואל-כל-משפחת בית-אבי אמו לאמר. דברו-נא באזני כל-בעלי שכם, מה-טוב לכם--המשל בכם שבעים איש כל בני ירבעל, אם-משל בכם איש אחד; וזכרתם, כי-עצמכם ובשרכם אני.

וידברו אחי-אמו עליו, באזני כל-בעלי שכם, את כל-הדברים, האלה; ויט לבם אחרי אבימלך, כי אמרו אחינו הוא. ויתנו-לו שבעים כסף, מבית בעל ברית; וישכר בהם אבימלך, אנשים ריקים ופחזים, וילכו, אחריו. ויבא בית-אביו, עפרתה, ויהרג את-אחיו בני-ירבעל שבעים איש, על-אבן אחת; ויתר יותם בן-ירבעל, הקטן--כי נחבא". (שם, ט, א-ו).

בעלי שכם המליכו עליהם את אבימלך. **זאת דוגמה שלילית**, כיצד השלטון נתפס בכוח. רק השלטון והשררה עניינו את אבימלך. למען השלטון הוא מוכן לרצוח את בני משפחתו. **דוגמה קלאסית של רודן ושלטון פסול**. אבימלך תיכנן את תפיסת השלטון ימים רבים לפני ההפיכה שביצע. הכתוב מספר: "וישם את שמו **אבימלך**" (שם, ח, לא). הוא נתן לעצמו שם מלכותי, שהיה מצוי בזמנו בקרב מלכי כנען.

כאשר הוגד ליוותם בנו של גדעון על דבר תפיסת השלטון על ידי אבימלך עלה יותם על ראש הר גריזים והשמיע לאנשי שכם את משלו, שנקרא במשך הדורות "משל יותם":

וַיֹּאסְפוּ כָל-בְּעָלֵי שָׁכָם, וְכָל-בֵּית מְלֹא, וַיֵּלְכוּ, וַיִּמְלִיכוּ אֶת-אַבִּימֶלֶךְ לְמֶלֶךְ--עִם-אֱלֹון מִצֵּב, אֲשֶׁר בְּשָׁכָם. יִגְדֹּד לְיוֹתָם, וַיֵּלֶךְ וַיַּעֲמֵד בְּרֹאשׁ הַר-גְּרִיזִים, וַיִּשָּׂא קוֹלוֹ, וַיִּקְרָא; וַיֹּאמֶר לָהֶם, שְׁמָעוּ אֵלַי בְּעָלֵי שָׁכָם, וַיִּשְׁמַע אֲלֵיכֶם, אֱלֹוִקִים. הֲלוֹךְ הָלַכְוּ הָעֲצִים, לְמַשֵּׁחַ עֲלֵיהֶם מֶלֶךְ;

וַיֹּאמְרוּ לַזֵּית, מֶלֶכָה עָלֵינוּ. וַיֹּאמֶר לָהֶם, הַזֵּית, הִחְדַּלְתִּי אֶת-דִּשְׁנִי, אֲשֶׁר-בִּי יִכְבְּדוּ אֱלֹוִקִים וְאָנָשִׁים; וְהִלַּכְתִּי, לְנוּעַ עַל-הָעֲצִים.

וַיֹּאמְרוּ הָעֲצִים, לַתְּאֵנָה: לְכִי-אֵת, מַלְכִּי עָלֵינוּ. וַתֹּאמֶר לָהֶם, הַתְּאֵנָה, הִחְדַּלְתִּי אֶת-מִתְקִי, וְאֶת-תְּנוּבָתִי הַטּוֹבָה; וְהִלַּכְתִּי, לְנוּעַ עַל-הָעֲצִים.

וַיֹּאמְרוּ הָעֲצִים, לַגָּפֹן: לְכִי-אֵת, מַלְכִּי עָלֵינוּ. וַתֹּאמֶר לָהֶם, הַגָּפֹן, הִחְדַּלְתִּי אֶת-תִּירוֹשִׁי, הַמִּשְׁמַח אֱלֹוִקִים וְאָנָשִׁים; וְהִלַּכְתִּי, לְנוּעַ עַל-הָעֲצִים.

וַיֹּאמְרוּ כָל-הָעֲצִים, אֶל-הָאֶטֶד: לָךְ אַתָּה, מֶלֶךְ-עָלֵינוּ. וַיֹּאמֶר הָאֶטֶד, אֶל-הָעֲצִים, אִם בָּאֵמֶת אַתֶּם מְשֻׁחִים אֵתִי לְמֶלֶךְ עֲלֵיכֶם, בָּאוּ חֹסֶוּ בְּצִלִּי; וְאִם-אֵין--תֵּצֵא אֲשׁ מִן-הָאֶטֶד, וְתֹאכַל אֶת-אַרְצִי הַלְבָּנוֹן.

וַעֲתָה, אִם-בָּאֵמֶת וּבִתְמִים עֲשִׂיתֶם, וְתִמְלִיכוּ, אֶת-אַבִּימֶלֶךְ; וְאִם-טוֹבָה עֲשִׂיתֶם עִם-יִרְבֶּעֶל וְעִם-בֵּיתוֹ, וְאִם-כְּגִמּוֹל יִדְּיוֹ עֲשִׂיתֶם לוֹ. אֲשֶׁר-נִלְחַם אִבִּי, עֲלֵיכֶם; וַיִּשְׁלַךְ אֶת-נַפְשׁוֹ מִנֶּגֶד, וַיַּצֵּל אֶתְכֶם מִיַּד מִדָּן. וְאַתֶּם קִמַּתֶּם עַל-בֵּית אִבִּי, הַיּוֹם, וַתַּהַרְגוּ אֶת-בָּנָיו שִׁבְעִים אִישׁ, עַל-אֶבֶן אַחַת; וְתִמְלִיכוּ אֶת-אַבִּימֶלֶךְ בֶּן-אִמְתּוֹ, עַל-בְּעָלֵי שָׁכָם, כִּי אֲחֵיכֶם, הוּא.

וְאִם-בָּאֵמֶת וּבִתְמִים עֲשִׂיתֶם עִם-יִרְבֶּעֶל וְעִם-בֵּיתוֹ, הַיּוֹם הַזֶּה--שְׁמַחוּ, בְּאַבִּימֶלֶךְ, וַיִּשְׂמַח גַּם-הוּא, בָּכֶם. וְאִם-אֵין--תֵּצֵא אֲשׁ מֵאַבִּימֶלֶךְ, וְתֹאכַל אֶת-בְּעָלֵי שָׁכָם וְאֶת-בֵּית מְלֹא; וְתֵצֵא אֲשׁ מִבְּעָלֵי שָׁכָם, וּמִבֵּית מְלֹא, וְתֹאכַל, אֶת-אַבִּימֶלֶךְ. וַיִּנָּס יוֹתָם, וַיִּבְרַח וַיֵּלֶךְ בָּאֲרָה; וַיֵּשֶׁב שָׁם, מִפְּנֵי אַבִּימֶלֶךְ אָחִיו (שופטים ט, ח-כא).

רד"ק (רבי דוד קמחי) בפירושו במקום, כותב: ומשל העצים הם אנשי שכם והאטד הוא אבימלך. אנשי שכם המליכו עליהם את אבימלך - "הפחות שבהם". למה נמשל אבימלך לאטד?

"לפי שבו קוצים גוררים בו הדברים הצריכים להישמר מההיזק". המלך-המנהיג נבחר לשמור על העם מכל נזק ומכל דבר רע.

יותם אומר לאנשי שכם: המלך שבחרתם אינו ראוי למלא אותה תכלית המוטלת על המלך: לשמור על העם ולמנוע ממנו נזק. אדרבה, המלכותו של אבימלך גרמה לכם נזק, "כמו הקוץ המריע למי שיאחוז בו...כן עשה אבימלך באנשי שכם, שהרג בהם ובאחיו וכמו שהקוץ הוא דבר שאין בו תועלת, רק היזק, כן יקרה לאנשי שכם מאבימלך שהמליכו עליהם, שירע להם ולא יועיל".

סופו של אבימלך, בסיכסוכים שהיו בינו ובין בעלי שכם. הם התחילו למרוד בו וביקשו להמיתו. אבימלך נהרג בתבץ על ידי "פלח רכב", שאשה זרקה ממגדל העיר "ותרוץ גולגולתו".

ואתן שנים שבעת הקב"ה לחדש חזק עולמו. ויהיה עולם זה חזק
אלף שנים איתן נדיקים סימן הם האילול ואין נקבדן בלחץ: לא
נראה בהאזין אלך. כשנחליף הקב"ה את הארץ לא נראה לפי האנו
בלב ימים: וקצו ה' יחלפו כח. קשה להם כח לשון ולעופף בלי
נער: ונחליף נחמתיים שהיה יחזקאל.

שחזרו ויחזרו כד נדיקים שעתיד
להחיות יחזרו לעשרם כד שמשתי
יחזקאל הגלה נביאנלל עס יכניה
מלך יהודה והיה יחזקאל
בכל ויראיה

ואם תאמר אותן שנים שעתיד
בהן את עולמי
שער רביעי

סמכות ואחריות

"שקל הכתוב שלושה קלי עולם (שאינם גדולים בתורה, כמו שמשון,
גדעון ויפתח) כשלושה חמורי עולם (גדולי תורה), לומר לך:
ירובעל בדורו (חשוב לציית לו) – **כמשה בדורו**,
בדן בדורו – **נאהרון בדורו**, **יפתח בדורו** – **כשמואל בדורו**.
ללמדך, **שאפילו קל שבקלין** (פחות חשוב) **ונתמנה כפרנס** (מנהיג)
על הציבור – **הרי הוא כאביר שבאבירים** (גדול וחשוב שצריך לשמוע
בקולו). ואומר:
יובאת, אל-הפכהנים הלונים, ואל-השפט, אשר יהיה בקמים ההם;
וְדַרְשֶׁת וְהָגִידוּ לָךְ, אֵת דְּבַר הַמִּשְׁפָּט (דברים יז, ט),
וכי תעלה על דעתך שאדם הולך אצל הדיין שלא היה בימיו?
הא אין לילך אלא אצל שופט שבימיו" (ראש השנה כה, ע"א).

לחיות רשע על פניו. והלכו להם
אלוהים דלמדי במלכות עולמית היה ל
כלים וכשהגיעה שעה קצו עפחו ל
היו כספיה דולה לשפוט כהם
כל חלו מורה מתים. ע
למדין שהיה חזקן ש
היה נביאנלל קי
היה לוהט: פתח
רבה
תח

שאלו
של יליהו
להם למנות
אלף משולל ילחך.
טו) כי נר יהיה
לכתיב (כס כף) כי בלחך
זרע והם מט משעת הדיבור (חזק
וחזק כסדר עולם אכרם אכני
בשעה שנדבר עמו בין הנהגים בן
כעמים קנה היה ומזון הכתרים עד
שנולד ילחך היה ל' קנה כדכתיב
(גנאסיה נא) ואלכרם בן מלח שנה
בהולד לו את ילחך בט גמלאה ליחך
מסדבר עמו בין הכתרים עד שילדו
ומלרים היו ארכע מלח ואותן ל'
סוק הדטור עד לידת ילחך עשו כני
אפרים. ואזין כני אפרים הן שילדו
קודם ומק וזהרנו שנלמד וכני אפרים
סוהלה וגו' והרנוס חנני נח
אמה. מתים שהיה יחזקאל
חדם כסדרו כחמית החזק
(יחזקאל ט) חכמה תקצטו:
האלה כל בים ישראל הזה.
אלו סימן לכל ישראל הן
לכס חמית הנחמס כמו לו
אלו חמיו חכמה תקצטו
דעו שאני מתים את החזק
ה לכל ישראל שגם הם
לחיות ולא מן הדן היו די
לחיות כחמית הנחמס הן
לחיות לא מלחם סימן חז
לכל. שהיו מלירין ללוחם ג
היכל דכתיב ואלף ואלהה מ
קוד סביב וכתיב והעבדנו
סביב סביב. כלומר על איתן
כחמית עליהם סביב עבר
וחנן אמר אלו כחמית
בבוכדנצר הרשע את י
בות אמרו לבעליות
תנו רבנן ביטעה שהם
החיות מתים בבקעה
סימן של אלו אמרו לו חבריהן של אלו כחמית
תחיותי כמה תקיפן מלכותיה מלכות עלם ושלמניה עם דר ודר וגו' איר יצחק יוצק זהב רוחח לתוך פי
ג) של אותו רשע שאילמלא ("לא) בא מלאך וספרו על פיו ביקש לגנות כל שיהיה ותושבות שאת
יוד בספר תהלים ח"ר יששה נסים נעשו באותו היום ואלו הן צף הכבשן ונפרץ הכבשן והיסק סודו ונהפך
גלם על פניו ונשרפו ארבע מלכות והחיה יחזקאל את המתים בבקעה דורא וסילתו גמרא וארבע מלכות
קרא דכתיב "ונבוכדנצר מלכא שלח למכניש לאחשדרפניא סגניא ופתותא ארדגוריא גרבריא דתבריא הפתיא
כל שלמיני מדינתא וגו' וכתיב אחי גוברין יהודאין וכתיב ומתכנישין אחשדרפניא סגניא ופתותא והרברו
מלכא חוין לגבריא אלך וגו' חני רבי רבי אליעזר בן יעקב אפילו בשעת הסכנה לא ישנה אדם את עצמו
מן הרבנות שלו שנאמר "באדין גבריא אלך כפתו בסרבליהון פטשיתון וכרבליהון וגו' אמר רבי יוחנן
גדולות

רא שבטעה שהגלה
רואות אותן ושיפיעת
ציה הילך ירמסים
לו הקב"ה ליחזקאל לך
שע על פניו אמר כה
רובין
גדולות

קבלת סמכות המנהיג על-ידי הציבור

במסכת ראש השנה מביאים ברייתא (משנה חיצונית, שלא נכללה בששת סדרי המשנה שערך רבי יהודה הנשיא) המתייחסת לבעייתיות של קבלת סמכותם של המנהיגים-החכמים-הדיינים על ידי הציבור.

אנו נוטים להסתכל בנוסטלגיה על העבר. לעתים נדמה לנו, שבעבר היו מנהיגים "משכמים ומעלה", ובעת הזו, מדרגת יכולתם ומנהיגותם של מנהיגי הדור פחותה יותר. מצב מעין זה, פוגע בסמכותם של המנהיגים וגורם לקשיים בהנהגת הציבור והחברה.

התנאים היו מודעים לסיטואציה זו ולכן אמרו, אל לנו לעשות השוואה בין מנהיגי הדור לבין המנהיגים בעבר.

כך נאמר בברייתא, הנמצאת **במסכת ראש השנה**:

"תנו רבנן: למה לא נתפרשו שמותם של הזקנים הללו (שהיו עם משה רבנו) – שלא יאמר אדם: פלוני כמשה ואהרן (האם דיין פלוני שבדורי הוא כמשה ואהרן?). פלוני כנדב ואביהוא, פלוני כאלדד ומידד (ולכן לא הוזכרו שמות הזקנים, כדי שלא נוכל לדעת אם הזקנים בדורו של משה היו טובים מהמנהיגים-הדיינים בדורנו) ואומר 'ויאמר שמואל, אל-העם: ה', אשר עשה את-משה ואת-אהרן, ואשר העלה את-אבותיכם, מארץ מצרים' (שמואל א, יב, ו) ואומר: 'וישלח ה' את-ירבעל ואת-בדן, ואת-יפתח ואת-שמואל' (שם יג)...ואומר: 'משה ואהרן, בכהניו, ושמואל, בקראי שמו' (תהילים צט, ו)

שקל הכתוב שלושה קלי עולם (שאינם גדולים בתורה, כמו שמשון, גדעון ויפתח) כשלושה חמורי עולם (גדולי תורה), לומר לך: **ירבעל בדורו** (חשוב לציית לו) – **כמשה בדורו, בדן בדורו – כאהרן בדורו, יפתח בדורו – כשמואל בדורו.**

ללמדך, **שאפילו קל שבקלין (פחות חשוב) ונתמנה כפרנס (מנהיג) על הציבור – הרי הוא כאביר שבאבירים (גדול וחשוב שצריך לשמוע בקולו).** ואומר:

וּבָאתָ, אֶל-הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם, וְאֶל-הַשֹּׁפֵט, אֲשֶׁר יְהִי בַיָּמִים הָהֵם; וְדִרְשָׁתָּ וְהִגִּידוּ לָךְ, אֶת דְּבַר הַמִּשְׁפָּט (דברים יז, ט), וְכִי תַעֲלֶה עַל דַּעְתְּךָ שֶׁאִדָּם הוֹלֵךְ אֲצֶל הַדִּין שֶׁלֹּא הִיָּה בִימִי? הֲאֵין לִי לֵילֵךְ אֲצֶל שׁוֹפֵט שְׁבִימִי? (ראש השנה כה, ע"א).

"אצל שופט שבימיו", **אומר הריא"ף (רבי ישעיה פינטו):** שאף שיש חכמים גדולים יותר באותו דור – מכל מקום צריך לציית למי שנתמנה למנהיג הציבור. על דברי הגמרא: "אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה", **כותב בעל התוספות במקום:** "שהימים הראשונים היו טובים מאלה – ולכך יש לשמוע לראשונים יותר מהאחרונים – אל תאמר כך, דאין לך אלא שופט שהיה בימיו".

במקבילה, במדרש **קוהלת רבתי**, פרשה א, ח על הפסוק בקוהלת "דור ה' וְדֹרָא" (קוהלת א, ד), ישנה תוספת לדברים הנ"ל: **"רבי אבא בר כהנא ואמרי לה בשם רבי אדא בר חוניא:** יהיה בעיניך דור שבא כדור שהלך, שלא תאמר, אילו **רבי עקיבא** היה קיים, הייתי קורא לפניו, אילו היה **רבי זירא ורבי יוחנן קיימין**, הייתי שונה לפניהם. אלא דור שבא בימך וחכם שבימך כדור שהלך וחכמים שהיו לפניך", **לאמור, בכל דור יש לקבל את הוראת מנהיגי אותו הדור.**

נשאלת השאלה: האם המנהיג ראוי לדור, או שהדור ראוי למנהיג?

לעניין זה נדרשו אמוראים. הם חִזְקוּ דְּבַרֵּי תְּנַאִים. "זֶה, דֹּר דִּרְשׁוּ; מִבְּקָשֵׁי פְּנִיךָ יַעֲקֹב סֵלָה" (תהילים כד, ו) - פליגי בה (נחלקו בה) **רבי יהודה נשיאה וחכמים**, חד אמר: **דור לפי פרנס** (מנהיג), **וחד אמר פרנס לפי דורו**.

בשולי גיליון הגמרא, כותב רבינו גרשום: "זה דור דורשיו", לאמור כדור – כן דורשיו, היינו מנהיגיו.

בהמשך הסוגיה, אומרת הגמרא:

"אם הדור עז – מעמיד להם הקב"ה פרנס עז, ואם הדור נוחין זה לזה – מעמיד להם הקב"ה פרנס המנהיגם בנחת" (ערכין יז, ע"א).

המשנה, **במסכת ראש השנה**, מביאה אירוע בעניין הפעלת סמכות המנהיג ומספרת כיצד נפתרה הבעיה בדרך לא פשוטה. המשנה מעבירה לנו מסר. ללא סמכות המנהיג לא ניתן להנהיג את הציבור. לא יתכן מצב שכל אחד יפעל כרצונו.

בתקופת המשנה נקבעו ראשי החודשים על ידי הסנהדרין באמצעות עדים שראו את התחדשות הלבנה. לקביעת ראשי החודשים ישנה השלכה על הימים שבהם יחולו מועדי ישראל.

המשנה (ראש השנה, פרק ב, משנה ט), מספרת לנו על שני עדים שראו את הירח הישן "שחרית במזרח" ואת הירח החדש "ערבית במזרח".

כשבאו ליבנה, מקום מושב הנשיא והסנהדרין, **רבן גמליאל שהיה נשיא הסנהדרין** קיבל את עדותם של העדים. רבי יוחנן בן-נורי קבע שהם עדי שקר. אחר כך באו עוד שני עדים והעידו: "ראינוהו בזמנו (ביום השלושים של החודש הקודם)

ובליל עיבורו (ובלילה שלאחר מכן) לא נראה". גם עדות זו קיבל רבן גמליאל. על סמך העדויות קבע שיש לקדש את החודש בזמנו.

רבי דוסא בן-הורכנס לא קיבל את עדותם בטענה שהם עדי שקר והמשיל זאת במשל: "היאך מעידים על אישה שילדה, ולמחר כריסה בן שיניה?". לאמור, אם נראה הירח החדש בזמנו, כיצד לא נראה יום לאחר מכן?

אמר **רבי יהושע** לרבי דוסא, רואה אני לפי דבריך שהם עדי שקר ולכן יש לקבוע את ראש החודש ביום מאוחר יותר.

זהו הרגע, שבו יש לקבוע, האם לקביעתו וסמכותו של נשיא הסנהדרין רבן גמליאל יש משקל והיא עולה על קביעתו של חכם-מנהיג ידוע ומקובל שקבע אחרת.

רבן גמליאל, שראה בדברי רבי יהושע קריאת תיגר על מנהיגותו-סמכותו, גזר על רבי יהושע את הגזרה הבאה: "גוזרני עליך שתבוא אצלי במקלך ובמעוטיך ביום הכיפורים שחל להיות בחשבונוך".

רבי יהושע תנה את צרותיו בפני רבי עקיבא ורבי דוסא.

רבי דוסא אמר לו: "אם באין אנו לדון אחר בית דינו של רבן גמליאל, צריכין אנו לדון אחר כל בית דין ובית דין שעמד מימות משה ועד עכשיו".

לאמור, אם נפקפק בהחלטת בית דינו של רבן גמליאל, נצטרך לבדוק את כל ההחלטות שקבעו בתי הדין מימות משה, לכן עלינו לקבל את פסיקתו של רבן גמליאל.

רבי דוסא ביסס את דבריו על המדרש הפסוק: "ויעל משה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל" (שמות כד, ט). ולמה לא נתפרשו שמותן של זקנים? - אלא ללמד שכל שלושה ושלושה שעמדו בית דין על ישראל, הרי הוא כבית דינו של משה".

לאמור, אין אנו יודעים את שמותיהם של הדיינים שישבו באותו בית דין, כדי להעביר לנו מסר. בכל דור מעמד בית הדין של אותו דור יהיה כמעמד בית דינו של משה.

ראה רבי יהושע, שרבי דוסא סומך את ידיו על קביעתו של רבן גמליאל, "נטל מקלו ומעותיו בידו והלך ליבנה אצל רבן גמליאל ביום שחל יום הכיפורים להיות בחשבונו. עמד רבן גמליאל ונשקו על ראשו, אמר לו: בוא בשלום רבי ותלמידי. רבי-בחוכמה, ותלמידי-שקיבלת את דברי".

סמכות המנהיג

על מנהיג ציבור להקפיד על שמירת סמכויותיו. כל עוד הוא נמצא בתפקידו המנהיגותי, עליו להקפיד שחבריו להנהגה, לפחות כלפי חוץ ידברו בקול אחד. קול שיבטא את עמדותיו של המנהיג. רק הקול האחד יאפשר למנהיג לממש את חזונו ומשימותיו.

בספר דברים פרק לא, נמצאים שני פסוקים המתארים את הנחיותיו של משה המנהיג ליורשו יהושע בן-נון המנהיג. ואלה הפסוקים: "וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לַיהוֹשֻׁעַ, וַיֹּאמֶר אֵלָיו לְעֵינֵי כָל-יִשְׂרָאֵל חֲזֵק וְאַמֵץ--כִּי אַתָּה תָּבֹא אֶת-הָעָם הַזֶּה, אֶל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָשָׁבַע ה' לְאַבְרָם לְתֵת לָהֶם; וְאַתָּה, תִּנְחִילָנָה אוֹתָם". (שם, ז).

"וַיֵּצֵא אֶת-יְהוֹשֻׁעַ בֶּן-נוּן, וַיֹּאמֶר חֲזֵק וְאַמֵץ--כִּי אַתָּה תָּבִיא אֶת-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, אֶל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר-נָשָׁבַעְתִּי לָהֶם; וְאַנֹכִי, אֶהְיֶה עִמָּךְ" (שם, כג).

במסכת סנהדרין ח, ע"א, **רבי יוחנן**, מגדולי אמוראי ארץ-ישראל מפרש את הכתוב הבא: "כתיב 'כִּי אַתָּה תָּבֹא אֶת-הָעָם הַזֶּה' (דברים לא, ז) וכתיב 'כִּי אַתָּה תָּבִיא' (שם, כג),

אמר **רבי יוחנן**, אמר לו משה ליהושע: אתה והזקנים שבדור עמהם. אמר לו הקדוש ברוך הוא: טול מקל והך על קודקודם – **דָּבָר אחד לדור ואין שני דְּבָרִין לדור**". רש"י מפרש "דָּבָר אחד" - מנהיג אחד.

סמכותו המוגבלת של המנהיג

כחוט השני עובר במקורות ישראל המסר, על היכולת המוגבלת של מנהיג. מנהיג אינו כל יכול. מעליו נמצא מקור סמכות גבוה יותר והוא הקדוש ברוך הוא, המנהיג את העולם. המסקנה המתבקשת היא, שעל המנהיג להיות צנוע, עניו, לא יהיר ולא מתנשא.

מיהו נשיא על פי המשנה? **"ואיזהו נשיא? - זה המלך, שנאמר: 'ועֲשֵׂה אֶחָת מְכַל-מַּצּוֹת ה' אֱלֹהֶיךָ' (ויקרא ד, כב) – נשיא שאין על גביו אלא ה' אלוֹקֶיךָ".**
(משנה הוריות, פרק ג, משנה ג).

הגמרא, **במסכת הוריות** מביאה ברייתא:
"תנו רבנן: נשיא, יכול נשיא שבט **כנחשון בן-עמינדב**, תלמוד לומר: 'מכל מצוות ה' אלוֹקֶיךָ' (ויקרא ד, כב), ולהלן הוא אומר: 'לְמַעַן יִלְמַד, לִירְאָה אֶת-ה' אֱלֹהֶיךָ' (דברים יז, יט). מה להלן, שאין על גביו אלא ה' אלוֹקֶיךָ, אף נשיא שאין על גביו אלא ה' אלוֹקֶיךָ". (הוריות יא, ע"א).

אצל חז"ל אין הבדל עקרוני בין מנהיג-מלך לבין מנהיג-נשיא או כל מנהיג אחר. על המנהיגים להכיר במגבלותיהם השלטוניות. עליהם לזכור, שמקור הסמכות הוא הקדוש ברוך הוא.

חז"ל מדגישים את חובת הציבור לכבד את המנהיג ולשמור על כבודו בין שהוא מלך או מנהיג ציבור. **למנהיג אין זכויות יתר.** הם מדגישים את השוויון בין המנהיג ופשוטי העם. נשיא הוא ראשון בין שווים.

בספר **ויקרא**, פרק ד, מפרטת התורה את הקורבנות שיש להביא ככפרה על חטאים שנעשו בשגגה. מי צריך להביא קורבנות? – הכהן המשיח, עדת ישראל (הסנהדרין) **והנשיא**. **"אֲשֶׁר נָשִׂיא, יִחָטָא; וְעָשָׂה אֶחָת מְכַל-מַצּוֹת ה' אֲשֶׁר לֹא-תַעֲשִׂינָהּ, בְּשִׁגְגָה--וְאָשָׁם. אוֹ-הַזֹּדֵעַ אֵלָיו חֲטָאתוֹ, אֲשֶׁר חָטָא בָּהּ--וְהֵבִיא אֶת-קָרְבָּנוֹ שְׂעִיר עִזִּים, זָכָר תָּמִים".** (ויקרא ד, כב-כג). **רש"י**, המתבסס על דברי המדרש והגמרא (הוריות י, ע"ב), כותב בפירושו: **"לשון אשרי, אשרי הדור שהנשיא שלו נותן לב להביא כפרה על שגגתו, קל וחומר שמתחרט על זדוניו". "אשם תלוי-היחיד והנשיא חייבין".**
(משנה, הוריות, פרק ב, משנה ז).

לאמור, אם אחד מהם עבר עבירה על מצוות התורה **שיש בהם ספק חטא**, בעבירות שחייבים על זדון (שנעשו בזדון) כרת ועל עבירות שנעשו בשגגה שחייבים עליהן חטאת, עליהם להביא קורבן אשם.

גם על פי דברי הגמרא **במסכת שבת** (ל, ע"א), אנו למדים, כמה צריך המנהיג להיזהר מהתנשאות, עליו לזכור שגם אם הוא מלך - יש מישהו מעליו והוא הקדוש ברוך הוא.

כך מסופר בגמרא:

כשבנה שלמה המלך את בית המקדש, ביקש להכניס את הארון לבית קודשי הקודשים. שלמה לא הצליח במשימה. שערי בית המקדש דבקו זה בזה ולא איפשרו לו להכניס את הארון לבית המקדש.

אמר שלמה עשרים וארבע רננות (תפילות, תחינות) – ולא נענתה תפילתו. שערי בית המקדש לא נפתחו. הוסיף שלמה תפילה ואמר: "שְׂאוּ שְׁעָרַי, רִאשֵׁיכֶם, וְהִנֵּשְׂאוּ, פִתְחֵי עוֹלָם; וַיָּבֹא, מֶלֶךְ הַכְּבוֹד" (תהילים כד, ז), מיד השערים רצו לבלוע את שלמה. השערים "חשבו" שבפסוק תפילה זה הוא מתכוון אל עצמו.

שאלו אותו השערים: "מי הוא זה מלך הכבוד?" השיב להם שלמה: "ה' עזוז וגבור".

חזר ואמר שלמה: "שְׂאוּ שְׁעָרַי, רִאשֵׁיכֶם, וְהִנֵּשְׂאוּ, פִתְחֵי עוֹלָם; וַיָּבֹא, מֶלֶךְ הַכְּבוֹד. מִי הוּא זֶה, מֶלֶךְ הַכְּבוֹד ה' צְבָאוֹת--הוּא מֶלֶךְ הַכְּבוֹד סֵלָה".

(תהילים כד, ט-י).

גם תפילה זו לא נענתה. שערי בית המקדש לא נפתחו. חזר ואמר תפילה נוספת: ה' אֱלֹהִים אֱלֹהֵיכֶם מִשְׁיחָהּ: זָכְרָה, לְחֶסֶד־דָּוִד עֲבָדְךָ". (דברי הימים ב, ו, מב) – מיד נענה. שערי בית המקדש נפתחו. שלמה הכניס את ארון הקודש לבית המקדש.

קיימת מקבילה למדרש זה במדרש תנחומא:

"בשעה שהכניס שלמה את הארון לבית המקדש, התחיל שלמה אומר: 'שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם' וגו' (תהילים, כד, ז), שהיו הפתחים שפלים, ואמר: 'והנשאו פתחי עולם ויבוא מלך הכבוד'. אמרו לו השערים, מי הוא זה מלך הכבוד?

ביקשו השערים לירד עליו ולרוץ את ראשו אילולי שאמר: 'ה' צבאות הוא מלך הכבוד סלה'. חזר ואמר: 'ה' עזוז וגבור וגו', שאו שערים ראשיכם'. אמר להם:

התגדלו שמלך הכבוד עליכם.

מיד חלקו לו כבוד ונשאו עצמן ונכנס הארון. אמר להם הקדוש ברוך הוא, אתם חלקתם לי כבוד, חייכם כשאחריב את ביתי אין אדם שולט בכם". (מדרש תנחומא במדבר, פרשת בהעלותך, ט).

לעיתים אנו עדים לתופעה, שמנהיג נכנס לאולם או לאתר, שבו ממתין לציבור המעריץ אותו, והציבור נוהג לשיר למנהיג את הפסוק מספר תהילים: "שאו שערים, ראשיכם, והנשאו, פתחי עולם". (תהילים, כד, ז).

מהדברים שהובאו, אנו למדים, שלא ראוי לערוך "קבלת פנים" למנהיג בדברי תפילה שנועדו לקדוש ברוך הוא. הרוצים לקבל פני מנהיג בשירה, עליהם למצוא תכנים שיש בהם מידת הצניעות והענווה.

אחריותם של מנהיגים { "עגלה ערופה" }

אם נמצא הרוג בשדה ולא נודע מי רצח אותו, אומרת התורה: "וַיָּצֵאוּ זִקְנֵיהֶ, וְשֹׁפְטֵיהֶ; וּמִדְּדוּ, אֶל-הָעֵרִים, אֲשֶׁר, סְבִיבֹת הַחֹלֶל" (דברים, כא, א-ג). זקני העיר הקרובה לחלל, יקחו עגלת בקר שטרם נוצלה לעבודת האדמה "וְהוֹרְדוּ זִקְנֵי הָעִיר הַהִוא אֶת-הָעֵגְלָה, אֶל-נַחַל אֵיתָן, אֲשֶׁר לֹא-יַעֲבֹד בּוֹ, וְלֹא יִזְרַע; וְעָרְפוּ-שָׁם אֶת-הָעֵגְלָה, בְּנַחַל". (שם, ד).

"וכל, זקני העיר, (המנהיגים) ההוא, הקרבים, אל-החלל--ירחצו, את-ידיהם, על-העגלה, הערופה בנחל. וענו, ואמרו: ידינו, לא שפכו את-הדם הזה, ועינינו, לא ראו".

למדים אנו, שהאחריות למעשה הנתעב של הרצח, חלה לא רק על המבצע ומי שסייע בידו, אלא גם על ראשי הציבור, שמא חטאו באי נתינת תשומת לב לאדם. ייתכן, כי הרוצח הידרדר ובא לידי רצח מפני שהמנהיגים לא דאגו למזונותיו וקיפחו אותו או שלא דאגו לביטחונו האישי של הנרצח, כאשר הלך בדרך שיש בה סכנה לביטחונו האישי.

על המנהיגים לומר: "ידינו לא שפכו את הדם הזה ועינינו לא ראו". פירוש: אנו מנהיגי הציבור, עשינו הכל מבחינה חברתית, אישית, בטיחותית וביטחונית, ולכן אין לנו "אשמת עקיפין" ברצח האדם. זה המסר החשוב בכתובים הללו. על המנהיגים חלות החובה והאחריות לדאוג לסדרי החברה ולצדק חברתי.

המלבי"ם (מאיר לבוש בן יחיאל מיכל) בפירושו כותב: "ידינו לא שפכו" - "שלא היינו גרמא (גורמים) לרצח הזה, לא על ידי שלא נתנו מזון לרוצח ועל ידי כך מוכרח היה להרוג את הנרצח, לעשוך את לחמו למלא נפשו כי ירעב, ולא על ידי שלא נתנו לויה (ליווי) לנרצח, שלא ילך יחידי בדרך סכנה".

תחושת האחריות של מנהיג

הרב קוק סובר שמנהיגות אמיתית נובעת מתחושת האחריות והאכפתיות של המנהיג לצרכי הציבור. במנהיג אמיתי קיים ניצוץ ייחודי, שאינו בנמצא אצל אדם שאינו לו תכונות מנהיג. מנהיג אמיתי המתעלה למעלות רוחניות גבוהות, חש יותר אחריות ואכפתיות גם כלפי הציבור הרחב. הוא מתחיל לחוש את הציבור, להתקרב אליו, מכיר את צרכיו ואוהבו מעומק לבו.

וכך נאמר בספרו של הרב קוק "אורות הקודש", ח"ג, עמ' קנה:

"כל מה שהאדם מתעלה יותר בצורתו הרוחנית, מרגיש הוא יותר את הערך הגדול של הרבים, הציבור מתחיל להיות חי בתוכיותו, בלבבו ועומק רצונו הוא מרגיש את הצרכים הרבים של הציבור, את גודל הערך של החיים, המפעמים בכללות הציבור, והוא עומד כולו לעיני רוחו כדמות חטיבה אחת. הוא מרגיש את המציאות הממשית של הציבור, ומתמלא אליו אהבה וכבוד אין קץ. ואז הרי הוא מתעלה להיות מנהיג ציבורי אידיאלי, מחשבותיו מתקדשות בקדושת הרבים, ומוסרו מתעלה להיות צדיק לרבים".

המלך נושא באחריות לאופן התנהגות הציבור

הגמרא מביאה את הפסוק: "כִּי חָק לְיִשְׂרָאֵל הוּא; מִשְׁפָּט, לְאִלּוּקֵי יַעֲקֹב" (תהילים פא, ה) ודורשת מפסוק זה, "מלמד שאין בית דין של מעלה נכנסין לדין" אלא רק אחרי שבית דין של מטה התכנס וקבע את תחילת החודש. על פי קביעה זו, יודעים מתי חל א' בתשרי שהוא ראש השנה. לאמור, בית דינו של הקדוש ברוך הוא מתכנס במרומים בראש השנה ודן את ישראל ואומות העולם.

הגמרא בסוגיה שואלת: מי נכנס ראשון לבית דין של מעלה, **האם המלך או הציבור?**

הגמרא מביאה את דברי האמורא רב חסדא, **שמלך נכנס ראשון ואחריו הציבור. שואלת הגמרא:** מה הסיבה שהמלך נכנס ראשון? **בתשובתה** מביאה הגמרא שני טעמים שונים:

- א. לא נאה לכבודו של המלך שימתין לכניסתו לבית דין.
- ב. רצוי שייכנס תחילה, לפני שבית הדין יחרוץ דינו של ציבור, שיש בו גם רשעים שחטאו. **למלך-למנהיג יש אחריות ציבורית למצב המוסרי הירוד של הציבור. אם היה מתאמץ יותר, ייתכן שהציבור היה פחות חוטא ורמתו המוסרית הייתה גבוהה יותר.** לכן, אם ייכנס תחילה לבית דין יוכל להינצל מדין קשה.

להלן דברי הגמרא במסכת ראש השנה:

" כי חוק לישראל הוא' אין לי אלא לישראל. לאומות העולם מנלן? תלמוד לומר 'משפט לאלוקי יעקב'. אם כן, מה תלמוד לומר 'כי חוק לישראל' ? מלמד שישראל נכנסין תחילה לדין.

כדרב חסדא דאמר רב חסדא: מלך וציבור? מלך נכנס תחילה לדין, שנאמר 'לעשות משפט עבדו, ומשפט עמו ישראֵל--דבר-יום ב'יום' (מלכים א, ח, נט). מאי טעמא? (מה הטעם?) - אי בעית אימא (אם תרצה אמור): לאו אורח ארעא למיקם מלכא אבראי (ואם תרצה אמור: שאין זה דרך ארץ שיעמוד המלך בחוץ), ואי בעית אימא: מקמי דליפוש חרון אף (ואם תרצה אמור: מלפני שירבה חרון אף)". (ראש השנה ח, ע"ב).

קיום הבטחות

בספר יהושע מסופר על קיום ההבטחות שנתנו נשיאי השבטים לגבעונים עם כריתת ברית השלום עמהם.

בעת כיבוש הארץ על ידי יהושע בן-נון, שמעו הגבעונים את אשר עשה יהושע לערים יריחו והעי. הללו באו ליהושע בעורמה, ויאמרו אליו, מאַרְץ רְחוֹקָה מָאֵד בָּאוּ עֲבָדֶיךָ, לְשֵׁם, ה' אֱלֹהֶיךָ: כִּי-שָׁמַעְנוּ שְׁמֻעוֹ, וְאֵת כָּל-אֲשֶׁר עָשָׂה בְּמִצְרַיִם. וְאֵת כָּל-אֲשֶׁר עָשָׂה, לְשִׁנֵּי מַלְכֵי הָאֲמֹרִי, אֲשֶׁר, בְּעֶבֶר הַיַּרְדֵּן--לְסִיחֹן מֶלֶךְ חֲשָׁבוֹן, וְלִעֹג מֶלֶךְ-הַבָּשָׁן אֲשֶׁר בְּעַשְׁתְּרוֹת.

ויאמרו אלינו זקנינו וכל-יִשְׁבֵּי אֶרְצֵנוּ לֵאמֹר, קָחוּ בְיָדְכֶם צִידָה לַדֶּרֶךְ, וּלְכוּ, לְקִרְאתֶם; וְאִמְרַתֶּם אֲלֵיהֶם עֲבָדֶיכֶם אֲנַחְנוּ, וְעַתָּה כָּרְתוּ-לָנוּ בְרִית. זֶה לַחֲמִנֵנוּ, חֶם הַצִּטִּידָנוּ אֹתוֹ מִבְּתִינוּ, בְּיוֹם צִאתֵנוּ, לָלֶכֶת אֲלֵיכֶם; וְעַתָּה הִנֵּה יָבֹשׁ, וְהִיא נִקְדָּים. וְאַלֶּה נֹאדוֹת הַיָּין אֲשֶׁר מִלֵּאֲנוּ חֲדָשִׁים, וְהִנֵּה הִתְבַּקְּעוּ; וְאַלֶּה שְׁלֹמוֹתֵינוּ, וְנִעְלִינוּ, בָּלוּ, מֵרַב הַדֶּרֶךְ מָאֵד.

ויקחו האנשים, מִצִּידָם; וְאֶת-פִּי ה', לֹא שָׁאָלוּ. וַיַּעַשׂ לָהֶם יְהוֹשֻׁעַ שְׁלוֹם, וַיִּכְרַת לָהֶם בְּרִית לְחַיֹּתָם; וַיִּשְׁבְּעוּ לָהֶם, נְשִׂאֵי הָעֵדָה". (יהושע ט, ט-יד).

לאחר כריתת ברית השלום, כאשר בני ישראל המשיכו בכיבוש הארץ והגיעו לערי הגבעונים, נודע לבני ישראל על התרמית, שלמעשה הגבעונים שוכנים בארץ ולא באו מארץ רחוקה.

בני ישראל היו נאמנים להבטחת מנהיגיהם. "ולא הכום בני ישראל כי נשבעו להם נשיאי העדה בה' אלוקי ישראל". (שם, יח).

לאחר שנודע לבני ישראל על תרמית הגבעונים, הם באו בתלונה אל נשיאי השבטים: למה כרתתם ברית שלום עם הגבעונים? הנשיאים השיבו להם: אין אנו יכולים להפר הבטחה שנתנו.

"וַיֹּאמְרוּ כָל-הַנְּשִׂאִים, אֶל-כָּל-הָעֵדָה, אֲנַחְנוּ נִשְׁבַּעְנוּ לָהֶם, ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל; וְעַתָּה, לֹא נוֹכַל לִנְגַע בָּהֶם". (שם יט).

המנהיג נושא באחריות להוכחת הציבור והציבור חייב לשמור על כבודו

חובתו של הציבור לשמור על כבודו של המנהיג. מנהיג בעל פוטנציאל וכישורים, שיחוש כי הציבור מזלזל בו, יפרוש מתפקידו. מצב מעין זה ימנע מאנשים טובים, בעלי תודעה של שליחות ציבורית, לקחת חלק בהנהגת הציבור. אין חלל ריק. במקומם, יגיעו אנשים, שאין להם תודעת שליחות וירצו את תפקידי המנהיגות-השררה לתועלתם הפרטית. הם יהיו מנהיגים רעים שלא ידאגו לציבור.

אם קיבלת על עצמך את עול המנהיגות, אל תהיה צנוע כלפי חלק מהציבור. אם הציבור עושה מעשים רעים, תפקידך כמנהיג להתייצב לפני ציבור זה ולהוכיח אותו. אל תאמר, מי אני שאוכיח את ציבור על מעשיו הרעים. אם לא תוכיח מנהיגות, לא תהיה בידיך סמכות. אתה תהיה תלוי ברעים ואם תרצה להוכיחם בעתיד – לא תוכל. איבדת את מעמדך ויוקרתך.

הדברים הללו באים לידי ביטוי בדבריו של רבי יהודה החסיד:
"ואם תראה דור שמנהיגיו רעים, דע לך לפי שהיה להם מנהיג טוב והיו
מבזים אותו וכתוב: 'עַן, כִּי מָאֵס הָעָם הַזֶּה, אֶת מִי הַשְּׁלַח, הַהֲלָכִים לְאֹט'
(ישעיהו ח, ו), או לפי שהצדיקים היו נוהגים בענוה כשהיה להם למחות לרעים,
היו אומרים: מה אני ראוי להוכיח להם, כשהיה לאל ידם או ידי אבותיהם. לכך
הרכיב עליהם מנהיג עד שאפילו היו חפצים למחות לרעים, יראים מפניהם, וגם
אם יוכיחום לא יהיו דבריהם נשמעים אפילו לטובה ויהיו כפופים לפני הרעים".
(ספר החסידים, סימן תרצד).

ואזרח שנים ששיתיד הקב"ה לחדש את עולמו. ויהיה עולם זה חרב
אלף שנים איתן לדיקים היכן הם האילול ואינן נקברין בחיך: לא
נדרה בהחיד ארץ. כשנחליף הקב"ה את הארץ לא נדרה לפי שאנו
בלב ימים: וקרוי ה' יחליפו כח. קשה להם כח לשוט ולעופף בלי
נער: וילויף נמתיס שהיה יחוקאל.
שחזרו וחסו כך לדיקים הייתה
להחיות יחזרו.

שער חמישי

רמתו המוסרית של המנהיג

אמר ר' יודן: נחמיה אם לא באנו לארץ ישראל ונשארנו בגלות, היינו נקראים חסידים. אבל כשביצענו מצוות ה' ונבנו את בית ה', נקראנו חסידים ונחמיה נקרא חסיד.

במסכת אבות נאמר:
"שמעיה אומר, אהב את המלאכה ושנא את הרבנות, ואל תתוודע לרשות"
(אבות, פרק א, משנה י).

"שמעיה אומר: שנא את הרבנות – כיצד?
מלמד שלא יניח עטרה מעצמו לראשו אבל אחרים יניחו לו"
(אבות דרבי נתן, יא).

רבי עובדיה מברטנורא בפירושו על דברי המשנה:
"ואל תתוודע לרשות" - אל תתוודע אל הרשות
"כדי ליטול רבנות על ידיה".

רבינו בחיי בן-אשר בפירושו למשנה כותב:
"ושנא את הרבנות, שתשנא את השררה ולא תעלינה בפיך ולא תיקחנה
בידיים עד שיתננה לך אחרים, ומצינו בגדולי ישראל, שאין צריך לומר
שלא היו רודפים אחר השררה, אלא אפילו כשהיו רוצין (רוצים) אחרים
ליתן להם שררה, לא היו רוצין בה, והיו נחבאים ובורחים ממנה,
שכן מצינו בשאול, כשבאו ישראל להמליכו, מה כתיב שם: 'ויאמר ה' הנה
הוא נחבא אל הכלים' (שמואל א, י, כג), ולפי שברח מן השררה, השררה
רדפה אחריו,
שנאמר: 'הראיתם אשר בחר בו ה' ' ' (שם כד).

מלכא חזין לגבריא אלך וגו' חני רבי רבי אליעזר בן יעקב אפילו בשעת הסבנה לא ישנה אדם את עצמו
מן הרבנות שלו שנאמר "באדן גבריא אלך כפתי בסרבליהן פשיטתן וברבלההון וגו' אמר רבי יודן
בבבליה

רק מנהיג בעל מידות מוסריות יקבל עליו תפקיד של שררה

לא רק שצריך את הסכמת הציבור לאישור המנהיג-הפרנס. אדם לא יוכל להציג את מועמדותו לתפקיד ציבורי, גם אם יש לו כישורי מנהיגות ויכולת ביצועית. לא די בכך. על המועמד להיות מנהיג ראוי.

ומיהו מנהיג ראוי? – מנהיג שיש בו מידות. אם המועמד ניחן במידות מוסריות ראויות, אין לו מה לדאוג, השררה תרדוף אחריו.

המדרש בפסיקתא רבתי מתייחס לקבלת תפקיד שיש בו שררה. המדרש דורש מהמנהיג סגולות מוסריות גבוהות מאוד. מידותיו של המנהיג צריכות להגיע לדרגתו של הקדוש ברוך הוא. אנו יודעים היטב, שאדם לא יכול להגיע לדרגתו של הקדוש ברוך הוא. כאידיאל, המנהיג צריך לשאוף ולחתור, כדי להתקרב למידותיו של הקב"ה. המדרש מבקש להביע את החשיבות הרבה שהו מייחס לסגולות המוסריות הגבוהות שמנהיג חייב לבוא עמהן בעת שהוא מקבל על עצמו תפקיד של שררה.

כך דורש המדרש את הפסוק: "לֹא תִשָּׂא אֶת-שֵׁם-ה' אֱלֹהֶיךָ לְשׁוֹן" (שמות כו, ו): "שלא תקבל עליך שררה ואין אתה ראוי לשררה... ר' יעקב בשם ר' מני מביא לה מכאן: 'אל תצא לריב מהר' (משלי כב, ח) - לרָב כתוב. אמר ר' אבהו: אני נקראתי קדוש ואתה נקראת קדוש, אם אין בך כל המידות שיש בי לא תקבל עליך שררה". (פסיקתא רבתי, כב)

במסכת אבות נאמר:

"שמעיה אומר, אהב את המלאכה ושנא את הרבנות, ואל תתוודע לרשות".
(אבות, פרק א, משנה י).

"שמעיה אומר: שנא את הרבנות – כיצד? מלמד שלא יניח עטרה מעצמו לראשו אבל אחרים יניחו לו". (אבות דרבי נתן, יא).

רבי עובדיה מברטנורא בפירושו על דברי המשנה:
"ואל תתוודע לרשות" - אל תתוודע אל הרשות "כדי ליטול רבנות על ידיה". את המילה רשות הוא מסביר כך: "השררה קרויה רשות, מפני שהרשות בידיה לעשות כרצונה".

רבינו בחיי בן-אשר בפירושו למשנה כותב:
"ושנא את הרבנות, שתשנא את השררה ולא תעלינה בפין ולא תיקחנה בידים עד שיתננה לך אחרים, ומצינו בגדולי ישראל, שאין צריך לומר שלא היו רודפים אחר השררה, אלא אפילו כשהיו רוצין (רוצים) אחרים ליתן להם שררה, לא היו רוצין בה, והיו נחבאים ובורחים ממנה, שכן מצינו בשאול, כשבאו ישראל להמליכו, מה כתיב שם: 'וַיֹּאמֶר ה' הִנֵּה-הוּא נִחָבָא אֶל-הַפְּלִי' (שמואל א, י, כג), ולפי שברח מן השררה, השררה רדפה אחריו, שנאמר: 'הִקְאִיתֶם אֲשֶׁר בָּחַר-בּוֹ ה' ' (שם כד).

וכן מצינו במשה שברח מן השררה, שנאמר: 'לֹא אִישׁ דְּבָרִים אֶנְכִּי' (שמות ד, י), וכתב: 'שְׁלַח-נָא, בְּיַד-תְּשֻׁלַּח' (שם יג). השררה רדפה אחריו, שנאמר: 'וַיִּקְרָא, אֶל-מֹשֶׁה' (ויקרא א, א). אבל מי שרודף אחר השררה, השררה מטרידתו מן העולם, שכן אמרו חז"ל: 'השררה מקברת את בעליה'".
(ברכות נה, ע"ב).

ועל שאול אמרו חז"ל: "וכל מי שבורח מן השררה, השררה רודפת אחריו".
(מדרש תנחומא, ויקרא, ד).

בעל "מסילת ישרים" (רמח"ל=רבי משה חיים לוצאטו) בפרק כב: "בביאור מידת הענווה" מתייחס למשנה הנ"ל ממסכת אבות.
כך כותב הרמח"ל: "שנאת הרבנות ובריחת הכבוד משנה ערוכה היא: 'אהב את המלאכה ושנא את הרבנות'". (אבות, פרק א, משנה י)

ואמרו: כל הרודף אחר הכבוד, הכבוד בורח ממנו ואמרו עוד: 'אל תצא לריב מהר' (משלי כה, ח). לעולם אל תהי רץ אחר השררה. למה? - 'פן מה תעשה באחריתה', למחר באים ושואלים לך שאלות, מה אתה משיבם?
עוד שם: **רבי מִנְחֵמָא** בשם **רבי תנחום**: כל המקבל עליו שררה כדי ליהנות ממנה, אינו אלא כנואף הזה שהוא נהנה מגופה של אישה.

עוד שם: אני נקראתי קדוש (רוצה לומר: הקדוש-ברוך-הוא), הא אם אין בך כל המידות הללו שיש בי, לא תקבל עליך שררה. (פסיקתא רבתי, כב).
ותלמידי רבן גמליאל יוכיחו, שהיו מוצרכים מפני עניותם, ולא רצו לקבל עליהם שררה. הוא מה שאמרו בפרק 'כהן משוח', זה לשונם: כמדומים אתם ששררה אני נותן לכם – עבדות אני נותן לכם. (הוריות י, ע"א).
ועוד אמרו: אוי לה לרבנות שמקברת את בעליה! ומנלן? (ומהיכן?) מיוסף, מפני שהנהיג עצמו ברבנות קודם אחיו. (ברכות נה, ע"א).
כללו של דבר:

אין הרבנות אלא משא גדול על שכם הנושא אותו, כי עד שהאדם יחיד ויושב בתוך עמו מובלע בין האנשים, אינו נתפס אלא על עצמו, כיון שנתעלה לרבנות ושררה, כבר הוא נתפס על כל מי שתחת ידו וממשלתו, כי עליו להשקיף על כולם ולרעות אותם דעה והשכל, ולהישיר מעשיהם ואם לאו – 'ואשמם בראשיכם'."

המדרש, **בשיר השירים רבה** יוצא חוצץ נגד מנהיג, הנוהג עריצות על הציבור, אינו רגיש לכבודו של הציבור ומתעלם ממאווייו. מנהיג, שלא מוצא ערוצי תקשורת והידברות עם הציבור, לבסוף יפול. הציבור ירחיק אותו ממנהיגותו.

במדרש רבה **שיר השירים** דורשים את הפסוק "אֶל-גִּנֶּת אֶגֶז יִרְדְּתִי" (שיר השירים ו, יא) כדלקמן: "אמר **ריש לקיש**: מה אגוז זה חלק, וכל מי שעולה לראשו ואינו נותן דעתו היאך יעלה – הוא נופל ומת ונוטל שלו מן האגוז. כך כל

מי שהוא מנהיג שררה על הציבור בישראל ואינו נותן דעתו, היאך הוא מנהיג, סוף שהוא נופל ונוטל שלו מתחת ידיהם". (שיר השירים רבה, ו).
לאמור, קליפת האגוז חלקה ומי שאינו מיומן לעלות בה, מיד הוא נופל נפילה קריטית-ומת. כך מנהיג. אם לא יקפיד להנהיג את הציבור תוך מתן כבוד לציבור וליחידים שבו ולא ינהל דרכי הידברות נאותות עמהם, בסופו של דבר הוא יפול. הציבור יתנער ממנו וידיחו.

מנהיג יקפיד על אי התנשאותו כלפי הציבור

בעל הספר "טעמי המנהגים ומקור הדינים" (שפרלינג אברהם יצחק [שו"ב]), מביא בשם "יד אהרן" בפרק ליקוטים – עניינים שונים. בסעיף קכב, מביא את טעם הגדרת מנהיגי ישראל בתקופת הנדודים במדבר בשם: **"ראשי המטות"**, כפי שנאמר בספר **במדבר** (ל, ב): **"וידבר משה אל ראשי המטות לבני ישראל לאמור..."**

"כי מצינו שמקל יקרא גם כן בשם מטה. על כן מלמדנו תורתנו הקדושה בזה, **איך שהראש הדור לא יתנשא ולא יתגאה עצמו נגד העם**, כי הוא **נמשל** ממש למטה, היינו כי דרך עושה המקלות, הוא עושה למעלה בית-יד, כדי שיוכל האדם ההולך עמו לאחוז בו, והבעל מלאכה עושה אותו הצד שלמעלה בכלי נאה ומהודר, ובצד שלמטה תוחב יתד אחד בידו, וקודם שעושה זה, הוא מתייעץ בעצמו, באיזה צד שיעשה הראש, ואחר כך הוא עושה בצד אחד הראש, והצד השני הוא הרגל.

וצד הראש אינו יכול להתגאות על צד הרגל, מחמת שאם היה רוצה בעל מלאכה, היה עושה זה הצד להראש. **כן צריך להיות בעצמו הראש הדור בלי שום התנשאות נגד העם.** ומטעם זה כתבה התורה הקדושה בלשון מטות סמוך אצל ראשי, כמו שנאמר: **'וידבר משה אל ראשי המטות'**."

מנהיג שלא התפתה לקבל תפקיד של שררה

במשנה, **במסכת עדויות**, פרק ה, משנה ו, מביאים ארבע הלכות שקבע **עקביא בן-מהללאל** כדעת יחיד כנגד דעת רבים.

באו אליו חכמים וביקשו ממנו שיחזור בו מפסיקותיו ההלכתיות, ובתמורה על כך, ימנו אותו חכמים לאב בית דין בישראל, היינו, **משנה לנשיא הסנהדרין**. השיב להם עקביא: **"מוטב לי להיקרא שוטה כל ימי ולא ליעשות שעה אחת רשע לפני המקום, שלא יהיו אומרים: בשביל השררה חזר בו"**.

עקביא בן-מהללאל היה מעדיף להיקרא שוטה כל ימי חייו בגלל ויתורו על תפקיד בכיר שיש בו שררה רבה ובלבד שידין תהיינה נקיות ולא ייחשב כרשע לפני הקדוש ברוך הוא.

עקביא קבע את ארבע ההלכות על פי המסורת שקיבל מרבותיו, שלדעתו הם היו הרוב. הוא אינו מוכן להתפתות לקבל תפקיד תמורת שינוי עמדות שהוא מאמין בהן. אם יתפתה יהיה זה חילול ה'.

צניעותו של מנהיג בהתייחסותו לזולת { נתינת כבוד לזולת }

במסכת קידושין מספרים על **רבן גמליאל**, נשיא הסנהדרין, שהתנהג בצניעות ונתן כבוד לאנשים שהיו נתונים למרותו. אותם אנשים שרבן גמליאל נהג בהם בכבוד, הופתעו מאוד מהתנהגותו האצילית וסירבו לקבל את המחווה.

בסיפור מביאים את דברי האמורא **רבי אשי**, שמצא היתר, **כיצד נשיא יכול למחול על כבודו למען כבוד הזולת**. רב אשי הביא פסוק מהמקרא, שעל פיו יכול הנשיא רבן גמליאל למחול על כבודו. רק מלך אינו יכול למחול על כבודו.

להלן הסיפור, כפי שהוא מופיע בגמרא **במסכת קידושין**:

"אמר רב אשי: אפילו למאן דאמר (לדעת מי שאומר), הרב שמחל על כבודו – כבודו מחול, נשיא שמחל על כבודו - כבודו אינו מחול.

מתיבי (מקשים), מעשה **ברבי אליעזר רבי יהושע רבי צדוק** שהיו מסובין בבית המשתה בנו של רבן גמליאל, והיה רבן גמליאל עומד ומשקה עליהם. נתן הכוס לרבי אליעזר ולא נטלו, נתנו לרבי יהושע וקיבלו. אמר לו רבי אליעזר: מה זה רבי יהושע? אנו יושבין ורבן גמליאל ברבי (הגדול) עומד ומשקה עלינו? - אמר ליה (לו): מצינו גדול ממנו ששימש. אברהם גדול ממנו – ושימש. אברהם גדול הדור היה וכתוב בו: 'והוא עומד עליהם תחת העץ ויאכלו' (בראשית יח, ח), ושמא תאמרו: כמלאכי השרת נידמו לו (ומשום כך כיבד אותם) – לא נדמו לו אלא לערביים (אנשי המדבר).

ואנו, לא יהא רבן גמליאל ברבי עומד ומשקה עלינו? אמר להם רבי צדוק: עד מתי אתם מניחים כבודו של מקום (שאפשר להביא ראיה מהקב"ה עצמו) ואתם עוסקים בכבוד הבריות? (הלוא) הקב"ה משיב רוחות, ומעלה נשיאים, ומוריד מטר, ומצמיח אדמה ועורך שולחן לפני כל אחד ואחד, ואנו לא יהא רבן גמליאל ברבי עומד ומשקה עלינו?

אלא אי איתמר הכי איתמר (אם נאמר כך, כך נאמר) אמר רב אשי: אפילו למאן דאמר (לדעת מי שאומר), נשיא שמחל על כבודו - כבודו מחול, מלך שמחל על כבודו – כבודו אינו מחול, שנאמר: 'שום תשים עליך מלך' (דברים יז, טו) – שתהא אימתו עליך" (מצווה היא לירא מהמלך ומצווה זו, אף המלך לא יכול למחול). (קידושין לב, ע"ב).

מהרש"א (מורנו הרב שמואל אליעזר [איידליש]) אומר על דברי הגמרא "אברהם גדול הדור היה". הוא מביא אסמכתא מהפסוק: "נשיא אלוקים אתה בתוכנו" (בראשית כג, ו), שממנו למדים, שאברהם לא היה רק גדול הדור אלא גם קרוי בתואר נשיא.

הצורך בשמירת כבוד האדם על-ידי מנהיג

הסיפור הידוע על **קמצא ובר קמצא** מובא בגמרא **במסכת גיטין** (נו, ע"א). מהסיפור נוכל גם ללמוד, שהחכמים, שהם גם מנהיגי הציבור, אינם יכולים לשבת שאננים ולצפות באירוע שנעשה בו עוול לאדם, בלי להגיב על העוולה, בלי לומר לאדם הפוגע, גם אם הוא איש מכובד בציבור. אפשר לנהוג אחרת. ניתן גם להתנהג בכבוד וברגישות לאדם בלי לפגוע בו. זהו הלקח של הסיפור.

וכך מסופר בגמרא: היה אדם אחד שאוהבו היה נקרא **קמצא**, ושונאו נקרא **בר קמצא**. האדם האחד הזה, שהוא אלמוני לגבינו בסיפור, היה בוודאי איש עשיר מנכבדי הקהילה.

יום אחד עשה האלמוני העשיר סעודה גדולה. לסעודה זו החליט להזמין גם את אוהבו **קמצא**. קרא לשמשו ואמר לו, שיזמין לסעודה את אוהבו **קמצא**. הלך השמש, ובטעות הזמין לסעודה את שונאו **בר קמצא**.

כאשר בעל הסעודה מצא לפתע את שונאו **בר קמצא** יושב בסעודה, אמר לו בסערת רגשות: **קום וצא!** אמר לו **בר קמצא**: אל תביישני, הנח לי. אני אתן לך את השווי הכספי של המזון שאני אוכל ושותה. אמר לו בעל הסעודה: **לא, איני מסכים!** ראה **בר קמצא** שאינו מתרצה ואמר לו: אתן לך שווי מחצית ההוצאות שהוצאת על סעודה זו ובלבד שלא תביישני. אמר לו: **לא!**

לבסוף, פקעה סבלנותו של בעל הסעודה. הוא היה חסר סבלנות, אחז בידו של **בר קמצא** והוציאו החוצה.

אמר **בר קמצא**: **הואיל וישבו חכמים בסעודה ולא מיחו בבעל הסעודה, כיצד מביישני, אלך ואלשין בבית המלך שהיהודים מרדו בו. ואכן, כך היה הדבר.**

אגריפס שהיה מלך בישראל בתקופת מלכות בית חשמונאי, היה מלך רגיש שידע לתת כבוד לציבור למרות סמכויותיו הרבות כמלך. במקרה שלפנינו, מספרים על אגריפס שבדרכו נקלע להתקהלות של משפחה וידידים שליוו כלה לחופתה. זכות הקדימה בדרך היתה לפמליית המלך. אבל אגריפס גילה רגישות ומתן כבוד לזולת. הוא עצר את פמלייתו ונתן זכות קדימה לפמליית הכלה.

כך נאמר בברייטא **במסכת כתובות**:

"תנו רבנן: מעבירין את המת מלפני הכלה, וזה וזה מלפני מלך בישראל. אמרו עליו על **אגריפס המלך** שעבר (המתין?) מלפני כלה. **ושיבחוהו חכמים**. שיבחוהו – מכלל דשפיר עבד (מכאן שיפה עשה) והא (הרי) אמר **רב אשי** אפילו למאן דאמר (לדעת מי שאומר), נשיא שמחל על כבודו – כבודו מחול (ורשאי לעשות כן), מלך שמחל על כבודו - אין כבודו מחול. דאמר מר: 'שום תשים עליך מלך' (דברים יז, טו) – שתהא אימתו עליך. פרשת דרכים הואי (היתה)". (היתה פרשת דרכים ואגריפס פנה לדרך אחרת ולא היה ניכר שהוא מוחל על כבודו ואין בכך מיעוט מורא של מלכות. (כתובות יז, ע"א).

בעל התוספות במקום כותב:

"אף על גב דלא היה מלך גמור... מכל מקום היו נוהגין בו כבוד כמלך גמור".

והנה **עוד סיפור** על רגישותו של אגריפס:

על פי האמור ב"מצוות המלך" בתורה (דברים לא, י-יג), חייב מלך לקרוא בתורה במוצאי יום טוב הראשון של חג הסוכות בשנה השמינית לאחר סיום השנה השביעית של מחזור השמיטה. קריאת התורה על ידי המלך נעשתה בבית המקדש במעמד הקהל הנמצא בבית המקדש.

המשנה במסכת סוטה, פרק שביעי, משנה ח, מפרטת את התהליך הטקסי של קריאת התורה:

"במוצאי שביעת עושין לו בימה של עץ בעזרה והוא יושב עליה". שמש (חזן) בית הכנסת שבבית המקדש נוטל את ספר התורה ונותנה לראש הכנסת, הוא מעביר את ספר התורה לסגן הכהן הגדול והוא נותנה לכהן הגדול והוא נותנה למלך. המלך מקבל את ספר התורה וקורא בתורה כשהוא יושב. כאשר הגיע המועד לקיום טקס זה בעת מלכותו של אגריפס, הוא שינה במקצת את כללי הטקס. אגריפס קרא מספר התורה **בעמידה** ולא בישיבה. **על כך שיבחוהו חכמים**.

כאשר הגיע בקריאתו לפסוק: "לא תוכל לתת עליך איש נָכְרִי" (דברים יז, טו) – **"זלגו עיניו דמעות"**. (אגריפס היה מבית הורדוס האדומי. אמו היתה מישראל). העם התרשם מכנותו של אגריפס והשיב לו ברגישות: **"אחינו אתה, אחינו אתה"**.

על מעשה זה **שואלת הגמרא במסכת סוטה** (מא, ע"ב):
"האמר (הרי אמר) רב אשי: אפילו למאן דאמר (לדעת מי שאומר) נשיא שמחל על כבודו-כבודו מחול, מלך שמחל על כבודו-כבודו אינו מחול, שנאמר: 'שום תשים עליך מלך' (דברים יז, טו)"
והכוונה היא, שאימתו תהיה עליך. משיבה הגמרא: **אגריפס עשה זאת לשם מצווה ולכן אין במעשה זלזול בכבודו**.

רגישותו הרבה של אגריפס, שבאה לידי ביטוי בדרכי התנהגותו כלפי הציבור, עוררה כלפיו את אהדת הציבור. הם הרעיפו עליו אהבה רבה, דבר שכל מנהיג זקוק לו.

ענווה

משה משמש עבורנו דגם למנהיג עניו. וכך כתוב בתורה: **"הָאִישׁ מֹשֶׁה, עֲנִי מְאֹד מְכַל, הָאָדָם, אֲשֶׁר, עַל-פְּנֵי הָאֲדָמָה"** (במדבר יב, ג).
רש"י מפרש, שעניו פירושו: **שפל וסבלן**.

אבן עזרא כותב בפירושו "עניו מאד" - במשקל שלו והטעם שלא ביקש גדולה על אחיו.

הבאנו למעלה את דברי **הרמב"ם** שמנה את שבע התכונות הראויות של דיין-מנהיג, ובכללן את הענווה.

"ובכלל 'אנשי חיל' – שיהא להם לב אמיץ להציל עשוק מיד עושקו, כעניין שנאמר: 'ויקום משה ויושיען' (שמות ב, יז), ומה משה רבנו **עניו** – אף כל דיין צריך להיות עניו".

גם **שאל המלך** ניחן בתכונת הענווה.

כך נכתב **בתוספתא** למסכת ברכות:

"אמר להן רבי עקיבא, מפני מה זכה יהודה למלכות?

... **מפני הענווה** ... אף **שאל** לא זכה למלכות **אלא מפני הענווה**, שנאמר: 'פן-יִחַדֵּל אָבִי מִן-הָאֲתָנוּת, וְדָאָג לָנוּ' " (שמואל א', ט, ה) (תוספתא ברכות, פרק ד, טז).

כדי להגיע למידת הענווה, על המנהיג להימנע מהתנשאות ומיוהרה. עליו לנהוג עם הציבור בדרכי כבוד. ישנם מנהיגים המסתחררים מכוחם בעת הגיעם לתפקיד ציבורי. הציבור נזקק למנהיג ולפתע הוא מגלה את העוצמה והכוח הנמצאים בידו.

המקורות שדלהלן באים להזהיר את המנהיג מליפול ברשת הגאווה והיוהרה.

כך, מביאה הגמרא **במסכת פסחים** דברי אמוראים:

"אמר רב יהודה אמר רב: **כל המתיהר, אם חכם הוא - חוכמתו מסתלקת ממנו, ואם נביא הוא - נבואתו מסתלקת**" (פסחים טו, ע"ב).

בהמשך, מביאה הגמרא דוגמא ממנהיגה-נביאה, כיצד נבואתה מסתלקת. הכוונה **לדבורה הנביאה**. דבורה משבחת ומקלסת את עצמה ב"שירת דבורה", "חֲדָלוּ פָּרְזוֹן בְּיִשְׂרָאֵל, חֲדָלוּ -- עַד שֶׁקָּמְתִי דְבוֹרָה, שֶׁקָּמְתִי אִם בְּיִשְׂרָאֵל". (שופטים ה, ז).

רש"י במקום, אומר על דבורה, שהייתה בה יוהרא, שהייתה משפלת המנהיגים שלפניה ומתפארת לעצמה. ממשיכה הגמרא ואומרת, על יוהרה זו נענשה ונבואתה הסתלקה, ולכן היה צריך לומר את הפסוק, "עוֹרֵי עוֹרֵי דְבוֹרָה, עוֹרֵי עוֹרֵי דְבָרִי-שִׁיר", כדי שהשראת הנבואה תחזור אליה. (שם יב).

רבי יהודה הנשיא לא קיבל את לחציו של רבי חייא שיתנהג בגינוני נשיא, עד כדי כך, שיימנע מלבקר תלמידי חכמים. רבי יהודה הנשיא בענוותנותו, עמד בלחצים ולא קיבל את עמדתו של רבי חייא.

במסכת חגיגה (ה, ע"ב) מסופר על **רבי יהודה הנשיא** (מנהיג הדור) **ורבי חייא**, שהיו מהלכים בדרך. כאשר הגיעו לעיר אחת אמרו:

האם יש כאן תלמיד חכם שנלך ונקביל את פניו? - השיבו בני העיר: יש כאן תלמיד חכם עיוור. אמר רבי חייא לרבי יהודה הנשיא: שב אתה ואל תזלזל בנשיאותך ללכת לבקר אדם קטן ממך. אני רבי חייא אלך ואקביל פניו.

החזיק רבי יהודה הנשיא את רבי חייא בכוח והלך עמו לבקר את התלמיד החכם העיוור. כאשר נפרדו מהתלמיד החכם העיוור, נתן להם החכם העיוור את ברכתו ואמר להם:

"אתם הקבלתם פנים הנראים ואינן רואין, תזכו להקביל פנים - הרואים ואינם נראין" (הכוונה לקב"ה). אמר רבי לרבי חייא: **"ואתה היית רוצה למונעני מברכה זו!"**.

צניעותו של מנהיג

"ובשכר צניעותו שהיה בו שאול – זכה ויצאה ממנו אסתר..."

ומה צניעות היתה בו בשאול? - דכתיב: 'וְאֶת-דָּבָר הַמְּלוּכָה לֹא-הִגִּיד לוֹ, אֲשֶׁר אָמַר שְׁמוּאֵל. (שמואל א, י, טז)'. בהמשך, מביאה הגמרא דברים בעניין הצניעות. המתגאה על שהגיע לגדולה - הקדוש ברוך הוא משפילו.

וכך אומרת הגמרא:

"ואמר רבי אלעזר: כשהקדוש ברוך הוא פוסק גדולה לאדם, פוסק לבניו ולבני בניו עד סוף כל הדורות, שנאמר: 'וַיֵּשְׁבֵם לְנֶצַח, וַיְגַבְהוּ' (איוב לו, ז), ואם הגיס דעתו (ואם התגאה) בכך שהגיע לגדולה, הקדוש ברוך הוא משפילו, שנאמר: 'וְאִם-אֲסוּרִים בְּזָקִים; יִלְכְּדוּן, בְּחִבְלֵי-עֵנִי' ". (שם ח), (מגילה יג, ע"ב).

ענוונותו של דוד המלך

המסורת מייחסת את כתיבת ספר תהילים לדוד המלך. בספר תהילים מעיד **דוד המלך על עצמו**, בדברים שכתב במזמור. למרות סמכויותיו הרבות כמלך, התנהג בצניעות, לא התנשא, לא שיווה לעצמו מעמד של אל, כפי שנהגו מלכים בתקופתו.

"שִׁיר הַמַּעֲלוֹת, לְדָוִד: ה', לֹא-גָבַהּ לִבִּי וְלֹא-רָמוּ עֵינַי; וְלֹא-הִלָּכְתִּי גְדֻלוֹת וּבִנְפָלוֹת מְמִנִי. אִם-לֹא שְׁוִיתִי, וְדוּמַמְתִּי נִפְשִׁי: (בלשון שבועה, דומם את נפשו ולא התנשא) כְּגִמְלָה, עָלִי אֲמוֹ; גִּמְלָה עָלִי נִפְשִׁי. (הצטנעתי בתינוק הנמצא החיק אמו) יִחַל יִשְׂרָאֵל אֵל-ה' -- מַעֲתָה, וְעַד-עוֹלָם" (תהילים קלא).

דוד המלך נהג במלכותו על פי הנורמות המובאות במזמור זה. מתי דוד לא היה גאוותן ועמד "בגובה העינים" עם בני עמו? – היה זה בעת העלאת ארון ברית ה' אל עיר דוד.

דוד היה מפזז ומכרכר לפני ה'. מיכל בת שאול לא עיכלה את פשטות התנהגותו של דוד ואמרה לו: "וַתֹּאמֶר מֶה-נִכְבַּד הַיּוֹם מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר נִגְלָה הַיּוֹם לְעֵינַי אֲמָהוֹת עֲבָדָיו, כְּהִגְלוֹת נִגְלוֹת אֶחָד הָרָקִים".

תשובתו למיכל היתה פשוטה ומשמעותית: "ונקלתי עוד מזאת, והייתי שפל בעיני; ועם-האמהות אשר אמרת, עם אכבדה" (שמואל ב, ו, כב).

מה אומר על כך התלמוד הירושלמי?

"כתיב: 'שיר המעלות לדוד, ה' לא גבה לבי', בשעה שמשחני שמואל - ולא רמו עיני. בשעה שהרגתי את גולית-ולא הלכתי בגדולות. בשעה שהעליתי בארון-ובנפלאות ממני. בשעה שהחזירני למלכותי. אלא אם לא שיויתי ודוממתי כגמול עלי אמו, כגמול עלי נפשי, כהן ינקא דנחית ממעי אימיה, כן הוות נפשי עלי".
[תרגום מארמית: כמו תינוק שיוצא מבטן אמו, כן הייתי מחשיב עצמי].
(ירושלמי, סנהדרין, פרק ב, הלכה ד).

הגמרא, במסכת מועד קטן, מביאה את "גבורותיו" (מעלותיו) של דוד המלך. הגמרא באה ללמדנו, על ענוונותו, ידיעתו בתורה ורגישותו של מלך-מנהיג. לצד ציון מעלותיו הנכבדות של דוד, לא שוכחת הגמרא בסיום דבריה להזכיר לנו, את חטאו הגדול של דוד בעניין אוריה החיתי.

כך נאמר בגמרא: " 'אלה שמות הגברים, אשר לדוד: יושב בשבת תחכמוני' וגומר" (שמואל ב, כג, ח), מאי קאמר? (מה אמר?)

אמר **רבי אבהו**, הכי קאמר (כך אמר), ואלה שמות גבורותיו של דוד:
'יושב בשבת' - בשעה שהיה יושב בישיבה לא היה יושב על על גבי כרים וכסתות אלא על גבי הקרקע. דכל כמה דהוה רביה עירא היאירי קיים - הוה מתני להו לרבנן, והוה יתיב על גבי כרים וכסתות - לא קביל עליה. (שכל זמן שהיה רבו של דוד **עירא היאירי** קיים, היה עירא מלמד להם לחכמים כשהוא יושב על גבי כרים וכסתות. אמרו לו: יושב אדוני על כרים וכסתות ולא קיבל עליו מכיוון שלא רצה להראות עצמו כרבים של ישראל).

'תחכמוני' - אמר רב: אמר לו הקדוש ברוך הוא,
הואיל והשפלת עצמך- תהא כמוני, שאני גוזר גזרה ואתה מבטלה.

'ראש השלישים' - תהא ראש לשלושת האבות.

'הוא עדינו העצני' - כשהיה יושב ועוסק בתורה, היה מעדן עצמו כתולעת, ובשעה שהיה יוצא למלחמה היה מקשה עצמו כעץ.

'על שמונה מאות חלל בפעם אחת' - שהיה זורק חץ ומפיל שמונה מאות חלל בפעם אחת והיה מתאנח על מאתיים. דכתיב: 'איכה ירדוף אחד אלף' (דברים לב, ל). יצתה בת קול ואמרה: 'רק בדבר אוריה החתי' " (מלכים א, טו, ה) (מועד קטן טז, ע"ב).

רדיפה אחר כבוד, סכנה למנהיג

בעל "מסילת ישרים" (רמח"ל=רבי משה חיים לוצאטו) בפרק יא - "בפרטי מידת הנקיות", כותב על הסכנה שברדיפה אחר הכבוד. אחרי שהוא כתב בעניין "חמדת הממון" הוא עובר ל"חמדת הכבוד".

כך כותב הרמח"ל:

"יתרה עליה חמדת הכבוד, כי כבר היה אפשר שיכבוש האדם את יצרו על הממון ועל שאר ההנאות, אך הכבוד הוא הדוחק, כי אי אפשר לו לסבול ולראות את עצמו פחות מחבריו, ועל דבר זה נכשלו רבים ונאבדו. הנה ירבעם בן נבט לא נטרד מהעולם הבא אלא בעבור הכבוד".

רמח"ל מסתמך על דברי הגמרא במסכת סנהדרין:

על הפסוק בספר מלכים א: "אחר הדבר הזה, לא-שב ירבעם מדרכו הרעה" (פרק יג, לג), שואלת הגמרא: מה משמעות המילה "אחר" בפסוק? - הגמרא משיבה: "אמר רבי אבא, אחר, שתפשו הקב"ה בבגדו (שלח נביאים והפציר בו) ואמר לו: חזור בך. אני ואתה ובן ישי נטייל בגן עדן. אמר לו: מי יהיה בראש? - בן ישי בראש. אי הכי לא בעינא (אם כך, איני רוצה)". (סנהדרין קב, ע"ב).

הקב"ה ניסה לשכנע את ירבעם בן נבט לחזור בתשובה. אם יחזור בתשובה ממעשיו הרעים, שכרו יהיה רב. הקב"ה, דוד המלך (בן ישי) וירבעם יטיילו יחדיו בגן עדן.

שאל ירבעם את הקב"ה: מי ילך בראש "הטיול" בגן עדן? השיב לו הקב"ה, דוד המלך יעמוד בראש. ירבעם, מטעמי רדיפה אחר הכבוד, השיב שאם זה המצב, הוא לא רוצה להצטרף "לטיול" בגן עדן.

ריא"ף (רבי ישעיה פינטו) כותב בפירושו על דברי הגמרא, שדוד המלך חזר בתשובה על חטא לקיחת בת שבע מאוריה החיתי ולכן הוא ראוי להיות בגן עדן. הקב"ה רצה לתת הזדמנות גם לירבעם מלך ישראל, שחטא והחטיא את העם, לחזור בתשובה. אם יחזור בתשובה, גם לאדם מסוגו יש מקום בגן עדן. למה נקבע שדוד יעמוד בראש "הטיול"? - מאחר שהוא הראשון שפתח בדרך של תשובה.

בהמשך דבריו כותב הרמח"ל:

"מי גרם לקורח שיאבד הוא וכל עדתו עמו? - אלא מפני הכבוד!

ומקרא מלא הוא: 'וביקשתם גם כהונה' (במדבר טז, י), וחכמינו זכרונם לברכה הגידו לנו כי כל זה נמשך מפני שראה אליצפן בן עוזיאל נשיא, והיה רוצה להיות נשיא (המקור: במדבר רבה יח, א). הוא שגרם לפי דעת חכמינו זכרונם לברכה אל המרגלים שיוציאו דיבה על הארץ, וגרמו מיתה להם ולכל דורם, מיראתם פן ימעט כבודם בכניסת הארץ, שלא יהיו הם נשיאים לישראל ויעמדו אחרים במקומם. (המקור: ספר הזוהר, פרשת שלח).

על מה התחיל שאול לארוב אל דוד? - אלא מפני הכבוד! שנאמר: 'ותענינה הנשים המשחקות ותאמרנה הכה שאול באלפיו ודוד ברבבותיו וכו', ויהי שאול עוין את דוד מהיום ההוא והלאה'.

מי גרם לו ליואב שימית את עמשא? - אלא הכבוד! שאמר לו דוד: 'אם לא שר צבא תהיה לפני כל הימים' (שמואל ב יט, יד).

כללו של דבר: הכבוד הוא הדוחק את לב האדם יותר מכל התשוקות והתקמדות שבעולם, ולולי זה, כבר היה האדם מתרצה לאכול מה שיוכל, ללבוש מה שיכסה ערוותו, ולשכון בבית שתסתירהו מן הפגעים, והיתה פרנסתו קלה עליו ולא היה צריך להתייגע ולהעשיר כלל, אלא שלבלתי ראות עצמו שפל ופחות מרעיו, מכניס עצמו בעובי הקורה הזאת, ואין קץ לכל עמלו. על כן אמרו רבותינו זכרונם לברכה: 'הקנאה והתאווה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם' (אבות ד, כא).

והזהירונו: אל תבקש גדולה ואל תחמוד כבוד (המקור אבות ו, ה). כמה הם שמתענים ברעב וישפילו את עצמם להתפרנס מן הצדקה, ולא יתעסקו במלאכה שלא תהיה מכובדת בעיניהם, מיראתם פן ימעט כבודם? היש לך הוללות גדול מזה? ויותר ירצו בְּבִטְלָה... שלא להשפיל מעלתם ולהבזות כבודם המדומה.

ואומנם חכמינו זכרונם לברכה, אשר הורונו והדריכונו תמיד בדרכי האמת, אמרו: 'אהב את המלאכה ושנא את הרבנות' (אבות א, י).

המאבק על העמדתו של מלך-מנהיג לדין

הגמרא **במסכת סנהדרין** דנה על דברי המשנה "מלך לא דן ולא דנין אותו" (יט, ע"א). "אמר רב יוסף: לא שנו אלא מלכי ישראל, אבל מלכי בית דוד-דן ודנין אותו, דכתיב: 'בית דוד כה אמר ה' דינו לבוקר משפט והצילו גזול מיד עושק' " (ירמיה כא, יב).

שואלת הגמרא: ואם אין אנו דנים אותו, הם כיצד דנים? והלא כתוב בספר צפניה: "התקוששו וקושו" (צפניה ב, א). משמעות המילים הללו על פי פירוש "דעת סופרים" (הרב חיים דב רבינוביץ): קריאה לאלו שעסקו באיסוף קש והוא נדבק לשערותיהם ובגדיהם ונקראו להתקושש - להוציא את הקש הדבוק בהם.

הנביא **צפניה** פונה לעם, כדי שיתקנו מעשיהם וגם ישתדלו להשפיע על אחרים שיתקנו מעשיהם. בזה שהוקדם "התקוששו" ל"קושו", הכוונה היא, שאין אדם יכול לבוא בתביעה לאחרים לתקן מעשיהם, אם הוא עצמו לא תיקן את דרכיו.

"ואמר **ריש לקיש**: קִשְׁט עֲצִמְךָ ואחר קִשְׁט אחרים". במסכת בבא-מציעא קז, ע"ב, כתובה המילה קשוט. לאמור, קשוט עֲצִמְךָ ואחר כך קשוט אחרים, דאג להוכיח את עצמך ולתקן פגמיך ואחר כך תוכל לבוא ולהוכיח אחרים. דברי ריש לקיש, פירושם: **שאם לא ניתן להעמיד לדין את המלך כאחד האדם, אזי, גם הוא אינו זכאי לדון אחרים.**

בעקבות תשובה זו שואלת הגמרא: אם כך מה הטעם שלא דנים את מלכי ישראל?

התשובה ניתנה בסיפור:

עבדו של **ינאי המלך** מבית חשמונאי הרג נפש אדם. אמר **שמעון בן שטח לחכמים**: תנו עינכם בעבד ונדוננו-דונו בו. פנו החכמים לינאי המלך ואמרו לו: עבדך הרג נפש אדם. שלח אותו אלינו למשפט. שלח אותו ינאי אליהם.

פנו פעם נוספת לינאי המלך ואמרו לו: בוא גם אתה אלינו.

בדרישתם הסתמכו החכמים על הפסוק: "וְאִם שׂוֹר נָגַח הוּא מִתְמַל שְׁלֹשָׁם, וְהוּעַד בְּבַעְלֵיו וְלֹא יִשְׁמְרֵנוּ, וְהַמִּית אִישׁ, אוֹ אִשָּׁה--הַשׂוֹר, יִסָּקֵל, וְגַם-בְּעַלָּיו, יוֹמֵת". (שמות כא, כט).

אמרה תורה: יבוא בעל השור ויעמוד על שורו. בא ינאי המלך והתייצב בפני חכמים. העז שמעון בן שטח ופנה ללא מורא לינאי המלך: "עמוד על רגליך ויעידו בך. **ולא לפנינו אתה עומד, אלא לפני מי שאמר והיה העולם אתה עומד**, שנאמר: 'וְעָמְדוּ שְׁנֵי-הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר-לָהֶם הָרִיב, לִפְנֵי ה', לִפְנֵי הַכֹּהֲנִים וְהַשֹּׁפְטִים, אֲשֶׁר יִהְיוּ בַיָּמִים הָהֵם' " (דברים יט, יז).

השיב ינאי לשמעון בן שטח: "לא כשתאמור אתה, אלא כמה שיאמרו חבריך". לאמור, אעמוד על רגלי רק כאשר כל החכמים יחליטו על כך.

כאשר שמע זאת שמעון בן שטח, "נפנה לימינו", אז כבשו חכמים פניהם בקרקע, מפני שיראו מינאי המלך. שמעון בן שטח "נפנה לשמאלו" - כבשו חכמים פניהם בקרקע והיו כדוממים.

"אמר להם שמעון בן שטח: בעלי מחשבות אתם, יבוא בעל מחשבות ויפרע מכם (הקב"ה). מיד בא גבריאֵל (המלאך) וחיבטן בקרקע ומתו. באותה שעה אמרו: מלך לא דן ולא דנין אותו, לא מעיד ולא מעידין אותו" (סנהדרין יט, ע"א).

מה ששנו תנאים במשנה: "מלך לא דן ולא דנין אותו", לא שנו אלא מלך ממלכי ישראל. אבל מלך ממלכי דוד, דן ודנין אותו, שנאמר: 'בֵּית דָּוִד, כֹּה אָמַר ה' דִּינוּ לְבָקֶר מִשְׁפָּט, וְהַצִּילוּ גְזוֹל מִיַּד עוֹשֵׁק' (ירמיה כא, יב).

מכאן, שמלכי בית דוד היו דנים בסנהדרין, ואין אדם יכול להיות דיין, אם אין עליו סמכות משפטית לדונו על עברותיו, שנאמר: "התקוששו וקושו" ודרש ריש לקיש "קשוט עצמך ואחר קשוט אחרים".

הרמב"ם, בספר שופטים, הלכות מלכים, פרק ב כותב: "כבר בארנו, שמלכי בית דוד דנין אותם ומעידים עליהם, אבל מלכי ישראל, גזרו חכמים שלא ידון ולוא ידונו אותו ולא מעיד ולא מעידין עליו, מפני שליבם גס בהם ויבוא מן הדבר תקלה והפסד לדת".

לשון נקייה

מנהיג חייב לומר לציבור דברי אמת, לא "לטייח", לא להסתיר דברים, אבל אם הוא רוצה שדבריו היוצאים מן הלב – יגיעו אל הציבור תוך כדי הקשבה והאזנה לדבריו, עליו להקפיד להשתמש בלשון נקייה ולא להשתלח כלפי הציבור.

רבי ינאי המוזכר בהמשך, היה תלמידו של רבי יהודה הנשיא וממנהיגי הציבור בגליל ובציפורי, בעל נכסים רבים. בדרך כלל ישב בעכברא, יישוב הסמוך

לצפת. רבי חייא אמר עליו: "עתידי אתה להנהיג שררה על ישראל".
(ירושלמי, דמאי, פ"ז).

**מדרש ויקרא רבה מספר לנו על עמדתו בעניין שמירת הלשון. תכונה חשובה
הנדרשת ממנהיג:**

"מעשה ברוכל, שהיה מחזר בעיירות הסמוכות לציפורי והיה מכריז ואומר: מי
מבקש ליקח סם חיים? היו הכל מתכנסים ובאים אצלו, ואומרים לו: **תן לנו סם
חיים**. היה **רבי ינאי** יושב ופושט בטרקלינו, שמע שמכריז: מי מבקש סם חיים?
אמר לו: בוא ועלה לכאן ומכור לי. אמר לו: לא לך ולא לשכמותך. סירהב
(הפציר) בו ועלה אצלו.

הוציא לו ספר תהילים והראה לו פסוק: '**מִי-הָאִישׁ, הַחֹפֵץ חַיִּים**' (תהילים לד,
יג). מה כתוב אחריו: '**נָצַר לְשׁוֹנָךְ מֵרָע**'. אמר רבי ינאי, אף שלמה מכריז ואומר:
'**שֹׁמֵר פִּי, וּלְשׁוֹנוֹ--שֹׁמֵר מִצְרוֹת נַפְשׁוֹ**' (משלי כא, כג).

אמר רבי ינאי: כל ימי הייתי קורא את הפסוק הזה ולא הייתי יודע היכן הוא
פשוט, עד שבא רוכל זה והודיע". (ויקרא רבה טז).

להיזהר מקבלת לשון הרע

רבים האנשים הבאים אל המנהיג מטעמים שונים. רבים מהם רוצים לקבל
תפקידים או לבצר עמדות כוח. הללו אינם נרתעים מלהוציא לשון הרע על
אנשים. מנהיג צריך לברור את הדברים שהוא שומע, פן יפול לפח.

הגמרא **במסכת שבת** מזהירה אותנו, שלא נקבל לשון הרע ששמענו. ראו, מה
קרה למנהיג גדול כמו דוד המלך שקיבל לשון הרע:
"אמר **רב יהודה** אמר **רב**: בשעה שאמר דוד למפיבושת
'אֲתָה וְצִיָּבָא, תַּחֲלִקוּ אֶת-הַשָּׂדֶה' (שמואל ב, יט, ל), יצתה בת קול ואמרה לו:
רחבעם וירבעם יחלקו את המלוכה. אמר רב יהודה אמר רב: **אלמלי לא קיבל**

דוד לשון הרע לא נחלקה מלכות בית דוד ולא עבדו ישראל עבודה זרה, ולא גלינו מארצנו". (שבת נו, ע"ב).

מהו לשון הרע שקיבל דוד?

בעת "מרד אבשלום", נאלץ דוד לנדוד ממקום למקום. **ציבא**, עבדו של **מפיבושת** בן שאול, הגיע למקום הימצאו של דוד שהיה עייף ויגע, כדי להביא לו לחם ויין. שאל דוד את ציבא: היכן מפיבושת? ציבא השיב: "הנה יושב בירושלם--כי אמר, היום ישיבו לי בית ישראל את ממלכות אבי". (שמואל ב, טז, ג).

כאשר דוד שמע זאת, הוא החליט להעביר את רכושו של מפיבושת לציבא. דבריו של ציבא לא היו נכונים, הוא הוציא לשון הרע על מפיבושת. העובדות היו אחרות. מרגע שדוד נאלץ לנדוד בגלל המרד, מפיבושת לא התגלח ולא כיבס את בגדיו עד שובו של דוד לכיסא ממלכתו.

(שמואל ב, יט, כה)
כשדוד חזר לירושלים, בא מפיבושת להקביל פניו. בעת פגישתם, שואל אותו דוד: "ויאמר לו המלך, למה לא הלכת עמי מפיבושת?" (שם, כו). והוא השיב: "ויאמר, אדני המלך עבדי רמני: כי-אמר עבדך אֲחֻבָּשָׁה-לִי הַחֲמֹר וְאָרַכְבַּ עֲלִיָּה, וְאַלֶּה אֶת-הַמֶּלֶךְ--כִּי פֶסַח, עֲבָדְךָ. וַיִּרְגַּל בְּעֲבָדְךָ, אֶל-אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ". (שם, כז-כח).

ירבעם בן יואש לא קיבל לשון הרע

הגמרא, **במסכת פסחים**, מביאה לנו דוגמה הפוכה. ראו, מה היה שכרו של מנהיג כמו ירבעם בן יואש, שלא התפתה לקבל לשון הרע.

"אמר רבי יוחנן: מפני מה זכה ירבעם בן יואש מלך ישראל להמנות עם מלכי יהודה? - מפני שלא קיבל לשון הרע על עמוס."

ומנלן דאימני? (ומנין לו שנמנה?) - דכתיב: 'דבר ה' אשר היה, אל-הושע בן-בארי, בימי עזיה יותם אחז יחזקיה, מלכי יהודה--ובימי ירבעם בן-יואש, מלך ישראל' (הושע א, א). ומנלן (ומהיכן) דלא קיבל לשון הרע? -דכתיב: 'וישלח, אמציה כהן בית-אל, אל-ירבעם מלך-ישראל, לאמר: קשר עליך עמוס, בקרב בית ישראל--לא-תוכל הארץ, להכיל את-כל-דבריו. כי-כה אמר עמוס, בחרב ימות ירבעם; וישראל--גלה וגלה, מעל אדמתו' ". (עמוס ז, י). (פסחים פז, ע"ב).

אם נעיין בהמשך הפסוקים, נראה שירבעם לא קיבל את דבריו של אמציה. הוא פנה מיד לעמוס, ואמר לו: "חזה, לך ברח-לך אל-ארץ יהודה; ואכל-שם לחם, ושם תנבא". (שם, יב).

מנהיג האוהב שלום ורודף שלום {אהרון הכהן}

אהרון הכהן שימש בהנהגת עם ישראל יחד עם משה. שניהם הופיעו מול פרעה ודרשו להוציא את בני-ישראל ממצרים. בעת עלייתו הראשונה של משה להר סיני כדי לקבל מהקדוש ברוך הוא את לוחות הברית, שימש אהרון כממלא מקומו של משה. משה בושש לרדת מהר סיני. העם היה מודאג. אין הם יודעים מה קורה עם משה.

אי הוודאות לגבי גורלו של משה הניעה את העם להיקהל ולפנות אל אהרון ולבקש ממנו: "עשה לנו אלוקים". בעת הזו, מנהיג העם היה אהרון הכהן.

בספר במדבר אנו שומעים על התמרדותם של קורח ועדתו כנגד שני המנהיגים, משה ואהרון. אלה דוגמאות מעטות על תפקידי המנהיגות שמילא אהרון.

במסכת אבות מוזכר אהרון כמנהיג שראוי לחקותו:

"הלל אומר: הוי מתלמידיו של אהרון, אוהב שלום ורודף שלום, אוהב את הבריות ומקרבן לתורה" (אבות, פרק א, משנה יב).

במסכת אבות דרבי נתן (פרק יב, ג-ד), מסופר כיצד נהג אהרן להשכין שלום: "אוהב שלום, כיצד? מלמד שיהא אדם אוהב שלום בישראל בין כל אחד ואחד כדרך שהיה אהרן אוהב שלום בין כל אחד ואחד שנאמר: 'תורת אמת היתה בפי'הו, ועולה לא-נמצא בשפתיו; בשלום ובמישור הלך אתי, ורבים השיב מעון' (מלאכי ב, ו). (רבי מאיר אומר, מה תלמוד לומר ורבים השיב מעון?) .

כשהיה אהרן מהלך בדרך, פגע בו באדם רשע ונתן לו שלום. למחר ביקש אותו האיש לעבור עבירה. אמר: אוי לי, היאך אשא עיני אחר כך ואראה את אהרן. בושתי הימנו, שנתן לי שלום. נמצא אותו האיש מונע עצמו מן העבירה. וכן שני בני אדם שעשו מריבה זה עם זה, הלך אהרן וישב אצל אחד מהם, אמר לו: בני ראה חברך מהו אומר, מטרף את לבו וקורע את בגדיו, אומר: אוי לי, היאך אשא את עיני ואראה את חברי, בושתי הימנו שאני הוא שסרחתי עליו. הוא יושב אצלו עד שמסיר קנאה מלבו.

והולך אהרן ויושב אצל האחר, ואומר לו: בני ראה חברך מהו אומר, מטרף את לבו וקורע את בגדיו ואומר: אוי לי היאך אשא את עיני ואראה את חברי, בושתי הימנו שאני הוא שסרחתי עליו הוא יושב אצלו עד שמסיר קנאה מלבו. וכשנפגשו זה בזה גפפו ונשקו זה לזה".

בסוף הסיפור מביאים תכונה נוספת של אהרן. העם נתן אמונו במנהיג אהרן. כאשר ישב בדיון, לא היתה אצלו איפה ואיפה, פסקיו היו מבוססים על האמת וכך חרץ את הדין.

"לכך נאמר: 'וַיָּבֹאוּ אֶת-אַהֲרֹן שְׁלֹשִׁים יוֹם, כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל' (במדבר כ, כט). מפני מה בכו ישראל את אהרן שלשים יום (אנשים ונשים)? - מפני שדן אהרן דין אמת לאמיתו".

הפסקת מלחמה והכמיהה לשלום

המשפט ההירואי "הִלְנַצַּח תֹּאכַל חֶרֶב?" מופיע בפעם הראשונה בספר שמואל. משפט מפתח להפסקת מלחמה ותוצאותיה. כמיהה לשלום. מנהיגים רבים משתמשים במשפט זה. גם כותבי ספרים העוסקים בשלום, מחליטים כי הכותרת "הִלְנַצַּח תֹּאכַל חֶרֶב?" תשקף את תוכן ספרם.

לאחר מות שאול בקרב מול הפלשתים בגלבוע, הומלך דוד בחברון על ידי אנשי יהודה, בעוד אבנר המליך בעיר מחניים את איש בושת, בנו של שאול למלך על יתר שבטי ישראל. היה מאבק על השלטון – על המלוכה. שני חלקי העם לחמו זה בזה.

כשנפגשו שני המצביאים, אבנר ויואב בן צרויה, שר צבאו של דוד, ליד בריכת גבעון, אבנר הציע: "יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו". לאחר שהנערים הרגו זה את זה, פרצה המלחמה ביתר שאת וביתר עוז.

במלחמה זו נחל אבנר מפלה ונמלט עם חילו מן המערכה. עשהאל, אחיו של יואב בן צרויה, המשיך לרדוף אחרי אבנר. אבנר ניסה לשדל אותו לסגת, אך עשהאל לא רצה להרפות ממנו, עד שאבנר הרגו - "וַיַּכֵּהוּ אֲבִנֶר בְּאַחֲרֵי הַחֲנִית אֶל הַחֶמֶשׁ וַתֵּצֵא הַחֲנִית מֵאַחֲרָיו וַיַּפֵּל שָׁם וַיָּמָת תַּחְתּוֹ תַּחֲתָיו". (שמואל ב', כ"ג).

אבנר ואנשיו הוסיפו לברוח מפני אנשי דוד עד שלבסוף, כשעמדו שני המחנות זה מול זה, ביקש אבנר מיואב להפסיק את מלחמת האחים ואמר את הדברים: "הִלְנַצַּח תֹּאכַל חֶרֶב? הֲלוֹא יִדְעָתָה כִּי מָרָה תִּהְיֶה בְּאַחֲרוֹנָהּ, וְעַד מָתִי לֹא תֵאמַר לָעַם לָשׁוּב מֵאַחֲרֵי אֲחֵיהֶם" ((שמואל ב', כ"ו). דברים אלו גרמו להפסקת המלחמה באותו היום, למרות שהיא נמשכה שוב מאוחר יותר. הפרשנים המתייחסים למשפט: "הִלְנַצַּח תֹּאכַל חֶרֶב?", נותנים ביטוי לרעיון, שהמשך המלחמה לא כדאי לשני הצדדים. כולם יוצאים ניזוקים מהמשך המלחמה.

המלבי"ם כותב בפירושו: **"הלנצח"** אמר,

א. הלא תכלית המלחמה היה לראות מי ינצח, ואחר שהשגת התכלית למה תלחם עוד, וכי זאת היא היה התכלית **שתאכל חרב לנצח**.

ב. הלא במקום ששיגו על ידי המלחמה והשפיכות דמים איזה תכלית אז הגם שמה ששופכים דם הוא דבר מר, בכל זה בסוף ישיגו דבר מתוק שהוא התכלית שבעבורם לחמו, אבל להרוג ולאבד נפשות ללא תכלית מועיל, **הלא מרה תהיה באחרונה** לא תשיג באחרית המלחמה דבש ונופת להמתיק מר המוות.

ג. שאם יעשו כזאת במלחמת אויבים להשמיד ולהכרית לא כן במלחמת אחים, וזה שכתוב **ועד מתי לא תאמר לעם לשוב מאחרי אחיהם**.

פירוש מצודת דוד: "הלנצח". וכי לעולם תהרוג החרב מאתנו איש לאחיו: **הלא ידעתה**. והלא תשכיל לדעת שמרה תהיה באחרונה, שאמות אני או אתה. **פירוש מצודת ציון: "הלנצח"**. הלעולם: **ועד מתי**? עד איזה זמן?

שינוי בדברי מנהיג – מפני דרכי שלום

"ואמר **רבי אילעא משום רבי אלעזר ברבי שמעון**: מותר לו לאדם לשנות בדבר שלום, שנאמר: **אָבִיךָ צִוָּה, לִפְנֵי מוֹתוֹ לֵאמֹר. כֹּה-תֹאמְרוּ לְיוֹסֵף, אָנָּה שָׂא נָא פָּשַׁע אֲחִיךָ וְחַטָּאתָם כִּי-רָעָה גָּמְלוּךָ**" (בראשית ז, טז-יז).
אנו יודעים שאביהם יעקב לא ציווה כך, אבל אחי יוסף שינו ואמרו בשם אביהם מפני השלום.

רבי נתן אומר: **שמצווה** לשנות מפני דרכי שלום, שנאמר: **"וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֵיךְ אֵלֶיךָ, וְשָׁמַע שְׁמוּאֵל וַהֲרִגְנִי"** (שמואל א, טז, ב) ועל כך אמר לו הקדוש ברוך הוא, שיאמר שהוא הולך להקריב קורבן (שם ג), משמע שהקדוש ברוך הוא מצווה לעשות כן.

בהמשך, מביאה הגמרא דברי חכם **מבית מדרשו של רבי ישמעאל**, וכך הוא שונה: **"גדול השלום שאף הקדוש-ברוך-הוא שינה בו"**. החכם מסתמך על הנאמר בתורה, שאמרה שרה: **"ואדוני זקן"** (בראשית יח, יב) ובסוף העניין

כתוב, כשאמר ה' לאברהם, מה אמרה שרה "ואני זקנתי" (שם יג), כדי שלא לגרום עלבון לאברהם, ויהיה חשש לסכסוך בין אברהם ושרה.
(יבמות סה, ע"ב).

המנהיג לא מנצל את מעמדו לקבלת תגמולים אישיים

ידועה המחלוקת בין מנהיגי עם ישראל לבין קורח ועדתו ביציאתם ממצרים.
כך נאמר בפסוקים (במדבר טז, א-טו):
"וַיִּקַּח קֹרַח, בֶּן-יִצְחָק בֶּן-קֵהֶת בֶּן-לֵוִי; וְדָתָן וָאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיָּאב, וְאֹזָן בֶּן-פֻּלֵת בְּנֵי
רְאוּבֵן. וַיִּקְמוּ לִפְנֵי מֹשֶׁה, וְאֲנָשִׁים מִבְּנֵי-יִשְׂרָאֵל חֲמִשִּׁים וּמֵאֲתָיִם, נָשִׂאִי עֵדָה
קָרְאִי מוֹעֵד, אֲנָשֵׁי-שָׁם".
הללו באו בטענה למשה ואהרן שהם מתנשאים על העם. "וַיִּקְהֻלוּ עַל-מֹשֶׁה
וְעַל-אַהֲרֹן, וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם רַב-לָכֶם כִּי כָל-הָעֵדָה כָּלָם קִדְּשִׁים, וּבְתוֹכָם ה'; וּמִדּוּעַ
תִּתְנַשְּׂאוּ, עַל קְהֵל ה'?"
משה שמע את דבריהם ונפגע מאוד. "וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה, וַיִּפֹּל עַל-פָּנָיו". בהמשך
האירוע קורא משה לדתן ואבירם, והם אומרים למשה: "הַמָּעַט, כִּי הָעֲלִיתֵנוּ
מֵאֶרֶץ זָבַת חֶלֶב וְדָבָשׁ, לְהַמִּיתֵנוּ, בַּמִּדְבָּר: כִּי-תִשְׁתַּרֵּר עָלֵינוּ, גַּם-הַשְּׁתַּרְרָה".
כאן הפגיעה במשה המנהיג הייתה קשה ביותר.
משה פונה לקדוש-ברוך-הוא שהטיל עליו את השליחות להנהיג את עם ישראל
מגלות מצרים לארץ ישראל. "וַיִּחַר לְמֹשֶׁה, מְאֹד, וַיֹּאמֶר אֶל ה', אֵל-תִּפְּן אֵל-
מִנְחָתָם; לֹא חֲמֹר אֶחָד מֵהֶם, נָשָׂאתִי, וְלֹא הִרְעֵתִי, אֶת-אֶחָד מֵהֶם.
מֹשֶׁה מִדְּגִישׁ לִפְנֵי ה' אֶת דְּרֹכּוֹ הַמוֹסְרִית כַּמְנַהֵיג-אֶת נִיקִיּוֹן כַּפּוֹ.
שִׁמְשׁוֹן, בִּימֵי מִנְהִיגוֹתוֹ כְּשׁוֹפֵט, לֹא נִיצַל אֶת מַעְמָדוֹ כְּדִי לִקְבֹּל שִׁירוֹתִים
מִיּוֹחָדִים. שִׁמְשׁוֹן פֹּנוֹה לְקָדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא וּמִבְקֵשׁ אֶת עֲזָרְתּוֹ מִיָּדִי שׁוֹבִיו
הַפְּלִשְׁתִּים.

וכך אמר שמשון:

"וַיִּקְרָא שִׁמְשׁוֹן אֶל-ה', וַיֹּאמֶר: אֲדֹנִי אֱלֹדִים זָכַרְנִי כֹּא וְחִזְקִנִי כֹּא אֶךְ הַפַּעַם הַזֶּה, הָאֱלֹדִים, וְאַנְקָמָה נָקָם-אֶחָת מִשְׁתִּי עֵינִי, מִפְּלִשְׁתִּים". (שופטים טז, כח).

על הדברים הללו, אומר האמורא רב:

"אמר רב: אמר שמשון לפני הקב"ה: ריבונו של עולם, זכור עשרים ושתים שנה ששפטתי את ישראל ולא אמרתי לאחד מהם, העבר לי מקל ממקום למקום".

(סוטה י', ע"א).

שמואל הנביא, בשלהי חייו, פונה אל עם ישראל ואומר להם (שמואל א', יב, א-ו): "הִנֵּה שִׁמְעָתִי בְּקִלְכֶּם, לְכֹל אֲשֶׁר-אָמַרְתֶּם לִּי; וְאִמְלִיךָ עָלֵיכֶם, מֶלֶךְ. וְעַתָּה הִנֵּה הַמֶּלֶךְ מִתְהַלֵּךְ לִפְנֵיכֶם, וְאֲנִי זִקְנָתִי וְשִׁבְתִּי, וּבְנִי, הֵנָּה אֵתְכֶם; וְאֲנִי הִתְהַלַּכְתִּי לִפְנֵיכֶם, מִנְעָרִי עַד-הַיּוֹם הַזֶּה.

הַנְּבִי עָנָו בִּי נֶגֶד ה' וְנֶגֶד מְשִׁיחוֹ, אֶת-שׁוֹר מִי לְקַחְתִּי וְחִמּוֹר מִי לְקַחְתִּי וְאֶת-מִי עֲשָׂקְתִּי אֶת-מִי רְצוֹתִי, וּמִיד-מִי לְקַחְתִּי כֶּפֶר, וְאַעֲלִים עֵינִי בּוֹ; וְאַשִּׁיב, לָכֶם. וַיֹּאמְרוּ, לֹא עֲשָׂקְתֶּנוּ וְלֹא רְצוֹתֵנוּ; וְלֹא-לְקַחְתָּ מִיד-אִישׁ, מְאוֹמָה. וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם עַד ה' בָּכֶם, וְעַד מְשִׁיחוֹ הַיּוֹם הַזֶּה--כִּי לֹא מִצַּאתֶם בְּיָדִי, מְאוֹמָה; וַיֹּאמֶר, עַד.

נחמיה, שהיה מנהיג העם ושימש כפחה מטעם השלטון הפרסי בתחילת תקופת בית שני, מעיד על עצמו, כיצד לא לקח מהעם תגמולים אישיים.

"גַּם מִיּוֹם אֲשֶׁר-צִוָּה אוֹתִי, לְהִיּוֹת פֶּחֶם בְּאַרְץ יְהוּדָה, מִשְׁנַת עֶשְׂרִים וְעַד שְׁנַת שְׁלֹשִׁים וּשְׁתַּיִם לְאַרְתַּחְשֶׁשְׁתָּא הַמֶּלֶךְ, שָׁנִים שְׁתַּיִם עָשָׂרָה--אֲנִי וְאֲחִי, לָחֶם הַפָּחָה לֹא אָכַלְתִּי". (נחמיה ה', יד).

לאמור, למרות שנחמיה היה יכול לגבות מסים מהעם מתוקף תפקידו כפחה, כדי לכלכל את בית הפחה, הוא לא גבה מסים, בעוד שהפחות אשר היו לפניו, הכבידו על העם "וְהַפְחוֹת הָרָאשִׁים אֲשֶׁר-לִפְנֵי הַכְּבִידוֹ עַל-הָעָם, וַיִּקְחוּ מֵהֶם

בְּלֶחֶם וַיֵּין אַחֵר כֶּסֶף-שְׁקָלִים אַרְבָּעִים--גַּם נַעֲרֵיהֶם, שְׁלֹטוֹ עַל-הָעָם; וְאֲנִי לֹא-
עָשִׂיתִי כֵן, מִפְּנֵי יִרְאַת אֱלֹהִים". (שם טו-טז).

יתרה מזאת, נחמיה ממשיך ואומר: "גם במלאכת החומה הזאת, החזקתי, וְשָׂדָה, לֹא קִנִּינוּ; וְכָל-נַעֲרֵי--קְבוּצִים שָׁם, עַל-הַמְּלָאכָה" (שם טז), גם בבניין חומות ירושלים, שהיו הרוסות לאחר חורבן בית ראשון, עסקתי בשיקום החומות יחד עם נערי במשאבים שלי. אני ונערי לא רכשנו כל שדה מאחינו היהודים ובוודאי לא לקחנו שדות כעירבון תחת הכסף שהגיע לי כפחה מן המסים שיכולתי לגבות. גם מאה וחמישים איש, שהיו מסגל הפחה, **אכלו משולחני ולא ממסי העם.**

נחמיה התנהג בצניעות, משאביו לא היו מרובים, מכיוון, שהיה קשה לו לגבות מסים מהעם בגלל מצבם הקשה. יתרה מזאת, הוא שילם מכספו הפרטי עבור הוצאות פקידיו ועובדיו.

"וְאֲשֶׁר הָיָה נַעֲשֶׂה לִיּוֹם אֶחָד, שׁוֹר אֶחָד צֹאן שֵׁשׁ-בָּרָרוֹת וְצִפְרִים נַעֲשׂוּ-לִי, וּבֵין עֶשְׂרֵת יָמִים בְּכָל-יֵינוּ, לְהַרְבֶּה; וְעַם-זֶה, לֶחֶם הַפָּחָה לֹא בִקְשָׁתִי--כִּי-כְבֹּדָה הָעֲבֹדָה, עַל-הָעָם הַזֶּה. זָכְרָה-לִּי אֱלֹהִי, לְטוֹבָה--כָּל אֲשֶׁר-עָשִׂיתִי, עַל-הָעָם הַזֶּה". (שם יח-יט).

רבי יהודה הנשיא, בעת ששכב על ערש הדוויו, היה חשוב לו לומר לפני הקדוש ברוך הוא, שלא ניצל את סמכותו, עושרו וידיעתו בתורה לקבלת תגמול אישי. הדברים מובאים בגמרא **במסכת כתובות:** "בשעת פטירתו של רבי (רבי יהודה הנשיא) זקף עשר אצבעותיו כלפי מעלה, אמר: **ריבוננו של עולם, גלוי וידוע לפניך שיגעתי בעשר אצבעותי בתורה ולא נהניתי אפילו באצבע קטנה. יהי רצון מלפניך שיהא שלום במנוחתו.** יצתה בת קול ואמרה: 'יבוא שלום, ינוחו על-מִשְׁכְּבֹתָם' (ישעיה נז, ב)". (כתובות קד, ע"א).

ראוי, שבכל שלטון יביעו אנשים את דעותיהם. ישנם מנהיגים המדרדרים את חילוקי הדעות לעימות חריף, הפוגע בסופו של דבר בציבור. כך היה במחלוקת בין קורח ועדתו לבין משה.

במסכת סנהדרין נכתב:

"וַיָּקָם מֹשֶׁה, וַיֵּלֶךְ אֶל-דָּתָן וְאַבִּירָם. (במדבר טז, כה).

אמר ריש לקיש: **מכאן שאין מחזיקין במחלוקת.** דאמר רב: **כל המחזיק במחלוקת עובר בלאו,** שנאמר: 'וְלֹא-יִהְיֶה קְלָרַח וְכַעֲדָתוֹ' (במדבר יז, ה)".
(סנהדרין קי, ע"א).

דתן ואבירם קראו תיגר על מנהיגותו של משה. הם היו חלק בלתי נפרד מעדתו של קורח. מאחר שלא צדקו בוויכוח עם משה, היה ראוי שהם יבואו לפייסו. משה, כמנהיג עם ישראל, הבין היטב את משמעות אחדות העם. הוא החליט למנוע מחלוקת מיותרת. משה מחל על כבודו והלך אל דתן ואבירם כדי לפייסם.

במסכת אבות נאמר: "כל מחלוקת שהיא לשם שמים, זו מחלוקת הלל ושמאי, ושאינה לשם שמים, זו מחלוקת קורח וכל עדתו".
(אבות פרק ה, משנה יז).

אמרנו כבר, שהייתה מחלוקת בין מנהיגים, בין משה מנהיג העם לבין קורח ועדתו. המשנה באבות אומרת, שהמחלוקת לא הייתה לשם שמים.
פרשן המשנה, **רבי עובדיה מברטנורא**, ביטא זאת יפה, וכך כתב בפירושו במקום: **"ומחלוקת שאינה לשם שמים, תכלית הנרצה בה היא בקשת השררה ואהבת הניצוח וזה הסוף אינו מתקיים.** כמו שמצינו במחלוקת קורח ועדתו, שתכלית וסוף כוונתם הייתה בקשת הכבוד והשררה".

בספר שמות נאמר: **"וְנָשִׂיא בְּעֵמֶךָ, לֹא תֵּאָר."** (לא תקלל בלשון סגינהור).
(שמות כב, כז).

בעל ספר החינוך (הרב ר' אהרון הלוי), המונה את מצוות תעשה ולא תעשה בתורה, מתייחס לתרבות המחלוקת ומסביר את מהות ההנהגה כמענה לריבוי דעות ולצורך בהכרעת המנהיג. על הציבור לקבל את הכרעתו של המנהיג, אחרת חברה לא תוכל להתקיים.

הוא מפרש את מצוות לא תעשה **"שלא לקלל נשיא"** כדלקמן:
"שלא לקלל את הנשיא, שנאמר 'ונשיא בעמך לא תאור'. ובא הפירוש שהנשיא – זה המלך. ואמנם זה הלאו כולל גם-כן הנשיא שבישראל, והוא ראש סנהדרי גדולה, שנקרא נשיא גם-כן, לפי שכוונת הכתוב להזהירנו על-כל-מי שהוא ראש שררה על ישראל בין ממשלת מלכות או ממשלת התורה.

משורשי המצווה, לפי שאי אפשר לשוב בני אדם מבלי שיעשו אחד מביניהם ראש על האחרים לעשות מצוותו ולקיים גזרותיו מפני שדעות בני אדם חלוקין זה מזה ולא יסכימו כולם לעולם לדעת אחת לעשות דבר מכל הדברים, מתוך כך יצא מביניהם הביטול והאסיפה בפעולות, **ועל כן צריכין לקבל דעת אחד מהם, אם טוב ואם רע למען יצלחו ויעסקו בעסקו של עולם**, פעם ימצא בעצתו וחפצו תועלת רבה ופעם ההפך, **וכל זה טוב מן המחלוקת** שגורם ביטול גמור.

ומאחר שהממונה לראש סיבה אל התועלת שאמרנו, הן שהוא גדול להדריכנו בדרכי הדת או גדול למלכות לשמור איש מרעהו שתקיף ממנו, ראוי הדבר וכשר שלא נקל בכבודו, וגם שלא לקללו, אפילו שלא בפניו וכל שכן בפני עדים, כדי שלא נבוא מתוך כך לחלוק עמו, לפי שההרגל הרע שהאדם מרגיל עצמו בינו לבין עצמו הוא סוף מעשהו והמחלוקת עליו כבר אמרנו, ההפסד הנמצא בשבילו". (ספר החינוך, פרשת משפטים, מצווה עא).

"הרצחת וגם ירשת"
אחאב מלך ישראל תופס בכוח את כרמו של נבות היזרעאלי

למרות שלמלך ישראל יש סמכויות רבות, שלטונו אינו אבסולוטי. חלות עליו מגבלות לא מעטות.

בפרשת **"נבות היזרעאלי"** אנו רואים, שאחאב מלך ישראל לא היה יכול, מבחינה חוקית-משפטית, לקחת את נחלתו של נבות - שחשק בה. יתרה מזאת, מלך בישראל לא יכול להרוג איש ללא משפט. לא ניתן היה לחסל את נבות.

רש"י במקום אומר, שאילו אחאב היה רוצח את נבות ללא משפט, העם היה מתקומם.

אשתו, **איזבל**, נקטה תחבולות ופעלה בדרכים לא כשרות, כדי להשפיע על המנהיגים המקומיים שיעשו מעשה נלוז. היא חיפשה שני אנשים פוחזים, בני בליעל, שיאשימו את נבות באשמת שווא: נבות קילל אלוקים ומלך. על פי עדות זו יועמד נבות למשפט בפני מנהיגי המקום. ממש משפט ראווה המתבסס על עדות שקרית.

אכן, כך נעשה הדבר. נבות עמד למשפט, ופסק דינו היה מוות בסקילה.

נביא ישראל באותה עת, **אליהו התשבי**, לא ישב בחיבוק ידיים אחרי מעשה הרצח הנתעב. ה' שלח אותו אל אחאב, וכך אמר לו אליהו: **"הרצחת וגם ירשת"**.

אליהו אומר לו: דע לך אחאב, עונשך יהיה כבד, "במקום אשר לקקו הכלבים את דם נבות, ילוקו הכלבים גם את דמך גם אתה".

כך מובאים הדברים במלואם בספר **מלכים א**:

"וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה, כָּרַם הָיָה לְנָבוֹת הַיִּזְרְעֵאלִי, אֲשֶׁר בְּיִזְרְעֵאל--אֶצֶל הַיֵּכַל אַחְאָב, מֶלֶךְ שְׁמֶרֹן. וַיְדַבֵּר אַחְאָב אֶל-נָבוֹת לֵאמֹר תִּנֶּה-לִּי אֶת-כַּרְמִי וַיְהִי-לִי לְגֶן-יֵרֶק, כִּי הוּא קָרֹב אֶצֶל בֵּיתִי, וְאֶתְנֶה לָּךְ תַּחֲתָיו, כָּרַם טוֹב מִמֶּנּוּ; אִם טוֹב בְּעֵינֶיךָ, אֶתְנֶה-לָּךְ כֶּסֶף מְחִיר זֶה.

וַיֹּאמֶר נְבוֹת, אֵל-אַחָאב: חֲלִילָה לִי מֶה, מִתַּתִּי אֶת-נַחֲלַת אֲבֹתַי לָךְ. וַיָּבֹא אַחָאב אֶל-בֵּיתוֹ סָר וְזַעַף, עַל-הַדָּבָר אֲשֶׁר-דִּבֶּר אֵלָיו נְבוֹת הַיִּזְרְעֵאלִי, וַיֹּאמֶר, לֹא-אֶתֵּן לָךְ אֶת-נַחֲלַת אֲבוֹתַי; וַיִּשְׁכַּב, עַל-מִטָּתוֹ, וַיִּסֹּב אֶת-פָּנָיו, וְלֹא-אָכַל לֶחֶם.

וַתָּבֹא אֵלָיו, אִיצְבֵּל אִשְׁתּוֹ; וַתְּדַבֵּר אֵלָיו, מִה-זֶה רוּחַךְ סָרָה, וַאֲיִנָּךְ, אָכַל לֶחֶם. וַיְדַבֵּר אֵלֶיהָ, כִּי-אֲדַבֵּר אֶל-נְבוֹת הַיִּזְרְעֵאלִי וְאָמַר לוֹ תִּנֶּה-לִּי אֶת-כֶּרְמִי בְּכֶסֶף, אוֹ אִם-חֲפֹץ אַתָּה, אֶתְנֶה-לָּךְ כֶּרֶם תַּחֲתָיו; וַיֹּאמֶר, לֹא-אֶתֵּן לָךְ אֶת-כֶּרְמִי.

וַתֹּאמֶר אֵלָיו, אִיצְבֵּל אִשְׁתּוֹ, אַתָּה, עָתָה תַעֲשֶׂה מְלוּכָה עַל-יִשְׂרָאֵל; קוּם אָכַל-לֶחֶם, וַיֵּטֵב לָבָךְ--אֲנִי אֶתֵּן לָךְ, אֶת-כֶּרֶם נְבוֹת הַיִּזְרְעֵאלִי. וַתִּכְתֹּב סִפְרִים בְּשֵׁם אַחָאב, וַתַּחֲתֶם בַּחֲתָמוֹ;

וַתִּשְׁלַח סִפְרִים, אֶל-הַזִּקְנִים וְאֶל-הַחֲרִים אֲשֶׁר בְּעִירוֹ, הַיֹּשְׁבִים, אֶת-נְבוֹת. וַתִּכְתֹּב בְּסִפְרִים, לֵאמֹר: קְרָאוּ-צוֹם, וְהָשִׁיבוּ אֶת-נְבוֹת בְּרֹאשׁ הָעָם. וְהוֹשִׁיבוּ שְׁנֵים אַנְשִׁים בְּנֵי-בְלִיעֵל, נֶגְדּוֹ, וַיַּעֲדֵהוּ לֵאמֹר, בְּרַכְתָּ אֱלֹהִים וּמֶלֶךְ; וְהוֹצִיאֵהוּ וְסִקְלֵהוּ, וַיָּמָת.

וַיַּעֲשׂוּ אַנְשֵׁי עִירוֹ הַזִּקְנִים וְהַחֲרִים, אֲשֶׁר הַיֹּשְׁבִים בְּעִירוֹ, כַּאֲשֶׁר שָׁלְחָה אֵלֵיהֶם, אִיצְבֵּל--כַּאֲשֶׁר כָּתוּב בְּסִפְרִים, אֲשֶׁר שָׁלְחָה אֵלֵיהֶם. קְרָאוּ, צוֹם; וְהָשִׁיבוּ אֶת-נְבוֹת, בְּרֹאשׁ הָעָם. וַיָּבֹאוּ שְׁנֵי הָאֲנָשִׁים בְּנֵי-בְלִיעֵל, וַיֵּשְׁבוּ נֶגְדּוֹ, וַיַּעֲדֵהוּ אַנְשֵׁי הַבְּלִיעֵל אֶת-נְבוֹת נֶגֶד הָעָם לֵאמֹר, בָּרַךְ נְבוֹת אֱלֹהִים וּמֶלֶךְ; וַיִּצְאֵהוּ מִחוּץ לְעִיר, וַיִּסְקְלֵהוּ בָּאֲבָנִים וַיָּמָת.

וַיִּשְׁלַחוּ, אֶל-אִיצְבֵּל לֵאמֹר: סִקֵּל נְבוֹת, וַיָּמָת. וַיְהִי כִשְׁמַע אִיצְבֵּל, כִּי-סִקֵּל נְבוֹת וַיָּמָת; וַתֹּאמֶר אִיצְבֵּל אֶל-אַחָאב, קוּם רֵשׁ אֶת-כֶּרֶם נְבוֹת הַיִּזְרְעֵאלִי אֲשֶׁר מֵאֵן לָתֵת-לָּךְ בְּכֶסֶף--כִּי אֵין נְבוֹת חַי, כִּי-מָת. וַיְהִי כִשְׁמַע אַחָאב, כִּי מָת נְבוֹת; וַיָּקָם אַחָאב, לָרֶדֶת אֶל-כֶּרֶם נְבוֹת הַיִּזְרְעֵאלִי--לְרִשְׁתּוֹ.

וַיְהִי, דָּבָר-הַזֶּה, אֶל-אֵלֶיהָ הַתְּשֻׁבִי, לֵאמֹר. קוּם רֵד, לִקְרַאת אַחָאב מֶלֶךְ-יִשְׂרָאֵל--אֲשֶׁר בְּשִׁמְרוֹן; הִנֵּה בְּכֶרֶם נְבוֹת, אֲשֶׁר-יָרַד שָׁם לְרִשְׁתּוֹ.

וַדְּבַרְתָּ אֵלָיו לֵאמֹר, כֹּה אָמַר ה', הַרְצַחְתָּ, וְגַם-יָרַשְׁתָּ; וַדְּבַרְתָּ אֵלָיו לֵאמֹר, כֹּה אָמַר ה', בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר לָקְחוּ הַכְּלָבִים אֶת-דָּם נְבוֹת, יִלְקֹוּ הַכְּלָבִים אֶת-דָּמְךָ גַּם-אַתָּה.

וַיֹּאמֶר אַחֲזָב אֶל-אֱלֹהָיו, הַמַּצֵּאתִנִּי אִיבִי; וַיֹּאמֶר מַצֵּאתִי--יַעַן הַתְּמַכְּרָךְ, לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי ה'! הִנְנִי מֵבִיא אֵלֶיךָ רָעָה, וּבְעֵרְתִּי אַחֲרֶיךָ; וְהִכְרַתִּי לְאַחֲזָב מִשְׁתִּין בְּקִיר, וְעַצוֹר וְעִזּוֹב בְּיִשְׂרָאֵל. וְנָתַתִּי אֶת-בֵּיתְךָ, כְּבֵית יָרְבֶּעַם בֶּן-נִבְט, וּכְבֵּית, בַּעֲשָׂא בֶן-אֲחִיהָ: אֶל-הַפֶּעַס אֲשֶׁר הִכְעַסְתָּ, וַתַּחַטֵּא אֶת-יִשְׂרָאֵל". (מלכים א, כא, א-כ).

כאן, יכולה להישאל שאלה: מדוע אליהו הנביא יצא חוצץ כנגד אחאב על פי מצוות ה'? הרי על פי משפט המלך בספר שמואל, נהג אחאב על פי סמכויותיו! **בעל התוספות, שואל שאלה זו במסכת סנהדרין בהקשר הבא:** "אמר רב יהודה אמר שמואל: כל האמור בפרשת מלך (דברי שמואל הנביא) – מלך מותר בו. רב אמר: לא נאמרה פרשה זו אלא לאיים עליהם, שנאמר: 'שום תשים עליך מלך' - שתהא אימתו עליך". (סנהדרין כ, ע"ב).

מגמת דבריו של שמואל, הייתה להפחיד את העם, שלא יבקשו לעצמם מלוכה. **בעל התוספות** בגמרא הנ"ל בדיבור המתחיל: מלך מותר וכו' שואל: אם כך, על פי משפט המלך, המלך יכול לרדת לנכסיהם של העם, אז מדוע נענש אחאב המלך בפרשת נבות היזרעאלי כשרצה לקחת את כרמו? משיב בעל התוספות: "ויש לומר: דבפרשת המלך כתיב: 'יקח ונתן לעבדיו' – ולא לעצמו".

לאמור, למרות מה שנאמר בפרשת המלך לגבי הסמכויות הנרחבות שניתנו למלך, מדגיש התוספות, **שהסמכויות ניתנו למלך עבור הדאגה לעמו ולא לצרכיו האישיים.**

"משפט וצדקה"
מבטאים את לוז ערכי המנהיגות אצל נביאי ישראל

נביאי ישראל כמוכחים בשער, התריסו בפני מנהיגי האומה, שאינם דואגים לחלשים בחברה, אלא מנצלים את מעמדם כדי לעשוך את העם במקום לדאוג לצורכיהם. הם אינם ממלאים את ייעודם וחובתם כמנהיגים, אינם דבקים בערכי צדק, יושר ומוסר בסיסי.

בעל ספר שמואל מדגיש שדוד המלך הנהיג את עמו במשפט וצדקה:
"וַיְהִי דָּוִד, עֹשֶׂה מִשְׁפָּט וְצִדְקָה לְכָל-עַמּוֹ". (שמואל ב, ח, טו).

יהודה קיל בפירושו "דעת מקרא", מפרש "משפט וצדקה" כדלקמן:
משפט - משמעו החוק והנוהג אשר לפיו קובעים ומכריעים בכל דבר.
צדקה - מלשון צדק, מציינת את מידת היושר והאמת בהערכת המשפט. תכלית המשפט היא להושיע אביונים ולסלק עושקים.

התכונות הללו איפיינו את דוד המלך, שהצליח להנחילם גם לבנו שלמה. זאת אנו למדים מדבריה של מלכת שבא האומרת **לשלמה**: 'הִי ה' אֱלֹהֶיךָ, בָּרוּךְ, אֲשֶׁר חָפֵץ בָּךְ, לְתִתְּךָ עַל-כֹּסֶא יִשְׂרָאֵל--בְּאַהֲבַת ה' אֶת-יִשְׂרָאֵל, לְעֵלָם, וַיִּשְׁמְרָה לְמֶלֶךְ, לַעֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וְצִדְקָה". (מלכים א, י, ט).

* * * *

הנביא ירמיה פונה לבית מלך יהודה ומוכיחם על העוולות שהם עשו לעם וקורא לעשיית צדק חברתי. "וּלְבֵית מֶלֶךְ יְהוּדָה, שָׁמְעוּ דְּבַר-ה'. בֵּית דָּוִד, כֹּה אָמַר ה', דִּינוּ לַבִּקֵּר מִשְׁפָּט, וְהַצִּילוּ גְזוֹל מִיַּד עוֹשֵׁק: פֶּן-תֵּצֵא כָאֵשׁ חֲמָתִי, וּבָעֲרָה וְאִין מִכְּבָה, מִפְּנֵי, רֹעַ מַעַלְלֵיכֶם". (ירמיהו כא, יא-יב).

רד"ק בפירושו כותב, שבית דוד נזכר בפסוק, מפני שהיה ראוי שצאצאיו ילמדו מדוד שהיה עושה משפט וצדקה לכל עמו.

המלבי"ם (מאיר ליבוש בן יחיאל מיכל) בפירושו כותב, שחורבן ירושלים בא בגלל גזל, עושק וחסרון משפט. בעתיד - ציון במשפט תיפדה. לאמור, בעתיד, כאשר מנהיגי ישראל יתנהגו על פי כללי משפט הצדק, יתקנו עוולות ויתמכו בקידומם של החלשים בחברה, אז תבוא תקומה לציון.

בהמשך, אומר הנביא ירמיה: **"כֹּה אָמַר ה', עָשׂוּ מִשְׁפָּט וצֶדֶקָה, וְהָצִילוּ גְזוּל, מִיַּד עֹשׂוֹק; וְגַר יָתוֹם וְאַלְמָנָה אֶל-תִּנּוּ, אֶל-תַּחֲמוּסוֹ, וְדָם נָקִי, אֶל-תִּשְׁפְּכוּ בַּמָּקוֹם הַזֶּה"**. (ירמיהו כב, א-ג).

* * * *

גם **הנביא יחזקאל** פונה למנהיגי העם. הוא מדמה אותם לרועים המנהיגים את עדרי הצאן. זוהי נבואה קשה של הנביא יחזקאל כלפי מנהיגי ישראל. על המנהיגים לנהוג כרועי הצאן הדואגים לכל כבשה בעדר ולכל הצאן יחד.

רש"י בפירושו אומר, ש**בַּמָּקוֹם** לרעות את הצאן-את העם, המנהיגים דאגו רק לעצמם-הם רעו את עצמם ולא דאגו לעם. ניצלו את העם, גזלו וחמסו ממיטב התוצרת החקלאית.

רד"ק אומר במקום, שהמנהיגים גזלו את מיטב הצאן לאכילה, זו גזלת רכוש וממון בלא משפט. את החֶלֶב (הבשר הטוב) ואת הצמר לקחו בחמס מן העם, והשתמשו בצמר למלבושים יוקרתיים ובכך הגדילו את התנשאותם.

יתרה מזאת, הם גזלו ממיטב הצאן לזבח-לאכילה. הם לא דאגו לעם ובמיוחד לא דאגו לחוליות החלשות של החברה. במקום לתמוך בחלשים ולסייע להם, רדו בעם וגזלו את רכושם. כאשר הרועים רועים את עצמם, העדר נפוץ לכל רוח. אין מי שמנהיגם. כך קרה לעם ישראל.

כך מתנבא הנביא יחזקאל על מנהיגי ישראל:

וַיְהִי דְבַר־ה' אֵלַי לֵאמֹר. בֶּן-אָדָם, הִנָּבֵא עַל-רֹעֵי יִשְׂרָאֵל; הִנָּבֵא וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם לְרָעִים, כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אֱלֹהִים, הוֹי רֹעֵי-יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הָיוּ רָעִים אוֹתָם--הֲלוֹא הִצֵּאתִי, יָרְעוּ הָרָעִים. אֶת-הַחֶלֶב תֹּאכְלוּ וְאֶת-הַצֶּמֶר תִּלְבְּשׁוּ, הַבְּרִיאָה (=צאן בריא וטוב) תִּזְבְּחוּ; הִצֵּאתִי, לֹא תִרְעוּ.

אֶת-הַנְּחִלֹת לֹא חִזַּקְתֶּם וְאֶת-הַחֹלָה לֹא-רִפֵּאתֶם, וְלִנְשֻׁכָּתְךָ לֹא חִבַּשְׁתֶּם, וְאֶת-הַנִּדְחֹת לֹא הִשְׁבַּתְתֶּם, וְאֶת-הָאֲבֹדֹת לֹא בִקֵּשְׁתֶּם; וּבְחִזְקָה רַדִּיתֶם אֹתָם, וּבִפְרָה. וַתִּפְּצִינָה, מִבְּלִי רָעָה; וַתְּהַיֵּינָה לְאֹכְלָה לְכָל-חַיַּת הַשָּׂדֶה, וַתִּפְּצִינָה. יִשְׁגּוּ צֹאנִי בְּכָל-הַהָרִים, וְעַל כָּל-גִּבְעָה רָמָה; וְעַל כָּל-פְּנֵי הָאָרֶץ נִפְצוּ צֹאנִי, וְאִין דֹּורֶשׁ וְאִין מִבְקֵשׁ" (יחזקאל לד א-ז).

תיאורים על נורמות פסולות של מנהיגים, אנו מוצאים גם בפרק כב בספר **יחזקאל**. המצב היה כל כך קשה, שאפילו לא נמצאו מנהיגים שיעמדו בפרץ למניעת השחיתות.

כך אומר הנביא יחזקאל: שְׂרִיָּה בְּקִרְבָּה, כְּזָאבִים טֹרְפֵי טֹרֶף--לִשְׁפָה-דָם לֹאֲבֹד נִפְשֹׁת, לְמַעַן בָּצַע בָּצַע. וּנְבִיאִיהָ, טָחוּ לָהֶם תְּפִל--חֲזִים שָׂוָא, וְקִסְמִים לָהֶם כְּזָב; אֹמְרִים, כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אֱלֹהִים, וְה', לֹא דִבֶּר.

עם הארץ עֲשִׂקוּ עֲשִׂקוּ, וְגָזְלוּ גָזְלוּ; וְעָנִי וְאֶבְיוֹן הוֹנוּ, וְאֶת-הַגֵּר עֲשִׂקוּ בְּלֹא מִשְׁפָּט. וְאֶבְקֵשׁ מֵהֶם אִישׁ גֹּדֶר-גֹּדֶר וְלֹא עֹמֵד בְּפֶרֶץ לִפְנֵי, בְּעַד הָאָרֶץ--לְבִלְתִּי שְׁחַתָּה; וְלֹא, מִצָּאתִי" (יחזקאל כב, כז-כט).

הנביא יחזקאל פונה לנשיאי ישראל-המנהיגים, ודורש מהם להתנער מנורמות ההנהגה הפסולות - מדרכי החמס והשוד מרכושו של העם. "הרימו גרושותיכם", סלקו-גרשו מעל העם את המיסים שאתם מטילים עליהם. חזרו להנהיג את העם על פי נורמות ראויות, על פי עקרונות הצדק והמשפט.

וכך הוא אומר:

"כה-אמר אדני אלוקים, רב-לכם נשיאי ישראל - חמס ונשד הסירו, ומשפט וצדקה עשו; הרימו גרשתיכם מעל עמי, נאם אדני אלוקים. **מאזני-צדק ואיפת-צדק ובת-צדק, יהי לכם**". (יחזקאל מה, ט-י).

* * * *

הנביא ישעיה מנסח את דבריו למנהיגי העם במילים ובדימויים קשים.

כך אומר הנביא:

"איכה היתה לזונה, קריה נאמנה; מלאתי משפט, צדק ילין בה--ועתה מרצחים. כספה, היה לסיגים; סבאה, מהול במים. **שריף סוררים, וחברי גנבים-כלו אהב שחד, ורדף שלמנים; יתום לא ישפטו, וריב אלמנה לא-יבוא אליהם**" (ישעיה א, כא-כג).

וכן, בישעיה, פרק לב, א: "הן לצדק, ימלך-מלך; ולשרים, למשפט ישרו".

המלכים והשרים נועדו להנהיג את העם בדרכי יושר וצדקה על פי כללי הצדק והמשפט.

בהמשך הפרק אומר הנביא ישעיה:

"ושכן במדבר, משפט; וצדקה, בפרמל תשב. **והיה מעשה הצדקה, שלום; ועבדת, הצדקה--השקט ובטח, עד-עולם**". (ישעיה לב, טז-יז).

ישעיה הנביא משתמש בדימויים של המדבר והכרמל. הכוונה היא לירושלים וארץ ישראל. כאשר מערכת הצדק והמשפט תפעל כנדרש, התוצאה תהיה שלא יהיו עוולות, ואז הארץ תשכון לבטח - בשלום ובשלווה.

* * * *

במילים חריפות מתבטא **מיכה הנביא** כנגד מנהיגי עם ישראל המועלים בתפקידם. מצופה ממנהיגים, שיתנו עדיפות לחלשים בחברה וידאגו למחסורם. בפועל, מה הם עושים? – הם עושקים וגוזלים את החלשים בחברה שאינם יכולים להתמודד מול שלטון עריץ. וכאשר הקב"ה מחזיר למנהיגים מידה כנגד

מידה, הם מתפללים אליו כדי שיחוס אליהם. הקב"ה לא חס עליהם. יש כאן הסתר פנים בגלל רוע מעלליהם.

וכך אומר הנביא מיכה אל מנהיגי הדור בלשוננו החדה:

"ואמר, שמעו-נא ראשי יַעֲקֹב, וְקִצְיֵי, בֵּית יִשְׂרָאֵל: הֲלוֹא לָכֶם, לְדַעַת אֶת-הַמִּשְׁפָּט. שְׁנְאֵי טוֹב, וְאַהֲבֵי רָע; גִּזְלֵי עוֹרֶם מַעֲלִיָּהֶם, וְשֹׂאֲרֵם מַעַל עֲצֻמוֹתָם. וְאִשָּׁר אָכְלוּ, שָׂאֵר עַמִּי, וְעוֹרֶם מַעֲלִיָּהֶם הִפְשִׁיטוּ, וְאֶת-עֲצַמְתֵּיהֶם פָּצְחוּ; וּפָרְשׁוּ כַּאֲשֶׁר בִּסְרִי, וּכְבָּשָׁר בְּתוֹךְ קִלְחָת. אִזּוּ יִזְעַקוּ אֶל ה', וְלֹא יַעֲנֶה אוֹתָם; וַיִּסְתֵּר פָּנָיו מֵהֶם בְּעֵת הַהִיא, כַּאֲשֶׁר הִרְעוּ מַעֲלָלֵיהֶם". (מיכה ג, א-ג).

בהמשך הפסוקים, מפרט מיכה לאיזה מנהיגים הוא פונה בתוכחתו. ראשי העם, הכוהנים ונביאי השקר הם המנהיגים "שונאי הטוב ואוהבי הרע". מיכה מפרט את מעלליהם של כל קבוצת מנהיגים.

שמעו-נא זאת, ראשי בֵּית יַעֲקֹב, וְקִצְיֵי, בֵּית יִשְׂרָאֵל-- הַמִּתְעַבִּים מִשְׁפָּט, וְאֶת כָּל-הַיִּשְׁרָה יַעֲקֹשׁוּ. בְּנֵה צִיּוֹן, בְּדָמִים; וִירוּשָׁלַם, בְּעוֹלָה. רֹאשִׁיָּה בְּשַׁחַד יִשְׁפֹּטוּ, וְכַהֲנֵיהָ בְּמַחֲרֵי יוֹרוּ, וְנְבִיאֶיהָ, בְּכֶסֶף יִקְסְמוּ; וְעַל-ה', יִשְׁעֲנוּ לֵאמֹר, הֲלוֹא ה' בְּקִרְבָּנוּ, לֹא-תָבוֹא עָלֵינוּ רָעָה. לָכֵן, בְּגִלְלָכֶם, צִיּוֹן, שָׂדֶה תִּחְרַשׁ; וִירוּשָׁלַם עֵיִין תִּהְיֶה, וְהָרַבִּית לְבָמוֹת יַעַר". (מיכה ג, ט-יב).

מיכה עומד בשער, באומץ לב ובעוצמה רוחנית מול מנהיגי העם. הוא אומר להם את דבריו ללא חשש.

עמידתו ושליחותו של מיכה נובעת מאמת פנימית, הנותנת לו עוצמה רוחנית המונחת ביסוד "רוח ה'": "וְאֹלֶם, אֲנֹכִי מֵלֹאֲתִי כַח אֶת-רוּחַ ה', וּמִשְׁפָּט, וּגְבוּרָה -לְהַגִּיד לְיַעֲקֹב פֶּשַׁעוֹ, וּלְיִשְׂרָאֵל חַטָּאתוֹ". (מיכה ג, ח).

* * * *

נביאי ישראל דיברו רבות על תיקון עוולות חברתיות. בראש ובראשונה דיברו אל המנהיגים הנושאים באחריות, אבל הוכיחו גם את המוני העם על תופעות רבות של אי צדק חברתי.

דברי הנביאים נחרטו היטב בתודעת העם. במרוצת הדורות חכמים וסופרים חזרו ושיננו את האידיאלים החברתיים שהציבו הנביאים בפני עם ישראל.

עם הקמת המדינה כתבו מכונייה של המדינה את מגילת העצמאות. היה ברור להם, שהקודים המוסריים שהמדינה ומנהיגיה צריכים לאמץ, שואבים את כוחם מרוח התנ"ך. **חזון נביאי ישראל היה בתודעתם של מנהיגי המדינה שבדרך.**

וכך כתוב **במגילת העצמאות:**

"בארץ ישראל קם העם היהודי, בה עוצבה דמותו הרוחנית, הדתית והמדינית, בה חי חיי קוממיות ממלכתית, בה יצר נכסי תרבות לאומיים וכלל אנושיים והוריש לעולם כולו את ספר הספרים הנצחי... **מדינת ישראל... תהא מושתת על יסודות החירות, הצדק והשלום של נביאי ישראל**".

קלקול מידות – ניצול מעמד המנהיגים לצורכי עצמם

כאשר חכמי ישראל חשו **בקלקול מידותיהם של מנהיגים**, הם הביעו אי נחת מדרכי התנהגותם.

האמורא **אבא שאול** הטיח דברים קשים על **קלקול מידותיהם של כוהנים** שאינם הגונים וישרים, שהתמנו לכהונה (הכוהנים שימשו גם כמנהיגי העם), בתקופת הורדוס ויורשיו.

אנו מוצאים תיאור ממצה בתלמוד הבבלי, המתאר את האוליגרכיה הכהונתית בירושלים ושליטתה הקשה במקדש ובעם.

כך מסופר **במסכת פסחים:**

"אבא שאול אומר: קורות של שקמה היו ביריחו והיו בעלי זרועות נוטלין אותן בזרוע (בכוח). עמדו בעלים והקדישום לשמים", כדי שבעלי הזרועות יחששו לקחת את הקורות.

על בעלי הזרועות ועל כיוצא בהם, אמר אבא שאול בן בוטניה משום (בשם) אבא יוסף בן חנין: "אוי לי מבית בייתוס, אוי לי מאלתן" (ממקלותיהם). **אוי לי מהכהנים מבית בייתוס ממקל החובלים שלהם**, שניצלו את מעמד הכהונה לצורכיהם, **"אוי לי מבית חנין – אוי לי מלחישתן"** (מהדעות הרעות שלהם), **"אוי לי מבית קתרוס, אוי לי מקולמוסן"** (רש"י: שהיו כותבין איגרות לרעה), **אוי לי מבית ישמעאל בן פיאכי, אוי לי מאגרופן**, שהם כוהנים גדולים ובניהן גזברין וחתניהם אמרכלין (פקידים ראשיים בבית המקדש, שעל פיהם נקבעו צורכי בית המקדש) **ועבדיהן חובטין את העם במקלות**". (פסחים נז, ע"א).

הענקת טובות הנאה למנהיגים – משחיתת שלטון

טובות הנאה שמקבלים מנהיגים, משחיתות את השלטון. מתמנים אנשים לא ראויים לתפקידים שלטוניים, מכיוון שהרעיפו טובות הנאה על המנהיגים, והמנהיגים היו חייבים לתגמל אותם או את מקורביהם במשרות שלטוניות. שלטון מושחת כזה מביא לאנרכיה ולשקיעתו של השלטון.

הגמרא, **במסכת סוטה**, מתייחסת לעניין זה: "משרבו 'מְקַבְּלֵי טוֹבֵתָךְ' ו'מַחֲזִיקֵי טוֹבוֹתֶיךָ', רָבוּ 'אִישׁ הַיָּשָׁר בְּעֵינָיו, יַעֲשֶׂה' (שופטים יז, ו), שפלים הוגבהו והגבוהים הושפלו, ומלכותא אַזְלָא וְנִוְלָא (ומלכות הולכת ומתנוולת)". (סוטה מז, ע"ב).

עמידתו המוסרית של המנהיג

תפקידו של המנהיג (המושל) לשרש את נגע הרע. על המנהיג להיות בעל כוח מוסרי פנימי, כדי לעמוד בפיתויים, שנדיבים ועשירים ירצו לתת לו. כך כותב **בן-סירא** במשלו: **"אל תבקש להיות מושל, אם אין לך חיל להשבית זדון, פן תגור מפני נדיב, ונתונה בצע בתמימות"**. (ספר בן-סירא ז, ו).

סיפור רצח גדליה בן-אחיקם, מובא בספר מלכים ובספר ירמיה.

כך מובא הסיפור בספר מלכים ב:

"והעם, הנשאר בארץ יהודה, אשר השאיר, נבוכדנאצר מלך בבל--ויפקד עליהם, את-גדליהו בן-אחיקם בן-שפן. וישמעו כל-שרי החילים המה והאנשים, כי-הפקיד מלך-בבל את-גדליהו, ויבאו אל-גדליהו, המצפה; וישמעאל בן-נתניה ויוחנן בן-קרח ושריה בן-תנחמת הנטפתי, ויגזניהו בן-המעכתי--המה, ואנשיהם. וישבע להם גדליהו, ולאנשיהם, ויאמר להם, אל-תיראו מעבדי הפשדים: שבו בארץ, ועבדו את-מלך בבל--ויטב לכם. ויהי בחדש השביעי, בא ישמעאל בן-נתניה בן-אלישמע מזרע המלוכה ועשרה אנשים אתו, ויכו את-גדליהו, וימת; ואת-היהודים, ואת-הפשדים, אשר-היו אתו, במצפה. ויקמו כל-העם מקטן ועד-גדול, ושרי החילים, ויבאו, מצרים: כי יראו, מפני כשדים".
(מלכים ב, כה, כב-כו).

אברבאנל בפירושו אומר, שישמעאל בן-נתניה רצח את גדליה מפני שעלתה במחשבתו להיות השליט בארץ יהודה. הוא מזרע המלוכה ולא גדליה, שלא היה מזרע המלוכה כמוהו "**ומפני הקנאה והתאוה עשה זאת**".
גדליה לא נהרג במלחמה אלא בעורמה רצחו אותו. זהו מורכב לב. יתרה מזאת, ישמעאל הרג את כל היהודים שהיו עם גדליה במצפה.

כך נכתב בספר ירמיה:

"ויהי בחדש השביעי, בא ישמעאל בן-נתניה בן-אלישמע מזרע המלוכה ורבי המלך ועשרה אנשים אתו אל-גדליהו בן-אחיקם--המצפה; ויאכלו שם לחם יחדו, במצפה. ויקם ישמעאל בן-נתניה ועשרת האנשים אשר-היו אתו, ויכו את-גדליהו בן-אחיקם בן-שפן בחרב--וימת אתו: אשר-הפקיד מלך-בבל, בארץ". (ירמיה מא, א-ב).

הנביא זכריה אומר בנבואתו:

"וְיְהִי דְבַר-ה' צְבָאוֹת, אֵלַי לֵאמֹר. כֹּה-אָמַר ה' צְבָאוֹת, צֹם הָרְבִיעִי וְצֹם הַחֲמִישִׁי וְצֹם הַשְּׁבִיעִי וְצֹם הָעֲשִׂירִי יִהְיֶה לְבֵית-יְהוָה לְשִׁשּׁוֹן וּלְשִׁמְחָה, וּלְמַעֲדִים, טוֹבִים; וְהָאֻמָּת וְהַשְּׁלֹמ, אָהֲבוּ". (זכריה ח, יח-יט).

במסכת ראש השנה, רבי שמעון מביא את פירושיו של רבי עקיבא למשמעות ימי הצום המצוינים במועדים הנקובים במספרים בנבואתו של זכריה: " **צום השביעי**" – זה שלושה בתשרי, שבו נהרג גדליהו בן-אחיקם. ומי הרגו? – ישמעאל בן- נתניהו הרגו, **ללמדך ששקולה מיתתן של צדיקים כשריפת בית אלוקינו**". (ראש השנה יח, ע"ב).

ה"פני יהושע" (רבי יעקב יהושע פלק) מסביר את דברי רבי עקיבא ואומר, שהדברים הללו באו להדגיש, שגדליה נהרג על ידי אחד מבני עמו-מישראל. **במעשה חמור זה, יש קיטרוג על עם ישראל** ולכן יש לצום [צום גדליה] כדי לבטל את הקיטרוג על העם.

נראה לי, שלא בְּכָדִי, השווה רבי עקיבא את רצח גדליה לשריפת בית המקדש ולחורבן הבית. כמנהיג דתי שפעל בתקופה קשה בעם ישראל, בתקופת מרד בר-כוכבא, הבין רבי עקיבא היטב את המשמעויות החמורות ברציחתו של מנהיג וההשלכות, שיש לרצח זה על גורלו של העם.

בעל "מסילת ישרים" (רמח"ל=רבי משה חיים לוצאטו) מקדיש חלק ניכר מספרו למידת החסידות, שבני אדם צריכים לנהוג. בפרק כ, העוסק "במשקל החסידות", מזהיר אותנו הרמח"ל, שמידת החסידות עלולה להביא אותנו לידי חטא. עלינו לשקול את מעשינו על פי מבחן התוצאה. **וכך הוא כותב:** "והנה מה שצריך להבין הוא, כי אין לדון דברי החסידות על מראה הראשון, אלא צריך לעיין ולהתבונן עד היכן תולדות המעשה מגיעות, כי

לפעמים המעשה עצמו ייראה טוב, ולפי שהתולדות רעות יתחייב להניחו, ולו יעשה אותו יהיה חוטא ולא חסיד.

הנה מעשה גדליה בן אחיקם גלוי לעינינו, שמפני רוב חסידותו שלא לדון את ישמעאל לכף חובה או שלא לקבל לשון הרע, אמר ליוחנן בן קרח: 'שקר אתה דובר ישמעאל!'. (ירמיה מ, טז).

ומה גרם? – גרם שמת הוא, ונתפזרו ישראל, וכבה גחלתם הנשארה. וכבר יחס הכתוב הריגת האנשים אשר נהרגו אליו, כאילו הרגם הוא וכמאמרם זכרונם לברכה (נדה סא, ע"א) על פסוק: 'כָּל-פְּגָרֵי הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הָכָה בְּיָד-גְּדַלְיָהוּ' ". (ירמיה מא, ט).

רצח זה גרם לזעזוע קשה. חכמי ישראל **קבעוהו ליום צום ותענית**, כדי שהעם יחזור בתשובה על המעשה הנתעב שחרץ את גורל עם ישראל. העם איבד את אחיזתו בארץ ישראל לאחר חורבן בית ראשון. הצום נועד גם להזכיר לדורות הבאים את הרצח הנתעב על מנת למנוע מעשה כזה בעתיד. לאחר שחלפו למעלה מ-2000 שנים, לא הצלחנו למנוע רציחתו של מנהיג יהודי.

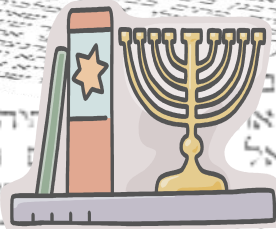
היה זה רצח ראש הממשלה יצחק רבין ז"ל.

ואותן שנים ששיתד הקב"ה לחדש חס עולמו. ויהיה שולש זה חרב
אלף שנים איתן נדיקים היכן הם האיל ואיתן נקברין בחץ: לא
נראה בהמדר ארץ. כמחליף הקב"ה את הארץ לא נראה לפי שאלו
כלב ימים: וקרוי ה' יחלפו כח. קשה להם כח לשון ולעופף בלי
נער: וילוף נמתיס שהיה יחזקאל.

שחזרו ומתו כך נדיקים ששיתד
לחיות יחזרו לעפרם כך קמעתו
יחזקאל הגלה יחזקאל

שער שישי

דוגמה אישית

ר' יהושע
נחמיה אמר
אמה אלא
יוסי הגלילי או
לארץ ישראל
ובנות עכור
אני מבני
אבי אבא כדם ופאן נגדו מתיס שהיה

לכס פנ
קד ישראל
שאותן הפילין היו
של ילידת מלכים: וסג
לכס למנות נודת וטבתם
אלא נמשול יחזק דהא כתיב (ג)
(ט) כי נר יהיה ודעך זה ילח
דכתיב (כס כח) כי בלחץ יקרא לך
ודע וחס מט נמשע הדיבור לחברם
וחזק כסדר עולם אברהם אבינו
בשעה שנודר עמו בין הנתיים בין
שכמים שנה היה וזכר הכתרים עד
שנולד יחזק היה לו שנה בדכתיב
(גנא-הא) ואברהם בן נחמה שנה
בהולד לו את יחזק בנו נמלאת איתו
משודר עשו בין הכתרים עד שגלו
ממלכים היו ארבע מלכות ואותן לו
סוף הדבר עד לידת יחזק עשו כני
אפרים. וזכרן שני

קודם זמן וזכרנו שנה
שהיה וגו' והכנסו לו
אמה. מתיס שהיה
לכס ששדו כתיב
(יחזקאל טו) אברהם סו
האלה כל בית ישראל
הגלו סוף לכל ישרו
לכס כתיב הנתיס
אלו חזרו אברהם

ידעו שאלו חזרו את
זה לכל ישראל שו
לחיות ולא מן הדין
"הסוד כתיב היה
לשמה"ב אלא נמסר
לשמה. שהו מלכות
ההכל דכתיב ואבא לו
הקד סביב: וכתיב
סביב סביב. כלומר
שמה"ב עליהם סביב

יוחנן אמר אלו
גבורתו הרשע
זכות אמר לבן
הגו רבנן בשער
ההיה מתיס ב
סיון של אלו
תכונתו כמה חו
גן של אחו ר
דוד בספר ההלכ
צלם על פניו וניש
קרא דכתיב "ונבו

מדרש ספרי, דורש את הפסוק:

"אֲשֶׁר-יֵצֵא לַפְּנִיָּהם, וְאֲשֶׁר יָבֹא לַפְּנִיָּהם, וְאֲשֶׁר יוֹצֵאִים, וְאֲשֶׁר יָבִיִּאִם"
כדלקמן:

"אשר יצא לפניהם במלחמה, לא כדרך שאחרים עושים, שהם משלחים
חיילות והם באים לבסוף... אשר יצא לפניהם בראש ואשר יבוא לפניהם
בראש,

שנאמר: 'ויעל בראשונה יואב בן-צרויה ויהי לראש' (דברי הימים א, יא, ו),
אשר יצא לפניהם בגדוד ואשר יבוא לפניהם בגדוד,
אשר יצא לפניהם בכרך ואשר יבוא לפניהם בכרך,
ואשר יוציאם בזכויותיו ואשר יביאם בזכויותיו,
אשר יוציאם במניין ואשר יביאם במניין,
שנאמר: 'ויאמרו, אל-משה, עבדך נשאו את-ראש אנשי המלחמה, אֲשֶׁר
בָּגְדוּ; וְלֹא-נִפְקֵד מִמֶּנּוּ, אִישׁ' (ספרי, במדבר, פרשת פנחס, קלט).

"אֲשֶׁר-יֵצֵא לַפְּנִיָּהם, וְאֲשֶׁר יָבֹא לַפְּנִיָּהם", (במדבר, כז, יז).

שלא יהא עושה כדרך שמלכי אומות העולם עושים, שהן מוציאין בני
דויה למלחמה ויושבין להן בתוך בתיהן, אלא אשר יצא לפניהם ואשר
יבוא לפניהם, שכן הוא אומר בדוד:

'וכל ישראל ויהודה אוהב את דוד כי הוא יוצא ובא לפניהם'

(שמואל א, יח, טז) (מדרש הגדול, במדבר פרשת פנחס, כז, יז).

דוגמה אישית – מנהיג ההולך לפני המחנה

ראוי, שמנהיג ישמש דוגמה אישית בימים כתיקונם ובוודאי בימים של משבר. דוגמה לכך הוא **נחשון בן עמינדב נשיא שבט יהודה**. ברגעים הקשים, כאשר רכב צבא פרעה רדף אחרי בני ישראל, העם היסס מאוד אם להיכנס לים-סוף למרות שהובטח לעם שלא יארע לו מאומה.

ברגע קריטי זה, דרושה מנהיגות של מנהיג שתביא לשינוי, ואכן נחשון קפץ לים בזריזות וללא היסוס. **במעשה זה נתן דוגמה אישית**. כשהעם ראה זאת, הוא נהה אחריו ובני ישראל עברו בתוך ים-סוף.

על כך נאמר **במדרש רבה**:

"אמר ר' יהודה בר אֶלְעָאי: כשעמדו ישראל על הים (ים סוף) היו השבטים מדיינים אלה עם אלה, זה אומר: **אני יורד תחילה, קפץ נחשון** (בן-עמינדב נשיא שבט יהודה) **לתוך גלי הים וירד**. ועליו אמר דוד: 'הוֹשִׁיעֵנִי אֱלֹהִים כִּי בָאוּ מַיִם עַד-נַפְשִׁי'". (תהילים סט, ב).

אמר הקדוש ברוך הוא למשה: ידידי שוקע בים ואתה מתפלל! 'דבר אל בני ישראל ויסעו'". (שמות יד', טו).

בהמשך המדרש (בפרשה יג, ז) כתוב: "למה נקרא שמו נחשון, על שם שירד תחילה לנחשול שבים". (המקור כולו: במדבר רבה, יג, ד).

התוספתא, במסכת ברכות, סוברת **שבזכותו של נחשון בן עמינדב**

זכה שבט יהודה במלכות:

"**אלא מפני מה זכה יהודה למלכות?** – מפני שקידש שמו של מקום על הים. כשבאו השבטים ועמדו על הים, זה אומר אני יורד תחילה וזה אומר אני יורד תחילה, **קפץ שבטו של יהודה** וירד בתחילה וקידש שמו של המקום על הים. ועל אותה שעה הוא אומר: 'הוֹשִׁיעֵנִי אֱלֹהִים כִּי בָאוּ מַיִם עַד-נַפְשִׁי. טְבַעְתִּי, בִּיּוֹן מְצוּלָה'". (תהילים סט, ב-ג).

וכן הוא אומר: 'בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל, מִמִּצְרַיִם; בֵּית יַעֲקֹב, מֵעַם לַעֲזָה. הִיְהוּדָה לְקִדְשׁוֹ; יִשְׂרָאֵל, מִמְּשֻׁלוֹתָיו' (שם קיד, א-ב). יהודה שקידש שמו של מקום על הים, לפיכך ישראל ממשלותיו". (תוספתא ברכות, פרק ד, טז).

בספר נחמיה, מסופר על דוגמה אישית שנתן נחמיה:

בראשית ימי בית שני קיבל נחמיה את התפקיד של פחת יהודה מטעם המלך הפרסי ארתחשסתא. נחמיה קיבל אישור מיוחד מהמלך לבנות ולשקם את ירושלים. הוא הגיע לירושלים, ובתושייתו הרבה התחיל לבנות יחד עם העם - אנשי יהודה את חומות ירושלים.

ברם, **סנבלט החורוני, טוביה העבד העמוני, גֶּשֶׁם הערבי והאשדודים** התנכלו לבונים. מדוע? - כי "עָלְתָה אַרְוָכָה לְחֻמּוֹת יְרוּשָׁלַם--כִּי-הִחֲלוּ הַפְּרָצִים, לְהִסְתֵּם; וַיִּחַר לָהֶם, מְאֹד. וַיִּקְשְׁרוּ כָל־מִלְּחָמָה, לְבֹא לְהִלָּחֵם בִּירוּשָׁלַם, וְלַעֲשׂוֹת לוֹ, תוֹעָה (קלקול והשחתה)". (נחמיה ד, א-ב).

כוח הסבל לא עמד לאנשי יהודה. נוסף על כך, המתנכלים רצו להגיע בעורמה אל העם - להורגם ולהשביתם ממלאכתם.

בעת הזו, **נחמיה הוכיח את מנהיגותו כי האמין בצדקת הדרך**. הוא הצליח להעביר את מסריו למנהיגים ולעם עצמו. "וַאֲמַר אֶל-הַחֲרִים וְאֶל-הַסִּגְנִים וְאֶל-יִתְרֵי הָעָם--אֶל-תִּירְאוּ, מִפְּנֵיהֶם: אֶת-אֲדֹנֵי הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא, זָכְרוּ, וְהִלָּחֲמוּ עַל-אֲחֵיכֶם בְּנֵיכֶם וּבְנֹתֵיכֶם, נְשֵׁיכֶם וּבְתִיקֶם" (שם ח).

דבריו הפיחו רוח חיים בעם ובמנהיגיו.

כדי שיוכלו לעמוד כנגד המתנכלים למעשיהם, הלן נחמיה את העם באתר בניית החומה. ביום עבדו ובלילה שמרו על חומות העיר מפני המתנכלים. נחמיה המנהיג **שימש דוגמה אישית**. הוא הצטרף אישית לסייע בבנייה ובשמירה. הדריכות הביטחונית היתה כה רבה, שנחמיה ואנשיו לא הסירו את בגדיהם גם במנוחתם ובשנתם "**וְאֵין אִנִּי וְאִחִי וְנַעֲרִי, וְאֲנָשֵׁי הַמִּשְׁמֶר אֲשֶׁר אַחֲרַי--אֵין-אֲנַחְנוּ פְּשָׁטִים, בְּגָדֵינוּ**". (שם יז).

אני מביא פעם נוספת את המדרש הכתוב **במדרש ספרי** בעניין הדוגמה אישית.
משה מונה את התכונות הרצויות למנהיג שיבוא אחריו, וכך הוא אומר:

מדרש ספרי, דורש את הפסוק:

"אֲשֶׁר-יֵצֵא לְפָנֵיהֶם, וְאֲשֶׁר יָבֹא לְפָנֵיהֶם, וְאֲשֶׁר יוֹצִיאֵם, וְאֲשֶׁר יְבִיאֵם" (במדבר כז, יז), כדלקמן: "אשר יצא לפניו במלחמה, לא כדרך שאחרים עושים, שהם משלחים חיילות והם באים לבסוף...אשר יצא לפניו בראש ואשר יבוא לפניו בראש, שנאמר:

'ויעל בראשונה יואב בן-צרויה ויהי לראש' (דברי הימים א, יא, ו),

אשר יצא לפניו בגדוד ואשר יבוא לפניו בגדוד,

אשר יצא לפניו בכרך ואשר יבוא לפניו בכרך,

ואשר יוציאם בזכיותיו ואשר יביאם בזכיותיו,

אשר יוציאם במניין ואשר יביאם במניין,

שנאמר: 'וַיֹּאמְרוּ, אֶל-מֹשֶׁה, עֲבֹדֶיךָ נִשְׁאוּ אֶת-רֹאשׁ אֲנָשֵׁי הַמִּלְחָמָה, אֲשֶׁר בְּיָדָנוּ;

וְלֹא-נִפְקֹד מִמֶּנּוּ, אִישׁ'."

(ספרי, במדבר, פרשת פנחס, קלט).

"אֲשֶׁר-יֵצֵא לְפָנֵיהֶם, וְאֲשֶׁר יָבֹא לְפָנֵיהֶם", (במדבר, כז, יז).

שלא יהא עושה כדרך שמלכי אומות העולם עושין, שהן מוציאים בני דוויה למלחמה ויושבין להן בתוך בתיהן, אלא אשר יצא לפניו ואשר יבוא לפניו, שכן הוא אומר בדוד:

'וכל ישראל ויהודה אוהב את דוד כי הוא יוצא ובא לפניו'."

(שמואל א, יח, טז) (מדרש הגדול, במדבר פרשת פנחס, כז, יז).

עמידתו של מנהיג על האמת הפנימית שלו { "רוח אחרת" }

לפני הכניסה לארץ ישראל שלח משה במצוות ה', שנים עשר מרגלים שיתורו את הארץ, כדי להביא מידע למשה על אודות הארץ. שנים עשר המרגלים היו מנהיגי העם, נשיאי השבטים "ראשי בני ישראל המה". בתום סיורם בארץ,

עשרה נשיאים לא האמינו ביכולתו של משה להכניס את העם לארץ ישראל, "וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר-עָלוּ עִמּוֹ, אָמְרוּ, לֹא נוֹכֵל, לַעֲלוֹת אֶל-הָעָם: כִּי-חָזַק הוּא, מִמֶּנּוּ" (במדבר יג, לא).

רק שני נשיאים חשבו אחרת, **כלב בן-יפונה** - נשיא שבט יהודה, ו**יהושע בן-נון** - נשיא שבט אפרים.

התורה מביאה את דבריו של כלב בן-יפונה, שביטא את האמת הפנימית שלו, כפי שהוא חש לאחר סיורו בארץ המובטחת. כאשר עשרת הנשיאים ביטאו את היסוסיהם ופחדיהם, קם כלב ואמר דברים נחרצים:

"וַיְהִי כָלֵב אֶת הָעָם, אֶל-מֹשֶׁה; וַיֹּאמֶר, עֲלֵה נַעֲלֶה וְיִרְשְׁנוּ אֶתְּהָ כִּי-יָכוֹל נוֹכַל, לָהּ". (במדבר יג, ל).

לאחר דבריו הקשים של הקדוש ברוך הוא כלפי העם ורצונו להעניש את העם במכת דָּבָר, שתגרום למיתתם של רבים, פנה משה אל ה' וביקשו שיחוס על העם. תחינתו נתקבלה. ה' העניש את העם בעונש חמור. דור המדבר לא יוכל להיכנס לארץ ישראל-הארץ המובטחת.

בהמשך, אמר ה' למשה, מנהיג כמו כלב, יכול לשמש דוגמה אישית למנהיגות כי הייתה לו רוח אחרת, **רוח המצופה ממנהיג**.

כך נאמר **בספר במדבר**: "וְעַבְדִּי כָלֵב, עֶקֶב הָיְתָה רֹחַ אַחֲרֵת עִמּוֹ, וַיִּמְלֹא, אַחֲרֵי - וַהֲבִיאֲתִיו, אֶל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר-בָּא שָׁמָּה, וְזָרְעוּ, וְיִרְשְׁנָהּ". (במדבר יד, כד).

מדרש תנחומא, מתייחס לעניין כדלקמן:

" וַיְהִי כָלֵב אֶת הָעָם. שבתחילה אמר להם אני עמכם בעצה אחת, **ובלבו היה לומר אמת**, שנאמר: 'וַיִּגְשׁוּ בְנֵי-יְהוּדָה אֶל-יְהוֹשֻׁעַ, בְּגִלְגָל, וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם, כָּלֵב בֶּן-יִפְנֶה הַקִּנְזִי: אֵתָּה יָדַעְתָּ אֶת-הַדָּבָר אֲשֶׁר-דִּבֶּר ה' אֶל-מֹשֶׁה אִישׁ-הָאֱלֹקִים, עַל אֲדֹתַי וְעַל אֲדֹתֶיךָ--בְּקֹדֶשׁ בְּרָנִיעַ.

בן-ארבעים שנה אנכי, בשלח משה עבד-ה' אתי מקדש ברנע--לרגל את-הארץ;
ואשב אתו דבר, כאשר עם-לבבי. ואחי אשר עלו עמי, המסיו את-לב העם;
ואנכי מלאתי, אחרי ה' אלוקי' (יהושע יד, ו-ח),
וכן הקדוש ברוך הוא מעיד עליו שנאמר: 'ועבדי כלב עקב הייתה רוח אחרת'
וגו'. (במדבר יג, כד).

כשבאו המרגלים, אמרו נאמן עלינו כלב. מיד עמד על הספסל ושיתק את כל
ישראל שהיו מסיחים על משה 'ויהס כלב את העם אל משה'. והן היו סבורין
שיהיה אומר לשון הרע, לפיכך שתקו.
פתח ואמר: 'ויאמר, עלה נעלה וירשנו אתה--כי-יכול נוכל, לה'. מיד כששמעו
כך, חלקו כנגדו ואמרו, 'לא נוכל, לעלות אל-העם: כי-חזק הוא, ממנו. ויצאו
דבת הארץ, אשר תרו אתה' ". (במדבר יג, לא-לב).
(מדרש תנחומא, פרשת שלח, יא).

דוגמה אישית של המנהיג

הרמב"ם, בהלכות יסודי תורה, מציב נורמות למנהיג רוחני. הנורמות הללו,
מציבות רף גבוה לכל המנהיגים.
על כל דבר שהמנהיג רוכש בקניותיו, עליו לשלם מיד עבור הסחורה, למרות
שיכול היה לקבל את הסחורה בהקפה. הסיבה היא: שלא ידבק במנהיג רבב,
כאילו הוא מנצל את סמכותו לקבלת טובת הנאה.
על המנהיג לשמור על כבודו ועל כן לא יתהולל במסיבות ובמשתאות. עליו לדבר
עם הציבור בנחת ולא לצאת מכליו גם שיש וויכוחים.
ככל שניתן ילך לקראת הציבור וישתדל ללכת "לפנים משורת הדין".
בכל פעולותיו, היושרה ומשפט הצדק צריכים לעמוד לנגד עיניו. זוהי הדוגמה
האישית של המנהיג ואם ינהג כך, אין ספק שהציבור ייתן לו את אמונו ויאהבו
אותו.

וכך כותב הרמב"ם בהלכות יסודי תורה, פרק ה, הלכות יד-טו: "ויש דברים אחרים שהם בכלל חילול השם, והוא שיעשה אדם גדול בתורה ומפורסם בחסידות, דברים שהבריות מרננים אחריו בשבילן, ואף על פי שאינם עבירות-- הרי זה מחלל את השם: כגון, **שלוקח ואינו נותן דמי הלקח לאלתר**, והוא שיש לו, ונמצאו המוכרין תובעין אותו, והוא מקיפן; או **שירבה בשחוק**, או **באכילה ושתייה** אצל עמי הארץ וביניהן; או **שאינן דיבורו בנחת עם הבריות**, ואינו מקבילן **בסבר פנים יפות**, אלא בעל קטטה וכעס; וכיוצא בדברים האלו. הכול לפי גודלו של חכם--צריך שידקדק על עצמו, ויעשה **לפנים משורת הדין**. וכן אם דיקדק **החכם** על עצמו, והיה דיבורו בנחת עם הבריות, ודעתו מעורבת עימהם, ומקבילן בסבר פנים יפות, ונעלב מהן ואינו עולבן, מכבד להן ואפילו למקילין לו, ונושא ונותן באמונה, ולא ירבה באריחות עמי הארץ ושיבתן, ולא יראה תמיד אלא עוסק בתורה עטוף בציצית מוכתר בתפילין, ועושה בכל **מעשיו לפנים משורת הדין**--והוא שלא יתרחק הרבה, ולא ישתומם הרבה - עד שיימצאו **הכול מקלסין אותו ואוהבין אותו, ומתאווין למעשיו**: הרי זה **קידש את השם**, ועליו הכתוב אומר 'וַיֹּאמֶר לִי, עֲבַד־אֶת־ה'--יִשְׂרָאֵל, אֲשֶׁר-בָּךְ אֶתְפָּאֵר' ".
(ישעיהו מט, ג).

והייתם נקיים מה' וישראל

לפני כניסת בני-ישראל לארץ, פונה משה לבני גד וראובן. הוא בוודאי פנה אל **נשיא-מנהיגי השבטים**, שסייעו לשבטים לכבוש את הארץ, "וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם מֹשֶׁה, אִם-תַּעֲשׂוּן אֶת-הַדָּבָר הַזֶּה: אִם-תַּחֲלֹצוּ לִפְנֵי ה', לְמַלְחָמָה. וְעָבַר לָכֶם כָּל-חַלֹץ אֶת-הַיָּרֵד, לִפְנֵי ה', עַד הוֹרִישׁוּ אֶת-אֹיְבָיו, מִפְּנֵיו. וְנִכְבְּשָׁה הָאָרֶץ לִפְנֵי ה', וְאַחַר תָּשֻׁבוּ--וְהֵייתֶם נְקִיִּים מֵה', וּמִיִּשְׂרָאֵל; וְהָיְתָה הָאָרֶץ הַזֹּאת לָכֶם, לְאֶחָזָה--לִפְנֵי ה' ". (במדבר לב, כ-כב).

המשפט: "והייתם נקיים מה' וישראל" נהפך לנורמה התנהגותית.

אנו למדים מהגמרא, **בתלמוד הירושלמי, מסכת שקלים**, כיצד נקבע משפט זה לזרקור, כנורמה התנהגותית. כך נאמר בגמרא:

"אמר רבי שמואל בר נחמן בשם רבי יונתן: בתורה ובנביאים ובכתובים מצאנו
שאדם צריך לצאת ידי הבריות כדרך שהוא צריך לצאת ידי המקום.
בתורה מניין? שנאמר: 'והייתם נקיים מה' ומישראל'. (במדבר לב, כב).
בנביאים מניין? שנאמר: 'אל אֱלֹהִים ה', אל אֱלֹהִים ה', הוא יֵדֵעַ, וְיִשְׂרָאֵל, הוא
יֵדֵעַ' (יהושע כב, כב). **בכתובים מניין?** שנאמר: 'וימצא חן ושכל טוב בעיני
אלוקים ואדם' (משלי ג, ד). גמליאל שאל לרבי יוסי בר ר' בון: **איזהו המחזור
שבכולם? אמר לו: 'והייתם נקיים מה' ומישראל'."**
(ירושלמי, שקלים פ"ג, ה"ב).

הגמרא, **במסכת יומא** מביאה דוגמה להתנהגות על פי נורמה זו:
במסכת יומא מסופר על משפחת הכהנים (כידוע, הכהנים היו גם מנהיגים)
מבית אבטינס, שהיו ממונים על מעשה הקטורת בבית המקדש, **שהקפידו על
שם הטוב וגם על מראית עין.**
"ועל דבר זה מזכירין אותם לשבח, מעולם לא יצאה כלה מבושמת מבתיהן,
וכשנושאים אשה ממקום אחר, היו מתנין עמה שלא תתבסם, שלא יאמרו
ממעשה הקטורת מתבסמין, לקיים מה שנאמר **והייתם נקיים מה' ומישראל**".
(יומא לח, ע"א).

גם **שמואל הנביא** – מנהיג העם, הקפיד ללכת בדרכי ה' ויחד עם זאת הקפיד
לשמור על כבודם של בני האדם.
ספר שמואל מתאר את התכונות שרכש שמואל הנביא במהלך הכשרתו לנביא-
מנהיג. המסר הוא: "והנער שְׁמוּאֵל, הָלַךְ וְגִדֵּל וְטוֹב גַּם עִם ה', וְגַם עִם אֲנָשִׁים"
(שמואל א, ב, כו).

התרשלות מנהיגים בפעילות התנדבותית עם הציבור

בשעת הקמת המשכן במדבר סיני, שהיה הפרויקט החשוב ביותר לעם ישראל, התנשאו הנשיאים-המנהיגים ולא ראו את עצמם כחלק מן הציבור, הנושא בעול גיוס המשאבים הנחוצים להקמת המשכן. כמנהיגים היו צריכים ללכת לפני המחנה ולשמש דוגמא אישית, ברם הם לא עמדו בנורמה המצופה מהם.

המדרש, **במדבר רבה**, מותח ביקורת על התנהגותם של הנשיאים-המנהיגים, וכך הוא דורש את הפסוק: "וַיִּקְרִיבוּ נָשִׂאֵי יִשְׂרָאֵל" (במדבר ז, ב): "למה נזדרזו הנשיאים לבוא ולהקריב תחילה, ובמלאכת המשכן נתעצלו ולא הביאו אלא אבני שוהם ואבני מלואים באחרונה? - לפי בשעה שאמר משה: כל נדיב לב יביאו תרומת ה' למלאכת המשכן, ולא אמר לנשיאים, היה רע בעיניהם על שלא אמר להם להביא.

אמרו, יביאו העם מה שיביאו, ומה שיחסר נמלא אנחנו. שמחו כל ישראל במלאכת המשכן והביאו בשמחה כל נדבה ובזריזות. ראה מה כתיב: 'וַיָּבֹאוּ הָאֲנָשִׁים, עַל-הַנָּשִׁים' (שמות לה, כב), שהיו דוחקות זה על זה ובאים אנשים ונשים בערבוביא. ולשני בקרים הביאו כל הנדבה, שנאמר: 'וְהַמִּלֶּאכָה, הִיְתָה דִּים לְכָל-הַמִּלֶּאכָה לַעֲשׂוֹת אֹתָהּ; וְהוֹתֵר' ". (שמות לו, ז).

לאחר שני הימים, ביקשו הנשיאים להביא את נדבתם ולא יכולו, שכבר ציווה משה 'וַיַּעֲבִירוּ קוֹל בְּמִחְנֶה לֵאמֹר, אִישׁ וְאִשָּׁה אֶל-יַעֲשׂוּ עוֹד מִלֶּאכָה, לְתִרְוַמַת הַקֹּדֶשׁ' (שם שם, ז).

והיו הנשיאים מִצָּרִים על שלא זכו בנדבת המשכן. אמרו: הואיל ולא זכינו בנדבת המשכן, ניתן בבגדי כהן גדול. הדא הוא דכתיב: 'וְהַנָּשָׂאִם הִבִּיאוּ--אֶת אֲבָנֵי הַשֹּׁהַם, וְאֶת אֲבָנֵי הַמִּלֶּאִים: לְאַפֹּד, וְלַחֹשֶׁן' (שם לה, כז). אמר הקדוש-ברוך-הוא: בני שנזדרזו, יכתב שהביאו 'והותר' **והנשיאים, שנתעצלו, חיסר אות אחת משמם, שכן כתיב: 'ונשאם' חסר יו"ד, כיון שנגמר המשכן הקדימו והביאו קורבן בזריזות".** (במדבר רבה יב, טז).

במקבילה, **במדרש תנחומא**, נאמרים דברים בוטים יותר כלפי הנשיאים. כך דורש המדרש את הפסוק: "ויקריבו נשיאי ישראל": "את מוצא בשעה שהכריז משה ואמר: קחו מאתכם תרומה לה', כל נדיב לבו, יביאה (שמות לה, ה). מה עשו הנשיאים? - אמרו, לא היה משה יודע לומר לנו אלא שנעשה את המשכן. מה עשו? - לא נתנו נדבה. אמרו, אלו עושין את המשכן ולנו הוא אומר שניתן נדבה. אמר להם הקדוש ברוך הוא, חייכם, שאני מודיע לכם שאיני צריך לכם". (מדרש תנחומא, פרשת נשא, כז).

התייחסות המנהיג למתנדבים ולמשתמטים

בתקופת השופטים לא היה שלטון מרכזי. נוכל לומר, שכל שבט בישראל חי את חייו העצמאיים, נאבק עם גורלו. לא היה שיתוף פעולה ראוי בין השבטים. בשעה הקשה, שהכנענים התנכלו לישראל, קמה מושיעה – מנהיגה, שהצליחה להוביל ולהנהיג מספר שבטים מאזור עמק יזרעאל והרי נפתלי כנגד הכנענים ולהרחיקם.

דבורה נזקקה למתנדבים מקרב השבטים, שיסייעו בידה להוליך את המלחמה יחד עם ברק בן-אבינועם. לא היו בידיה אמצעי כפייה כלשהם. כושר מנהיגותה ויכולתה לשכנע את השבטים בצדקת הדרך, הפיחו בקרב השבטים את רוח ההתנדבות. בזכותם של השבטים המתנדבים, שפיעמה בלבם רוח צדקת הדרך, הניצחון היה גדול. בסיום המלחמה, ידעה דבורה הנביאה-המנהיגה יחד עם עמיתה, המנהיג הצבאי ברק בן-אבינועם, לבטא את הרגשותיהם בדברי שיר הלל ושבח, כלפי השבטים שנשאו בעול והתנדבו, וגם לומר דברי ביקורת קשים-למשתמטים, ללא חשבון וללא משוא פנים.

הדברים באו לידי ביטוי נפלא ב"שירת דבורה".

ואכן, "שירת דבורה" נפתחת בדברים חמים למתנדבים שבלעדיהם לא יכלו להגיע לניצחון.

"וַתָּשָׁר דְּבוּרָה, וּבָרַק בֶּן-אֶבְיָלָעַם, בַּיּוֹם הַהוּא, לְאֹמֶר. בְּפָרַעַ פְּרָעוֹת בְּיִשְׂרָאֵל, בַּהֲתַנַּדֵּב עִם, בָּרְכוּ, ה' ". (שופטים ה, א-ב).

בפסוק ט, מציינת השירה את המתנדבים: "לְבִי לְחֻזְקִי יִשְׂרָאֵל, הַמִּתְנַדְּבִים בָּעֵם; בָּרְכוּ ה' ".
"חוקקי ישראל" הם מנהיגי העם שמחוקקים חוקים. לבי (לבה של דבורה) מלא תודה למנהיגי העם שהתנדבו. דבורה משבחת את גבורת הלוחמים שנחלצו חושים בהתנדבותם לעזרת העם.

מי היו השבטים שהתנדבו?

דבורה מונה אותם:

"מְנֵי אֶפְרַיִם, שָׁרָשָׁם בְּעַמְלֶק, אַחֲרֵיךְ בְּנִימִין, בְּעַמְמִיךְ; מְנֵי מְכִיר, יִרְדּוֹ מְחֻקִּים, וּמִזְבוֹלֹן, מְשֻׁכִּים בְּשֶׁבֶט סֹפֵר. וְשָׂרֵי בִישָׁשְׁכָר, עִם-דְּבָרָה, וַיִּשְׁשַׁכֵּר כָּן בָּרַק, בְּעַמֶּק שֶׁלַח בְּרַגְלִיו". (שם יד-טו).

"זָבְלוֹן, עִם חֶרֶף נָפְשׁוֹ לָמוּת, וְנִפְתָּלִי עַל מְרֹמֵי שָׂדֶה" (שם יח).

השבטים שהתנדבו היו **משבט אפרים**, שנשרשו (התיישבו) באזור שעליו השתלט עמלק שבנחלת אפרים.

אחרי שבט אפרים הצטרף **שבט בנימין** עם צבאותיו (עממיר) למאבק.

משבט מנשה (מני מכיר), הצטרפו המנהיגים (מחוקקים) ושרי הצבא עם חייליהם.

שרי **שבט יששכר** הצטרפו לדבורה (ושרי ביששכר עם דבורה). יששכר ירד במהירות (שולח ברגליו) לעבר עמק יזרעאל כדי להצטרף לצבאו של ברק.

משבט זבולון הצטרפו למלחמה גם סופרים וחכמים (שבט סופר), שאינם מלומדי מלחמה. הם הבינו היטב את חשיבות המאבק לחופש מדיני. דבורה ציינה במיוחד את אומץ הלב של השבט וחירוף נפשו במערכה.

גם **שבט נפתלי** חירף נפשו במלחמה שנערכה סמוך להר תבור (על מרומי שדה).

השירה מבטאת היטב את **היחס למשתמטים**, שהיו היפוכם של המתנדבים. "בְּפִלְגֹת רְאוּבֵן, גְּדֹלִים חִקְקֵי לֵב. לָמָּה יִשְׁבֶּתָּ, בֵּין הַמִּשְׁפָּתִים לְשִׁמְעַ, שְׂרָקוֹת עֲדָרִים. לְפִלְגֹת רְאוּבֵן, גְּדֹלִים חִקְרֵי לֵב. לָעַד, בְּעֶבֶר הַיַּרְדֵּן שָׁכַן, וְדָן, לָמָּה יִגֹּר אֲנִיֹּת; אֲשֶׁר, יֵשֵׁב לְחוּף יַמִּים, וְעַל מִפְרָצָיו, יִשְׁכֹּן". (שם, טו-יז). במשפחות (פלגות) ראובן התמהמהו, גדולות היו המחשבות (גדולים חקקי לב), אם להצטרף למאבק על חירותם המדינית של השבטים. דבורה שואלת את שבט ראובן: למה ישבת בין גדרות צאנך (בין המשפתיים) להקשיב לשריקות של רועי הצאן שהנהיגו את עדריהם, בעת שאחריך יצאו למלחמה? דבורה לועגת לשבט ראובן, שישב "על הגדר" לראות מי ינצח במלחמה.

גם **שבט גד וחצי שבט המנשה** שישבו בעבר הירדן לא הצטרפו למלחמה. **דבורה ממשיכה ושואלת:** למה שבט דן, ששוכן על חוף הים (באזור יפו) ממשיך לעסוק בפרנסתו הקשורה בספנות? דבורה מתרעמת על שבט אשר, שישב על חוף הים ומפרציו (עכו, צידון, בירות וגבל) והעדיף את הקשרים המסחריים עם יושבי האזור-הכנעניים ולא נחלץ לעזרת אחיו.

דבורה הוכיחה, כיצד מנהיגה יכולה להפיח רוח חיים בעם, כאשר היא משוכנעת בצדקת דרכה. מנהיג אינו חייב להתרפס בפני הציבור. היא לא חששה לומר דברים בוטים כנגד השבטים שלא היו מוכנים לשאת בעול ולהיחלץ לעזרת אחיהם.

צדקת הדרך של המנהיג

לאחר מותו של אלכסנדר מוקדון, ניטש מאבק בין יורשיו על חלוקת ממלכתו. אנטיוכוס אפיפינס קיבל את השליטה גם על ארץ ישראל. בגלל רדיפותיו הדתיות כלפי היהודים, כונה במסורת היהודית אנטיוכוס הרשע. הוא ניסה לכפות על היהודים את פולחן עבודת האלילים ולהעבירם על מצוות דתם.

אנשיו הגיעו ליישוב מודיעין וניסו לשדל את **מתתיהו המקבי** (שהיה **מנהיג** באותה עת) בכסף, זהב ומתנות, כדי שיסכים להעלות זבח לאלילים. **מתתיהו התנגד כי האמין בצדקת דרכו ואמונתו.**

וכך כתוב **בספר חשמונאים א:**

"כאשר באו אנשי המלך הכופים על המעל לעיר מודיעים לזבוח לאלילים ורבים מישראל באו אליהם. ומתתיה ובניו התאספו. אמרו אנשי המלך אל מתתיה: **ראש ונכבד וגדול אתה בעיר הזאת ובנים ואחים תומכים אותך.**"

לאמור, מתתיהו, הינך מנהיג גדול. כולם מקבלים את סמכותך ומנהיגותך. אנשי המלך ממשיכים ואומרים לו:

"עתה בוא נא ראשון ועשה את מצות המלך כאשר עשו כל העמים ואנשי יהודה והנותרים בירושלים, ותהיה אתה ובניך מידידי המלך ואתם תכובדו בכסף, בזהב ובמתנות רבות.

ויען מתתיה ויאמר בקול רם: **אם כל העמים אשר בבית מלכות המלך ישמעו לו ויסורו כל אחד מעבודת אבותיו ויבחרו במצוותיו, אני ובני ואחי נלך בברית אבותינו, חלילה לנו מעזוב תורה ומצוות. לא נשמע לדברי המלך לסור מעבודתנו ימין ושמאל.**"

(חשמונאים א', ב, טו – כא, תרגומו של פרופ' א. ש. הרטום).

כידוע, על פי המסופר בספר החשמונאים, מתתיהו משך אחריו את כל העם ומרד ביוונים.

ואזרחן שנים ששטודי הקב"ה לחדש את עולמו . ויהיה עולם זה חרב
הואף שנים איוון לדיקים שיכן הם האיל ולין נקבדון בארץ : לא
נרדא בהחיד ארץ . כשמחליף הקב"ה את הארץ לא נרדא לפי שאנו
בלב ימים : וקוין ה' יחליפו כח . קיבא להם כח לשון ולסופא בלי
גער : ומילוף נומים שמהם יחזקאל .
שחזרו ומחו כך לדיקים ששטודי ואת ארד עיני
להחיות יחזרו לעשרם כך שחזרו פרק ארד עיני
ויחזקאל הגדול

רבן אמר אלו מתי
 בוכדנצר הרשע את י
 ונת אמרו לבעלותן
 וכו' רבן בשעה שהם
 חזית מתיים בבקעה
 יבן של אלו אמר
 מתימתי כמה תקיפין
 נ של אחיו רשע י
 וד בספר חתלים חזר י
 לם על פני גשרם י
 רא דכתיב "ובוכדנצר
 נל שלמיני מדינתא וכו'
 לכא חזין לנברא אלק
 נ הרבנות שלו שנאמר

המנהיג צריך להכיר את הציבור

מנהיג זקוק לחוסן נפשי כדי לעמוד בלחצים, בביקורות, ב"קיתונות של רותחין" וירידת הציבור לחייו. **בירושלמי** (פאה פ"ח, ה"ו), מסופר על **רבי עקיבא** שרצו למנותו כפרנס (מנהיג). כאשר נציגי הציבור פנו אליו, אמר להם, אלך ואימלך עם ביתי (אשתו). הלכו אחריו, ושמעוהו אומר: "על מנת שישפילוך ויבזוך, קבל עליך שררה זאת".

רבי עקיבא, שהיה ממנהיגי הדור ונתן גיבוי לבר-כוכבא, מנהיג המרד נגד הרומאים, אמר את הדברים, בוודאי מתוך היכרות מעמיקה בטיב היחסים שבין הציבור למנהיגיו.

הגמרא, **במסכת ברכות**, אומרת, שרעב, שובע ופרנס טוב מכריעים גורלות של בני אדם, וכשם שהציבור זקוק לרחמי שמים, כדי שיתברכו בשובע ולא ברעב, כך **זקוקים הם למנהיג טוב**.

אנו מצפים ממנהיג, שתהיה לו אוזן קשבת לציבור, יכיר את מצוקותיהם ובעיותיהם, שיהיה אכפתי ולא יהיה מנוכר להם.

כך נאמר בגמרא: "אמר **רבי יוחנן**: שלושה דברים מכריז עליהם הקב"ה בעצמו ואלו הן: רעב, שובע ופרנס (מנהיג) **טוב**". (ברכות נה, ע"א).

מנהיג שבא בדרישות אל הציבור, צריך להכיר את הציבור על רבדיו המגוונים. אנשים מצפים ממנהיג הדורש מן הציבור דברים, שיכיר גם את בעיותיהם.

דוגמה לכך הוא הסיפור על רבן גמליאל הנשיא, שלאחר ויכוח שפרץ בינו ורבין רבי יהושע, חש שאולי פגע ברבי יהושע ולכן החליט ללכת לביתו כדי לפייסו.

נכנס רבן גמליאל לביתו של רבי יהושע וראה שכותלי ביתו שחורים. אמר לו רבן גמליאל: "מכותלי ביתך ניכר שהינך פחמי", לאמור, שהינך מתפרנס מעבודה קשה של נפחות. השיב לו רבי יהושע: "**אוי לו לדור שאתה פרנסו** (מנהיגו),

שאי אתה יודע בצערן של תלמידי חכמים במה הם מתפרנסים ובמה הם ניזונים". (ברכות כח, ע"א).

אוזן קשבת לצורכי ציבור

"וַיִּשְׁמַע יְהוֹשֻׁעַ אֶת-קוֹל הָעָם, בָּרְעָה; וַיֹּאמֶר, אֶל-מֹשֶׁה, קוֹל מִלְחָמָה, בְּמַחֲנֶה. וַיֹּאמֶר, אֵין קוֹל עֲנֹת גְּבוּרָה, וְאֵין קוֹל, עֲנֹת חֲלוּשָׁה; קוֹל עֲנֹת, אֲנִי שָׁמַע". (שמות לב, יז-יח).

על הפסוק אומר "החפץ חיים" (בפירושו לתורה): יש בדברים אלה תוכחה מוסתרת של משה כלפי יהושע העתיד לרשת ממנו את עול המנהיגות. מנהיג חייב להיות מצויד באוזן קשובה ורגישה היודעת לאבחן נכונה את הקולות העולים מן העם, "לנטרל" את קולות הרעש הנוצרים על ידי רעשנים מקצועיים המתיימרים לדבר בשם העם.

על המנהיג להקשיב בכל תשומת הלב אל אנחות הכאב האמיתיות ולהחליט בסופו של דבר, רק מתוך שיקול דעת של טובת העם, גם במחיר התעלמות זמנית ממצוקת היחיד.

המנהיגים והציבור – "הא בהא תליא"

המדרש מביא לנו דוגמה לצורך בקשר הדוק והדדי בין המנהיג והציבור. ללא קשר זה, המנהיגות אינה אפקטיבית.

כך כתוב במדרש רבה:

"בשעה שישראל שומעין לגדוליהם ואין גדולים עושים צרכיהם, אשמה תלויה בראשם של גדולים, ואם לאו, תלויה בראשיהן של עצמם.

אמר ר' יצחק: בשעה שישראל נשמעים לגדוליהם ואין גדוליהן עושים צרכיהם באותה שעה, 'ה' במשפט יבוא עם זקני עמו ושריו'". (ישעיה יג, יד)
(מדרש רבה, דברים, פרשת דברים).

המנהיגים והציבור תלויים זה בזה ("הא בהא תליא"). בשעה שישראל שומעים לגדוליהם – למנהיגיהם ולדייניהם ומוכנים ורוצים לשמוע אותם ואת הדרכתם, אבל הגדולים – **המנהיגים, אינם ממלאים את תפקידם בהדרכת הציבור**, אזי כל אשמת עוונותיהם תחול על ראשם של המנהיגים. כאשר הציבור לא מוכן להאזין לדברי מנהיגים, אשמת עוונותיהם תחול עליהם עצמם.

ר' יצחק אומר, שאם המנהיגים-הדיינים לא ממלאים את תפקידם, יעמיד אותם הקב"ה לדין ויענישם על שלא חשו בצער הנדכאים והנעשקים מידי שריהם העריצים.

המנהיג והציבור – הזדהות זה עם זה

המנהיג מייצג את הציבור. מנהיג בעל שיעור קומה מייצג את האידיאלים והמאווים של הציבור.

כאשר יש הרמוניה בין המנהיג לציבור, נוכל לומר, שהמנהיג מגלם את רוח הציבור. דוגמה בולטת לכך הוא משה, שעליו אומר המדרש **"שראש הדור-כל הדור"**.

כך דורש מדרש רבה את הפסוקים הבאים: **"וישלח ישראל"**. כל דבר תורה צריכים זה לזה, שמה שזה נועל זה פותח.

וכאן נאמר: 'וַיִּשְׁלַח מִלְאָכִים מִמִּדְבַּר קִדְמוֹת, אֶל-סִיחֹן מֶלֶךְ חֲשִׁבוֹן, דִּבְרֵי שָׁלוֹם, לֵאמֹר. אֶעֱבְרָה בְּאַרְצְךָ, בְּדֶרֶךְ בְּדֶרֶךְ אֵלֶיךָ: לֹא אֶסּוּר, יְמִין וּשְׂמֹאל' (דברים ב, כו-כז),

וכתיב: 'וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל מִלְאָכִים אֶל-מֶלֶךְ אֲדָוִם לֵאמֹר אֶעֱבְרָה-נָא בְּאַרְצְךָ, וְלֹא שָׁמַע מֶלֶךְ אֲדָוִם' (שופטים יא, יז), **וכתיב:** 'וַיִּשְׁלַח מֹשֶׁה מִלְאָכִים מִקֶּדֶשׁ, אֶל-מֶלֶךְ אֲדָוִם... נֶעֱבְרָה-נָא בְּאַרְצְךָ...' (במדבר כ, יד-יז).

'וַיִּשְׁלַח מֹשֶׁה מִלְאָכִים מִקֶּדֶשׁ, אֶל-מֶלֶךְ אֲדָוִם: כֹּה אָמַר, אַחִיךָ יִשְׂרָאֵל, אֲתָה יָדַעְתָּ, אֵת כָּל-הַתְּלָאָה אֲשֶׁר מְצַאתָנוּ. וַיִּרְדּוּ אֲבֹתֵינוּ מִצְרָיִמָה, וַנָּשֶׁב בְּמִצְרַיִם יָמִים רַבִּים; וַיִּרְעוּ לָנוּ מִצְרַיִם, וְלֹאֲבֹתֵינוּ. וַנִּצְעַק אֶל-ה', וַיִּשְׁמַע קִלְנוּ, וַיִּשְׁלַח מִלְאָךְ,

וַיֵּצְאוּנוּ מִמִּצְרָיִם; וְהָיָה אֲנַחְנוּ בְּקֹדֶשׁ, עִיר קִצָּה גְבוּלָה. נַעֲבֹרָה-נָא בְּאַרְצָךְ...!
(במדבר כ, יד-יז).

הכתובים האלו צריכים זה לזה, **שמשה וישראל הן משה, ללמדך, שראש הדור כל הדור**. (במדבר רבה יט, יז).

המדרש מקשה, מדוע פעם אחת כותבת התורה את המילה הכללית 'ישראל' בעת הפנייה למלך אדום בבקשה שעם ישראל יעבור בארצו ובפעם אחרת משתמשת בשם המנהיג 'וישלח משה'?

משיב המדרש, שיש צורך בכל הפסוקים. מדוע? - ללמדנו, שהזדהותו של העם עם משה היא טוטאלית עד כדי כך, "שמשה וישראל הן משה". משה המנהיג ממחיש עניין זה.

עירנות המנהיג לאופיו של הציבור

לפני מותו אמר **ינאי המלך** לאשתו **שלומציון** (שקיבלה את המלכות אחריו): **"אל תתייראי מן הפרושין, ולא ממי שאינם פרושין, אלא מן הצבועין שדומין לפרושין, שמעשיהם כמעשה זמרי ומבקשים שכר כפנחס"**. (סוטה כב, ע"ב). ינאי המלך, מצאצאי בית חשמונאי, מלך בתקופת בית שני. בעת שלטונו פרץ קרע רוחני גדול בעם ישראל בין הצדוקים ובין הפרושים בענייני הלכות. ינאי נטה להשקפת הצדוקים. העם והחכמים נטו להשקפת הפרושים.

לפני מותו של ינאי, חששה שלומציון אשתו, שהמלוכה לא תעבור לבניה. ינאי המלך אמר לה: אל תחששי ואל תפחדי מן הפרושים, למרות שהם אינם אוהבים אותי ולא ממי שאינם פרושים, שהם בוודאי אוהבים אותי, אלא מן הצבועים, כפי **שרש"י** מפרש במקום: "שאין מראיתם כתולדותם, אלא צבועין מבחוץ ואין תוכם כברם".

בעיונים – תלמוד בבלי-מהדורת שטיינזלץ, נאמר: שהם משתמשים בכתרה של תורה לקידום מטרותיהם האישיות, שמעשיהם כמעשה זמרי, שהיה מלך

רשע, ומבקשים שכר כפנחס, והכוונה לאלה המראים עצמם כאילו הם מקנאים קנאת ה' כפנחס, אך לאמיתו של דבר אין כוונתם כלל לשם שמים אלא על מנת לקבל שכר לעצמם ולבניהם אחריהם על סמך הפגנה של קנאות.

בעל **"עיון יעקב"** (ר' יעקב בר יוסף ריישר, פירושו על "עין יעקב") כותב: דבר זה משתלב היטב עם עצתו של המלך ינאי, שאמר לאשתו, שלא תתיירא מיראת השמים האמיתית של הפרושים אלא מן הקנאות של הצבועים.

חובת המנהיג לקיום צורכי ציבור והאיסור להתגאות עליו

"ארבעה אין הדעת סובלתן, אלו הן: דל גאה, ועשיר מכחש וזקן מנאף ופרנס המתגאה על הציבור בחינם" (פסחים ק"ג, ע"ב).

ארבעה, אין דעת הבריות סובלתן, וביניהם **הפרנס (המנהיג)**, שמתגאה על הציבור על לא דבר (בחינם). **רש"י** מפרש במקום: **"נוהג עליהם שררה, ואינו עומד עליהן בשעת דחק"**, לאמור, מנהיג המחפש רק שררה ואינו דואג לציבור גם בזמנים שקשה לציבור, אינו ראוי להיות מנהיג. מנהיג מעין זה, הציבור לא מוכן לקבלו, ולכן "אין הדעת סובלתן".

בעל ספר **בן-סירא** (אחד מהספרים החיצוניים שלא נכללו בקנון של התנ"ך) נותן עצה למנהיג (שר) ואומר לו: דאג לציבור. הציבור הוא שבחר בך, הוא רומם אותך. אל תתנשא, התחבר אל הציבור, דאג לצורכיהם, היה אחד מהם. שמח עמם ותתכבד בכבודם. אם תעשה כן, יעלה חניך.

כך כתוב בספר **בן-סירא**: **"שר הקימוך, אל תתרומם, היה להם כאחד מהם. דאג להם ואחר תיסוב, הכן צורכם ואחר תרביץ, למען תשמח בכבודם, ועל (ובגלל) מוסר תישא שכל (חן)"**. (ספר בן-סירא לב, א-ב).

**מנהיג צריך לדאוג לציבור
ולא לנצל את השררה לקידום אינטרסים אישיים**

הרב **יצחק אבוהב** חי במאה ה-14, בתקופה שבה מנהיגי הציבור היו צריכים להשתדל אצל השלטונות לסיפוק צורכי הציבור. אכן, היו מנהיגים שפעלו ללא ליאות למען הציבור וצרכיו. עם זאת, מתברר, שהיו גם תופעות שליליות. מנהיגים ניצלו את תפקידם למען עצמם, וגם בני משפחותיהם זכו לטובת הנאה מטעם השלטונות. המנהיגים הללו לא דאגו לאינטרסים של ציבור שולחיהם.

הרב יצחק אבוהב מזהיר את מנהיגי הציבור ואומר להם: כל עוד השלטונות מנצלים אתכם ונהנים מכם, ירעיפו עליכם כל טוב. אבל אם תמצאו בשעה קשה - בשעת הדחק הם לא יסייעו לכם.

וכך כתב הרב יצחק אבוהב:

"הקדוש ברוך הוא, למען חסדו הגדול שעושה תמיד עם בני ישראל, ממנה מהם בכל דור ודור מנהיגים שיהיו עומדים בשער המלך לדבר טוב על עמו, שאין עוזבים לכלותם בלי עצור ועזוב. על כן העוסקים עמהם, אם יהיה כונתם להליץ (להמליץ) טוב על ישראל, יתמידו בגדולתם ויתעשרו....

אבל המתקרב לשלטונות כדי להתגדל את עצמו על עם הקודש, ואינו משגיח להגן בעדם אלא לכבודו ולכבוד בית אביו, יפסיד אמונתו ויהיה מוכרח לבקש ולדרוש הנאת השלטונות, שאין מקרבין לו לאדם אלא להנאתם, כדגרסין בפרק ב מאבות (משנה ג): 'הוּ זְהִירִין בְּרִשּׁוֹת, שֶׁאֵין מִקְרְבִין לוֹ לָאָדָם אֶלָּא לְצוּרָה עֲצֻמָּה. נִרְאִין כְּאוֹהֲבִין בְּשַׁעַת הַנֶּאֱתָן, וְאֵין עוֹמְדִין לוֹ לָאָדָם בְּשַׁעַת דּוּחָקוֹ' ".
(מנורת המאור, נר א, חלק שני, כח).

ראשי הציבור הם הראשונים שנושאים בצער הציבור

המשניות במסכת תענית עוסקות בעיקר בעניין עצירת גשמים. חז"ל תיקנו תפילות מיוחדות הבאות לבקש רחמים מהקדוש ברוך הוא למניעת עצירת הגשמים.

אם התפילות על הגשמים לא נענות, תיקנו תנאים בנוסף לתפילות – גם תעניות ציבור. בית הדין יכול לגזור על הציבור עד שבע תעניות. המשנה קבעה מסגרת טקסית ליום התענית.

כך נאמר במשנה, במסכת תענית:

"סדר תעניות כיצד? - מוציאין את התיבה לרחובה של עיר ונותנין אָפֶר מִקְלָה על גבי התיבה ובראש הנשיא ובראש אב בית דין.

וכל אחד ואחד נותן בראשו. הזקן שבהן אומר לפניו דברי כיבושין: אֲחִינוּ, לֹא נֹאמַר בְּאִנְשֵׁי נִינוּה 'וִירָא הָאֱלוּקִים אֶת שָׁקֶם וְתַעֲנִיתֶם', אֲלֹא 'וִירָא הָאֱלוּקִים אֶת-מַעֲשֵׂיהֶם, כִּי-שָׁבוּ מִדֶּרֶךְ הָרָעָה' (יונה ג'), וּבִקְבֻלָּה הוּא אֹמֵר: 'וְקָרְעוּ לְבַבְכֶּם וְאַל-בְּגָדֵיכֶם'." (יואל יב, יג) (תענית, פרק ב, משנה א).

הגמרא, במסכת תענית (תענית טו, ע"ב), דנה בדברי המשנה ו"בראש הנשיא", לאמור, על פי המשנה נותנים אפר בראש הנשיא ובראש אב בית הדין. שואלת הגמרא: ואחרי שנותנים אפר בראש הנשיא ובראש אב בית הדין, כל אחד ואחד מן הציבור נוטל אפר ונותן בראשו, האם כך הוא סדר העניינים הראוי?

ממשיכה הגמרא ושואלת, הרי שנויה ברייתא: "רבי (רבי יהודה הנשיא) אומר: בגדולה - מתחילין מן הגדול ובקללה - מתחילין מן הקטן". לאמור, בכל מקום שיש בו עניין של גדולה או נתינת כבוד מתחילין את הדבר מן הגדול שבציבור, ובכל מקום שיש קללה מתחילין מן הקטן שבציבור.

ראיה לדבר: "בגדולה מתחילין מן הגדול, שנאמר: 'ויאמר משה אל אהרן ולאעזר ולאיתמר' (ויקרא י, ו), ובקללה מתחילין מן הקטן, דאמר מר (שאמר החכם), בתחילה נתקלל נחש ואחר כך נתקללה חוה ואחר כך נתקלל אדם".

הגמרא שואלת במקום: מדוע בתעניות מתחילים בביטויי אָבֵל וצער אצל מנהיגי הציבור?

תשובת הגמרא: משום חשיבות היא להם ויש בכך גם כבוד, שאומרים להם, שעל ידי מעשה זה, הם חשובים לבקש עלינו רחמים על כל העולם ולכן ראוי להתחיל בהם.

שואל האמורא **רב אדא:** במשנה כתוב ש"כל אחד ואחד (מהציבור) נוטל ונותן בראש", אם כך נוהג הציבור, מדוע הנשיא ואב בית הדין לא יכולים לשים בעצמם את האפר על ראשם? מה הטעם שהציבור שם את האפר על ראשם? **משיב** האמורא **רבי אבא דמן קסרי** (מקיסריה): יש טעם שנציגי הציבור שמים את האפר על ראשם של מנהיגי הציבור, כי אינו דומה מתבייש מעצמו, שנותן אפר על ראשו למתבייש מאחרים, שאז בזיונו מרובה, וכיוון שרוצים שראשי הציבור יראו צער בעצמם, מניחים להם את האפר על הראש. (תענית טו, ע"ב).

מנהיג המבקש רחמים על הציבור

אחרי חטא העגל, חשב הקדוש-ברוך-הוא לכלות את עם ישראל. **משה המנהיג** מתוך דאגה ואחריות לעמו, התפלל, התחנן וביקש רחמים מהקדוש-ברוך-הוא, שימחל לעם על חטאיו. משה משמש דוגמה מופתית של מנהיג הדואג לעמו בלב ובנפש.

הגמרא, **במסכת ברכות** (ברכות לב, ע"א), מספרת לנו, כיצד משה פעל ללא ליאות בדאגה לעמו:

"וַיִּדְבֹּר ה' אֶל-מֹשֶׁה: לֵךְ-גֵּד--כִּי שָׁחַת עַמְּךָ (שמות לב, ז), מאי 'לך רד'? אמר **רבי אלעזר**, אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: משה רד מגדולתך, כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל, ועכשיו ישראל חטאו, אתה למה לי? מיד תשש כוחו של משה ולא היה לו כוח לדבר. וכיוון שאמר: 'הֲרֹף מִמֶּנִּי, וְאַשְׁמִידֵם'

(דברים ט, יד), אמר משה: דבר זה תלוי בי, מיד עמד ונתחזק בתפילה וביקש רחמים...

'ועתה הניחה לי, ויחר-אפי בהם ואכלם; ואעשה אותך, לגוי גדול' וגומר (שמות לב, י), אמר רבי אבהו: אלמלא מקרא כתוב, אי אפשר לאומרו, **מלמד שתפסו משה להקדוש ברוך הוא כאדם שהוא תופס את חבירו בבגדו, ואמר לפניו: ריבנו של עולם, אין אני מניחך עד שתמחול ותסלח להם.**

'ואעשה אותך לגוי גדול וגו' (שמות לב, י), אמר רבי אלעזר, אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא: רבנו של עולם, ומה כסא של שלוש רגלים (הכוונה לשלושת האבות: אברהם, יצחק ויעקב), אינו יכול לעמוד לפניך בשעת כעסך, כסא של רגל אחד על אחת כמה וכמה, **ולא עוד אלא שיש לי בושת פנים מאבותי. עכשיו יאמרו: ראו פרנס שהעמיד עליהם, ביקש גדולה לעצמו ולא ביקש עליהם רחמים.**

'ויחל משה, את-פני ה' (שמות לב, יא), אמר רבי אלעזר: מלמד שעמד משה בתפילה לפני הקדוש ברוך הוא עד שהחלהו, **ורבא** אמר: עד שהפר לו נדרו. כתיב הכא: 'ויחל' וכתוב התם: 'לא יחל, וְדָבָר' (במדבר ל, ג), ואמר מר: הוא אינו מיחל אבל אחרים מחלין לו, ושמואל אמר: **'מלמד שמסר עצמן למיתה עליהם, שנאמר: 'ואם-אין--מִחְנֵי נָא, מִסְפָּרָךְ אֲשֶׁר כָּתַבְתָּ' (שמות לב, לב).**

אמר רבא אמר רב יצחק: מלמד שהחלה עליהם מידת רחמים. ורבנן אמרי: **מלמד שאמר משה לפני הקדוש ברוך הוא: רבנו של עולם חולין הוא לך מלעשות כדבר הזה.**

'ויחל משה את פני ה' (שמות לב, יא), תניא, רבי אליעזר הגדול אומר: מלמד שעמד משה לפני הקדוש ברוך הוא עד שאחזתו אחילו. מאי אחילו? (מה פרוש

המילה אחילו?) - אמר רבי אלעזר: אש של עצמות. מאי אש של עצמות? - אמר אביי: אשתא דגרמי (קדחת)". (ברכות לב, ע"א).

וַיַּחַל מֹשֶׁה, אֶת-פָּנָיו ה' אֱלֹהָיו; וַיֹּאמֶר, לָמָּה ה' יַחְרֶה אַפִּי בְעַמִּי, אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, בְּכַח גָּדוֹל וּבְיָד חֲזָקָה. לָמָּה יֹאמְרוּ מִצְרַיִם לֵאמֹר, בְּרָעָה הוֹצִיאָם לָהֶרֶג אֹתָם בְּהָרִים, וּלְכַלֵּתָם, מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה; שׁוּב מִחֲרוֹן אַפִּי, וְהִנָּחֵם עָלִי-הַרְעָה לְעַמִּי. זָכֹר לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיִשְׂרָאֵל עַבְדֶּיךָ, אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לָהֶם בְּךָ, וּתְדַבֵּר אֲלֵהֶם, אֲרָבָה אֶת-זֶרְעֶכֶם כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם; וְכָל-הָאֶרֶץ הַזֹּאת אֲשֶׁר אָמַרְתִּי, אֶתֵּן לְזֶרְעֶכֶם, וְנָחֳלוּ, לְעֹלָם. וַיִּנָּחֵם ה', עַל-הַרְעָה, אֲשֶׁר דִּבֶּר לַעֲשׂוֹת לְעַמּוֹ". (שמות לב, יא – יד).

על המילים "ויחל משה", מביא ילקוט שמעוני מדרש: "אמר לו הקב"ה למשה: רבוננו של עולם יודע אני שאתה אוהב בניך ואין אתה מבקש אלא מי שילמד עליהן סניגוריא, שנאמר: 'ועתה הניחה לי... ואלהם' (שמות לב), וכי תפוס היה בו (משה בקב"ה) אלא אינו מבקש אלא מי שיבקש עליהן רחמים". (ילקוט שמעוני, כי תשא, שצב).

משה פונה לקב"ה ואומר לו, למרות שהם חטאו "חטאה גדולה", אני מבקש שתסלח להם "ואם-אין--מחני נא, מספרך אשר כתבת". (שמות לב, לא – לב).

סמכותם של מנהיגים נוכרים – "דינא דמלכותא דינא"

במסכת בבא קמא (ק"ג, ע"א), ישנה סוגיה העוסקת בתשלום מכס למלכות, שאינה תחת שלטון ישראל. האמורא שמואל פוסק: "דינא דמלכותא דינא". דין המלכות הוא דין ויש לבצעו.

מדוע? - ההנחה אומרת, שגביית המסים נועדה לשובו של עולם, כגון תחזוקת דרכים וכיו"ב. לכן, אין יהודי יכול לומר כי המלכות היא של נוכרים ואינו חייב להישמע להוראות השליט.

כדי להדגיש נורמה זו, חוזרים ומביאים בסוגיה מספר פעמים את מאמרו של שמואל: "דינא דמלכותא דינא".

מקובל על הבריות

רבי יוחנן בן זכאי, מנהיג הדור לאחר חורבן בית שני, היה בין המנהיגים שקבעו את אבני היסוד לצביונו הרוחני של עם ישראל לדורות רבים. אפשר לומר, שהשפעתו ניכרת עד ימינו.

רבי יוחנן בן זכאי היה מנהיג כריזמטי ורב השפעה. **ערך כבוד האדם היה נר לרגליו.**

האמורא הבבלי אביי מתאר את תכונותיו של רבן יוחנן בן זכאי ודורשו מפסוק הנאמר בספר משלי ונותן לפסוק פירוש משלו, כיצד זוכה מנהיג להיות מקובל על הבריות.

כך נכתב בגמרא **במסכת ברכות**:

"מרגלא (רגיל) בפיו של אביי: לעולם יהא אדם ערום ביראה, 'מענה-רף, ישיב חמה' (משלי טו, א), ומרבה שלום עם אחיו ועם קרוביו **ועם כל אדם**, ואפילו עם נוכרי בשוק, כדי שיהא אהוב למעלה, ונחמד למטה ויהא מקובל על הבריות. אמרו עליו, על רבן יוחנן בן-זכאי, שלא הקדימו אדם שלום ואפילו נכרי בשוק". (ברכות יז, ע"א).

תדמית המנהיג – שמו הטוב

מנהיג הרוצה להוליך ציבור, עליו להיות ללא רבב. הוא חייב לשמור על שמו הטוב ותדמיתו.

רבי שמעון בר יוחאי מדבר במשנה על שלושה כתרים הקשורים למנהיגות שחייבה התורה לנהוג בהם כבוד. אולם הוא מדגיש, שקיים כתר נוסף, כתר שם טוב, שהוא עולה עליהם.

"רבי שמעון אומר: שלושה כתרים הם: כתר תורה וכתר כהונה וכתר **מלכות** – וכתר שם טוב עולה על גביהם". (אבות ד, משנה יג).

פנחס קהתי בפירושו (משניות מבוארות), הנשען על פירוש הברטנורא, אומר, **שכל כתרי המנהיגות הנזכרים במשנה זקוקים לכתר שם טוב**, שבין תלמיד **חכם** ובין **כהן גדול** ובין **מלך**, אם מעשיהם רעים ויצא להם שם רע, אין חייבים לנהוג בהם כבוד.

מנהיג אינו מטריח את הציבור – הוא יורד אל תוך העם

על פי המדרש, משמש **שמואל הנביא** דוגמה למנהיג היורד אל העם ולא מטריחו. למרות שמובא פסוק שמשה רבנו ושמואל שווין במעלותיהם, יש הבדל ביניהם בסגנון המנהיגות.

כאשר משה היה יושב בדין, היה ממתין לאנשים שיגיעו אליו לבית דינו, ואילו שמואל היה מסתובב בין העיירות והיה יושב בדין בכל עיירה ועיירה, כדי לא להטריח את הציבור להגיע לעיירה מרכזית. הקדוש ברוך הוא גמל לשמואל על התנהגותו המופתית, ולכן, כאשר הקב"ה התגלה לשמואל, הוא הגיע אליו. עם משה, לא נהג כך.

וכך נכתב **במדרש רבה**:

"ד"א 'מִשְׁכּוֹ, וְקָחוּ לָכֶם צֶאֱן לְמִשְׁפַּחְתֵּיכֶם--וְשִׁחֲטוּ הַפֶּסַח' (שמות יב, כא) הה"ד (=הדא הוא דכתיב=זה שאמר הכתוב): 'פֶּלֶס, וּמֵאֲזָנֵי מִשְׁפַּט-לֵה'; מַעֲשֵׂהוּ, כָּל-אַבְנֵי-כִּיס' (משלי טז, יא)". לאמור, ישנן משקולות כיס, גם גדולות וגם קטנות. הקדוש ברוך הוא ישקול תגמול לכל אחד על פי מעשיו, בצדק- על פלס ומאזניים.

ממשיך המדרש: 'מִשָּׁה וְאַהֲרֹן, בְּכֹהֲנָיו, וְשִׁמְעֹאֵל, בְּקִרְיָאֵי שְׁמוֹ; קִרְיָאִים אֶל-ה', וְהוּא יַעֲנֵם' (תהילים צט, ו). בוא וראה, כמה בין משה לשמואל. **משה** היה נכנס ובא אל הקדוש-ברוך-הוא לשמוע הדיבור, ואצל **שמואל**, הקדוש ברוך הוא היה בא, שנאמר: 'ויבוא ה' ויתייצב' (שמואל א, ג, י). למה כך? אמר הקדוש ברוך הוא: בדין וצדקה אני בא עם **האדם משה**. היה יושב (משה). ומי שהיה לו דין בא אצלו ונידון, שנאמר: 'וַיָּשֶׁב מִשָּׁה, לְשִׁפְטֵי אֶת-הָעָם; וַיַּעֲמֵד הָעָם עַל-מִשָּׁה, מִן-הַבֹּקֶר עַד-הָעֶרֶב' ". (שמות יח, יג).

אבל **שמואל** היה טורח בכל מדינה ומדינה (=בכל עיירה ועיירה) ושופט, כדי שלא יצטרכו לבוא אצלו, שנאמר: 'וְהָלַךְ, מִדֵּי שָׁנָה בְּשָׁנָה, וְסָבַב בֵּית-אֵל, וְהִגְלָגַל וְהִמְצָפָה; וְשָׁפֵט, אֶת-יִשְׂרָאֵל--אֶת כָּל-הַמְּקוֹמוֹת, הָאֵלֶּה'. (שמואל א, ז, טז).
אמר הקדוש ברוך הוא: **משה** שהיה יושב במקום אחד לדון את ישראל יבוא אצלי לאוהל מועד לשמוע הדיבור. אבל **שמואל**, שהלך אצל ישראל בעיירות ודן אותם, אני הולך ומדבר עמו, לקיים מה שנאמר: 'פֶּלֶס, וּמֵאֲזִנֵּי מִשְׁפָּט--לָהּ'".
(משלי טז, יא). (שמות רבה, פרשה טז, ד).

דברים נוספים על האמורא רב, שלא רצה להטריח את הציבור:

בגמרא מסופר (מגילה כב, ע"ב) על האמורא רב שהזדמן לבבל בתענית ציבור. בעת התענית שהה בבית הכנסת, עמד וקרא בספר (בסידור תפילה), פתח בברכה, אך לא חתם (סיים) את הברכה. ציבור המתפללים נפל על פניו בעת התפילה ורב לא נפל על פניו.

שואלת הגמרא: מדוע רב לא נפל על פניו? הרי שנויה ברייתא: "וְאֶבֶן מִשְׁפָּט לֹא תִתְּנוּ בְּאַרְצְכֶם, לְהִשְׁתַּחֲוֹת עָלֶיהָ". (ויקרא כו, א).

לאמור, מהמילה "בארצכם" לומדים שהכוונה היא לארץ ישראל. רב נמצא בבבל, ואם כך, איסור זה לא חל עליו. אז, למה לא נפל על פניו?

כתשובה, מביאה הגמרא את דבר **האמורא עולא** שאמר, התורה אסרה להשתחוות על רצפה בכל מקום בתבל, ולכן רב לא נפל על פניו.

שואלת הגמרא: אם זאת ההלכה, מדוע הציבור נפל על פניו?

משיבה הגמרא: רק לפני רב היתה רצפה של אבן והמקום שבו שהה הציבור הקרקע לא היתה מרוצפת.

שואלת הגמרא: ואם כך היה המצב, מדוע רב לא התפלל בשטח שאינו מרוצף יחד עם הציבור?

משיבה הגמרא: רב לא רצה להטריח את הציבור שיצטרך לפנות לו מקום בשטח שאינו מרוצף.

להלן, דברי הגמרא **במסכת מגילה:**

"רב איקלע (הזדמן) לבבל בתענית ציבור. קם קרא בספרא, פתח – בריך, חתם – ולא בריך. נפול כולי עלמא אנפיהו-ורב לא נפל על אנפיה. (עמד וקרא בספר פתח ובירך חתם ולא בירך, נפלו כולם [הציבור] על פניהם ורב לא נפל על פניו). מאי טעמא רב לא נפיל על אפיה? (מה הטעם שרב לא נפל על פניו?) – רצפה של אבנים הייתה. ותניא (ושנויה ברייתא): 'ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה' (ויקרא כו, א), עליה אי אתה משתחוה בארצכם, אבל אתה משתחוה על אבנים של בית המקדש. כדעולא, דאמר עולא: לא אסרה התורה אלא רצפה של אבנים בלבד. –אי הכי מאי איריא רב? אפילו כולו נמי (אם ככה, מדוע דווקא רב, אפילו כולם גם כן). – קמיה דרב הואי. ([רק] לפני רב היתה [רצפת אבן]) וליזיל לגבי ציבורא, ולינפול על אפיה (שילך אל הציבור ויפול על פניו). לא בעי למיטרח ציבורא (לא רצה להטריח את הציבור [שיפנו לו מקום]).". (מגילה כב, ע"ב).

מנהיג – עבד לציבור

ציפיותינו ממנהיג ציבור, שעיקר דאגתו תהיה לצורכי הציבור.

לפני המלכתו של רחבעם למלך, פונים אליו כל קהל ישראל ומבקשים ממנו שיקל מעליהם את עולו הכבד שאביו שלמה המלך הכביד עליהם.

רחבעם נועץ בזקנים-היועצים "וַיִּדְבְּרוּ אֵלָיו לֵאמֹר, **אִם-הַיּוֹם תִּהְיֶה-עֶבֶד לָעָם הַזֶּה וְעַבְדָּתָם, וְעַנִּיתָם, וְדִבַּרְתָּ אֲלֵיהֶם דְּבָרִים טוֹבִים--וְהָיוּ לָךְ עֲבָדִים, כָּל-הַיָּמִים**" (מלכים א, יב, ז). לאמור, אם תדבר אליהם דברים טובים ותיענה לבקשותיהם, יחזירו לך טובה, ינהרו אחרריך ויקבלו מנהיגותיך.

על פסוק זה אומר המדרש: **"ללמדך שכל המתמנה על הציבור נעשה עבד לציבור"**. (ילקוט שמעוני, מלכים א, יב).

בהמשך, מספר המדרש, **שרבן גמליאל** נשיא הסנהדרין, ביקש לקדם בסנהדרין את רבי אלעזר בן חסמא ואת רבי יוחנן בן גודגודא. הוא קרא להם, שיגיעו אליו, כדי לבשר להם על קידומם. הם לא נענו לקריאתו ולא באו. רבן גמליאל קרא להם שנית-והם באו. "אמר להם: **כמדומים אתם ששררה אני נותן**

לכם-עבדות אני נותן לכם, שנאמר: **וַיִּדְבְּרוּ אֵלָיו לֵאמֹר, אִם-הַיּוֹם תִּהְיֶה-עֶבֶד לָעַם הַזֶּה' "**. (מלכים א, יב, ז).

המדרש, **בספרי דברים** מביא את הפסוק:
"וְאַצְוֶה, אֶת-שְׁפָטֶיכֶם, בְּעַת הַהוּא, לֵאמֹר: שְׁמַע בֵּין-אֲחֵיכֶם וּשְׁפָטֶתָם צֶדֶק, בֵּין-אִישׁ וּבֵין-אֲחִיו וּבֵין גֵּרוֹ". (דברים א, טז).
על המילים מתוך הפסוק: "בעת ההיא לאמור", **דורש המדרש: לשעבר** (לפני שהייתם שופטים-מנהיגים), **הייתם ברשות עצמכם, עכשיו הרי אתם עבדים משועבדים לציבור**". (ספרי, דברים, פסוק טז).

העיסוק בצורכי ציבור שוחק את המנהיג

אלדד ומידד ניבאו במחנה. יהושע אומר למשה: "אדוני משה כלאם", כדברי הפסוק: "וַיַּעַן יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נֹון מִשְׁרַת מֹשֶׁה מִבְּחָרָיו וַיֹּאמֶר אֲדֹנִי מֹשֶׁה כְּלָאִם" (במדבר יא כח). נבואתם הייתה נראית בעיני יהושע כמרידה בסמכותו של משה.

הגמרא במסכת סנהדרין יז, ע"א מפרשת את המילה "כלאם" כדלקמן:
"מאי 'כלאם' אמר ליה (יהושע למשה): **הטל עליהן צורכי ציבור**, והן כלין מאיליהן" (סנהדרין יז, ע"א), שאינם יכולים להמשיך בנבואה, **שמתוך טורח הציבור** נבואתם כלה, דאין שכינה שורה מתוך עצבות אלא מתוך שמחה.

מסירותו של מנהיג לעם ולצורכי הציבור

מסירותו של משה לעם ניכרת במעשיו הרבים המתוארים בתורה. המדרש נתן ביטוי לתכונה חשובה זו:

"וַיֵּרֶד מֹשֶׁה מִן-הָהָר, אֶל-הָעָם" (שמות יט, יד) – מלמד שלא היה משה פונה לעסקיו ולא היה יורד לביתו, **אלא מן ההר אל העם**".
(מכילתא יתרו, פרשה ג).

רבי יהודה הנשיא היה מנהיג של העם בתקופה קשה - בעת השלטון הרומאי בארץ ישראל. המדרש מתאר את מסירותו הגדולה של רבי יהודה הנשיא לצורכי ציבור. לא היה לו רגע פנוי. גם כשיצא מבית המרחץ לא הלך לנוח, אלא עסק בצורכי ציבור.

כך מסופר במדרש **קוהלת רבה**:

"רבי (רבי יהודה הנשיא) יצא מבית המרחץ, נתעטף בבגדים וישב **ועסק בצורכיהם של הבריות**. מזג לו עבדו כוס. **מתוך שעסק בצורכי הבריות** לא נפנה לקבל ממנו (את הכוס). נתנמנם העבד וישן לו, הפך רבו פניו ונתסכל בו ואמר: יפה אמר שלמה: 'מתוקה שנת העבד, אם-מעט ואם-הרבה יאכל'; והשבע, לעשיר-איננו מנים לו, לישון'. (קוהלת ה, יא). כגון, **אנו שעוסקים אנו בצורכיהם של הבריות**, אף לישון אין מניחין לנו". (קוהלת רבה, ה).

התנאים **רבי הושעיה ורבי יצחק** מסבירים את **האחריות הרבה הרובצת על המנהיגים** לדאוג **לצרכי הציבור**, ואם אינם עושים זאת, ה' יבוא עמם בחשבון על חטא זה. בדבריהם באה לידי ביטוי התלות ההדדית שבין הציבור למנהיגים. אם הציבור לא נשמע לדברי המנהיגים, אזי הציבור נושא באחריות למחדלים.

הדברים מובאים **במדרש רבה לדברים**:

"**ואשימם בראשיכם**", אמר רבי הושעיה למה הדבר דומה? - לכלה שהיתה עומדת בתוך חופתה והתפחמו ידיה, אם מקנחת היא בכותל, הכותל מתפחם וידיה אין מתנקות. ואם מקנחת היא בשערה, שערה היא מתנקה וידיה נקיות. כך בשעה שישראל שומעין לגדוליהם **ואין גדולים עושים צרכיהם, אשמה תלוי בראשם של גדולים**, ואם לאו תלוי בראשיהן של עצמם.

אמר רבי יצחק: בשעה שישראל נשמעים לגדוליהם ואין גדוליהם עושים צרכיהן, באותה שעה ה' במשפט יבוא עם זקני עמו ושריו (ישעיה ג, יד) וכל כך למה? - שמשאוי של ציבור קשה ואין אדם יחיד יכול לישא משאוי של ציבור

בעצמו. תדע לך, שהרי משה, רבן של כל הנביאים, לא היה יכול לשאת משאוי של ציבור לעצמו". (מדרש רבה לדברים, פרשה א, ח).

חובתו של המנהיג לדאוג לציבור

למנהיג הציבור יש מחויבות ואחריות לגורלו של הציבור, בעיקר במצבים קשים, בעיקר כאשר אין לציבור את הדברים הבסיסיים לקיומו והוא המזון. על פי תפיסת חז"ל, גם אם אין למנהיגים היכולת לשנות את המצב, אין הם יכולים להישאר אדישים. עליהם להתפלל לקדוש ברוך הוא ולבקש רחמים על הציבור.

מגילת רות מספרת לנו על משפחתו של אלימלך, שירדה מהארץ למואב כדי להשיג אוכל לבני המשפחה. במואב נפטרו אלימלך ושני בניו מחלון וכליון.

וכך כתוב בתחילת **מגילת רות**:

"וַיְהִי, בַּיָּמִי שִׁפְטַת הַשְּׁפֹטִים, וַיְהִי רָעַב, בְּאֶרֶץ; וַיֵּלֶךְ אִישׁ מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה, לְגוֹר בְּשָׂדֵי מוֹאָב--הוא וְאִשְׁתּוֹ, וּשְׁנֵי בָנָיו. וְשֵׁם הָאִישׁ אֱלִימֶלֶךְ וְשֵׁם אִשְׁתּוֹ נָעֲמִי וְשֵׁם שְׁנֵי-בָנָיו מַחְלֹן וְכָלְיוֹן, אֶפְרַתִּים--מִבֵּית לֶחֶם, יְהוּדָה; וַיָּבֹאוּ שְׂדֵי-מוֹאָב, וַיְהִיו-שָׁם. וַיָּמָת אֱלִימֶלֶךְ, אִישׁ נָעֲמִי; וַתֵּשֶׂא רַחֵם, וַיֵּשְׁבוּ בְּנֵיהָ. וַיֵּשְׂאוּ לָהֶם, נָשִׁים מְאֻבּוֹת--שֵׁם הָאֶחָת עֶרְפָּה, וְשֵׁם הַשֵּׁנִית רֹת; וַיֵּשְׁבוּ שָׁם, כְּעֶשֶׂר שָׁנִים. וַיָּמָתוּ גַם-שְׁנֵיהֶם, מַחְלֹן וְכָלְיוֹן; וַתֵּשֶׂא רַחֵם, הָאִשָּׁה, מִשְׁנֵי יְלָדֶיהָ, וּמֵאִשָּׁה". (מגילת רות א, א-ה).

מי היו אלימלך ושני בניו מחלון וכליון?

התנא **רבי שמעון בר יוחאי** אומר, **שהשלושה היו גדולי הדור ומנהיגיו**. הסברו למיתתם במואב: עונש בא עליהם, מפני שיצאו מהארץ לחוצה לארץ. כמנהיגים הם הפקירו את הציבור. (בבא בתרא צא, ע"ב).

הגמרא מביאה דברי אמוראים שנותנים הסבר שונה לעונש:

"אמר רב חייא בר אדין אמר רבי יהושע בן קורחה: חס ושלום, שאפילו מצאו סובין – לא יצאו. ואלא מפני מה נענשו? – שהיה להן לבקש רחמים על דורם ולא ביקשו, שנאמר: 'בְּזַעֲקָה יִצִּילֶךָ קְבוּצִיךָ'." (ישעיה נז, יג) (שם צא, ע"ב).
הנוסח המלא של הפסוק הנ"ל, שעליו הסתמכו האמוראים הוא:
"אֲנִי אֶגִּיד, צִדְקָתְךָ; וְאֶת-מַעֲשֶׂיךָ, וְלֹא יוֹעִילוּךָ. בְּזַעֲקָה יִצִּילֶךָ קְבוּצִיךָ, וְאֶת-כָּלם יִשְׂאֵר-רוּחַ יִקַּח-הֶבֶל; וְהַחוּסָה בִּי יִנְחַל-אֶרֶץ, וַיִּירַשׁ הָר-קֶדְשִׁי." (ישעיה נז, יב-יג).

המהרש"א (מורנו הרב שמואל אליעז [איידליש]) מפרש את הפסוק:
כאשר היחיד מתפלל (זועק) על צרת רבים (קבוציך) – מגיעים הכל להינצל.
מדרש תנחומא אומר דברים קשים על אלימלך מנהיג הדור.

וכך אומר המדרש:

"בוא וראה כמה קשה לפני הקדוש ברוך הוא לפשוט ידיו בבריותיו. ומהו עושה לו. כיוון שהוא חוטא לו, תחילה פושט ידיו בנכסיו. ממי את למד? מנעמי ובניה ואלימלך בעלה שהיה ראש הדור.
באותה שעה כיוון שבא הרעב, מה עשה? - הניח לארץ ישראל שממה והלך לו לארץ מואב, והיה הקדוש ברוך הוא קוצץ עליו, שהיה נשיאו של הדור."
(מדרש תנחומא, במדבר פרשת בהר-סיני, ג).

מנהיג הדואג לציבור

במסכת בבא בתרא מביאים את מעשיו הטובים של מונבז המלך למען עמו.
מונבז היה מלך חֲדִיב (יש הגורסים חִידִיב), שמלך על ממלכתו הקטנה במאה הראשונה לספירה. ממלכתו שכנה באזור החידקל העליון (עירק של היום).
מונבז יחד עם אמו הלני המלכה, מזרע החשמונאים, התגיירו וקיימו את מצוות היהדות.

כך נכתב בבריתא שמביאה הגמרא במסכת בבא בתרא:

"תנו רבנן: מעשה במונבז המלך שבזבז אוצרותיו ואוצרות אבותיו בשני בצורת, וְחָבְרוּ עָלָיו אַחִיו וּבֵית אָבִיו וְאָמְרוּ לוֹ:

אבותיך גנזו והוסיפו על של אבותם, ואתה מבזבזם.

אמר להם: אבותי גנזו למטה, ואני גנזתי למעלה, שנאמר: 'אֶמֶת, מֶאֱרֶץ תִּצְמַח; וְצִדְקָה, מִשְׁמַיִם נִשְׁקֶף' (תהילים פה, יב).

אבותי גנזו במקום שהיד שולטת בו ואני גנזתי במקום שאין היד שולטת בו, שנאמר: 'צִדְקָה וּמִשְׁפָּט מִכֹּחַ כֶּסֶף חֶסֶד וְאֶמֶת יִקְדְּמוּ פָנֶיךָ' (שם פט, טו).

אבותי גנזו דבר שאינו עושה פירות ואני גנזתי דבר שעושה פירות,

שנאמר: 'אָמְרוּ צִדִּיק, כִּי-טוֹב: כִּי-פָרִי מַעֲלִיָּהֶם, יֹאכְלוּ' (ישעיה ג, י).

אבותי גנזו (אוצרות) ממון ואני גנזתי אוצרות נפשות,

שנאמר: 'פָּרִי-צִדִּיק, עֵץ חַיִּים; וְלֵקֶחַ נִפְשׁוֹת חֶכֶם' (משלי יא, ל).

אבותי גנזו לאחרים ואני גנזתי לעצמי, שנאמר: 'וְלֹךְ תִּהְיֶה צִדְקָה' (דברים כד, יג).

אבותי גנזו לעולם הזה, ואני גנזתי לעולם הבא,

שנאמר: 'וְהָלַךְ לְפָנֶיךָ צִדְקָה, כְּבוֹד ה' יֵאֱסָפֶךָ' " (ישעיה נח, ח) (בבא בתרא יא, ע"א).

אחיו ומשפחתו של מונבז המלך טענו נגדו, שביזבז את אוצרות המזון, שאגרו אבותיו במרוצת הדורות. מה היה הבזבז הנורא של מונבז המלך, שכל בני משפחתו באו אליו בשל כך בטענות קשות?

לפי הסיפור, ככל הנראה המניע למעשיו, היה דאגה אמיתית לבני עמו, הנמצאים במצב קשה בשנות בצורת, ולכן החליט לפתוח את אוצרות המזון של בית המלכות עבור עמו.

תשובותיו לבני משפחתו היו ערכיות, ובהן מסר רב. היו לו נימוקים טובים כדי להסביר את מעשיו.

"אבותי גנזו למטה, ואני גנזתי למעלה". המעשה החשוב שעשיתי בחלוקת המזון לבני עמי, יש לו משמעות נצחית. מונבז מתבסס על הפסוק בתהילים:

"אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף", לאמור, הצדקה לאחר שניתנה בארץ, מצויה עתה בשמים ומשקיפה אלינו משם.

רש"י אומר במקום: "זכות הצדקה מסתכלת מלמעלה למטה".

"אבותי גנזו במקום שהיד שולטת בו ואני גנזתי במקום שאין היד שולטת בו". לאמור, אבותי גנזו במקום שאפשר לגזול את האוצרות ואילו אני חילקתי את האוצרות לאנשים הזקוקים למזון. הם השתמשו במזון לצורכי קיום יסודי. לאחר שחילקתי את המזון כבר לא ניתן לגזול אותו.

מונבז מתבסס על הפסוק בתהילים: "צדק ומשפט מכון כסאך", לאמור, הצדק נמצא תחת כסאו של הקדוש ברוך הוא, ולשם בוודאי אדם לא יכול להגיע.

"אבותי גנזו דבר שאינו עושה פירות ואני גנזתי דבר שעושה פירות". לאמור, הפירות שהיו גנוזים אצל אבותי, לא הניבו פרי נוסף. האוצרות שאני חילקתי הניבו פרי, סייעתי לאנשים הנמצאים במצב קשה.

מונבז מתבסס בדבריו על הפסוק בספר ישעיה: "אִמְרוּ צְדִיק כִּי טוֹב, כִּי פִרִי מַעֲלִלֵיהֶם יֵאָכֵלוּ", לאמור, הגידו למי שהוא צדיק כי טוב עשה. מעשיו הטובים של הצדיק ישאו פרי, תרצה להבין - פרי רוחני בעולמו של הקדוש ברוך הוא. תרצה להבין - פרי חומרי. לי נראה, שאין הכוונה לפירות כלכליים שיזכה בהם הצדיק. בנוסף, הצדיק יזכה גם להערכה רבה מהציבור על מעשיו הטובים.

"אבותי גנזו (אוצרות) ממון ואני גנזתי אוצרות נפשות". לאמור, במעשי הצלתי אנשים מרעב ואולי ממוות. מונבז מתבסס על הפסוק מספר משלי: "פרי צדיק עץ חיים ולוקח נפשות חכם".

על פי פירושו של **בעל מצודת דוד** (אלטשולר דוד) לפסוק, מעשה הצדיק הוא כמו עץ המגדל חיים. במעשיו, הצדיק מביא חיים. והלוקח לעצמו נפשות להדריכם בדרך הישר והרי הוא כאילו קנה אותם.

"אבותי גנזו לאחרים ואני גנזתי לעצמי". את דבריו אלה של מונבז צריך להבין על רקע הפסוקים הקודמים, לפני הפסוק שהביא כאסמכתא: "ולך תהיה צדקה".

כך נכתב בפסוקים: "כי תשה ברעך משאת מאומה, לא תבוא אל ביתו לעבוט עבוטו... ואם איש עני הוא לא תשכב בעבוטו. השב תשיב לו את העבוט, כבוא השמש ושכב בשמלתו, וברכך ולך תהיה צדקה מלפני ה' אלוקיך". (דברים כד, י-יג).

"אבותי גנזו לעולם הזה, ואני גנזתי לעולם הבא". מונבז הביא אסמכתא לדבריו מפסוק בספר ישעיה: "והלך לפניך צדקך כבוד ה' יאספך". כדי להבין את כוונתו של מונבז, עלינו לעיין בפסוקים הקודמים. כך כתוב בפסוקים: "הלוא פרוס לרעב לחמך ועניים מרודים תביא בית. כי תראה ערום וכיסתו ומבשרך לא תתעלם. אז יבקע כשחר אורך וארוכתך מהרה תצמח, והלך לפניך צדקך כבוד ה' יאספך". (ישעיה נח, ז-ח).

בפסוקים הללו מציב הנביא נורמת התנהגות, דאגה לחלש ולנצרך. בפסוקים אומר הנביא בשפה מפורשת, כי הוא מתכוון לעניים, שאין להם הדברים הבסיסיים לקיומו של האדם – אוכל לאכול ובגד ללבוש.

מונבז נהג לפי נורמה זו. משפט הסיום: "והלך לפניך צדקך כבוד ה' יאספך", פירוש, המעשים הטובים שאדם עושה, אין ערכם הרוחני מתבטל לאחר מעשיהם. בהאספו – בעת מיתתו, המעשים הללו הם חלק ממנו ומלווים אותו גם לאחר מותו. לדברים הללו התכוון מונבז במשפט: "ואני גנזתי לעולם הבא".

מנהיג מזדהה עם צער הציבור והיחיד לא יפרוש מן הציבור בעת צערו

"תנו רבנן: בזמן שישראל שרויין בצער ופירש אחד מהן, באין שני מלאכי השרת שמלוין לו לאדם, ומניחין לו ידיהן על ראשו, ואומרים: **פלוני זה שפירש מן הציבור – אל יראה בנחמת ציבור.**

תניא אידך: בזמן שהציבור שרוי בצער **אל יאמר האדם אלך לביתי ואוכל ואשתה, ושלום עליך נפשי,** ואם עושה כן – עליו הכתוב אומר: 'והנה ששון ושמחה, הרג בקר ופשט צאן, אכל בשר, ושתות יין; אכול ושתו, כי מחר נמות'. (ישעיהו כב, יג).

מה כתיב בתריה – 'ונגלה באזני, ה' צבאות: אם-יכפר העון הזה לכם, עד-תמתנו' (שם יד). עד כאן מידת בינוניים.

אבל במידת רשעים מה כתיב – 'אתיו אקה-יין, ונסבאה שר; והיה קזה יום מחר, גדול יתר מאד' (שם נו, יב).

מה כתיב בתריה – 'הצדיק אבד, ואין איש שם על-לב; ואנשי-חסד נאספים באין מבין, כי-מפני הרעה נאסף הצדיק' (שם נז, א).

אלא: **יצער אדם עם הציבור,** שכן מצינו **במשה רבנו** שציער עצמו עם הציבור, שנאמר: 'ידי משה כבדים, ויקחו-אבן וישימו תחתיו וישב עליה' (שמות יז, יב). וכי לא היה למשה כר אחד או כסת אחת לישב עליה? **אלא כך אמר משה: הואיל וישראל שרויין בצער – אף אני אהיה עימהם בצער.** וכל המצער עצמו עם הציבור זוכה ורואה בנחמת ציבור". (מסכת תענית, יא, ע"א).

מנהיג הפועל למען ציבור חלש

בעת **שנחמיה** רתם את הציבור שהיה בירושלים ובנה את חומותיה, "הייתה צעקת העם ונשיהם גדולה אל אחיהם היהודים". מצבם הכלכלי של העם היה קשה מאד, האוכל היה במשורה. מצוקה קשה זו נבעה מהתייחסות אחיהם היהודים, שהיו נוגשים בהם בגלל ההלוואות והריבית שהיו משלמים, בגין תשלומי מסים למלך, מס על הקרקעות והכרמים.

העם ביטא במילים קשות את תחושותיו: "ועתה, כבשר אחינו בשרנו, כבניהם, בְּנֵינוּ; וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ כְּבָשִׁים אֶת-בְּנֵינוּ וְאֶת-בְּנֹתֵינוּ לַעֲבָדִים, וַיֵּשׁ מִבְּנֹתֵינוּ נְכָבָשׁוֹת וְאִין לֹאֵל יָדְנוּ (לפדותן), וַיִּשְׁדְּתֵינוּ וּכְרַמֵּינוּ, לְאַחֲרִים". (נחמיה ה, ה).
 כאשר נחמיה שמע את הדברים הקשים, החליט לבוא לידי עימות עם החורים והסגנים, שהיו עשירי העם. נחמיה הוכיח את יכולתו המנהיגותית והוציא את העם להפגנה גדולה כנגד מעשי העוול של החורים והסגנים, במגמה שהללו יתקנו את מעשי העוול שגרמו לעם. נחמיה לא משחרר עצמו מהעניין, גם הוא היה נושה באחיו והחליט לוותר על החובות שחבים לו אנשים מבני העם. זו דוגמה אישית של מנהיג. אכן, הנושים נענו לדרישותיו של נחמיה.

סגנון הפסוקים, מבטא היטב את רוח הדברים. הנה הפסוקים במלואם: "וַיִּמְלֹךְ לְבִי עָלַי, וְאָרִיבָה אֶת-הַחֲרִים וְאֶת-הַסְּגָנִים, וְאָמַרְהָ לָהֶם, מִשָּׂא אִישׁ-בְּאָחִיו אַתֶּם נָשִׁים; וְאַתֶּן עָלֵיהֶם, קֶהֱלָה גְדוֹלָה. וְאָמַרְהָ לָהֶם, אֲנַחְנוּ קִנְיֵנוּ אֶת-אֲחֵינוּ הַיְּהוּדִים הַנִּמְכָּרִים לַגּוֹיִם כְּדִי בָנוּ, וְגַם-אַתֶּם תִּמְכְּרוּ אֶת-אֲחֵיכֶם, וְנִמְכְּרוּ-לָנוּ; וַיַּחֲרִישׁוּ, וְלֹא מָצְאוּ דָבָר. וְאָמַר, לֹא-טוֹב הַדָּבָר אֲשֶׁר-אַתֶּם עֹשִׂים: הֲלוֹא בִּירְאֵת אֱלֹהֵינוּ תֵּלְכוּ, מִחֶרֶף תִּגְוִיִּם אוֹיְבֵינוּ. וְגַם-אֲנִי אֲחִי וְנַעֲרִי, נָשִׁים בָּהֶם כָּסֶף וְדָגָן; נַעֲזָבָה-נָא, אֶת-הַמִּשָּׂא הַזֶּה. הִשְׁיִבוּ נָא לָהֶם כְּהִיזוֹם, שְׁדֹתֵיהֶם כְּרַמֵּיהֶם זִיתֵיהֶם--וּבְתֵיהֶם; וּמֵאֵת הַכֶּסֶף וְהַדָּגָן הַתִּירוֹשׁ וְהַיֶּצֶק, אֲשֶׁר אַתֶּם נָשִׁים בָּהֶם. וַיֹּאמְרוּ נָשִׁיב, וּמֵהֶם לֹא נִבְקָשׁ--כֵּן נַעֲשֶׂה, כְּאֲשֶׁר אַתָּה אוֹמֵר; וְאָקְרָא, אֶת-הַכֹּהֲנִים, וְאֲשַׁבְּעֵם, לַעֲשׂוֹת כְּדָבָר הַזֶּה". (נחמיה ה, ז-יב).

כדי לתת תוקף לדברים, השתמש נחמיה במעשה סמלי, הוא ניער את כנף בגדו ניעור חיצוני כדי לסמל את ההסתלקות מן הקניין והמכר.

כך אמר נחמיה:

"גם-חֲצִנִּי נַעֲרָתִי, וְאָמַרְהָ כָּכָה יַנְעִיר הָאֱלֹהִים אֶת-כָּל-הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא-יָקִים אֶת-הַדָּבָר הַזֶּה מִבֵּיתוֹ וּמִיָּגְעוֹ, וְכָכָה יִהְיֶה נַעֲוִיר, וְרָק; וַיֹּאמְרוּ כָל-הַקֹּהֵל אִמֵּן, וַיְהַלְלוּ אֶת ה', וַיַּעַשׂ הָעָם, כְּדָבָר הַזֶּה" (שם יג).

מנהיג הפועל למען העם – העם מקבלו כמנהיג ושליט

לאחר הירצחו של יונתן, מבניו של מתתיהו החשמונאי, קיבל **שמעון** אחיו על עצמו להמשיך בשלשלת מלכות בית חשמונאי. שמעון הצליח להרחיב את ממלכת החשמונאים על ידי כיבושיו.

שמעון דאג למקורות פרנסה לעם. הוא משמש דוגמה למנהיג, שלא ניצל את מקורות הקופה הציבורית לצרכיו. הוא השקיע גם מרכושו הפרטי לרווחת העם. לאחר תקופה של מאבקים ומלחמות, הצליח להביא שלום בארץ והעם ישב לבטח. מנהיגותו התבססה. העם בחר בו למנהיג ושליט.

וכך מסופר בספר חשמונאים (א, יד, ד-יג, על פי תרגומו של פרופ' א.ש. הרטום):

בתקופת שלטונו של שמעון שקטה הארץ ממלחמות והוא "ביקש לעשות טובות לעמו". פעולותיו של שמעון זכו לאהדת העם. שמעון כבש את יפו "וישימה לנמל ויעש (אותה) דרך לאיי הים", וכך קידם רבות את כלכלת ממלכתו. הוא כבש את גזר, את בית צור ואת החקרה בירושלים וביער את טומאת האלילים ממנה. בתקופתו, היהודים "עבדו את אדמתם בשלום והארץ נתנה את יבולה ועצי השדה נתנו את פריים, הזקנים ברחובות ישבו וישיחו כולם בטוב, והבחורים לבשו הדר ובגדי מלחמה.

(שמעון) סיפק מזון לערים וַיַּעֲשֶׂן מקומות מבצר וְשָׁם כבודו עד קצה הארץ נקרא. **עָשָׂה שלום על הארץ וישראל שמח שמחה גדולה.** וישבו איש תחת גפנו ותחת תאנתו ולא היה להם מחריד. וחדל ונלחם בהם מן הארץ והמלכים נגפו בימים ההם.

הוא תמך כל עניי עמו, דרש את התורה ויבער כל רשע ופושע. כיבד את המקדש וַיָּרֶב את כלי השרת".

בעל ספר חשמונאים נותן לנו תיאור של ימי שלום, שלווה ושפע. הוא מתאר את שמעון כמנהיג הדואג לצורכי עמו, רגיש לצדק ומשפט, מכבד את המסורת

והדת, התנדב ועורר אחרים להתנדב במתן כלי קודש לבית המקדש. על פעולות אלה החזיר לו העם אהבה רבה.

כאשר מלכות רומי שמעה כי הצליח שמעון לבסס את אחיזתו בארץ, היא החליטה לכרות ברית בין רומי ויהודה.

פעולותיו של שמעון הרשימו את העם וגם בעבור "הצדק והאמונה אשר שמר לעמו ויבקש לרומם את עמו בכל דרך". **כל העם החליט למנותו לנשיא-מנהיג עליהם יחד עם מינוי לכהונת הכהן הגדול.**

כך מסופר בספר החשמונאים:

"וזה נוסח הכתב: בשמונה עשר באלול בשנת שתיים ושבעים ומאה היא שנה שלישית לשמעון הכהן הגדול. בִּאֶסְרָמֶל (שר עם אל – תואר לשמעון, ישנה דעה נוספת שהכוונה לחצר בית המקדש- חצר עם אל) בקהל גדול של כוהנים ועם ושרי האומה וזקני הארץ הודע לנו. אחרי אשר היו פעמים רבות מלחמות בארץ, שמו שמעון... ואחיו את נפשם בכפם ויעמדו בפני אויבי עמם בכבוד גדול".

מיד לאחר מותו של יונתן אחיו "קם שמעון, נלחם על עמו, ביזבז רכוש רב מאשר לו, זיין את אנשי צבא עמו ויתן להם צידה. ביצר את ערי יהודה ואת בית צור אשר על גבולות יהודה, אשר היה שם נשק האויבים בראשונה, שם בה מצב אנשים יהודים. ביצר את יפו אשר על שפת הים ואת גזר אשר בגבולות אשדוד אשר שם ישבו האויבים בראשונה, הושיב בהן יהודים וישם בהן את כל הצורך לתקנן". (חשמונאים א, יד, כה-לה).

מנהיג המגלה רגישות למצוקותיו של הציבור

רב הונא, שהיה גדול אמוראי בבל בדור השני, היה מתלמידיו של רב ושמואל. לאחר מותם, התמנה לראש ישיבת סורא שבבבל. **הוא היה מנהיג הדור.** רגישותו לצורכי הציבור היתה רבה. היה נאה דורש ונאה מקיים. מסופר במסכת **תענית** (כ, ע"ב), שהאמורא **רבא** פנה ל**רפרם בר פפא** שיספר לו על הדברים הטובים שעשה רב הונא.

וכך סיפר לו: אינני זוכר מה עשה רב הונא בצעירותו, אבל מה עשה בזקנותו, אני זוכר.

והנה סיפור ראשון:

בכל יום מעונן היו מוציאים את רב הונא באפריון של זהב לסיור ברחבי העיר. כאשר ראה בסיורו כותל רעוע היה מצווה לתקנו, כדי שבימות הגשמים הכותל יחזיק מעמד ולא יגרום לנזקי נפש בנפילתו.

אם לבעל הכותל היו אמצעים כלכליים לתקן את הכותל – היה מתקנו, ואם לאו, היה רב הונא מתקן את הכותל מכספו האישי.

ועוד סיפור:

בכל יום שישי אחר הצהריים לפני כניסת השבת היה שולח רב הונא שליח לשוק וכל ירק שהיה משתייר אצל הגננים (מוכרי הירקות) היה קונה את הירקות שנשתיירו ואחר כך משליכן לנהר.

שואלת הגמרא במקום: למה זרק את הירקות לנהר, הרי מוטב שיתנם לעניים? **משיבה הגמרא:** אם הוא היה נוהג כך, היו העניים נמנעים מלקנות ירקות בשוק, משום שהיו יודעים שרב הונא ממילא ירכוש את הירקות מהגננים ויחלקם בין העניים, ואז רב הונא מקפח פרנסתם של הגננים.

התשובה לא הייתה מספקת, ואז **שואלת הגמרא שאלה נוספת:** למה שרב הונא לא יתן את הירקות לבהמות?

משיבה הגמרא: הירקות מאכל אדם ואין מאכילים מאכל אדם את הבהמה. התשובה לא הייתה מספקת, ואז שואלת הגמרא: אם כך המצב, למה רב הונא קונה את הירקות? שלא יקנה!

משיבה הגמרא: "נמצאת מכשילן לעתיד לבוא", שאם יראו הגננים שאינם מוכרים את סחורתם, לא יביאו ירקות לשוק לקראת שבת. לכן **דאג רב הונא, שתמיד יהיה מי שיקנה ירקות מהגננים, הם לא יפסידו וימשיכו להביא ירקות לשוק העיר.**

ועוד סיפור:

כאשר הגיעה לרב הונא תרופה חדשה, היה ממלא כד מים ותולה אותו על מפתן הכניסה לביתו, והיה אומר: **כל מי שצריך לתרופה זו, יבוא ויקח.** ויש

האומרים: שבתוך הכד היה דבר סגולה המציל את האדם ממזיקין. כיצד? אם האדם היה רוחץ ידיו במים שבתוך הכד היה ניצל ממזיקין, והיה אומר: כל מי שזקוק, יכנס וירחץ ידיו ממי הסגולה שבתוך הכלי ולא יסתכן.

ועוד סיפור קצר שהוא גדול:

כאשר היה רב הונא סועד בביתו, היה פותח את דלתות ביתו, והיה מכריז ואומר: **כל מי שצריך, יבוא ויאכל.**

חלק פרק אחד עשר סנהדרין

יחזקאל להחיותם: אלו מחים שבנקעת דורא. שהמים נכבדו חלק בכל על שהיו ימים כדלקמן: מנהר אשל עד רכס. מקום הן היו בנקעת דורא: שופעות. מחמת הארץ: וזה המלך והר ועדין היו שופעות. שהיה גדלות זו הארץ וזה המלך והממסר תורה אור וכלו עלמות מן הבקעה וטפחו לחיות רשע על פניו. והלכו לה' ולית דלמדי במחלות עננות היה כלים וכשהגיעה שעה קמו טפחו יל פיו כשהיה דולה לשמים כהם ימים של אלו מחים מהם. מן אומדן שהיה חביתן ישראל וטובדגל קמחם ארס: פה מזה רכס זה רות

ואותן שנים שעתיד הקב"ה לחדש את עולמו. ויהיה עולם זה חרב אלף שנים איתן נדיקים היכן הם האילן ואין נקבדן בלחץ: לא טרד בהחיד ארץ. כשהחליף הקב"ה את הארץ לא ערד לפי האט כלל ימים: וקרוי ה' יחלפו כח. קרא להם כח לשון ולעופף עלי נער: ויליף מנחם שהיה יחזקאל. שחזרו ומתו כך נדיקים שעתיד להחיות יחזרו לעפרם כך קממתי יחזקאל הגלו נטבדגל עם ימים תלך יסודם והיה יחזקאל מהגבבכל ויחיה בלחץ ישראל כלות אחת עשרה שנה שמך נדיק: רלללל בבורר: מה

שער שמיני

יחס של כבוד למנהיגים

הגמרא במסכת הוריות מביאה ברייתא הקובעת את אופני נתינת הכבוד למנהיגים:

"תנו רבנן: כשהנשיא נכנס, כל העם עומדים ואינם יושבים עד שיאמרו להם שבו."

כשאב בית דין נכנס עושים לו ב' שורות, אחד מכאן ואחד מכאן ואין יושבים עד שישב במקומו.

כשחכם נכנס, אחד עומד ואחד יושב עד שישב במקומו" (הוריות יג, ע"ב).

"אמר רבי ישמעאל, ראה מה כתיב: 'וידבר ה' אל משה ואל אהרן ויצוהם אל בני ישראל ואל פרעה (שמות ו, ג), לימדם לחלוק כבוד למלכות."

וכן רבנו הקדוש (רבי יהודה הנשיא) היה כותב לאנטונינוס (קיסר רומי), יהודה עבדך שואל בשלומך, **לחלוק כבוד למלכות"** (מדרש תנחומא, בראשית, פרשת וישלח, ג).

אמר. מחים שהיה יחזקאל אדם שכתבו בחזית החזית (יחזקאל לו) אכזה תקרא: האלה כל בית ישראל הזה. אלו סיון לכל ישראל הן להם תחית המחים כמו לא אלו אחרי אברה הקדוש ידעו שאלו מחיה את החזית זה לכל ישראל שנים הם להחיות ולא מן הדין היו דה "הסוד בחזית המחים אין לעשות כלל אלא מוסר סיון חיו לסיכל. שהיו מליצין ללוחם ט הסיכל דכתיב ואבא ואחלה מן הקיר סביב: וכתיב והעבדתי סביב סביב. כלומר על אותן שכתוב עליהם סביב עבר

יוחנן אמר אלו מתי: גבובדגל חרשע את י בבות אמרו לבעליות תנו רבנן בשעה שהם יחזית מתי בבקעה סיבן של אלו אמרו יחזיתו במה תקיפין ב מן של אחרי רשע י יוד בשפר תהלים ח"ד י עלם על פניו וישרפו י קרא דכתיב "גבובדגל

כל שלמיני מדינתא וגו' וכתיב אחרי גוברין יהודאין וכתיב מלכא חזין לגבריא אלך וגו' חני רבי רבי אליעזר בן יעקב אפילו בשעת הסבה לא ישנה אדם את עצמו מן הרבנות שלו שנאמר "באדין גבריא אלך כפתי בסרבליהן פשיטתין וכרבלתהון וגו' אמר רבי יוחנן

נתינת כבוד למנהיגים

במדרש הגדול מובא מדרש, המסביר מדוע הקדוש-ברוך-הוא אומר למשה להקהיל את כל העדה לפני פתח אהל מועד. הסיבה: יש חשיבות למעמד של קדושה וטוהרה בקבלת מנהיגותם של מנהיגים על ידי הציבור. כך דורש המדרש את הפסוק: " וְאֵת כָּל-הָעֵדָה, הִקְהִיל, אֶל-פֶּתַח, אֹהֶל מוֹעֵד (ויקרא ח, ג). עשה במעמד כל העדה, שיהיו נוהגין בכהונה בקדושה ובכבוד ולא עוד אלא כל שררת הציבור תהא במעמד כל העדה, שיהיו נוהגין בשררה ובכהונה ובקדושה, שנאמר: ויקח את יהושע ויעמידהו לפני אלעזר הכהן ולפני כל העדה ". (במדבר כז, כב), (מדרש הגדול, ויקרא, פרשת צו, ח, ג).

התייחסות בכבוד למלכות

מדרש תנחומא מביא את דבריו של התנא רבי ישמעאל, שפסק שיש לתת כבוד למלכי אומות העולם, אפילו לפרעה המלך, שנחשב למלך רשע. רבי יהודה הנשיא טווה קשרים הדוקים עם אנטונינוס קיסר רומי. באיגרות ששלח אליו, השתמש בהקדמה בניסוחי כבוד לקיסר.

כך דורש מדרש תנחומא:

"אמר רבי ישמעאל, ראה מה כתיב: 'וַיְדַבֵּר ה', אֶל-מֹשֶׁה וְאֶל-אַהֲרֹן, וַיֹּצִיֵאם אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְאֶל-פְּרֹעֶה מֶלֶךְ מִצְרַיִם--לְהוֹצִיא אֶת-בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל, מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם' (שמות ו, יג), לימדם לחלוק כבוד למלכות.

וכן רבנו הקדוש (רבי יהודה הנשיא) היה כותב לאנטונינוס (קיסר רומי), יהודה עבדך שואל בשלומך, לחלוק כבוד למלכות".

(מדרש תנחומא, בראשית, פרשת וישלח, ג).

סייגים בנתינת כבוד למלך ישראל

חז"ל קבעו נורמות במתן כבוד למלך. על פי השקפת העולם של היהדות, מלך הוא בשר ודם. מעולם לא היה יכול מלך בישראל לדרוש מעמו שיתייחסו אליו ביתר כבוד, כפי שנעשה בעמים השכנים, שלעתים דרש המלך כבוד אלים לעצמו.

חז"ל קבעו נורמה, שתפילתו של אדם מישראל לפני הקדוש ברוך הוא עדיפה ממתן כבוד למלך ישראל.

כך נאמר במשנה, **מסכת ברכות**:

"אין עומדים להתפלל אלא מתוך כובד ראש. חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין, כדי שיכוונו את לבם לאביהם שבשמים. **אפילו המלך שואל בשלומו לא ישיבנו**". (משנה, ברכות פרק ה, משנה ג).

הגמרא מסבירה את דברי המשנה: "אפילו המלך שואל בשלומו לא ישיבנו" על ידי דבריו של רב יוסף שאמר: "**לא שנו אלא למלכי ישראל**, אבל למלכי אומות העולם פוסק". (ברכות לב, ע"ב).

חז"ל יצאו מתוך הנחה שמלך ישראל יבין מדוע המתפלל לא יכול להתפנות מתפילתו ולכבדו, אבל מלך זר-מאומות העולם, שאינו מכיר את ההוויה והמחויבות של אדם מישראל להתפלל לאלוקיו ללא הפרעה, יראה בהתנהגות זו זלזול בכבודו של המלך ואז יחליט להורגו. שמירת הנפש חשובה יותר, ולכן אמר רב יוסף שלגבי מלך מאומות העולם יפסיק אדם מישראל תפילתו וכבדו.

יחס של כבוד לנשיא

הגמרא **במסכת הוריות** מביאה ברייתא הקובעת את אופני נתינת הכבוד למנהיגים: "תנו רבנן: **כשהנשיא נכנס, כל העם עומדים ואינם יושבים עד שיאמרו להם שבו. כשאב בית דין נכנס עושים לו ב' שורות, אחד מכאן ואחד מכאן ואין יושבים עד שישב במקומו. כשחכם נכנס, אחד עומד ואחד יושב עד שישב במקומו**". (הוריות יג, ע"ב).

התנאים קבעו מידרג של מתן כבוד למנהיגים. **נשיא הסנהדרין** מורם מעם ולכן כל הציבור קם לפניו ואינו יושב עד שכרוז אומר לציבור לשבת. הכרוז מכריז רק לאחר שוידא שהנשיא הגיע למקומו. **כשאב בית הדין נכנס**, אין צורך שכל הציבור יעמוד. רק עושים לו שתי שורות של אנשים, שורה מצד אחד ושורה מהצד השני במסלול הליכתו. כאן הכרוז לא מכריז מאומה. הקהל עומד בשתי השורות בעת שאב בית הדין נכנס. כאשר אב בית הדין יושב במקומו, אז קהל שתי השורות מתיישב. כאשר **חכם** מחברי הסנהדרין נכנס, המתכונת היא שונה. בשתי השורות, לא כולם עומדים אלא אחד עומד, הבא אחריו יושב, הבא אחריו עומד וכן הלאה... הקהל שעומד, ממתין עד ישיבת החכם, ואז הוא מתיישב.

נוהגים בכבוד המנהיגים – סדר עליות לתורה

הגמרא, **במסכת גיטין**, מביאה דברי תנאים שדנו בסדר העולים לתורה. וכך **התנהל הדיון**: "שלחו ליה (לו) בני גלילא (גליל) **לרבי חלבו**: אחריהן מי קוראין?" שאלו בני הגליל את רבי חלבו: בקריאת התורה אחרי שעולים לתורה, כהן ולוי - מעלין ישראל, לאיזה ישראל קוראים בעלייה השלישית בקריאת התורה? - אומרת הגמרא: "לא היה בידו מענה".

"באו ושאלו את רבי יצחק נפחא, שאמר לו: אחריהן קוראין תלמידי חכמים הממונין פרנסין על הציבור ואחריהן בני תלמידי חכמים שאבותיהם ממונים פרנסים על הציבור ואחריהן ראשי כנסיות וכל אדם". (גיטין ס, ע"א).

התנאים נתנו ביטוי, כיצד אפשר להודות לאנשים העוסקים בצורכי ציבור. לא תגמול כספי, אלא תגמול רוחני. נראה, שבתקופת התנאים, העלייה השלישית לתורה היתה מכובדת ומן הראוי לתת כבוד זה לתלמידי חכמים, שהם גם מנהיגי הציבור, ואם הם לא נמצאים בבית הכנסת, תינתן העלייה השלישית לתורה – לבניהם.

נתינת כבוד למנהיג רשע

כידוע, ישנם מנהיגים, שאינם עומדים בנורמות המצופות, ולמרות זאת, עלינו להקפיד על מספר גינוני כבוד.

הגמרא, **במסכת זבחים** (קב, ע"א), מתייחסת לעניין נתינת כבוד למנהיג רשע: הקדוש ברוך הוא אומר למשה: "כָּבֵד לֵב פְּרָעָה; מֵאֵן, לְשַׁלַּח הָעָם". (שמות ז, יד),

לכן, אני שולח אותך אל פרעה כדי לבשר לו על מכת הדם. מתי תבשר לו את הדבר?

כאשר פרעה יצא להתרחץ ביאור. עליך להיות מוכן להקביל את פניו כשם שמקבלים פני מלך, למרות שנחשב כמנהיג רשע. התורה משתמשת במילים "**וְנִצַּבְתָּ לְקִרְאָתוֹ**" (שמות ז, טו). מהמילים הללו למד ריש לקיש, שיש להסביר פנים למלך גם שהוא רשע.

על היחסים המורכבים הללו בין משה ופרעה, מוסיף רבי ינאי ואומר, שבכל מצב חייבים לכבד מלך. הוא ביטא זאת במשפט: "לעולם תהא אימת מלכות עליך".

רבי ינאי, מביא דוגמה מהתנהגותו של משה לאחר מכת בכורות, כיצד הוא נותן כבוד לפרעה. שם התורה אומרת: "וַיֵּרְדּוּ כָל-עַבְדֵיךָ אֶלֶּה אֵלֵי וְהִשְׁתַּחֲווּ-לִי לֵאמֹר, צֵא אִתָּה וְכָל-הָעָם אֲשֶׁר-בְּרַגְלֶיךָ, וְאַחֲרֵי-כֵן, אֵצֶא". (שמות יא, ח).

אם נשים לב לפסוק, נמצאנו למדים, שמשה לא אמר לפרעה שתחילה ירד אליו וישתחוה לו.

אין תמיד הסכמה בעניין זה. **מדרש תנחומא** מוקיע את דרכו של פרעה, שהודיע לנתיניו שהוא אל. לפי המדרש שלח ה' את משה דווקא למקום זה, כדי שימצא אותו במערומיו – תרתי משמע. לפי מדרש תנחומא, אין לתת כבוד למלך רשע.

כך דורש המדרש את הפסוק: "וַיֵּאמֶר ה' אֶל-מֹשֶׁה, הִשָּׁפֶם בְּבִקְרָ וְהִתִּיצֵב לִפְנֵי פְרֹעֶה-הַזֶּה, יוֹצֵא הַמִּימָה". (שמות ח, טז).

"למה הוא יוצא המימה? - לפי שהיה אותו רשע משתבח ואומר שהוא אלוה ואינו יוצא לנקביו (לעשות את צרכיו), לפיכך היה יוצא המימה בהשכמה, שלא יראוהו בני אדם שעומד בקלון. לכך אמר הקדוש ברוך הוא למשה, עמוד בהשכמה בשעה שהוא נצרך". (מדרש תנחומא, במדבר, פרשת וארא יד).

הגמרא, **במסכת זבחים** (קב, ע"א), מביאה גם את דבריו של **רבי יוחנן** בעניין נתינת כבוד למלך רשע. הוא למד זאת מהתנהגותו של אליהו הנביא כלפי אחאב מלך ישראל.

לאחר העימות שהיה בין אליהו הנביא ונביאי הבעל, שבסופו הרג אליהו את נביאי הבעל, נפגשו אליהו ואחאב שנחשב מלך רשע.

כאשר נפרד אחאב מאליהו, ליווה אליהו את אחאב בדרכו, וזאת משום נתינת כבוד למלך, כדברי הפסוקים: "וַיֵּרָכֵב אַחְאָב, וַיֵּלֶךְ יִזְרְעֶאלָה. וַיֵּד ה' הִיָּתָה אֶל-אֱלֹהֵיוֹ, וַיִּשְׁגֹּס, מִתְנִיּוֹ; וַיֵּרֶץ לִפְנֵי אַחְאָב, עַד-בִּצְאָה יִזְרְעֶאלָה". (מלכים א, יח, מה-מו).

להלן, דברי המקור בגמרא:

" וְנִצְבֶּתֶת לְקִרְאָתוֹ, עַל-שְׁפֹת הַיָּאֵר' (שמות ז, טו). ואמר **ריש לקיש: מלך הוא והסביר לו פנים...** אמר **רבי ינאי:** לעולם תהא אימת מלכות עליך, דכתיב: 'וְיָרְדוּ כָל-עַבְדֶּיךָ אֵלֶּה אֵלַי' (שמות יא, ח). ואילו לדידיה לא קאמר ליה. **רבי יוחנן** אמר מהכא: 'וַיֵּד ה' הִיטֵה אֶל-אֱלֹהָיו, וַיִּשְׁנֶס, מִתְנִיּוֹ; וַיֵּרָץ לִפְנֵי אַחָב, עַד-בֶּאֱכָה יִזְרְעֶאלָה'. (מלכים א, יח, מו)".

רש"י בפירושו כותב: " 'הסביר לו פנים', והיינו וניצבת לקראתו, לפי גדולתו היכון לקראתו".

יחזקאל להחיותם: אלו מחים שבקעת דורא. שהמים נכסדו
חלק בכל על שהיו ימים בלוקמן: ונחזר אלכל עד דבת. חוקמי
הן היו שבקעת דורא: שופעות. מחמת הליה: וליה המלך והר
ועדין היו סוהיייה

ואותן שנים שעתיד הקב"ה לחם עולמו. ויהיה עולם זה חרב
אלף שנים איתן לדיקים יסכן הם האיל וליה נקבדן בלחך: לא
נראה בהחיר ארץ. כשנחליף הקב"ה את הארץ לא נראה לפי האנו
בלב ימים: וקווי' יחליפו כח. קיפה להם כח לשון ולשון בלי
נער: ויחליף נחמתיים שהיה יחזקאל.
שחזרו ויחזרו כד לדיקים שעתיד
להחיות יחזרו למעדם כד
יחזקאל הויה

שער עשירי

תפילות וברכות למנהיגים

"תנו רבנן:
הרואה **חכמי ישראל** אומר 'ברוך שחלק מחכמתו ליראיו',
חכמי אומות העולם אומר: 'ברוך שנתן מחוכמתו לבשר ודם'.

הרואה **מלכי ישראל** אומר: 'ברוך שחלק כבודו ליראיו',
מלכי אומות העולם אומר: 'ברוך שנתן מכבודו לבשר ודם' "

(ברכות נח, ע"א).

תפילה למנהיגים

"ומנהיגי **ישראל** ופרנסי **ישראל** תיתן להם מסילות בלבבם בשכל הישר והצדק
איך להנהיג עמך ישראל, ויעסקו הצורכי ציבור באמונה. ותוציא מליכם
הגאוה והשררות שלא יתנו חיתיתם בארץ החיים. ותתן להם כוח לסבול
עול וטורח הציבור ומשא העם, כאשר ישא האומן את היונק.

ותתן להם אמיץ כוח ולשון לימודים כשיצטרכו ללכת העבור הציבור
אל היכל המלכים והשרים והשופטים ימצאו חן בעיניהם למען אשר
ישכילו ויצליחו לטובת הרבים והיחידים" (תהלים-דרכי חיים, עמוד רצ).

רא שבשעה שהגלה
רואיה אותן ושיפיעת
ציה הנלך ידמים
א הקב"ה ליחזקאל לך
על פניו אמר ביה
אתהי כמה רבובין
זהב רוחה לתוך פני
אמר

ותתן אומר אל
בבוכדנצר הרש
בות אמרו לב
תנו רבנן בישע
הריות מתיים:
שיכן של אלו
תהיהו כמה ר
גל אחרו
יוד בספר תהלים ח"ר ששה נסים נעשו באורו היום ואלו הן צף הכבשן ונפרץ הכבשן והיסק סודו ונחפץ
גלם על פניו ונשרפו ארבע מלכיות והחיה יחזקאל את המחים בבקעת דורא וסילתו גמרא וארבע מלכיות
קרא דכתיב "ובבוכדנצר מלכא שלח למכניש לאחשדרפניא סגניא ופתותא ארדגורא גרברא דתבריא הפתא
כל שלמיני מדינתא וגו' וכתוב אתהי גוברין יהודאין וכתוב ומתכנישן אחשדרפניא סגניא ופתותא והדבר
מלכא חוין לגבריא אלך וגו' חני רבי רבי אליעזר בן יעקב אפילו בשעת הסבה לא ישנה אדם את עצמו
מן הרבנות שלו שנאמר "באדין גבריא אלך כפתי בסרכלדין פשטיהן וסרכלהון וגו' אמר רבי יוחנן
בבבליה

תפילתו של דוד המלך לקראת המלכתו של שלמה

ספר **תהילים** מיוחס במסורת ישראל לדוד המלך. שלמה נקבע כיורשו של דוד. בסוף ימיו מחבר דוד **תפילה מיוחדת** לשלמה בנו-יורשו אשר עומד לקבל את שרביט המלכות. התפילה נמצאת ב**ספר תהילים, פרק עב**. **בתפילתו המיוחדת**, מבקש דוד מהקב"ה שישרה שכינתו על שלמה, שיהא שופט צדק, ללא מורא וללא משוא פנים. יאבק עם העושקים את העם וידאג לחלשים בחברה. משפטיו יהיו משפטי צדק. אם שלמה ינהג כך, תעלה רמתו הרוחנית של העם, תאיר תורתו של הקב"ה וירבו הצדיקים בקרב העם. זוהי תפילה, המבטאת אג'נדה חברתית מובהקת. במצב אידיאלי זה, יהיה שלום פנימי בקרב העם, מלכי אומות העולם ישחרו לפתחו של שלמה והמצב הכלכלי יהיה טוב. את עושרו הרב לא יגנוז לעצמו אלא יחלקו בקרב אביוני הארץ. ולבסוף הוא מברך את הקב"ה על כל הטובה שהרעיף על עם ישראל.

עמוס חכם, בפירושו לספר תהילים (הוצאת מוסד הרב קוק, תש"ן-1990), מחלק את **מזמור-התפילה** לארבעה חלקים:

חלק ראשון: צדקתו של המלך. **חלק שני:** גדולתו של המלך.

חלק שלישי: עזרתו של המלך לאביונים. **חלק רביעי:** ברכות לארץ ולמלך.

סיום - ברכות לקב"ה וכתובת סיום לספר השני של תהילים.

"לְשִׁלְמָה: אֱלֹהִים--מִשְׁפָּטֶיךָ, לְמֶלֶךְ תָּנוּ; וְצִדְקָתְךָ לְבֶן-מֶלֶךְ. יְדִין עַמְּךָ בְּצִדְקָה; וְעֲנִיֶיךָ בְּמִשְׁפָּט. יֵשְׂאוּ הָרִים שְׁלוֹם לְעָם; וּגְבְעוֹת, בְּצִדְקָה. יִשְׁפֹּט, עֲנִיֵי-עָם יוֹשִׁיעַ, לְבְנֵי אֲבִיוֹן; יִדְכָּא עוֹשֶׂק. יִירָאוּךָ עַם-שְׁמֶשׁ; וְלִפְנֵי יָרֵחַ, דֹּר דֹּרִים.

יָרֵד, כְּמָטָר עַל-גֶּזֶז; כְּרִבִּיבִים, זֶרְזִיף אֶרֶץ. יִפְרַח-בְּיָמָיו צִדִּיק; וְרַב שְׁלוֹם, עַד-בְּלִי יָרֵחַ. וַיֵּרֶד, מֵיָם עַד-יָם; מִנְּהָר, עַד-אֲפֹסֵי-אֶרֶץ. לִפְנֵיו, יִכְרְעוּ צִיִּים; וְאִיָּבּוֹ, עָפָר יִלְחֹכוּ. מֶלֶךְ תִּרְשִׁישׁ וְאַיִים, מִנְּחָה יִשִּׁיבוּ; מֶלֶךְ שָׁבָא וְסָבָא, אֲשֶׁכָּר יִקְרִיבוּ.

וַיִּשְׁתַּחֲוּ-לוֹ כָּל-מַלְכִּים; כָּל-גּוֹיִם יַעֲבֹדוּהוּ. כִּי-יֵצֵיל, אַבְיּוֹן מִשּׁוֹעַ; וְעֲנִי, וְאִין-עֶזֶר לוֹ. יֵחַס, עַל-דֹּל וְאַבְיּוֹן; וְנַפְשׁוֹת אַבְיּוֹנִים יוֹשִׁיעַ. מִתּוֹךְ וּמַחֲמָס, יִגְאֹל נַפְשָׁם; וַיִּיקֶר דָּמָם בְּעֵינָיו. וַיְחִי-- וַיִּתֵּן-לוֹ, מִזֶּהָב שָׁבָא: וַיִּתְּפַלֵּל בְּעֶדּוֹ תָּמִיד; כָּל-הַיּוֹם, יִבְרַכְנָהוּ. יְהִי פֶסֶת-בֵּר, בְּאַרְץ-- בְּרֹאשׁ הָרִים: יִרְעַשׂ כָּלִבְנוֹן פָּרִיז; וַיִּצִּצּוּ מֵעִיר, כַּעֲשֵׂב הָאָרֶץ. יְהִי שְׁמוֹ, לְעוֹלָם-- לִפְנֵי-שָׁמֶשׁ, יִנּוֹן שְׁמוֹ: וַיִּתְּבָרְכוּ בוֹ; גּוֹיִם יִאֲשְׁרוּהוּ. בְּרוּךְ, ה' אֱלֹהִים--אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל: עֹשֶׂה נִפְלְאוֹת לְבִדּוֹ. וּבְרוּךְ, שֵׁם כְּבוֹדוֹ-- לְעוֹלָם: וַיִּמְלֹא כְבוֹדוֹ, אֶת-כָּל הָאָרֶץ-- אָמֵן וְאָמֵן. כָּלֹו תַּפְלוֹת-- דָּוִד, בֶּן-יִשִּׁי".

תפילתו של רבי יהודה הנשיא

רבי יהודה הנשיא, מנהיג נערץ, לאחר שסיים את תפילתו על פי הנוסח שקבעו חז"ל, היה נוהג לומר תפילה פרטית. בתפילתו הפרטית ישנם יסודות לבקשות המשקפות את מצוקת המנהיג. זאת נוכל ללמוד, אם נעיין בתפילות הפרטיות של תלמידי חכמים הנמצאות בגמרא, סמוך למקור שממנו אני מביא את תפילתו הפרטית של רבי יהודה הנשיא. נבחין מיד בהבדלים בתכני התפילות ובאפיון הייחודי בתפילתו של רבי.

להלן התפילה, כפי שהיא מופיעה בגמרא **במסכת ברכות**:

"רבי בתר צלותיה (לאחר תפילתו) אמר הכי (כך):

יהי רצון מלפניך ה' אלוהינו ואלוקי אבותינו שתצילנו מעזי פנים ומעזות פנים, מאדם רע ומפגע רע, מיצר רע, מחבר רע, ומשטן משחית, ומדין קשה ומבעל דין קשה, בין שהוא בן ברית בן שאינו בן ברית". (ברכות טז, ע"ב).

לאחר הבאת תפילה זו, מביאה הגמרא אימרה: "ואף על גב דקיימי קצוצי עליה דרבי (אף על פי שהיו עומדים שוטרים לשמור את רבי)". **רש"י** בפירושו כותב: "שהיו שוטרים עומדין במצוות אנטוניוס להכות ולהינקם מכל העומדים עליו".

מעובדה זו אני למד, שלמרות השמירה האישית, שהגנה עליו מהתנכלות פיזית, חשש רבי מהתנכלות מילולית, מהתנהגות לא נאותה ומעליבה - מאנשים המופיעים לפניו.

הפרשנים נותנים ביטוי להסבר זה:

המהרש"א (מורנו הרב שמואל אליעז [איידליש]) מפרש: " **'מעזי פנים'** - שלא יתגרו בי אנשים שהם עזי פנים, ו'**מעזות פנים'** שלא יעשו אותי עזות פנים, דהיינו שלא יוציאו עלי לעז".

רש"י מפרש: '**מעזי פנים'** - שלא יתגרו בי".

רבי חתר לדוגמה אישית בהתנהגותו. לא רק נאה דורש אלא גם דורש ומקיים. **בסידור "בית יעקב" שערך יעקב מעמדין** הוא נותן פירושים לתפילתו של רבי. בפירושו יש ביטוי לדברים הנ"ל.

'עזי פנים' – שלא יוציאו עלי לעז.

'ומעזות פנים' – שלא אעז פני כנגד שמים.

'משכן רע' – אוי לרשע ואוי לשכנו.

'ומחבר רע' – שלא אלמוד ממעשיו.

חכמים מצאו בתפילה זו-משמעות רבה. ראוי שלא רק מנהיג יאמר אותה, אלא גם כל אחד מישראל יאמר תפילה זו לאחר ברכות השחר בתפילת שחרית. ולפיכך הם כללו תפילה זו בנוסח התפילה הקבוע.

ברכות מיוחדות בראיית מלך ישראל ומלך מאומות העולם

המשנה דורשת מאתנו להתפלל לשלומה של מלכות וגם נותנת סיבה לדרישה זו. "**רבי חנניא** סגן הכהנים אומר: "**הוי מתפלל בשלומה של מלכות, שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו**". (אבות, פרק ג, משנה ב).

חכמינו אינם מבחינים בין מלכות ישראל לבין מלכות מאומות העולם.

לכל מלכות יש צורך להתפלל לשלומה.
בהמשך, אני מביא דוגמאות לתפילות מיוחדות, שנאמרו לשלומה של מלכות.
חכמינו קבעו, שיש לומר ברכה בשם ומלכות כאשר רואים מלך מישראל או
מלך מאומות העולם.

להלן הבריייתא, שעל פיה פסקו לומר את הברכות המיוחדות למלכים:
"תנו רבנן: הרואה **חכמי ישראל אומר**: 'ברוך שחלק מחוכמתו ליראיו', חכמי
אומות העולם אומר: 'ברוך שנתן מחוכמתו לבשר ודם'.
הרואה **מלכי ישראל אומר**: 'ברוך שחלק כבודו ליראיו', **מלכי אומות העולם**
אומר: 'ברוך שנתן מכבודו לבשר ודם'." (ברכות נח, ע"א).

הנה נוסח הברכות כפי שהן נאמרות במילואן:

הרואה מלך מישראל מברך:

ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם, שחלק מכבודו ליראיו.

הרואה מלך מאומות העולם מברך:

ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם, שנתן מכבודו לבשר ודם.

הגמרא, **במסכת ברכות** (נח, ע"א), מביאה את סיפורו של **רב ששת**, הבא
לחזק דברי חכמים.

האמורא **רב ששת** היה עיוור. במקום מגוריו של רב ששת, יצא הציבור לקבל
את פני המלך.

רב ששת הצטרף לציבור ויצא עמם לקבל את פני המלך. בדרך פגשו אלמוני
ושאלו בניסוח ציורי ונימה מלגלגת: הכדים השלמים הולכים לנהר, לאן הולכים
הכדים השבורים? לאמור, מה עושה עיוור בקבלת פמלייתו של המלך? – השיב
לו רב ששת: בוא ראה, שאני יודע יותר ממך.

הגיע הגדוד הראשון, שצעד לפני פמליית המלך. כאשר נשמעו רעמי צעידת הגדוד, שאל אותו אלמוני את רב ששת: האם הגיע המלך? השיב לו רב ששת: המלך טרם הגיע.

כאשר נשמעו **רעמי צעידת הגדוד השני**, שאל אותו אלמוני את רב ששת: האם עכשיו הגיע המלך? השיב לו רב ששת: המלך טרם הגיע.

הגיע הגדוד השלישי, השתתק כל ציבור מקבלי פני המלך. אמר רב ששת לאותו אלמוני, **עכשיו בוודאי הגיע המלך**.

שאל אותו האלמוני: מהיכן אתה יודע? השיב לו רב ששת: **שמלכות הארץ היא כעין מלכות שמים**. כאשר מתגלה ה', נאמר: "וַיֹּאמֶר, צֵא וְעַמְדָּה בְּהָר לִפְנֵי ה', וְהָיָה ה' עִבְרָ וְרוּחַ גְּדוּלָּה וְחֶזֶק מִפָּרֶק הָרִים וּמִשֹּׁבַר סְלָעִים לִפְנֵי ה', לֹא בְרוּחַ ה': וְאַחֲרֵי כֵן רָעַשׁ, לֹא בְרַעַשׁ ה'. וְאַחֲרֵי כֵן רָעַשׁ אֲשׁ, לֹא בְּאֵשׁ ה': וְאַחֲרֵי כֵן קוּל דְּמָמָה דִּקְהָ. וַיְהִי כְּשִׁמְעַע אֱלֹהֵינוּ, וַיֵּלֶט פָּנָיו בְּאַדְרֵתוֹ, וַיֵּצֵא, וַיַּעֲמֵד פֶּתַח הַמַּעְרָה".

(מלכים א, יט, יא-יג).

מפסוק זה אנו למדים שגילוי ה' בא בעת דממה-שתיקה.

כאשר הגיע המלך - ברך עליו רב ששת.

ליגלג עליו אותו אלמוני ואמר: למי שאינך רואה הינך מברך?

במשפט זה סיימה הגמרא את דו-השיח בין האלמוני ורב ששת, ואז **שואלת הגמרא** לאחר דו-השיח בין רב ששת לאלמוני: מה עלה בגורלו של אותו אלמוני?

משיבה הגמרא: יש אומרים שחברו ניקר את עיניו, ויש אומרים שרב ששת נתן בו עיניו ונעשה גל עצמות.

סיפור זה בא לבטא את חשיבות ברכת המלך. יש בו מסר, שברכת המלך לא מסורה להחלטתו של היחיד, אם לומר אותה או לא לומר אותה. כולם מצווים לומר ברכה זו.

תפילה למנהיגים העוסקים בצורכי ציבור

בשבת, לאחר קריאת התורה, לפני הכנסת ספר התורה להיכל, מתפלל שליח הציבור תפילה לקהל, לעושי מצוות ולעוסקים בצורכי ציבור.

וכך נאמר בתפילה:

"וכל מי שעוסקים בצורכי ציבור באמונה, הקדוש ברוך הוא ישלם שכרם, ויסיר מהם כל מחלה, וירפא לכל גופם, ויסלח לכל עוונם, וישלח ברכה והצלחה בכל מעשי ידיהם עם כל ישראל אחיהם ונאמר אמן". (מתוך סידור התפילה).

תפילה לשלום המדינה ומנהיגיה

במרוצת הדורות התפתחה מסורת בקהילות ישראל להתפלל לשלומה של מלכות. התפילה מבוססת על הנאמר בתנ"ך.

בספר ירמיה נאמר:

"וְדַרְשׁוּ אֶת-שְׁלוֹם הָעִיר, אֲשֶׁר הִגַּלְתִּי אֶתְכֶם שָׁמָּה, וְהִתְפַּלְלוּ בְעֵדָה, אֵל ה': כִּי בְשָׁלוֹמָהּ, יִהְיֶה לָכֶם שְׁלוֹם" (ירמיה כט, ז).

בספר **עזרא**, מסופר על הצהרת כורש והרשות לבנות את בית המקדש. ניתנה הוראה גם לספק את הצרכים להקרבת הקורבנות. בהמשך כתוב: "שִׁהְיוּ מְקַרְבִּים נִיחּוּחִים לֵאלֹהֵי הַשָּׁמַיִם, וּמִתְפַּלְלִים לַחַיִּי הַמֶּלֶךְ וּבְנָיו". (עזרא ו, י - תרגום הפסוק מארמית לעברית).

גם המשנה **במסכת אבות**, דורשת מאתנו להתפלל לשלומה של מלכות וגם נותנת סיבה לדרישה זו.

"רבי חנניא סגן הכהנים אומר: "הווי מתפלל בשלומה של מלכות, שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו". (אבות, פרק ג, משנה ב).

הגמרא, **במסכת עבודה זרה** (ד , ע"א)
נותנת פירוש אליגורי לדברי התנא רבי חנניא: "למה נמשלו בני אדם לדגי הים?
שכתוב 'וַתַּעֲשֶׂה אֱדָם, כְּדִגְי הַיָּם' (חבקוק א, יד).
מה דגים שבים, כל הגדול מחברו בולע את חברו, אף בני אדם, **אלמלא מוראה
של מלכות, כל הגדול מחברו בולע את חברו**".

* * * *

הגמרא, **במסכת שבת** [יא, ע"א] **מתייחסת לשלומה של מלכות:**
"ואמר רבא בר מחסיא, אמר רב חמא בר גוריא אמר רב: אם כל הימים יהי דיו
ואגמים קולמוסים ושמים יריעות וכל בני אדם לבלרין **אין מספיקים לכתוב
חללה של רשות**. מאי קראה? אמר רבי משרשיא: "שמים לרום וארץ לעמק ולב
מלכים אין חקר". [משלי כה, ג].
פירוש: אם כל הימים יהיו דיו וכל הקנים הגדלים באגמים יהיו קולמוסים
והשמים יריעות של קלף וכל בני האדם סופרים, **אין הם מספיקים לכתוב את
עומק לב השלטון, כי המלך צריך לדאוג לעניינים רבים:** לגבות מסים לנהל
מלחמותיו ולשפוט את עמו, ואת כל אלה הוא צריך לעשות מדי יום ביומו בכל
מדינות מלכותו.

פירוש המאירי: הגמרא מלמדת בלשון צחות ומליצה, **שלעולם יתפלל אדם
בשלומה של מלכות, ולא יהרהר אחרי מעשיה ואף אם יראה לפעמים דברים**
שלא כהוגן למראה עיניו, יהפך בזכותה ויכריענה לכף זכות עד כמה שאפשר,
מכיוון שיש לפעולותיה סיבות עמוקות ומורכבות עד למאוד, ואי אפשר לעמוד
על כוונותיה מיד בשעת מעשה.

"שמים לרום, וארץ לעומק, ולב מלכים אין חקר" [משלי כה, ג]. **מפרש מצודת
דוד:** שלושת הדברים שבפסוק דומים זה לזה, שאי אפשר ולחקור ולדעת את
רום השמים, ועומק הארץ, **ורוחב לב המלך**.

* * * *

בסידור "תפילת ישראל" שערך מאיר הלוי לעטעריס, שיצא לאור בשנת 1841 בתפילת מוסף של שבת לפני ברכת החודש, מובא נוסח התפילה לשלומה של מלכות אוסטריה, קיסרה ורעייתו.

"הנותן תשועה למלכים וממשלה לנסיכים, מלכותו מלכות כל-עולמים, הפוצה את דוד עבדו מחרב רעה. הנותן בים דרך ובמים עזים נתיבה. הוא יברך וישמור וינצור וירומם ויגדל וינשא למעלה את אדונינו

פערדינאנד הראשון

קיסר מלכות אעסטערייך ירום הודו!

מלך מלכי המלכים השקיפה עליו ממקום קודשך.
בצל כנפך תסתירהו מכל צרה ויגון. ואורך ימים תשביעהו.
מלא כל משאלותיו לטובה. וארשת שפתיו אל תמנע סלה:
ברכת שמים מעל תעלה ותשפיע ותעלה לראש אם נאמנה.
לכל יושבי **אעסטערייך** הגבירה המעטירה

מאריא אננא קאראלינא

והאר פניך על כל צאצאי גזע נחמד **מטע האבסורג**
שלח עזרך מקודש על כל הסגנים והפקידים
המתעוררים להחזיק טובת המדינה היקרה:
הרעיפו שמים ברכות ממעל עלינו ועל כל
יושבי **אעסטערייך**.

והארץ תפרה ישע וכל נתיבותיה שלום:
ובא לציון גואל וכן יהי רצון ונאמר אמן".

* * * * *

בסידור **"אוצר התפילות"**, הוצאת "ראם", ווילנא - תרפ"ח, מודפסת התפילה בניסוח קצת שונה.

"תפילה בעד שלום אדונינו הקיסר ירום הודו הנותן תשועה למלכים וממשלה לנסיכים, מלכותו מלכות כל-עולמים, הפוצה את דוד עבדו מחרב רעה. הנותן בים דרך ובמים עזים נתיבה. הוא יברך וישמור וינצור ויעזור וירומם ויגדל וינשא

למעלה את אדונינו הקיסר **ניקלי אלכסנדראאוויטש** ירום הודו עם אמו
הקיסרית הכבודה **אלכסנדרא פֶּעֶאדֶאֶרְאוֹנָא** עם אמו הקיסרית הכבודה
מאריא פֶּעֶאדֶאֶרְאוֹנָא ובנו היורש העצר **אלכסיי ניקאלאיעוויטש** ואת כל בית
מלכנו הרם ירום הודם. מלך מלכי המלכים יחיה וישמרוהו ומכל-צרה ויגון ונזק
יצילהו, וידבר עמים תחת רגליו ויפיל שונאיו לפניו, והכל אשר-יפנה יצליח.
מלך מלכי המלכים ברחמיו יתן בלבו ובלב כח-יועציו ושריו רחמנות לעשות
טובה עמנו ועם כל ישראל. בימיו ובימינו תושע יהודה וישראל ישכון לבטח ובא
לציון גואל, וכן יהי רצון ונאמר **אמן**".

* * * *

הרב אליהו מונק בספרו **"עולם התפילות (שבת)"** (עמוד מג), מקשר בין
התשועה המצופה של האנושות בכללה עם תשועתו המקווה של עם ישראל
לשוב לציון. התפילה - הברכה, שאנו מרעיפים על ראשיהם של המנהיגים
והמלכיות במקומות השונים ברחבי העולם, יש לה קשר ישיר בין גאולת ישראל
וציון.

הרבנות הראשית לישראל תיקנה תפילה מיוחדת לשלום המדינה ומנהיגיה.
תפילה זו נאמרת בשבת לפני הכנסת ספר התורה להיכל.

תפילה לשלום מדינת ישראל

**אֲבִינוּ שְׁבַשְׁמִים, צוּר יִשְׂרָאֵל וְגוֹאֲלוֹ, בָּרַךְ אֶת מְדִינַת יִשְׂרָאֵל, רֹאשִׁית צְמִיחַת
גְּאֻלָּתֵנוּ. הֲגֵן עָלֶיהָ בְּאַבְרַת חֶסֶדְךָ וּפְרֹשׁ עָלֶיהָ סֶכֶת שְׁלוֹמְךָ.
וְשַׁלַּח אוֹרְךָ וְאַמְתָּךְ לְרֹאשִׁיָּהּ, שְׁרִיָּה וְיוֹעֲצֶיהָ, וְתִקְּנֵם בְּעֶצֶה טוֹבָה מִלְּפָנֶיךָ.
חֲזַק אֶת יְדֵי מִגְנֵי אֶרֶץ קִדְשֵׁנוּ, וְהַנְחִילֵם אֱלֹהֵינוּ יְשׁוּעָה וְעֲטָרַת נֶצְחון תְּעַטְרֵם,
וְנִתֵּן שְׁלוֹם בְּאֶרֶץ וּשְׁמִיחַת עוֹלָם לְיוֹשְׁבֶיהָ.
וְאֶת אֲחֵינוּ כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל, פֶּקֶד-נָא בְּכָל אֲרָצוֹת פְּזוּרֵיהֶם, וְתוֹלִיכֶם מִהֲרָה
קוֹמְמִיּוֹת לְצִיּוֹן עִירְךָ וְלִירוּשָׁלַיִם מִשְׁכַּן שְׁמֶךָ, כְּכָתוּב בְּתוֹרַת מֹשֶׁה עֲבָדְךָ: אִם
יְהִי נִדְחָךְ בְּקִצֵּה הַשָּׁמַיִם, מִשֶּׁם יִקְבְּצֶךָ ה' אֱלֹהֶיךָ וּמִשֶּׁם יִקְחֶךָ: וְהִבִּיאֶךָ ה'**

אֱלֹקֵיךָ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר יָרְשׁוּ אֲבֹתֶיךָ וִירְשֶׁתָּהּ, וְהִיטַבְךָ וְהִרְבֶּךָ מֵאֲבֹתֶיךָ: וַיַּחַד לִבְבָּנוּ לְאַהֲבָה וּלְיִרְאָה אֶת שְׁמֶךָ, וְלִשְׁמֹר אֶת כָּל דְּבָרֵי תוֹרָתְךָ, וְשָׁלַח לָנוּ מִהֲרָה בֶּן דָּוִד מְשִׁיחַ צִדְקָךָ, לְפָדוֹת מִחֲכֵי קֶץ יִשׁוּעָתְךָ. הוֹפֵעַ בְּהֵדֵר גָּאוֹן עֶזְרֶךָ עַל כָּל יוֹשְׁבֵי תֵּבֵל אֶרֶץ, וַיֹּאמֶר כָּל אֲשֶׁר נִשְׁמָה בְּאֶפֶס: ה' אֱלֹקֵי יִשְׂרָאֵל מֶלֶךְ וּמַלְכוּתוֹ בְּכָל מְשָׁלָה, אָמֵן סְלָה.

* * * *

ספר תהילים משמש לרבים מאוד כספר תפילות, בקשות ותחינות. במהדורות רבות של ספר תהילים הוסיפו בסוף הספר תפילות הנאמרות לאחר קריאת פרקי התהילים במקומות קדושים. בין התפילות נמצאת תפילה ששמה: **"תפילה כוללת"**, הנאמרת בדרך כלל בערבי ראש חודש ובעשרת ימי תשובה. התפילה מופנית אל הקדוש ברוך הוא וכוללת תחינות ובקשות רבות - רפואה שלמה, ילדים לחשוכי ילדים, פרנסה ועוד... ועוד... וגם תפילה למען המנהיגים, הדיינים והחכמים. אוכל לומר, שתוכן התפילה מתבסס על המקורות שהבאתי בספר זה.

להלן דברי התפילה המתייחסים למנהיגים:

"ולדייני עמך ישראל תיתן להם רוח חוכמה ובינה ודעת לדון משפט צדק ואמת לאמיתו, והאר עיניהם במשפט האורים והתומים, כי אתה הוא מלך אוהב צדקה ומשפט.

ואם יעשו דרך פשרה, תיתן להם שכל הישר והאמת שתהיה הפשרה כפי האמת הגמור, שאתה יודע כי האדם יראה לעינים וה' יראה ללבב.

ולמוכיחים ומגידיים מעמך ישראל תיתן להם לשון לימודים, שיהיה דבריהם ומוסרם ערבים לשומעיהם, ותטהר רעיונם שלא יכוונו חס ושלום לכבוד עצמם, ולא יכשלו בלשונם להוציא מפיהם דבר קטגוריא על עמך ישראל ולא הלבנת פנים לשום אדם, כמו שנאמר, הוכח תוכיח את עמיתך ולא תישא עליו חטא. רק יהיה הכל על פי הדת והלכה. ותשים בפיהם דברי שלום ואמת, ותכין ליבם, שיהיה דברי מוסרם יוצא מקירות לבבם, בכדי שיכנס ללב שומעיהם ויתקבלו דבריהם ויעשו רושם בלב כל השומעים ויקח מוסר כל אחד מה שנוגע לו, כי כל

איש יודע נגעי לבבו ומכאובו. ויקוים עליהם, ולמוכיחים ינעם ותבוא עליהם ברכת טוב.

ומנהיגי ופרנסי ישראל תיתן להם מסילות בלבבם בשכל הישר והצדק איך להנהיג עמך ישראל, ויעסקו הצורכי ציבור באמונה. ותוציא מליבם הגאווה והשררות שלא יתנו חיתיתם בארץ החיים. ותיתן להם כוח לסבול עול וטורח הציבור ומשא העם, כאשר ישא האומן את היונק.

ותיתן להם אמיץ כוח ולשון לימודים כשיצטרכו ללכת בעבור הציבור אל היכל המלכים והשרים והשופטים ימצאו חן בעיניהם למען אשר ישכילו ויצליחו לטובת הרבים והיחידים". (תהילים-דרכי חיים, עמוד רצ).

* * * *

תפילתה של רות קלדרון בעת נאומה הראשון בכנסת ישראל

ח"כ רות קלדרון סיימה את נאומה הראשון בכנסת ה-19 בדברים הבאים:
"אני מבקשת לסיים בתפילה שכתב חברי חיים היימס, תפילה בכניסה לכנסת:

יהי רצון מלפניך, ה' אלוהינו ואלוהי אבותינו ואמהותינו,

שאצא מהבית הזה כפי שנכנסתי אליו,

שלמה עם עצמי, ועם הבריות.

מי ייתן שמעשי יהיו לטובת כל תושבי מדינת ישראל,

ושאפעל לתקן את החברה אשר שלחה אותי למעון זה,

ולהשכין שלום צודק בינינו ועם שכנינו.

מי ייתן ותמיד אזכור שאני שליחת ציבור,

ועלי להקפיד על ניקיון כפיים ולב.

מי ייתן ואצליח ונצליח בכל מעשי ידי.

[ניתן לשמוע את דבריה באתר יוטיוב תחת הכותרת:

נאום הבכורה של ח"כ רות קלדרון.]

תפילת בקשה למנהיג ראוי לפני הבחירות לכנסת

בשנת תשע"ג, הספרייה הלאומית העלתה לאתר האינטרנט שלה מודעה ששמה: **"תפילה נאה לומר לפני ההצבעה בבחירות"**. היה זה לקראת הבחירות לכנסת ה-19 במסגרת אוסף וירטואלי הנקרא: **"אסיפת בחירות – אוסף תעמולת בחירות לכנסת"**. בתחתית המודעה נכתב שהמודעה יצאה לאור ע"י המרכז למורשת יהדות – עתניאל.

ד"ר יעל לוין התחקתה אחרי כותבי התפילה ופרסמה זאת במאמרה³: **"לקט תפילות לבחירות לכנסת"** שבו סקרה נוסחי תפילה שונים שנערכו ונכתבו לקראת הבחירות לכנסת בתריסר השנים האחרונות.

בביקורתה היא מספרת שהגיעה לאלעד איזבוצקי ושוחחה עמו בעניין התפילה. התברר, שהמודעה נדפסה לקראת הבחירות לכנסת ה-16 שהתקיימו ב-28 בינואר 2003, כ"ה בשבט ה'תשס"ג. מקור התפילה מעומם במקצת. אלעד מצא נוסח תפילה או ייתכן שהכירו אבל לא ידע לומר בוודאות מי ערך והכין את הנוסח.

"המרכז למודעות יהודית" הוקם בזמנו בידי אלעד איזבוצקי, יחד עם נועם אפטר הי"ד, אחד מתלמידי ישיבת עתניאל שנרצחו בליל שבת פרשת שמות תשס"ג בידי מחבלים שחדרו לישיבה.

ד"ר יעל לוין בדקה את מקור התפילה וכתבה: "עיון בנוסח התפילה מעלה כי הוא ברובו עיבוד של קטע מתוך "ליקוטי תפילות", תפילה י"ח. עיקרה של התפילה הוא נוסח מקוצר ולעיתים מעובד של התפילה ב"ליקוטי תפילות" בתוספת קטע מסיים חדש פרי עטו של המחבר".

וכך נכתב ב"ליקוטי תפילות" של **רב נחמן מברסלב**, חלק א' תפילה י"ח⁴:

³ המאמר פורסם באתר "כיפה" ב-כ"ו באדר התשע"ה, 17 במרץ, 2015.

⁴ ניתן למצוא את "ליקוטי תפילות" באינטרנט.

"ותמתיק ותבטל חרון אפך מעלינו, ויגלו רחמיה על מדותיה, ותשיב פניה אלינו ותחמל עלינו בחמלתך הגדולה ותשלח לנו צדיקי אמת מנהיגים אמתיים דקדושה, שינהיגו אותנו ברחמים ויכניסו השגת התכלית האחרון בלבנו ובשכלנו, עד שנזכה על ידם לרדף ולרוץ כל ימינו להשיג התכלית האמיתית ונשליך כל תאוות עולם הזה אחרי גונו ונשים כל מגמותינו וכל חפצנו וכל תשוקתנו וכל יגיעותינו וכל טרחותינו רק בשביל התכלית האחרון האמיתי כרצונך הטוב באמת.

רבנו של עולם, אתה לבד ידעת עצם הרחמנות שיש עלינו עכשו בדור הזה על כל עמך ישראל בכלליות, ובפרטיות על כל אחד ואחד מישראל כי הכל חפצים לראה את שמך, והכל תאבים ומשתוקקים ומצפים ומחכים להתקרב אליך באמת וכל איש אשר יודע את נגעי לבבו מצפה ומחכה לרופא נאמן מנהיג אמיתי, שיקרב אותו וירפא תחלואי נפשו ומכאוביו ואין מי שיעמוד בעדנו, כי לקחת ממנו מחמד עינינו, כל הצדיקי אמת ומנהיגים אמתיים והסתרת פניה ממנו ואין לנו לא מנהיג ולא מנהל אמיתי, שיוכל להנהיג אותנו, לקרבנו לעבודתך באמת...

אתה ידעת את מכאובנו, ואת צעקתנו שמעת מפני נוגשינו, קומה בעזרתנו בעת צרה הזאת... חמול עלינו אבינו שבשמים אל תסתיר פניה ממנו מושל בכל, מלך על כל הארץ, שלח לנו מנהיג ומושל אמיתי דקדושה, שיוכל להנהיג אותנו ברחמים, "כאשר ישא האומן את היונק", לקרבנו לעבודתך באמת תן לנו מנהיג אמיתי כמו משה רבנו, עליו השלום... ולא היה אפשר שיצאו משם כי אם על ידי משה רבנו וחמלת עליהם, וגזרת על משה שילך משה ויגאלם, אף על פי שמשה רבנו מגודל ענותנותו היה מסתיר פניו, ולא רצה לקבל הממשלה והמנהיגות אבל אתה חמלת על עמך ישראל, וגזרת שילך בעל כרחו, והיית עמו תמיד עד שזכה לגאלם".

תפילה נאה לומר לפני ההצבעה בבחירות

תפילה זו אינה קשורה לאף מפלגה,
ומועילה לכל המפלגות בעז"ה!

ריבונו של עולם, אתה יודע שכל אחד ואחד מישראל מחכה
ומצפה להתקרב אליך באמת.

כל מי שיודע את נגעי לבבו מחכה ומצפה למנהיג אמיתי
שיקרב אותו וירפא תחלואי נפשו ומכאוביו, ואין מי שיעמוד
בעדינו. אתה יודע את צרת נפשנו ושמעת צעקתנו.
קומה בעזרתנו בעת צרה זאת.

אבינו שבשמים חמול עלינו, אל תסתר פניך ממנו, שלח לנו
מנהיג ומושל אמיתי שיוכל להנהיג אותנו ברחמים.
אתה יודע שאין מי שיוכל לעזור לנו כי אם מנהיג אמיתי
שיהיה מבחינת משה רבנו, על כן רחם עלינו למען שמך
והפר כעסך מעלינו ושלח רחמנות בלב מנהיג האמת
שיחמול עלינו ויקבל המנהיגות וינהיג אותנו
ברחמיו ויקרבנו לעבודתך באמת.

שומרנו והצילנו ברחמיך הרחמים ממנהיגי שקר, מפרנסים
המתגאים על הציבור, שלא לשם שמים, הרודפים אחר כבוד
להנאתם ותולין רדיפתם ברחמנות, כאילו הם רוצים לרחם על
העולם להנהיגם, אשר באמת הם רחוקים מזה,
ואינם יכולים להנהיג את עצמם

ומכל שכן אחרים, ולא נתן להם הגדולה מן השמים כלל.
רחם עלינו ברחמיך הרבים והצילנו מהם ומהמונם.
אנא עשה שכוונתנו הטובה בעת הבחירה תפעל ותשפיע
ואף על פי שאולי טועים אנו בבחירתנו, גלוי וידוע לך כוונתנו
הטובה ועשה שתהיה לרצון לפניך ותנהיגנו ברחמים טובים.

"מרכז למורשת יהדות – עתניאל"

סיום

אסיים ספר זה בדבריו של רבן שמעון בן גמליאל-מנהיג הדור בתקופת המשנה, שכיהן כנשיא הסנהדרין לאחר מרד בר-כוכבא. הוא הקפיד על כבוד מוסד הנשיאות וטרח בכל מאודו לחזקו ולבצרו, על מנת לאחד את כל האומה בכל פזורותיה.

רבן שמעון בן גמליאל אומר: "על שלושה דברים העולם עומד:

על הדין ועל האמת ועל השלום, שנאמר:

'אֱמֶת וּמִשְׁפָּט שְׁלוֹם, שְׁפָטוּ בְּשַׁעְרֵיכֶם' (זכריה ח, טז) (אבות א).

במסכת דרך ארץ זוטא, פרק השלום כתוב:

"אמר רבי מונא, ושלושתן דבר אחד, שנאמר:

'אֱמֶת וּמִשְׁפָּט שְׁלוֹם, שְׁפָטוּ בְּשַׁעְרֵיכֶם' (זכריה ח, טז).

כל מקום שיש משפט – יש שלום, וכל מקום שיש שלום – יש משפט."

יש המפרשים (ראה פירושו של פנחס קהתי על המשנה) את הפסוק:

אם תשפטו משפט צדק ושלום, תזכו לישב בשעריכם, שכן הבטיחה התורה:

"צֶדֶק צִדְקָה, תִּרְדֹּף לְמַעַן תַּחֲיֶה וְיִרְשֶׁת אֶת-הָאָרֶץ, אֲשֶׁר-ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ."

(דברים טז, כ).

"משפט צדק' – בזמן שדנין צדק, עושין צדקה עם הבריות, שנאמר: **'אֱמֶת,**

מֵאָרֶץ תִּצְמַח; וְצִדְקָה, מִשָּׁמַיִם יִשְׁקֶף' (תהילים פה, יב). **בזמן שדין אמת מארץ**

תצמח, הקב"ה עושה צדקה עם הבריות ומציל אותם מפורענות ומיסורין

וטובה באה לעולם". (תנחומא, שופטים, ו).

ביבליוגרפיה

- אבן שושן אברהם: **מלון חדש עברי-עברי**, ירושלים, תשכ"א-1961.
- אדלמן משה: **לב האדם לאדם**, ירושלים, תשנ"א.
- אייזנר יצחק (עורך): **איש על העדה**, משרד החינוך והתרבות, המחלקה לתרבות תורנית, ירושלים, תשל"ג - 1973.
- ארזי אברהם: **המנהיג בעיני חז"ל**, שנה בשנה: ספר השנה להלכה, למחשבה יהודית ולבעיות היהדות, 277-296, תשמ"ט-1989.
- בן מימון משה (רמב"ם): **משנה תורה** הוא היד החזקה, ירושלים, 5719 ליצירה (1959).
- ברלין צבי יהודה (הנצי"ב מוולאוז'ין): **העמק דבר**, פירוש על החומש, ניו-יורק (ללא שנת הוצאה).
- גונן איצק, זכאי אליאב: **מנהיגות ופיתוח מנהיגות**, ת"א, תשנ"ט-1999.
- גפני ישעיהו (עורך): **קהל ישראל – השלטון העצמי היהודי לדורותיו** - העת העתיקה, ירושלים, תשס"א-2001.
- האראוויץ חיים שאול: **מדרש ספרי** – על ספר במדבר, ירושלים, תשכ"ו-1966.
- הירש שמשון רפאל (רש"ר=רבנו שמשון רפאל): **פירוש על התורה**, ירושלים, תשמ"ו – 1986.
- הלוי הרב אהרון: **ספר החנוך** - על תרי"ג המצוות, תשל"ח-1978.
- העדני רבי דוד ברבי עמרם: **מדרש הגדול** - על חמשת חומשי תורה, הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים, תשל"ו-1976.
- הרטום אליהו שמואל: **ספרים חיצוניים**, תל-אביב, תשכ"ט-1969.
- זולדן חנוך: סידור **"אוצר התפילות"**, הוצאת "ראם", ווילנא - תרפ"ח.
- זולדן יהודה: **בחירת מנהיג ציבור ומעמדו**, תחומין 18, 433-477, תשנ"ח, 1997-8.
- זולדן יהודה: **פגיעה במנהיג ציבור**, תחומין 19, עמ' 28-39, תשנ"ט, 1998-9.
- טל שלמה: **סדור רינת ישראל**, ירושלים תשמ"ב-1982.
- יהודה החסיד: **ספר החסידים**, מוסד הרב קוק, ירושלים תשי"ז-1957.

יהודה הלוי (ריה"ל): **ספר הכוזרי**, מתורגם ע"י יהודה ב"ר שמואל אבן שמואל, ירושלים תשל"ג-1972.

יצחק אבוהב: **מנורת המאור**, מוסד הרב קוק, ירושלים תשכ"א-1961.
שמעון רבינו (ראש הדרשנים מק"ק פראנפורט): **ילקוט שמעוני** על תורה, נביאים וכתובים, ירושלים, תשי"ב-1952.

כהן אביעד: **חובותיהם וזכויותיהם של משרתי ציבור**, **בתוך** קובץ הציונות הדתית, מוקדש לזכרו של יוסף בורג בעריכת שמחה רז, ירושלים, 2000-תשס"א, עמ' 677-670.

כהן יחזקאל, סטריקובסקי אריה (עורכים): **מנהיגים ומונהגים** [חוברת], משרד החינוך והתרבות, האגף לתרבות תורנית, ירושלים תשנ"ז-1996.
כהן ישראל מאיר: **ספר חפץ חיים על התורה**, בני ברק, תש"ד-1944.
לוצאטו משה חיים (רמח"ל): **מסילת ישרים**, ירושלים, תשמ"ח-1988.
ליבוש מאיר (מלבי"ם): **התורה והמצווה**, פירוש על החומש (אין שם מקום ותאריך הוצאה).

לעטעריס מאיר הלוי: סדור **תפילת ישראל עם דרך חיים**, פראג-1841

מונק הרב אליהו: **עולם התפילות-שבת**, ירושלים תשל"ח-1978.

מדרש רבה, ירושלים, 5718 ליצירה (1958).

מדרש תנחומא, ירושלים, תש"ס-1990.

מירסקי אהרון, מלצר פיבל, קיל יהודה (עורכים ראשיים): תנ"ך, פירוש "דעת מקרא", ירושלים, תשל"ל-1970.

מקראות גדולות, על התורה, ירושלים, תשכ"ג-1993.

מקראות גדולות, על נ"ך, ירושלים, תשכ"א-1961.

פינקלשטיין אליעזר אריה: **מדרש ספרי** – על ספר דברים, ניו-יורק-ירושלים, תשנ"ג-1993.

פסיקתא רבתי, ווארשא, תרע"ג-1913.

צוקרמאנדל הרב שמואל: **תוספתא**, על פי כתב יד ערפורט ווינה ועם "תשלום תוספתא" מאת הרב ליברמן שאול, ירושלים, תשל"ה-1975.

קהתי פנחס: **משניות מבוארות** עם פירוש רבי עובדיה מברטנורא, ירושלים, 1998.

רבינוביץ הרב חיים דב: פירוש **"דעת סופרים"** על התנ"ך, ירושלים-ניו-יורק, 1962.

שטיינזלץ הרב עדין: **תלמוד בבלי**, מבואר ומתורגם, ירושלים, 1993.

שעוועל הרב חיים דב: **כתבי רבינו בחיי**, ירושלים, תש"ל-1970.

שפרלינג אברהם יצחק (שו"ב): **ספר המינהגים ומקור הדינים**, ירושלים, תשכ"א – 1961.

תהלים - דרכי חיים, ירושלים-בני ברק, תשנ"ח-1998.

תלמוד בבלי, ירושלים, 5717 ליצירה.

תלמוד ירושלמי, בני ברק, 5733 ליצירה.

תנא דבי אליהו רבה [זוטא], ירושלים, תשל"ח-1978 [צילום מדפוס הרי"ן לעווי ושותפיו, ירושלים, תרס"ו].